James Baldwin

Sterling Brown

Alice Childress

John Henrik Clarke

Lorraine Hansberry

Langston Hughes

Jacob Lawrence

Charles White...

HARLEM

KOSSUTH

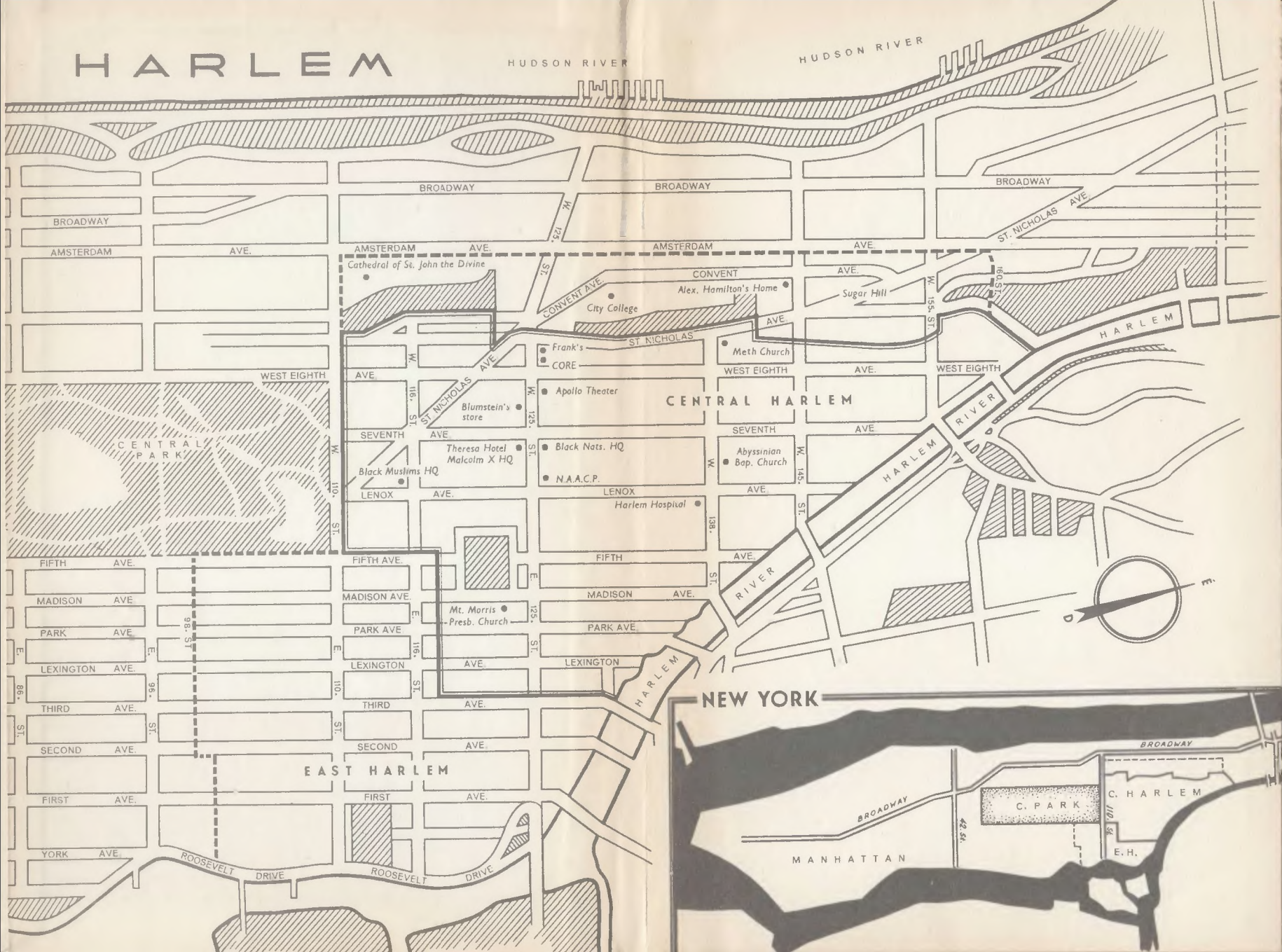
HARLEM
HUDSON RIVER
HUDSON RIVER
BROADWAY
BROADWAY
BROADWAY
BROADWAY
AMSTERDAM AVE.
AMSTERDAM AVE.
AMSTERDAM AVE.
ST. NICHOLAS AVE.
W. 125. ST.
Cathedral of St. John the Divine
CONVENT AVE.
CONVENT AVE.
City College
Alex. Hamilton's Home
Sugar Hill
W. 155. ST.
160. ST.
ST. NICHOLAS AVE.
Frank's
CORE
Meth Church
HARLEM
WEST EIGHTH AVE.
WEST EIGHTH AVE.
WEST EIGHTH
W. 116. ST.
ST. NICHOLAS AVE.
Apollo Theater
Blumstein's store
W. 125. ST.
CENTRAL HARLEM
RIVER
CENTRAL PARK
SEVENTH AVE.
SEVENTH AVE.
Theresa Hotel
Malcolm X HQ
Black Nats. HQ
Abyssinian Bap. Church
W. 145. ST.
Black Muslims HQ
N.A.A.C.P.
W. 110. ST.
LENOX AVE.
LENOX AVE.
Harlem Hospital
W. 138. ST.
HARLEM
FIFTH AVE.
FIFTH AVE.
FIFTH AVE.
E. 125. ST.
RIVER
MADISON AVE.
MADISON AVE.
MADISON AVE.
Mt. Morris Presb. Church
E. 116. ST.
PARK AVE.
PARK AVE.
PARK AVE.
E. 86. ST.
E. 96. ST.
E. 110. ST.
LEXINGTON AVE.
LEXINGTON AVE.
LEXINGTON
HARLEM
THIRD AVE.
THIRD AVE.
SECOND AVE.
SECOND AVE.
EAST HARLEM
FIRST AVE.
FIRST AVE.
YORK AVE.
ROOSEVELT DRIVE
ROOSEVELT DRIVE
NEW YORK
BROADWAY
BROADWAY
C. PARK
C. HARLEM
42. St.
110. St.
MANHATTAN
E.H.

Szerkesztette: John Henrik Clarke

Harlem

Kossuth Könyvkiadó · 1967

Az angol eredeti címe:
HARLEM U. S. A.
Seven Seas Book, 1964

Fordította
Nemes László

A verseket fordította
Devecseri Gábor

I.

Város a városban

SYLVESTER LEAKS
Harlemről beszélek

GILBERT OSOFSKY
Egy gettó születése

EUGENE C. HOLMES
Alain Locke hagyatéka

RICHARD B. MOORE
Harlem afrikai öntudata

LANGSTON HUGHES
Első harlemi időszakom

E. U. ESSIEN-UDOM
A harlemi nacionalista mozgalmak

ALVIN SIMPSON
Harlemi élet

Harlemről beszélek

Most pedig Harlemről fogok beszélni: erről a hat négyzetmérföldnyi fekélyes sebhelyről a fehér ember közönyének kényes alabástrom testén.

HARLEM: te házasságon kívül született, az élet kloákájában megkeresztelt fattyúkölyök, kinek bábája az elnyomás volt, nemző atyja a fajgyűlölet, fejlődési határait pedig a félelemtől és a bűnös lelkiismerettől űzött ócsárlók vonták meg.

HARLEM: te nagylelkűen kedves, derűs néger asszony, kinek kiszipolyozott, vértelen erei játszótérnek használatosak, nyúzott, sebhelyes, vert-zúzott, megrontott és megerőszakolt teste pedig biztonságos menedékhely a lakbéruzsorás háziurak, sápot szedő zsarúk és uzsorakamatra kölcsönöket adó svihákok de még mennyire nem szent háromságának, no meg az aranyszájú stricziknek és álprófétáknak, tolvaj politikusoknak, a nemi élet és a vallás kufárjainak, kuruzslóknak, jövendőmondóknak, a halál és a kábítószerek gátlástalan kalmárjainak.

HARLEM: a te hatalmas kebled mentsvár, rejtekhely, biztonságos kikötő, de pokol is háromszázharminchatezer-háromszázhatvannégy fekete és barna, kreol és sárga gyermeked számára, akiknek harmincegy százaléka különélő, özvegységre jutott, avagy elvált; és bármily zsúfolt legyen is otthonod, sohasem vonod meg gyermekeidtől segítő kezed, soha meg nem veted őket, sohasem panaszkodsz – mindig megértő vagy.

HARLEM: ezer és ezer gyermeked számára az élet itt semmi mást nem nyújt, mint a nyomortanyák életét – te vagy az a hely, ahol a tizennyolc éven aluli gyermekeknek csak ötven százaléka él együtt mindkét szülőjével; ahol a lakóházak negyvenkilenc százaléka rozzant, omladozó, huszonöt százaléka pedig

túlzsúfolt, s a családok átlagos jövedelme 3723 dollár, holott a statisztika szerint egy átlagos családnak évi 6000 dollárra van szüksége, hogy legalapvetőbb igényeit kielégíthesse.

HARLEM: te vagy az a hely, ahol kilencezer-nyolcszáznyolcvan lélek tengődik munka nélkül, s nincs állami munkanélküli hivatal, mely segítségükre lehetne; ahol tizenkétezernégyszázötvennégyen részesülnek közsegélyben; ahol a munkaerő negyvennyolc százaléka nőkből áll, ezeknek is huszonöt százaléka férjezett, négy és fél százalékuknak pedig hat éven aluli gyermeke van.

HARLEM: te svábbogaraktól nyüzsgő, patkányokkal fertőzött barna homokkő házak és bérkaszárnyák ütött-kopott, mocskos halmaza, amit bizarr hatást keltve itt-ott új közületi lakótömbök tarkítanak; az a hely, ahol a születési arányszám huszonhat ezrelék, a halálozásé pedig tizenhárom; ahol minden ezer fiatalkorúból százharmincöt bűnöző, s ahonnét 1957-ben az elmegyógyintézetbe utaltak tizenöt százaléka kikerült.

HARLEM: te vagy az a hely, ahol az egyházközségek százhuszonötezer tagja kétszázötvenhat templomban emeli fel imádkozó és éneklő szavát, ismeretlen istenekhez könyörögve, hogy azok szüntessék meg az emberek által rájuk mért kínszenvedéseiket; s míg papjaik némelyike csillogó-villogó kocsiban jár és luxusházban lakik, az utcákon a nyomor szedi áldozatait, s a nemzedékről nemzedékre öröklött fájdalom egyedüli ellenszerei a mélabús dalok.

HARLEM: te nagyszerűen jövedelmező gyarmata a fehér kiskereskedőknek, akik háromezer-nyolcszázkilencvennyolc üzletükben évi 345 871 000 dollárt forgalmaznak – nem is beszélve az orvosokról, az ügyvédekről, a vállalkozókról, a biztosítási ügynökökről, a háziurakról, a közművekről, a vegytisztítókról meg a többiekről; és ebből a hatalmas összegből csak nagyon kevéske vagy talán semmi sem marad a közösségben, hogy az itteni állapotokon javíthasson; ezeknek a kereskedőknek a többsége, ha ugyan nem kivétel nélkül mind, a környező

városnegyedekben él, ahol négerek nem lakhatnak, még akkor sem, ha a pénzüktől történetesen megengedhetnék maguknak.

HARLEM: te vagy az a hely, ahol az élnivágyás fertőző kórrá változott; abban a pillanatban megérzi az ember az élet gyorsuló ritmusát és ördögi ütemét, amint átlépi legszélső utcáid határát; százhatvannyolc italszaküzletedben évi 34 368 000 dollár értékű szeszes italt vásárolnak – nem is beszélve a bárokban elköltött megszámlálhatatlan milliókról; s az egyszerű, gyanútlan vásárlók fittyet hánynak az őket korholó akadékoskodókra, és felháborodottan kiabálják: „Senkinek semmi köze hozzá, mit csinálok!"

HARLEM: ahol megtalálható a City College és a Lewisohn Stadion, évenkénti hangversenyeivel, melyek mindenki számára hozzáférhetők; a Grange (Alexander Hamilton[1] otthona); a Schomburg Könyvtár[2], melynek négerek írta és négerekről szóló több mint harminchétezer kötetes anyaga a maga nemében a legnagyobb az egész világon; a Jumel Mansion (George Washington forradalmi főhadiszállása); Delano Village, Lenox Terrace, a Morningside Garden Szövetkezet és a Bowery Takarékpénztár lakónegyedei, melyeknek magas béreit a harlemiek többsége nem engedheti meg magának; – ahol délután öt óra körül minden áldott nap fekete csoportok gyülekeznek az utcasarkokon, s lélegzetüket visszafojtva, reménykedve lesik a legújabb számokat[3]; s amikor végre megtudják az eredményt, hallani lehet a csüggedten elkullogó szerencsétlen vesztesek elfojtott vagy nem is egyszer hangosan kirobbanó káromkodásait.

Rólad beszélek, drága Harlem, s az elmondottak ellenére szeretlek téged – szeretlek minden bajoddal és keserveddel, szeretlek úgy, ahogy vagy, a kacagásoddal és a gondjaiddal együtt. Mert mélységesen mély szépséget látok én tebenned, s ez a te szépséged abban a szüntelen harcban testesül meg, amit azért vívsz, hogy a bajokból és a nehézségekből mégis valami jót és értelmeset hozz létre. Ezt látom abban, ahogyan

Senior Kórusaid versengenek a rendező bizottságokkal[4], hogy melyikük tud több pénzt összehozni az építési alapra; ezt látom a sztrájkolók és tüntetők soraiban, amikor tiltakoznak valami ellen, s jogokat követelnek; az ötvennégy társadalmi szervezetedben, melyek ötvenötezer lélek szolgálatára állnak; ezt látom abban, ahogy gyermekeid a könyvtárakban a könyvek fölé hajolnak, s a tudás kapuit nyitogatják; ezt látom az NAACP[5] gyűlésein, ahol törvényes rohamaikra készülődnek a faji megkülönböztetés bástyái ellen; a Fekete Muzulmánok templomában, ahol a maguk számára követelnek valamicskét ebből a jó földből: az Afrikai Nacionalisták utcai gyűlésein, a Seventh Avenue és a 125. Street sarkán, ahol a szónok arra buzdítja hallgatóit, hogy „néger árut vásároljanak", s figyelmezteti őket: „ha sokat vacakolsz a dollárral, a fehér ember lármát csap"; az Amerikai Néger Munkástanácsban, mely azért küzd, hogy valami munkát találjon nekünk.[6]

És igen, szeretem azt is, ahogyan pihensz és élvezed az életet; a tvisztelèseket a szerdai estéken Smallsnál, a táncokat péntek, szombat és vasárnap éjszaka a Rockland Palace-ban, az Audubon táncteremben, a Renaissance-ban és Connie-nál; a koktél- és teadélutánokat, a felolvasásokat, a divatbemutatókat, a szépművészeti bálokat; s amikor háztömbnyi sort állunk, hogy láthassuk Jackie Wilson[7] fellépését az Apollo Színházban, és hallhassuk Moms Mableyt[8], amint így szól: „Hát amondó vónék" – s harsány kacajban törjünk ki.

Harlem, te vagy a fekete csoda. Túléltél mindent.

GILBERT OSOFSKY

Egy gettó születése

A tizenkilencedik század utolsó három évtizedében óriási remények fűződtek a harlemi városrészhez.[1] A megelőző fél évszázadban ez a település magányos, szegény falu volt; lakói többnyire önkényes földfoglalók, akik deszkadarabokból, galylyakból, hordódongákból, ócska csövekből, laposra kalapált bádogdobozokból s itt-ott fellelhető egyéb anyagokból összeeszkábált kunyhókban húzták meg magukat. Akkor azonban megszületett a döntés, hogy itt teremtik meg a felsőbb osztály és a középosztály módosabb része számára New York első elővárosát.

Harlem elképesztő növekedése a tizenkilencedik század végén New York város általános fejlődésének volt a melléktermeke. Az 1870-es évektől kezdve New Yorkban megvetették egy modern világváros építésének alapjait. A városépítés forradalmasítását leginkább a szállítás, a higiénia, a vízellátás, a közlekedés, a világítás és az építkezés módszereinek megjavulása jellemezte. S a város terjeszkedésével párhuzamosan növekedett a lakosság száma is. 1880-ig nem akadt amerikai város, amelynek lakossága meghaladta volna az egymilliót; ámde ekkor Manhattan egymaga felülmúlta ezt a számot (a pontos adat: 1 164 673).

A lakosság számbeli gyarapodása egybeesett az üzleti élet és az ipar fejlődésével; s mindkét folyamat óriási tömegekkel árasztotta el a sziget főként kertes házakkal beépített, régebben kialakult lakónegyedeit. Igen sok New York-i, aki szeretett volna kikerülni az új világváros nyüzsgéséből, s az újabb jövevényekkel sem kívánt érintkezni, úgy tekintett Harlemre, mint a jövő lakónegyedére. Az egyik odavalósi lakos, kinek

családja ezekben az években költözött a felsővárosba, meg is jegyzi a múltra emlékezve: „A családban mindig gondosan hangsúlyoztuk, hogy mi Harlemben lakunk, nem pedig New York Cityben. Hiszen ez tette számunkra lehetővé; hogy ne kelljen az alsóvárosban föllelhető otromba népséggel érintkeznünk." Akkoriban úgy volt, hogy Harlem lesz a város „legexkluzívabb lakónegyede" – mondotta egy másik őslakos, aki az 1880-as években költözött oda.

A tizenkilencedik század elején Harlem fejlődését erősen hátráltatta, hogy túlságosan messzire esett Alsó-Manhattantól. 1878 és 1881 között azonban a magasvasút három vonala már elérte a 129. Streetet, 1886-ra pedig még tovább vezették észak felé. Ettől kezdve bámulatos méreteket öltött Harlem növekedése. Egyik napról a másikra szinte a földből nőttek ki a barna homokkő házak és előkelő bérpaloták sorai. A fehérek „Harlem Local Reporter" című lapja 1890-ben megjelent egyik vezércikkében ezt írta: „Látszólag oly csekély erőfeszítés árán virágzik az üzleti élet, emelkednek a háztömbök és a bérpaloták, hogy az átlagos harlemi úgy érzi: a fejlődés és a fellendülés állandó hullámhegyén él." A mai Harlemnek úgyszólván minden egyes épületét az az erőteljes lendület hozta létre, amely az 1870-es évektől a huszadik század első évtizedének a végéig tartott. A régi vityillókat pusztulásra ítélte és elsöpörte „a barna homokkő, a tégla és a malter tömkelege".

Az idősebb és vagyonosabb manhattaniakat („a jó ízlésű és jómódú embereket") elbűvölte ez az új „úri lakónegyed-paradicsom". Az 1890-es években, amikor a munkáscsaládok átlagosan havi 10–18 dollár lakbért fizettek, Harlemben a legelőkelőbb lakások bére kis híján havi 80 dollárnál *kezdődött*, s évi 900 dollártól 1700 dollárig terjedt.

Városi és szövetségi bírák, polgármesterek, helyi politikai személyiségek és ismert üzletemberek építtettek maguknak otthont Harlemben. Gyermekeiket a 68-as számú középiskolába járathatták – „ezt széltében-hosszában csak »selyemharisnyás

iskola« néven emlegették, mivelhogy a diákjai szinte kivétel nélkül tősgyökeres amerikai családok ... s többé-kevésbé jómódú emberek sarjai voltak". A fiatal lányok pedig Mme. De Valencia Protestáns Francia és Angol Leányintézetét látogathatták. A helybeli polgárok az 1889-ben épült Harlemi Operaház előadása után vacsorájukat a fényűző „Pabst Harlem"-ben költhették el („ahol az urak és a hölgyek olyan környezetben élvezhetik a jó zenét és a tökéletes konyhát, amely akkora gyönyörűséget szerez a szemnek és egyéb érzékszerveknek, amekkorát csak a jó ízléssel párosult bőkezű költekezés szerezhet"). A századvégi Harlem egy havonta megjelenő irodalmi folyóiratot, egy helybeli ügyekkel foglalkozó hetilapot és egy hetenként kétszer megjelenő újságot tartott el. Kétség sem férhetett hozzá, hogy életerős, állandóan növekvő, előkelő település lesz belőle. A jövője korlátlannak látszott.

Az a nemzedék, amely csak erre a Harlemre emlékezett, s nem ismerte a nyomortanyák és viskók egykori Harlemét, mindig átforrósodó szívvel, boldogan gondolt vissza rá. Aligha akadtak olyanok, akik ne értettek volna egyet a „Harlem Monthly Review" szerkesztőjével, midőn a fejlődést látva megállapította, hogy „ez a negyed ... határozottan a vagyonosok otthona kíván lenni, a jómódúak lakhelye, valamint azon kereskedők üzleti tevékenységének színtere, akik az ő választékos igényeiket akarják kielégíteni ..." Egy másik helybeli lakos pedig 1890-ben így vélekedett: „A legfelületesebb szemlélő számára is nyilvánvaló, hogy a közeljövőben a régi és tiszteletre méltó Harlem városkának kell a divat, a gazdagság, a kultúra és a szellemi élet központjává válnia ... s még csak el sem tudjuk igazán képzelni, milyen nagyságot tartogat a jövő Harlem számára."

A huszadik század első évtizedében néhány tényező gyökeresen megváltoztatta Harlem életét. Valamennyinek alapja az a harlemi telek- és ingatlanspekulációs hullám volt, amit az 1890-es évek végén a közelben vezető új földalatti vasútvona-

lak építkezése indított el. A spekulánsok, akik az új földalatti megépülése után csillagászati profitokat akartak bezsebelni, felvásárolták a parlagon heverő vagy alig felhasznált területeket: mocsarakat, szeméttelepeket, üres telkeket. 1898-tól 1904-ig – amikor a 145. Streetnél megnyílt a Lenox Avenue-i vonal – „gyakorlatilag Harlem minden üres területe beépült... Harlem növekedése... az utóbbi fél tucat esztendő alatt valósággal káprázatos volt" – írta 1904-ben az egyik nagy példányszámú ingatlanforgalmi szaklap.

Az üzleti világ szentül hitte, hogy mire „az alagút" elkészül, a befektetések értéke megkétszereződik vagy megháromszorozódik: „Három-öt év múlva... Harlemben még egy közönséges negyedik emeleti lakás is... igen jelentős értéknövekedést fog biztosítani..." A New York-i ingatlantőzsde egyik sokra tartott szaktekintélye arra a következtetésre jutott, hogy „közületi beruházás még sohasem volt olyan nagy, azonnali és állandó hatással a telekárakra, mint a gyorsvasút építkezése..."

„A jelenlegi lakás- és ingatlanspekuláció – írta egy másik megfigyelő – mindent túlszárnyal, ami a város ingatlan-üzletágának történetében valaha is előfordult."

Nyugat-Harlemben, végig a Seventh Avenue-n és a Lenox Avenue-n, a 130. és 140. Street között (amint mondták: „Harlem legjobb helyén") fényűző bérpaloták épültek. A környék hagyományainak megfelelően az a vélemény alakult ki, hogy Nyugat-Harlem a jobbmódúak lakhelye lesz – azoké, akik „luxuslakásra", „fényűző otthonra" tartanak igényt, s annyit keresnek, hogy ezt meg is engedhetik maguknak. A házak jelentős részét ellátták felvonóval (ekkor építettek először liftet a jobb házakba), s nem hiányoztak a személyzeti szobák meg a tálalóhelyiségek sem. 1899-ben William Waldorf Astor[2] 500 000 dolláros költséggel építtetett a Seventh Avenue-n egy bérpalotát. A New York-i lapok vasárnapi ingatlanforgalmi mellékletei a századforduló idején tele voltak egészoldalas hir-

detésekkel és fényképekkel, amelyek Harlem e részének elegáns otthonait ismertették. Az akkori évek építkezései teremtették meg mindannak az alapját, amiből kezdetben a világ legszebb néger gettója lett.

A nyugat-harlemi ingatlanspekuláció a századforduló idején az ottani telek- és házárak szédületes emelkedéséhez vezetett – az árak messze meghaladták a valóságos értékeket. Egy néger ingatlanügynök, John M. Royall erre így emlékszik vissza: „1902-től 1905-ig egész New York városát hatalmába kerítette az ingatlanspekulációs láz. A nagy földalatti építkezéssel... telítődött az egész légkör. Ingatlanközvetítők és spekulánsok, akik úgy képzelték, hogy milliomosok lesznek, korlátlan mennyiségben vásároltak a nyugat-harlemi negyedben és a tervezett földalatti állomások környékén. Sokan harminc-negyvenés hatvannapos szerződésekkel vásároltak ingatlanokat, majd eladták a szerződéseiket... és jelentős hasznot vágtak zsebre. Ismertem vevőket, akik 38 000 meg 75 000 dollárokat fizettek olyan lakóházakért, amelyekből legfeljebb évi 2600 és 5000 dolláros bruttó bevételre számíthattak. De csak vásároltak, egyre vásároltak... A házak tulajdonosai állandóan cserélődtek." Valahányszor elkelt egy épület, mindig több pénzt adtak érte. Az embereket csak az izgatta, hogy minél gyorsabban meggazdagodjanak a harlemi ingatlanokon, s közben nem sokan ébredtek tudatára, milyen természetellenes magasságba emelkedtek a piaci értékek.

1904–1905-ben azután bekövetkezett az elkerülhetetlen „krach". Utólag a spekulánsok is rájöttek nagy búsan, hogy túl sok házat építettek egyszerre. Harlem telítve volt lakásokkal, s „a túlzásba vitt építkezés következtében temérdek lakás maradt üresen". Senki sem tudta pontosan, meddig tart majd a földalatti építkezése, és rengeteg bérház készült el négy-öt évvel előbb, mint a vasút. Így aztán a lakások egy része jóformán szünet nélkül üresen állt. (Az elsőt például, amibe négerek költöztek, előzőleg egyetlenegyszer sem tudták kiadni.)

A 35–45 dolláros havi bérek meghaladták a lakosság többségének anyagi lehetőségeit, s eleve lehetetlenné tették, hogy nagy tömegek áramoljanak Harlembe, akár a földalatti vasút elkészülte után is. Eleinte, amint valaki az emlékirataiban megjegyezte, „erősen túlbecsülték a bérleti értékeket". Amikor aztán bekövetkezett a „krach", a tulajdonosok valósággal versengtek a bérlőkért, sorra szállították le a béreket, vagy több hónapos ingyen bérletet kínáltak lakóiknak. Néhány helybeli kereskedőcsoport megpróbálta rávenni őket, hogy stabilizálják a lakbéreket, de beavatkozásuk vajmi csekély eredménnyel járt. A harlemi telkek és ingatlanok korábbi mértéktelenül felduzzasztott árai „ünnepélyesen leszálltak a devalválódott értékek tengerének szintje alá".

Harlem rohamosan hanyatló ingatlanpiaca pénzügyi csőddel fenyegette mind az egyéni üzletembereket, mind a részvénytársaságokat. Néhány háztulajdonos és részvénytársaság – csak azért, hogy elkerülje az összeomlást – hajlandó volt házait a színes bőrűek részére hagyományosan magasabbra szabott bérekért négereknek is kiadni. Mások viszont, akik ugyancsak nem akartak belenyugodni pénzük elvesztésébe, azzal fenyegették a szomszédokat, hogy néger bérlőket hoznak a házukba, ha nem veszik meg az egészet a napi árnál magasabb összegért. Még ravaszabb vállalkozók úgy próbáltak hasznot húzni a szokatlan körülményekből, hogy „színes bőrűeket juttattak ingatlanhoz vagy lakáshoz, s a fehérek körében kitört pánik folytán az akkori értékek feléért összevásárolták a szomszédos vagy azonos tömbben levő házakat". Ezzel a módszerrel igen sok ingatlantulajdonosnak „sikerült megszabadulnia ingatlanától, vagy pedig ... jóval nagyobb haszonra szert tennie a színes bőrű lakók házbéréből". A négerek, akik a város fennállása óta először juthattak tisztességes lakásokhoz, „csak úgy özönlöttek Harlembe, s amint egy-egy házat megnyitottak előttük, rögtön meg is töltötték".

A környéken azonban nem minden háztulajdonos volt hajlandó megnyitni kapuit a négerek előtt. Némelyikük még mindig hihetetlennek tartotta, hogy az egész város egyik legelőkelőbb negyede váljék New York legelnyomottabb és hagyományosan a legnyomorúságosabban lakó rétegének a központjává. A tulajdonosok egy része szövetségekbe tömörült, hogy megakadályozza azt a folyamatot, amit az ő köreikben „néger inváziónak" vagy „néger beszivárgásnak" neveztek. A nyelvezet, amellyel a négerek Harlembe költözését szóvá tették (az ellenük irányuló vádaskodásokban csaknem mindig szerepelt például az „invázió" szó), a háború nyelve volt.

Az 1880-as és 1890-es években a harlemiek minden esztendőben megünnepelték a történelmi jelentőségű Harlem Heights-i forradalmi csata[3] évfordulóját. Ezek a hazafias ünnepségek a lokálpatriotizmus jelképei voltak; mindenfelé röpiratokat osztogattak, a részt vevő szervezetek és előkelőségek névsorával. A huszadik század elején újra egybegyűltek Harlem lakói, most azonban nem azért, hogy a forradalmi csatára emlékezzenek, hanem hogy megvívják a maguk külön csatáját: megőrizzék a környéket a fehérek számára.

A négerek harlembeli letelepedésének nyílt ellenzéke a háztulajdonosok helyi szervezeteinek egy részében összpontosult. Némelyik egy-egy háztömböt képviselő bizottság volt csupán, mások felölelték az egész városrészt. 1907-től egészen 1915-ig (ameddig még jelentős szervezett ellenzéke volt a négerek letelepedésének) számos véd- és dacszövetség alakult. Sok utca és út ingatlantulajdonosai megállapodást írtak alá, amelyben kötelezték magukat, hogy tíz-tizenöt évig nem adják ki a lakásaikat négereknek – azért addig, mert úgy vélték, hogy „akkorra megoldódik a jelenlegi helyzet". „A tulajdonunkat képező ingatlanokat, telkeket és épületeket ... nem szabad négerek lakhelyéül felhasználni ... sem bérbe adni, sem eladni színes bőrű lakóknak ... vagy bármilyen afrikai származású személynek" – olvasható az egyik megállapodásban. Egy másik kimondja:

„A szerződő felek ezennel megállapodnak és megegyeznek abban, hogy ... mostantól kezdve ... a szóban forgó helyiségeket, bármi közvetlen vagy közvetett ok játsszék is közre, sohasem foglalhatják el – sem egészben, sem részben – négerek vagy akárcsak bármely nembeli negyed- vagy nyolcadvér színesek ..." Egyes megállapodásokban még azt is megszabták, hogy egy-egy bérlőnek összesen hány főnyi néger személyzete lehet.

Az ilyen szerződéseket azzal a látszatra törvényes eljárással szerették volna kötelező erejűvé tenni, hogy az aláírók mindegyike egy-egy dollárt fizetett a többieknek. S az így elkészített iratokat a New York-i városháza irattárában bejegyezték és lerakták (még ma is ott olvashatók). A korlátozás alá eső területeket a négerek „megállapodásos tömböknek" nevezték, s nagyon büszkék voltak azok a színes bőrűek, akik háztulajdonosként vagy lakóként elsőnek költöztek be ezekbe az utcákba (ahogyan egyikük megjegyezte: „jól kifogtunk a szerződő urakon").

A helybeliek más csoportjai, amelyek élén fehér ingatlanközvetítők álltak, megpróbálták visszatartani „a Harlem elözönlésére törekvő négereket". (Az egyik felső-manhattani ingatlanközvetítő vállalatot Angolszász Ingatlanforgalmi Részvénytársaságnak nevezték.) Olyan szervezeteket alapítottak, mint például a Harlemi Ingatlantulajdonosok Védelmi Szövetsége, a Harmincak Bizottsága, a Harlemi Ingatlantulajdonosok Fejlesztési Részvénytársasága és a West Side-i Fejlesztési Szövetség. S mindegyik csoport azt a célt tűzte maga elé, hogy a városrész valamennyi fehér lakóját rádöbbentse, mi az „a legnagyobb probléma, amivel Harlemnek szembe kell néznie". Gyűléseket tartottak, programokat dolgoztak ki, hogy a már megtelepedett négereket kiűzzék Harlemből, ha pedig ez nem sikerül, legalább megakadályozzák, hogy a „színesek" további ingatlantulajdonhoz vagy bérleményhez jussanak. Nagy propagandahadjárat indult; a harlemi bérpaloták ablakaiba „Csak

fehéreknek" feliratú táblákat akasztottak, s a „Harlem Magazine"-ban hirdetések jelentek meg, amelyek felszólították a fehér ingatlantulajdonosokat, hogy csatlakozzanak a „Segíts magadon!" meg a „Segíts megvédeni tulajdonodat!" mozgalomhoz.

A néger ingatlanközvetítőkkel közölték, hogy fölöslegesen pazarolják idejüket, ha azt hiszik, hogy bizonyos meghatározott utcákban találhatnak házakat: „Ezennel elhatároztuk, hogy minden színes ingatlanközvetítőt értesítünk a következőkről: ennek a környéknek a háztulajdonosai egyhangúlag megállapodtak, hogy házaikat nem adják ki színes bőrű bérlőknek . . ." A Harmincak Bizottsága úgy hívta találkozóra a néger ingatlanforgalmi ügynökségek embereit, mint valami fegyverszüneti tárgyalásra szólított ellenséget, hogy önkéntes határvonalat próbáljon húzni velük a fehér és a néger lakosság végleges elkülönítésére. A fehérekből álló Harlemi Puritán Egyházközség négy tagja a New York-i presbiteriánus egyháztanács ülésein tiltakozott azellen, hogy a négereket tömörítő St. James Presbiteriánus Egyházközség az ő szomszédságukban működhessen. Mások a városatyáktól követelték: akadályozzák meg, hogy egy néger tulajdonban levő mozi működési engedélyt kaphasson a Lenox Avenue-n. A Seventh Avenue-n levő Lafayette Színház csak az erkélyre engedte beülni a négereket. S azokat, akik megszegték az aláírt korlátozó megállapodást, bíróság elé állították.

De mindezek az akciók kudarcba fulladtak. Maga az a tény, hogy viszonylag rövid időszak alatt oly sok különböző szervezetet kellett létrehozni, mindegyiknek az alapvető gyengeségét és hiábavalóságát bizonyította. A faji megkülönböztetésen alapuló lakhatási megállapodások alkotmányellenesek voltak, s bár akadt, akit az előírások megszegése miatt perbe fogtak, egyiküket sem ítélték el. A néger ingatlanközvetítők pedig nevetségessé tették az „önkéntes határvonal" megvonásának gondolatát, mondván, hogy az ilyesfajta megegyezés „az előítéle-

tekből kovácsolna tőkét". John M. Royall például kijelentette: „A színcseknek Harlemben kell maradniuk... és évről évre ezrével fognak idejönni." A harlemi őslakók tiltakozásai ellenére engedélyezték a St. James Egyházközség működését a városnegyedben, sőt még jelentős kölcsönt is kapott, hogy új templomot építhessen. 1913-ban a Lafayette Színházat olyan vállalkozók vették meg, akik világosan látták, hogy semmi értelme sincs fenntartani egy faji elkülönítésre berendezett színházat abban a városrészben, „amely úgyis a színes bőrűek lakhelye lesz". Az új tulajdonosok megnyitották kapuikat a négerek előtt („kapuink mindenki előtt nyitva állnak"), sőt rendszeresen támogatták adományaikkal a néger jótékonysági egyesületeket. A színház épületének tágas alagsorát – a Lafayette Hallt – idővel bérbe adták ideiglenes gyakorlóterem céljára a harlemi néger nemzeti gárdának*. S 1919-ben az egész épületet, a színházzal együtt, néger üzletemberek vették meg. Az 1920-as években a Lafayette Színház kiváló néger színészeiről lett ismert.

A szervezett erőfeszítések, amelyeknek célja a négerek Harlemből való kirekesztése volt, főként azért fulladtak kudarcba, mert egyetlen ellenzéki csoport sem tudta megszerezni a környék valamennyi fehér ingatlantulajdonosának korlátlan, egységes támogatását, enélkül pedig szó sem lehetett az egész környékre kiterjedő sikeres négerellenes mozgalomról. Azok a háziurak, akik háztömbönként szervezkedtek, még egy-egy utca lakosságát sem tudták felsorakoztatni maguk mögé. S ami a legfontosabb, végképp lehetetlennek bizonyult, hogy a négerek visszaszorítására jól szervezett, anyagilag jól megalapozott mozgalmat hozzanak létre abban a zilált és lobbanékony légkörben, amely a huszadik század első két évtizedének Harlemét jellemezte. (Az egyik terv szerint például mindenkinek be kellett volna fizetnie a közös pénztárba ingatlanai becsértéké-

* A nemzeti gárda az egyes államok milíciája. Békeidőben rendőri–csendőri szerepet tölt be, háborúban katonai alakulat. – *A ford.*

nek fél százalékát.) Maga az a tény, hogy a fehéreknek először kellett szembenézniük néger szomszédokkal, lehetetlenné tette számukra a józan megfontolást.

Igen sok fehér embernek az volt az első gondolata, hogy bármi áron is, de eladja az ingatlanát, és máshová költözik. Az ingatlanközvetítők „pánikeladás"-nak nevezték ezt a jelenséget, amely – hiába igyekeztek megakadályozni – sehogyan sem szűnt meg. 1907 és 1914 között a néger negyedben és a közelében levő házaknak kétharmadát eladták, úgyszólván minden esetben jelentős veszteséggel. Mivel az amúgy is lanyha ingatlanpiacot rövid időn belül elárasztották eladó házakkal, s a négerek közül viszonylag kevesen voltak elég jómódúak ahhoz, hogy vásároljanak („az újonnan jöttek nem tartoztak az ingatlanvásárlók közé"), az árak tovább zuhantak („az ingatlanértékek szédítő gyorsasággal hanyatlottak"). Az 1870-es és 1880-as években vagyonok keletkeztek Harlem emelkedő telekáraiból; 1917-ben a fehér telekügynökök már azzal próbálták felkelteni az érdeklődést hirdetéseikben a környék iránt, hogy milyen olcsó lett az ingatlan. A fehérekből álló Harlemi Kereskedelmi Kamara egyik tagja megállapította: „A harlemi lakosság jellegének megváltozása mind a bérletek, mind a vásárlások vonatkozásában figyelemre méltó üzletkötésekhez vezetett... Manapság már a telek becsértékének alig feléért is jó állapotban levő ingatlanokat lehet vásárolni."

A harlemi háztulajdonosok kisebbik része megpróbált kitartani az eredeti, négereket kirekesztő megállapodások mellett, s jelentős anyagi veszteségeket szenvedett. Legtöbbjük nemigen talált olyan fehéreket, akik bérbe vették volna a lakásait. S némelyek nem tehettek mást, jócskán leszállították a lakbéreket, hogy már meglevő fehér lakóiknak nagyobb kedvet csináljanak a maradáshoz. „A néger bérlők megjelenése következtében... sok fehér bérlő elköltözött; ezért aztán az ott maradók lakbérét jelentősen le kellett szállítani" – panaszolta 1907-ben a harlemi háziurak egyik csoportja. Akiknek jelzálogtartozásuk

volt, azokat a bankok és egyéb hitelintézetek árveréssel fenyegették; és sokan úgy látták, hogy „engedniük kell". A négerek letelepedésének ellenzői a következő dilemmával kerültek szembe: vagy kitartanak a „csak fehéreknek" politika mellett, s alighanem mindenüket elveszítik, vagy mentik, ami menthető, és négereknek adják ki (magasabb áron) a lakásaikat. A legtöbben azt az utat választották, ami a két rossz közül a kisebbiknek látszott, s ilyen sokatmondó hirdetéseket adtak fel vagy függesztettek ki, mint például ez az 1916-ból származó: „Hosszú ideig igyekeztünk, hogy ezt a házat ne kelljen színes bérlőknek átadnunk... de a helyzetben beállott gyors változások következtében... rákényszerültünk erre a lépésre."

A néger Harlem keletkezése azonban csak egy példa a sok közül: ugyanígy fejlődtek ki az első világháborút megelőző és követő években számos amerikai nagyvárosban a hatalmas, elkülönített néger közösségek. Az, hogy éppen Harlem lett a néger lakosság sajátos központja, bizonyos körülmények közrejátszásának köszönhető, de hogy a város valamelyik részének mindenképpen néger negyeddé kellett válnia, az elkerülhetetlen következménye volt a déli négerek New Yorkba áramlásának. Harlem az ország néger gettóinak New York-i változata volt. 1913-ig másutt is kialakultak a „Négerváros"-ok, „Georgiai alakok utcái", „Négersor"-ok, „Fekete alvég"-ek, „Füstváros"-ok, „Bronzfalvá"-k és „Poloskatelep"-ek. „Amerika nagyvárosaiban egy határozottan felismerhető néger világ jön létre" – írta ugyanabban az évben George Edmund Haynes, az Országos Városi Liga[4] igazgatója. Ezek a negyedek „a közösségi élet számos hatásától elszigetelődtek, s a fehérek világától igen kevés megértést kaptak..."

Harlem azonban kimagaslott a néger gettók közül. Neve az elegancia és a kiválóság jelképe volt, nem pedig a sértő lekicsinylésé; széles, jól kövezett, tiszta utcáit és sugárútjait fasorok szegélyezték, egyetlen keskeny, piszkos sikátor sem akadt errefelé; a tágas, „luxuskivitelben" készült lakásokat a legjobb

modern felszerelésekkel látták el. Nem nyomornegyed volt Harlem, hanem olyan hely, ahol nagyszerűen lehetett élni. New York város fennállása óta először kerültek négerek abba a helyzetbe, hogy tisztességes otthonokban, illő környezetben lakhattak. „Most már a mi népünknek sem kell többé apró, nyomorúságos, levegőtlen lakásokban élnie" – írta 1906-ban az egyik néger újság vezércikke. S a Városi Liga 1914-es jelentésében arra a következtetésre jutott, hogy Harlem „olyan közösség, ahol a négerek ... lakásviszonyai általában jobbak, mint az ország bármely más részében ... Azok a néger fajúak, akik nagy lábon akarnak élni – lifttel, telefonnal, portás-szolgálattal –, most kiélhetik dédelgetett vágyaikat."

1920-ig lényegében minden fontosabb néger intézmény – egyházközség, biztosító társaság, üzlet, ingatlanforgalmi iroda, önsegélyező egyesület, népház, szociális intézmény, az YMCA (Keresztyén Ifjak Egyesülete) és az YWCA (Keresztyén Lányok Egyesülete), a Városi Liga és az NAACP – kiköltözött addigi otthonából, és Harlembe települt át. 1916-ban alakult meg a harlemi néger nemzeti gárda egysége: a Harcos Tizenötösök. 1917-ben választották meg Harlem első néger képviselőjét. 1919-ben alkalmazta a Harlemi Kórház az első néger ápolónőket és orvost. A 89-es számú nyilvános iskola, ahová 1915-ben már háromnegyedrészt négerek jártak, esti iskolát nyitott, valamint olvasótermeket és napközi otthont, hogy a néger gyerekek ne az utcán töltsék az idejüket. S a 68-as számú – az egykori „selyemharisnyás iskola" – a fehér és a néger tanulók rendszeres összecsapásairól lett hírhedt.

Az 1890-es években a környéket még mint előkelő lakónegyedet hirdették, most viszont azt hangoztatták, hogy a legalkalmasabb terület gyárak létesítésére: a telek olcsó, a közlekedés kitűnő, a környék pedig tele van alacsony jövedelmű családokkal, melyeknek tagjai, nem lévén szakképzettségük, bármiféle munkát szívesen elvállalnak. A lakosság vegyes összetételét tekintették akkoriban Harlem egyik fő értékének.

(A Harlemi Kereskedelmi Kamara 1917-es jelentésében megállapítja, hogy „a lakosságnak csak 17 százaléka helybeli szülők helybeli illetőségű fehér gyermeke... a fajok elkülönült letelepülése szemmel látható".) Díszfelvonulásokat rendeztek a negyed utcáin, hogy felkeltsék az érdeklődést a harlemi üzleti és ipari lehetőségek iránt. A kereskedők tőlük telhetően igyekeztek alkalmazkodni az új körülményekhez, azok viszont, akik a megelőző nemzedékek kilátásaira emlékeztek csupán, bánatosan elköltöztek. Egy régi helybeli lakos így kesergett 1913-ban: „Harlemet tönkretette a négerek állandó beáramlása." „Ami Harlemben a legjobb volt, az a múlté – panaszolta egy másik, ugyanabban az esztendőben –, s tíz éven belül az egész városrész színes lesz."

1914-ben Harlem huszonhárom tömbnyi területén legalább 1100 házban laktak négerek. Óvatos becslés szerint a néger lakosság száma akkor valamivel kevesebb lehetett ötvenezernél (Manhattan teljes néger lakossága 60 534 fő volt 1910-ben). 1920-ban Harlemnek az a része, melyet a Madison és a Fifth Avenue-tól nyugatra, az Eigth Avenue-ig délen a 130. Street, északon pedig a 145. Street határol, már túlnyomó többségében néger volt, s lakosainak száma mintegy nyolcvanezer lehetett. Amikor a szomszédos negyedekben élő bevándorlók (olaszok és zsidók) az 1920-as években más környékre, jobb lakásokba költöztek, az ő házaikat is megtöltötték a négerek. A néger negyed megmaradt, s a többi etnikai gettó feloszlásával tovább terjeszkedett. 1930-ra elérte déli határát, a 110. Streetet (a Central Park északi szélét). Lakosainak száma akkor már megközelítette a kétszázezret. Harlem lett „a színes bőrűek hasonló keretek közt kialakult legnagyobb települése az egész világon". És az is maradt mind a mai napig.

EUGENE C. HOLMES

Alain Locke hagyatéka

A maga nemében páratlan Új Néger mozgalmat egyetlen ember, Alain Leroy Locke[1] indította el és lelkesítette, ő lett a mozgalom sajtó alá rendezője és krónikása is. A „reneszánsz" elnevezés, amint Sterling Brown[2] oly világosan kifejtette, talán tényleg nem a legszerencsésebb, hiszen oly rövid ideig tartott ez a harlemi mozgalom. Meg aztán nemcsak Harlemben tömörültek az új néger írók, s mivelhogy az írók többsége nem volt harlemi, az évtized legjobb írásai nem is szóltak mind Harlemről. De mindenképp Harlem volt a kirakat és a kaszszafiók, jóllehet Harlem sem inkább „néger Amerika", mint amennyire maga New York Amerika. Az Új Néger mozgalom időbeli gyökerei viszont a múltba nyúltak, térbeli gyökerei pedig Amerika más részeibe, s maga a kifejezés csak annyiban érvényes, amennyiben egy hagyomány folytatásának tekintjük.

Némelyek szerint az úgynevezett néger reneszánsz már kezdettől fogva magában hordta bukásának a csíráit, egyebek közt az új néger középosztály intellektualizmus-ellenessége miatt. Azt azonban mindenki elismeri, hogy méltán képviselte a néger múltnak és magának a négerség fogalmának az átértékelését a néger értelmiségiek és művészek szemléletében. Az Új Néger mozgalom keletkezése ugyanis egybeesett a néger élet és jellem iránt a húszas években mindinkább megnyilvánuló érdeklődéssel. Akkor folyt az amerikai irodalom átértékelése és felülvizsgálata, mintegy lázadásként a tizenkilencedik század utolsó évtizedeinek előkelősködő hagyományai és harácsoló társadalma ellen.

Charles Johnson[3] így jellemezte Alain Locke-ot: „Az 1920-as években feltűnt új, életerős generáció szárnybontogató írócso-

portjának doyenje... Filozófiai képzettségű, remek elemző elme, olyan esztéta, akinek mind a művészetekhez, mind az irodalomhoz van érzéke. Úgy támogatta és irányította a fiatal írókat, mint idősebb pályatárs, aki már olyan biztos a dolgában, hogy az sem szegheti kedvét, ha a korszak sajtóorgánumai nem teszik lehetővé munkásságának teljes publikálását."[4] Johnson szerint Alain Locke „nemzetünk egyik drámai időszakának jelentős, történelemformáló egyénisége" volt. Maga Locke pedig ezt mondta az életpályájukon elindított fiatal írókról: „Ebben a csoportban érzékelik a szellemi gazdagságot, ami – ha írásaikban megfelelően ki tudják fejezni – bőségesen elegendő lesz fajtánk új megítéléséhez, a róla alkotott régi nézetek átértékeléséhez." De ez is csak egy része az úgynevezett néger reneszánsz hátterének. Maga ez a reneszánsz – Charles Johnson szavaival élve – „az érzelmi kifejezésnek oly hirtelen és teljességgel elemi erejű kitörése, amilyenre még nem volt példa Amerika vagy az amerikai négerek történetében".

Senki másban, még a nála idősebb Du Boisban[5] sem lehettek meg jobban annak az előfeltételei, hogy az Új Néger mozgalom megteremtőjévé, történelemalakító egyéniséggé váljék. Locke szülővárosa, Philadelphia volt az egyetlen nagyváros, ahol eleven kulturális élet zajlott. Itt támogatták és bátorították a néger művészeket, a néger irodalmi, zenész- és festőcsoportokat. Az ifjú Locke ezt személyesen is tapasztalta, s e művészek úgy maradtak meg emlékezetében, mint akik először hívták fel a figyelmet az ébredező amerikai néger művészetre. Philadelphiából ágazott szerte az irodalmi mozgalom, virágzására azonban, társadalmi, gazdasági és politikai okokból, New Yorkban került sor. A néger művészet nehéz faji kérdésfelvetésére faji megoldást kellett találni. Ezt segítette elő a húszas évek közepe táján az Új Néger mozgalom ihlető ereje azzal a küzdelemmel, amit a mozgalom minden művészeti ágban, a drámában, a festészetben, a szobrászatban és a zenében egy-

aránt vívott a népi kifejezésmódért, valamint az afrikai néger örökség népi forrásainak újrafelfedezéséért.

A faji kérdés problematikája kétségtelenül ugyanabból a problematikából származott, amivel a tizenkilencedik század végének néger írói is szembekerültek. Ezeknek az íróknak a többségénél ugyanazt az irányzatos, földhöz ragadt és utánzó stílust tapasztalhatjuk, mint a festők jelentős részénél. Gondoljunk például Dunbar[6] dialektusban írt verseire és későbbi irodalmi nyelvű költeményeire, s nyomban világossá válik előttünk, hogy ő éppen azoknak a romantikus irányzatoknak az előharcosa volt, amelyeket a következő néger költőnemzedék olyannyira ócsárolt. Vagy gondoljunk Frances Harper, Martin Delaney, Frank Webb és William Wells Brown[7] propagandaregényeire. Charles Chestnutt[8] írásai viszont a maguk nemében egyedülálló, kiváló stílusban megírt, nagy hatású alkotások voltak. Általában elmondhatjuk, hogy a korabeli politikai tanulmányok, pamfletek, vitairatok és a rabszolgaéletet ábrázoló önéletrajzok végül is mind beletorkolltak és beleolvadtak abba az újjászületésbe, ami Új Néger mozgalom néven lett ismeretes.

Amikor Locke Philadelphiában, Bostonban és New Yorkban, a Howard Egyetemen, ahol 1912-től tanított, bírálni és tanulmányozni kezdte a néger életet, a maga módján, számos barátjával összhangban már azon munkálkodott, hogy a mesterkélt és halódó nyelvjárásos költészeti iskola minél előbb kimúljon. William Stanley Braithwaite, aki annak idején, a Harvard Egyetemen Locke barátja és tanítómestere volt, William Monroe Trotter,[9] a szerkesztő, és W. E. B. Du Bois egyaránt közelebb hozták a néger nyelvjárásos költészet végét. S az olyan jóindulatú kritikusok, mint például Louis Untermeyer, ugyancsak segítették ezt a folyamatot azzal, hogy a hagyományos dialektust „a fehér hallgatóság tetszésére pályázó modorosság"-nak minősítették. Ez a kritikuscsoport James Weldon

Johnsonnal[10], az eredeti tehetségű költővel együtt világosan látta, hogy a nyelvjárásos költészetben nincs meg a népnyelvnek sem a sziporkázó szellemessége, sem a szépsége; nem egyéb ez, mint az előkelősködő, megalázkodó és bohóckodó szólamok szajkózása, s egyszersmind elfordulás is a néger élet valóságos problémáitól.

A nyelvjárásos költészettel való szembefordulásnak egyik következménye azonban az lett, hogy a költők tudatosan visszatértek a romanticizmushoz és a neoromanticizmushoz, ami pedig az európaiasodott esztétikai értékek kispolgári elfogadását tükrözte. Bizonyos vonatkozásban elősegítette ezt a szabványos énekes bohóc figura* elvetése is.

Hozzájárult a változáshoz, hogy a műveltebbé váló középosztálybeli négerek egyre inkább az általános kulturális örökségnek akartak a részeseivé lenni, azt kívánták művelni, még akkor is, ha csak gyengébben ment nekik. „A legnagyobb gondot sokszor arra fordították az ilyen költők, hogy az érzelgős hagyományok repertoárjában levő »szépséget« utánozzák" – jegyezte meg Sterling Brown. S az utánzók többnyire gondosan kerülték a néger tradíciók említését, sőt még azt is, hogy saját, négerként átélt tapasztalataikkal szembenézzenek. Költészetük ezért menekülés volt a valóság elől, híján minden életerőnek és megértésnek.

E visszahúzó irányzattal egyidejűleg kifejlődött az a mozgalom is, amely elősegítette a néger írók szellemi emancipációját. Maga Locke ezt írta róla 1952-ben megjelent legutolsó beszámolójában: „1912-ben kezdett erjedni az a mozgalom, amely 1925-ben már félreérthetetlenül az úgynevezett új néger reneszánsz lett. A mozgalom nem annyira a realizmus győzelme volt – bár a realistáknak részük volt benne –, hanem inkább annak köszönhető, hogy a néger írók tudatosan felhagytak mindennemű próbálkozással, amely a többség véleményének

* A szerző itt a négernek maszkírozott fehér ének- és táncegyüttesek szokványos figurájára utal. – *A ford.*

és nézeteinek befolyásolására irányult. Akkorra a néger művészek már túljutottak azon, hogy didaktikus hangvételbe és propagandisztikus elemekbe fullasszák művészi képességeiket. Részint kiábrándultságból, részint pedig újonnan támadt kollektív büszkeségük és önbecsülésük következtében, őszintén bevallott önkifejező szándékkal befelé fordultak: a néger közönséghez."

A közülük való Langston Hughes így fogalmazta meg ezt az irodalmi függetlenségi nyilatkozatot:

„Mi, fiatal néger művészek, akik most alkotunk, félelem és szégyenkezés nélkül akarjuk kifejezni sötét bőrű önmagunkat. Ha ez tetszik a fehér embereknek, mi csak örülünk neki. Ha viszont nem tetszik, azzal sem törődünk. Mi tudjuk, hogy szépek vagyunk. És csúnyák is. Ha tetszik a színes bőrűeknek, amit csinálunk, örülünk neki. Ha viszont nem, úgy az ő nemtetszésükkel sem törődünk. Mi a holnapnak építjük templomainkat, oly szilárdra, ahogyan tudjuk, és a hegy csúcsán állunk, önmagunkban szabadon."

Újra megvolt a közös nevező a többség és a kisebbség legjobbjai közt. A rabszolgaság-ellenes együttműködés morális szövetséget kovácsolt össze, ez pedig esztétikai szövetség volt, amely végérvényesen megszabadította mind a néger tárgyú amerikai művészetet és irodalmat, mind a néger művészeket és írókat a propagandától és annak béklyókba verő kötelezettségeitől. S egyfelől a realizmus és a délvidék irodalma, másfelől a faji önkifejezés előtérbe kerülése, ha nem is szervezett formában, de hatásában megteremtette 1925-től napjainkig az amerikai irodalmi élet új, haladó légkörét.

Az akkori fiatal költők egyike, az érzékeny, társadalmi kérdések iránt fogékony James Weldon Johnson nagy hatással volt a néger költők fiatalabb nemzedékére. A faji öntudatot tükröző költeményei, a négerek felszabadulásának ötvenedik évfordulójáról megemlékező szép elégiája – melyekben büszkén mondja el, mennyi mindennel járultak hozzá a négerek Ame-

rika értékeihez – minden addiginál harcosabb írások voltak. Du Bois „Atlantai siratóének"-e („Litany of Atlanta") után Johnson is ábrázolta verseiben a lincselés embertelen borzalmait, „zordon büszkeséggel szembeszállva a Dél lincs-őrületével".

Bár a fiatalabb Locke nem értett mindig és mindenben egyet az idősebb Du Boisszal a négerek művészi emancipációjáért vívott harcban, a „A fekete emberek lelké"-t („The Souls of Black Folk") és a „Sötét víz"-et („Darkwater") mindig csodálta. S őszintén együttérzett a „Siratóének"-kel, melynek ágyékából „a Gyilkosság és a Komor Gyűlölet ikerpárja fakadt". Ismerte Du Boisnak John Brownról szóló életrajzát, s rokonszenvezett vele, midőn Booker T. Washington[11] filozófiáját támadta. Támogatta a Niagara mozgalmat, és nyíltan felajánlotta segítségét annak a szellemi és irodalmi vezető gárdának, amely a Du Bois alapította „Crisis"-t, az NAACP folyóiratát fémjelezte. Locke írta a kezdeti esztendőkben a lap számára a néger irodalomról, művészetről és zenéről szóló évi beszámolót. És azokkal a néger értelmiségiekkel is együttműködött, akik támogatták Du Boist mint a „tehetséges tizek" mozgalmának és a néger liberalizmusnak a vezérét.

A „Crisis" Du Bois szerkesztésében a négerség politikai és művészeti vezetőinek szócsöve lett. Du Bois az elsők közt közelítette meg Amerikában új tudományos oldalról a társadalomtudományokat, ez pedig a történelemnek és a szociológiának tudományos filozófiai módszerekkel való, újszerű megvilágítását jelentette. Mindez nagyon tetszett a filozófiai képzettségű Locke-nak. Ismerte Du Bois „Az Amerikába irányuló afrikai rabszolgakereskedelem megszüntetése" („The Suppression of African Slave Trade to America") című művét, melynek tudományos kutató módszerei és eredményei az amerikai négerprobléma megoldásánál is jól alkalmazhatók, s nyomon követte kutatásait, amelyek felfedték, hogyan bántak 1918-ban a néger katonákkal az amerikai hadseregben. Ma-

gáévá tette Du Boisnak a pánafrikai konferencia összehívására irányuló felszólítását 1919-ben, 1921-ben és 1923-ban. És akkor szüntette meg az NAACP-ben végzett tevékenységét, amikor a vezetőség nem volt hajlandó támogatni Du Bois pánafrikai mozgalmát. Mindaddig Du Bois mellett volt, amíg a „nagy öreg" vissza nem tért Atlantába; és segítette 1940-ben, a „Phylon, The Atlanta Review of Race and Culture" megalapításában és szerkesztésében is. Ez a folyóirat ugyancsak közölte Locke évi kritikai beszámolóit a néger íróktól származó és négerekről szóló irodalomról.

Az Országos Városi Liga lapja, az „Opportunity, An American Journal of Negro Life", amelynek Charles S. Johnson volt az első szerkesztője, újabb lendületet adott az irodalmi mozgalomnak azzal, hogy 1924-ben – hasonlóan a „Crisis"-hez – díjakat alapított eredeti irodalmi művek jutalmazására. Hosszú éveken át kiosztásra kerültek ezek a díjak, s igen nagy hatással voltak a fiatal írókra. Langston Hughes első kötetének címadó verse is „Opportunity"-díjat nyert.

A háború utáni évtized, mely a harlemi reneszánszot bevezette, a nagytőke diadalának, az ipar és a monopolkapitalizmus világméretű konszolidációjának időszaka volt. A vezető szerepet a fehér tőke töltötte be, néger és bevándorló munkaerő felhasználásával, vagyis olcsó és aránylag eredményesen dolgoztatható munkástömeggel, korlátlan természeti erőforrások és minden addigit felülmúló technika alkalmazásával. Ez a tőke eljutott a világ minden piacára, s a huszadik századbeli világimperializmus számottevő tényezőjévé tette Amerikát.

Ennek az úgyszólván gyarmatosító rendszernek a kizsákmányolásból remélt profitjait azonban munkaügyi nehézségek veszélyeztették: a négerek sztrájktörésre való felhasználása, amihez széltében-hosszában folyamodtak, faji háborúskodás fellángolásával fenyegetett. Mindinkább elmélyült az ellentét a délvidék szegény fehér lakossága és négerei között. Az északi nagyvárosokba irányuló elvándorlás elnéptelenítette Dél mező-

gazdasági vidékeit, Északon pedig új gettókat hozott létre. A faji villongások és a lincselések fenyegető árnyéka azonban megmaradt. Sőt, kitörölhetetlenül berögződött az életbe. A Kongresszusban még mindig a Vardamanok és Tillmanok uralkodtak; s az irodalomban fölénybe kerültek a Thomas Nelson Page- és Dixon-félék.[12] Elkerülhetetlennek látszott az összeütközés a néger főiskolák végzett növendékei és azon északiak között, akik az új típusú iskolák hívéül szegődtek; Booker T. Washington és Dr. W. E. B. Du Bois harca és nézeteltérései ennek az ellentétnek jellegzetes megnyilvánulásai voltak. A Rockefeller-támogatással működő Általános Oktatásügyi Tanács és a Rosenwald alapítvány a Dél faji alapon álló új oktatási filozófiáját képviselte. A következő évtizedben már nyíltan megfertőzték az Egyesült Államok demokratikus lelkiismeretét a fajon és bőrszínen alapuló törvényes kasztrendszerrel. Az Új Néger mozgalom képviselői pedig egy emberként felsorakoztak Du Bois, Locke, Charles Johnson és James Weldon Johnson mögött.

Locke abban a nagyon szerencsés helyzetben volt, hogy oktatómunkáját a Howard Egyetemen kezdhette, ahol a nevelés-tan és a filozófia tanáraként érintkezésbe került sok olyan tudóssal, aki örömmel fogadta a Harvard Egyetemen, Oxfordban és a Berlini Egyetemen végzett huszonöt éves fiatalembert. Igen jelentős tényező volt megismerkedése és együttműködése Ernest E. Justtal, az angol nyelv tanárával, aki később zoológus lett. Ők ketten elválaszthatatlan barátok voltak egészen Just 1941-ben bekövetkezett korai haláláig. Kelly Miller, a régebbi klasszicista és matematikus, az első néger, aki szociológiát tanított, ugyancsak barátjává fogadta és igen nagyra tartotta a fiatal Locke-ot. S Locke baráti köréhez tartozott egykori iskolatársa, Montgomery Gregory, akivel megszervezte az egyetemi színjátszó együttest. Ezek a néger tudósok Locke és Miller vezetésével a „Szanhedrin" néven ismert csoportban

egyesültek. Locke szervezte meg a Howard Egyetemen az első irodalmi mozgalmat, s az egyetem irodalmi folyóiratának, a „Stylus"-nak megindulásától megszüntéig szaktanácsadója maradt. Látva, mennyire nagy szükség van a néger diákok általános és kulturális képzésének megjavítására, többekkel együtt képzőművészeti és zenei köröket alakított. Oktatási filozófiája lehetővé tette számára, hogy nagyvonalú és az önfegyelmezésre is építő szemléletet érvényesítsen. Oktatómunkája nagy részét ennélfogva az antropológia, a társadalmi konfliktusok és a társadalomelmélet új tudományágának szentelte. 1916-ban megírta „Faji és kulturális konfliktus" („Race and Culture Conflict") című művét.

Az Új Néger mozgalom vezetésére és fellendítésére nem is lehetett volna alkalmasabb személyt találni Locke-nál, aki maga is úgy vélte, hogy „inkább a fiatalabb néger költő-, író- és művésznemzedék filozófiai bábája, mintsem hivatásos filozófus". Évekig arra biztatta a képzőművészeket és a zenészeket, hogy közvetlenül tanulmányozzák az afrikai forrásműveket. Ő maga lelkesen gyűjtötte az afrikai műtárgyakat. Nagy hozzáértéssel írt Afrika feledésbe merült ősi művészetéről, és nyomon követte az afrikai művészet befolyását a huszadik század elejének európai művészetében. Nagyon sokat tudott a Haitiban és más karib-tengeri szigeteken érvényesülő afrikai hatásról, és következetesen kimutatta az amerikai négereknél a rabszolgaság eltörlése előtt és után föllelhető afrikai befolyást.

Alain Locke nem végzett sok eredeti kutatómunkát sem az amerikai négerek, sem Afrika történelmének ismeretanyagában, de minél többet tudott meg dicső történelmükről, annál jobban tágult szellemi látóköre. Arra tanította ez a történelem, hogy a néger tudósok képessége, ami lehetővé teszi, hogy az amerikai környezet megalázó nehézségeit legyűrjék, a demokratizálódási folyamat dialektikus fázisa. És ennek a dialektikának szükségszerűen közelebb kell hoznia a néger tudóscsoport álmának megvalósulását. Az amerikai történelem iránt

megnyilvánuló fogékonysága hozta közös nevezőre Locke-ot a nagy néger vezéregyéniséggel, az autodidakta Frederick Douglass-szal[13], kinek életrajzát is megírta. Locke rendkívül nagyra becsülte Du Bois tudományos történelemszemléletét, valamint Carter G. Woodson[14] úttörő tudományos munkásságát, amely a rabszolgaság és a néger múlt történetének felderítésére irányult. Az Új Néger mozgalommal való kapcsolata mindenkor a néger történelem újjáértékeléséhez vezetett, ilyenformán hatott a néger írókra, a néger tudósokra és minden érzelmileg fogékony néger életére.

Locke tudta, hogy a néger írók történetét a vele összefüggő társadalomtörténet miatt is meg kell írni. Ráébredt, hogy a négerek helyzete az amerikai kultúrában már sokkal nagyobb jelentőségű a néger kisebbség puszta művészi tevékenységénél. Számára ez mindinkább „egy hamisítatlanul jellegzetes nemzeti irodalomnak mint a kulturális demokrácia egyik alapvető követelményének" áhított célja felé mutatott. És éppen ezt kellett értékelni ebben az irodalomban, mely a rabszolgaság és a rabszolgaság-ellenesség hátteréből emelkedett ki.

Ha a négereknek az amerikai kultúrában és annak továbbfejlesztésében betöltött szerepéről akarunk szólni, mindig figyelembe kell vennünk a rabszolgaság erős hatását. „Ahogyan a rabszolgaságot ma (1952-ben) olybá kell vennünk, mint ami eleinte fenyegette, majd állhatatosabb kiforrottságra késztette demokratikus intézményeinket, ugyanúgy el kell fogadnunk azt is, hogy a négerek művészi és kulturális hatása az amerikai irodalmi és művészeti életben előre nem látható, konstruktív kényszerítő erőket és merőben váratlan alkotó erjedést hozhat létre. A rabszolgaság különleges, addig még soha nem ismert helyzetet teremtett az angolszász többség és a néger kisebbség közt azáltal, hogy a négereket elszakította ősi kultúrájuktól. Az amerikai rabszolgaság különleges viszonyai úgy összekeverték az afrikai kontinens különféle részeiből és kultúráiból származó négereket, hogy eredeti kultúrájukból, kezdve a törzsi

kultúrán, sem kisebbségi nyelv, sem ősi tradíciók nem maradtak meg. Az amerikai négerség számára nem volt más választás, mint hogy a többségi kultúra nyelvének és hagyományainak részese legyen."[15]

A négerek sohasem teremtettek külön kulturális értékrendet, holott a fajüldözés miatt sokszor kényszerültek védekezésre, „védekezőn szembehelyezkedő állásfoglalásra, hogy az üldözés és megkülönböztetés legsúlyosabb megnyilvánulásainak ellenállhassanak". Locke meggyőződéssel vallotta, hogy a négerség értékei, eszményei és céljai a történelem közjátékai ellenére mindig is teljes egészükben, fenntartás nélkül amerikaiak voltak. Egyik írásában így vélekedett: „Valamely csoport vonatkozásában a társadalmi magatartás és az irodalmi feldolgozás a döntő tényező; ha ezeket mérlegeljük mindenekelőtt, még a társadalmi tényekben is, rendkívül sokat feltárhatunk."[16]

1921-től Locke több mint egy tucat könyvet és cikket írt a néger képzőművészetről, zenéről és irodalomról, nyomon követve fejlődésüket a legrégibb időktől, vagyis 1760-tól egészen 1920-ig. Az első néger költőkkel, tanulmányírókkal és regényírókkal kezdte, s kimutatta, hogy a kétségbevonhatatlanul szabad négerek, akik először emeltek vádat a rabszolgaság ellen, a faji öntudat erős tanúbizonyságát adták. Kimutatta, hogy ha a rabszolgaság változtatott is a négerség érzelmi és népi életén, ott volt a rabszolgaság-ellenes mozgalom is, amely fejlesztette a négerek intellektusát, és pontos, fegyelmezett kifejezésmódra szorította őket. A rabszolgatartás építményét alapjaiban ingatta meg a néger vezetők és az autodidakta szókött rabszolgák közös irodalmi és szónoki munkássága. A „rabszolgatörténetek" keletkezése szolgáltatta a gyújtó szikrát a rabszolgaság megszüntetését követelők lobbanékony anyagához.

A „Survey Graphic" 1925-ös harlemi számának, amelyet Locke szerkesztett, jelentős szerepe volt abban, hogy Amerika

felfigyelt a néger művészekre és munkásságukra. A „Survey"-nek ez a száma száz oldalon jelent meg. Húsz munkatársa közül tizenöt néger volt és öt fehér; s tizenketten a harlemi csoporthoz tartoztak. Írásaik közt lapozgatva ilyen és ehhez hasonló címek tűnnek szembe: „Csatlakozz az Új Néger mozgalomhoz", „Harlem keletkezése", „Néger munkások és a nagyváros", „Dzsessz az otthonban", „A néger művészet és Amerika", „A négerség kiássa múltját", „Harlem ritmusa". A „Survey" harlemi száma páratlanul magas példányszámban kelt el. Többször is utána kellett nyomni, hogy az igényeket kielégíthessék. 1926-ban ezt írta róla James Weldon Johnson a „Fekete Manhattan"-ban („Black Manhattan"): „Valóságos felfedezés volt New York és az egész ország számára. A cikkgyűjtemény később, némileg kibővítve, »Az új néger« [„The New Negro"] címmel könyv alakban is megjelent Alain Locke szerkesztésében. Ez minden idők egyik legjelentősebb néger tárgyú könyve."

A mozgalom először Harlemben erősödött meg. Azután „Locke tanulmányainak és általában a mozgalomnak a hatása az egész országra kiterjedt, és magával ragadta az írókat Missouriban, Mississippiben, Bostonban, Philadelphiában, Nashville-ben és Chicagóban".[17]

A kapitalista világkép védelmet ígérő keretei közt észrevétlenül is a kispolgári nacionalizmus tenyészett. A többség nem lázongott, inkább a polgári tekintély hangjára fülelt. Az amerikai kapitalizmus a profitok újraelosztása és a háborús nyereségek következtében virágkorát élte. S az Új Néger mozgalom túl sok esetben vált túlzottan a szórakoztatás eszközévé ahhoz, hogy csupán dicsérni és eszményíteni lehetne. Számos követője akaratlanul is egy fordított előjelű faji nacionalizmus áldozata lett, úgy tekintette önmagát, mint aki már beérkezett, s büszke volt, hogy ugyanolyan jól tud énekelni, festeni vagy írni, mint fehér bőrű patrónusai.

Abban az értelemben viszont igazi reneszánsz volt ez a mozgalom, hogy a négerek a feledésbe merült afrikai múltból akarták a letűnt időket újjáéleszteni. Mert bárhogyan is osztozkodtak újonnan lelt értékeik hulladékain, ha faji lelkületüket akarták újra felfedezni, legalább szellemileg vissza kellett nyúlniuk az afrikai múlthoz. A Du Bois vezetésével összeülő pánafrikai konferenciáknak 1921-ben, 1923-ban és 1925-ben megvoltak a sikerei és kudarcai is. Locke-nak az a törekvése, hogy a fiatal költőkbe, képzőművészekbe és zenészekbe beleoltsa az afrikai örökségnek valamiféle tudatát, Toomer, Cullen, McKay[18] és Hughes műveiben érlelt gyümölcsöt.

Az Új Néger mozgalom legnagyobb költője és irodalmi alakja, Langston Hughes minden témakörben egyaránt megkapóan írt Afrikáról. 1926-ból származó „Fáradt bluesok" („Weary Blues") című kötetében a mozgalom többi írójának stílusánál sokkal egyénibb hangvételével tett tanúbizonyságot különleges erejű és szépségű művészetéről. Hughes őseit a szabadságért vívott harc családi tradíciója fűzte össze: ez mindenkor ihlető emlékük maradt. Egyik nagyapja John Brown oldalán esett el. S egyik nagybátyja az elszakadt déli államokat a polgárháború után visszafogadó Kongresszus képviselője és a Howard Egyetem jogi fakultásának első dékánja volt. De még Hughes dallamos és ritmusos „blues"-ai is tele vannak afrikai érzésekkel. Például a „Honvágy"-ban („Homesick Blues")* így dalol:

Dallam a légben a vasút
hídja, búval tele.
Ahány vonat tovafut,
utaznám vele.

A mozgalom sok költője szemében Amerika és Afrika fekete világa új értelmezésű nemzeti büszkeség hordozója lett. Ez

* Magyarul megjelent: Kosztolányi Dezső válogatott műfordításai. Szépirodalmi Könyvkiadó, é. n. 117. old.

az érzés nem volt mindig mély, nem is ágyazódott mindig tudományos antropológiai ismeretekbe, de azért mindenkinek jutott egy kevés a dolgok értékes megértéséből. A lényeg az, hogy e felvirágzás igazi érzelmi reneszánsz volt, Afrika sötét képmásának büszke felidézése, ami már megtermékenyített talajból sarjadt ki, de most új formát és tartalmat nyert.

A harlemi reneszánsz gyökeresen átalakította a négert mint művészt, és mint a művészet alanyát is. A régi szabványtípus helyébe megteremtette az új négert, aki harcos, már nem hajbókoló, hanem inkább példakép, hiszen bebizonyította, hogy csaknem egyenrangú fehér bőrű pályatársaival: irigyelt díjakat nyert, ösztöndíjakat kapott, írásait kiadták, s rangját kemény írói alkotó munkával vívta ki. Nem szervezetileg tartoztak össze ezek a művészek, hanem az erős közösségi szellem, a csoport-öntudat fogta össze őket; valamennyien célul tűzték ki, hogy olyat alkossanak, ami a néger művészt büszkévé teheti munkájára. S önbizalmuk az amerikai történelemben még nem tapasztalt, vulkanikus erejű érzelmi kitöréshez vezetett. Az új írónemzedék belevágta csákányát az amerikai irodalmi élet mindaddig megbonthatatlan falába, s megkezdte a maga számára a szoborfülkék kivésését. Innen a mesterségbeli önbizalom, magabiztosság és büszkeség.

Az új költészeti irányzat a négerek tapasztalatainak minden oldalát és árnyalatát felölelte, a lírai hangulattól és az afrikai örökségtől a társadalmi tiltakozásig; benne volt a népdal és a blues; néger hősöket és epizódokat, lincseléseket, faji villongásokat jelenített meg, s híven ábrázolta, hogyan bánnak a néger tömegekkel (többnyire a falusi tömegekkel, és csak ritkábban a munkásokkal); tükrözte a költők őszinte és mély feltárulkozását, a társadalmi igazságtalanságot és türelmetlenséget. Claude McKay híres „Ha meg kell halnunk"-ja („If We Must Die") a húszas években a társadalmi erők és konfliktusok dinamikájának a próbaköve lett; válasz a korszakot jellemző, egyre hevesebb faji villongásokra és lincselésekre. Toomer

ékesszóló tiltakozása a „Cukornád"-ban („Cane")* a faji öntudatot tükrözte kihívóan. Cullen „Színes szemfedél" („Shroud of Color") című versében a fajtához tartozás érzése a lojalitás, a büszkeség és a közösségi öntudat hangján szólal meg:

Uram, legyek övék az enyéim között;
idegenek közt, hitszegőt játszva, nem élhetek:
hazárd vizeken át lelkem megérkezett.

Hughes „Réz köpőcsészék" („Brass Spittoons") című verse a szolgamunka undorító kötelességeiről beszél:

Hé, kölyök!
A tündöklő réztál tetsző az Úrnak,
ragyogóra csiszolt, mint hangszerei
Dávid király táncosainak,
s mint Salamon borraltelt serlege.

Ezek a költők – mindegyik a maga módján – a húszas és a harmincas években nagy hatást keltettek, s a fiatalabb költők egész nemzedékét befolyásolták. Cullen és Toomer New Yorkban és Amerika-szerte, Hughes New Yorkban és világszerte, McKay New Yorkban és a szocialista világban, Sterling Brown a Howard Egyetemen és az egész délvidéken terjesztette az Új Néger mozgalom lényegét kifejező eszméket. Brown így írt az „Erős emberek"-ben („Strong Men"):

Elhurcoltak hazádból,
csapatban láncra fűztek,
betörtek, mint a barmot,
ütött az ostoruk,
sütött a bélyegük.

* A „cane" (cukornád) szó egyben „fütykös"-t, „bot"-ot is jelent. – *A ford.*

Daloltál:
Csak tarts ki, tarts,
mint az akár legkisebb szegény féreg...
Daloltál:
Csak együtt, gyerekek,
csak ne lankadjatok;
az erős ember bírja,
az erősnek ereje nő.

Frederick Douglass „Madison Washington" című regényes írása, valamint William Wells Brown és Chestnutt novellái után szinte légüres térből bukkantak elő a néger novellaírók, annak ellenére, hogy a novella már bevett irodalmi műfaj volt Amerikában. A néger írók ugyanis nem tudtak betörni a folyóiratok hasábjaira. Az amerikai irodalom hírhedt szégyenfoltja volt az az eset, amely Charles Chestnutt-tal történt meg 1887-ben, amikor az „Atlantic Monthly" szerkesztői nem akarták közölni, hogy milyen fajhoz tartozik. Walter Hines Page elfogadta közlésre Chestnutt két novelláját, de csak jóval később vallotta be, hogy a szerzőjük néger; s a „Critic" szerkesztőjének válaszolva azzal mentegetőzött, hogy nem akart a szerző tekintélyének ártani. Dunbar történeteit pedig éppen az ültetvényeken dívó, tradicionális nyelvjárásos stílus tette népszerűvé; és senki sem ütközött meg rajtuk.

A huszas évek vége felé Langston Hughes is találkozott ezzel a problémával, amikor az „Esquire"-ban megjelent az „Oda egy jó munka" („A Good Job Gone"). Ő maga így jellemezte a helyzetet a „Fighting Words" folyóiratban:

„Legfőbb problémánk az, hogy a szerkesztők és a kiadók egzotikus könyveknek tekintik a néger könyveket. A néger anyagot, akárcsak a kínai vagy bali anyagot, bizonyos kategóriába sorolják. A folyóiratok szerkesztői azt mondják nekünk: »Ennyi és ennyi néger történetet tudunk használni egy évben.« (Az »ennyi és ennyi« persze valójában »nagyon kevés«.) A kiadók meg azt mondják: »Erre az őszre már van egy néger re-

gényünk.« Ha viszont nem lennénk többé egzotikusak, kevesebb írásunkat tudnánk elhelyezni."

Ilyen korlátokba ütköztek mindenfelé a kiadói világban a néger novellaírók.

Ha viszont a „Crisis" vagy az „Opportunity" fogadott el közlésre valamit, a néger író csak jelentéktelen összeget kapott érte; s a történetek mind egy kaptafára készültek: lincselésről, faji villongásokról, a fajta dicsőítéséről vagy haláláról szóltak. A mozgalom új írói közül mindamellett sokan nyertek kitűnően megszerkesztett novellájukkal „Crisis"- vagy „Opportunity"-díjat. Eric Walrond „Trópusi halál"-a („Tropic Death") és Langston Hughes „A fehérek erkölcsei" („Ways of White Folks") című írása aránylag mélyen behatolt a néger élet szerkezetének rejtekeibe, ahová a faji idealisták – akik a valóságtól menekülő új néger középosztályról írtak émelyítő dolgokat – egy pillantást sem vetettek.

Talán a regény volt az a műfaj, amely bármikor és bárhol leginkább kapóra jött a néger írónak, ha a maga vagy társai élményeiről akart szólni.

Az Új Néger mozgalomnak köszönhetők az első igazán számottevő regényírók.[19] Ezt az új néger irodalmat bizonyos művészeti eszmélésnek kellett megelőznie. Mert igaz ugyan, hogy a kiadók csak egy-egy néger szerző művének megjelentetését tervezték, de az olvasók sem négerek voltak, hanem fehérek. Az első kísérletezők mindamellett jelentős szerepet töltöttek be a néger regényírók szakmai tudásának kifejlesztésében. Sok tűz és lelkesedés fűtötte ezeket az új írókat, az öntudatos faji önkifejezés alkotó dinamizmusa, ami akkoriban egészséges megnyilvánulása volt a néger népet foglalkoztató problémáknak. Thurman „A tavasz gyermekei" („Infants of the Spring") című művében szatirikusan ábrázolta a mozgalom túlzásait és bohém vonásait. Fisher, aki különben orvos volt, és az első néger detektívregény, valamint több társadalmi vígjáték szerzője,

a „Jerikó falai"-ban („Walls of Jericho") Harlem értelmetlen zenebonájáról írt elgondolkoztató társadalmi mondanivalójú szatírát, kifigurázva az új néger középosztály gyarlóságait.

A négerek tehát a regényirodalomban is megvetették lábukat, s az Új Néger mozgalom regényírói előkészítették az utat a következő nemzedékek számára. A harmincas években kezdett kibontakozni Richard Wright[20] tehetsége. S Ralph Ellisonhoz hasonlóan sokan mások is az Új Néger mozgalom regényíróinak tapasztalataiból merítettek. Amint Sterling Brown írta „Az új néger az irodalomban" („The New Negro in Literature") című tanulmánykötetben, amely az 1925-től 1955-ig terjedő időszakot öleli fel: „A harmincas évek néger szerzői, hasonlóan többi honfitársukhoz, sokkal őszintébben néztek szembe a valósággal. Régebbi könnyed vidámságukat józan önvizsgálattal helyettesítették; a hamis afrikaiasság és bohémség handabandázása helyett kísérletet tettek, hogy megértsék itt és most, mindennapi dolgos valójában a néger életet... Néhány kritikus, köztük Alain Locke, megértve a változó időket, új irányokat jelölt ki az irodalomnak."[21]

James Weldon Johnson 1930-ban így írt a „Fekete Manhattan"-ban: „Harlemben még nem ért véget a kialakulás folyamata. Még mindig új és vegyes; olyannyira vegyes, hogy az ember számos, egymástól eltérő képet láthat – ami önmagában nem baj, hacsak nem akarja a részletek egyikét teljes képnek tekinteni. Ez a sokoldalúsága Harlemet Amerika egyik legérdekesebb közösségévé teszi. Harlem azonban több, mint közösség, Harlem a faji kérdés nagy kísérleti laboratóriuma, ahol már eddig is igen sok mindenre jöttek rá."

És talán maga Alain Locke sem tudta, mennyire prófétikusan írta halála előtt, utolsó cikkében: „Ehhez a tükörhöz fordulok, hogy meglássam benne, milyen szembeötlően megváltozott a többség magatartása a négerekkel szemben, s ami legalább ilyen lényeges: mennyire változott a négerség benső magatartása. Úgy rémlik, végre elérkeztek a négerek az őket meg-

illető kulturális elismerés küszöbére; eljutottak odáig, hogy testvéri szeretettel fogadják őket mint az amerikai művészet szívesen látott részeseit és művelőit. És ha majd valóra vált e célkitűzés, akkor azt is elmondhatjuk, hogy a négerek különös, kanyargós útja az amerikai irodalomban egyszersmind a nehezen kivívott, de már könnyebben fenntartható amerikai kulturális demokrácia útja."

Harlem afrikai öntudata

Az afrikai öntudat, ha nem is kezdettől fogva, de minden bizonnyal már Harlem fejlődésének hajnalán létezett ebben az afro-amerikai közösségben. S ez az öntudat csaknem olyan gyorsan erősödött, ahogy maga a közösség terjeszkedett.

1920-ban a 135. Streetnek a Lenox Avenue és a Seventh Avenue közé eső része volt Harlem főútvonala, északi oldalán a St. Philip protestáns episzkopális egyház tulajdonában levő, aránylag szolíd épületekkel. Itt, a 135-ös számú ház egyik üzlethelyiségében nyitotta meg George Young – megosztva a helyiséget a „New York News" hetilappal – az első harlemi afro-amerikai könyvkereskedést. Young eredetileg hálókocsi-kalauz volt, keresztül-kasul beutazta az országot; utazásai alkalmával jelentős afrikai és afro-amerikai gyűjteményre tett szert, s idővel elhatározta, hogy a többi négert is ellátja ilyen irodalommal.

Young böngészdéjében, melyet akkoriban „a színes bőrűekről szóló irodalom Mekkájá"-nak neveztek, olyan választéka halmozódott fel az Afrikával és a széjjelszóródott afrikai származásúakkal foglalkozó könyveknek, hogy az még ma is meglepetésszerűen hatna. A látogató 1921 folyamán ebben a kis intézményben több példányt is láthatott Du Bois tömör összefoglaló könyvéből, melynek túlságosan is általánosító címe „A néger" („The Negro"), holott a könyv főleg Afrikáról szól. S látható volt ugyanott J. A. Rogers „A felsőbbrendű embertől az emberig" („From Superman to Man") című műve, amely leleplezi a fajelméletet, felhívja a figyelmet az afrikai népek ősi történelmére és kultúrájára.

Afro-amerikai és afrikai szerzők történelmi művei sorakoz-

tak egymás mellett Young könyvespolcain. Számos európai és európai származású amerikai szerző könyve tartalmazta a rabszolgák felszabadításáért küzdő abolicionisták fontos megállapításait az afrikaiakról. És sok kötet adott hangot az afrikai öntudatnak, sorakoztatta fel az ősi afrikai kultúra bizonyítékait, s mutatta ki meggyőzően, milyen jelenős szerepe volt ennek a kultúrának abban, hogy Európában, sőt az egész világon megsemmisítő vereséget szenvedtek az egyenlőtlenséget hirdető fajelméletek.

A Karib-tenger térségében született tudósok írásaiban is megmutatkozott az afrikai eredet és a közös örökség tudata. 1920-ban George Young újra kiadta és terjesztette a Liberia Főiskola rektorának, Edward Wilmot Blydennek beiktatásakor, 1881. január 5-én elhangzott előadását, amely „Az afrikaiak liberális oktatásának céljai és módszerei" címet viseli. Világosan mutatja ez is, mennyire aktív és elterjedt volt az afrikai öntudat. Az Afrika iránt megnyilvánuló érdeklődés azonban már akkor sem új keletű. Hiszen még a rabszolgarendszer könyörtelen elnyomása sem tudta soha tökéletesen megfosztani kultúrájuktól az áttelepített afrikaiakat.[1]

Történelmi tény, hogy az afro-amerikaiakban mindig is élt az őshaza tudata és szeretete. Amikor először hoztak Amerikába afrikai rabszolgákat, többen öngyilkosok lettek, mert azt hitték, hogy ily módon visszakerülnek Afrikába. S az itteni négerek a rabszolgaság idején és a szövetségi köztársaság első időszakában is mindvégig tudatában voltak kulturális örökségüknek, és megőrizték méltóságukat.

Abban az időben jobban szerették és gyakrabban használták az „afrikai" elnevezést, mint a rabszolgatartók becsmérlő „néger" kifejezését. Tanúbizonysága ennek az 1817-ben alapított philadelphiai Szabad Afrikai Társaság, amely a St. Thomas afrikai protestáns episzkopális egyház, valamint az afrikai metodista episzkopális egyház előfutárának tekinthető. S erre vall

a bostoni Prince Hall afrikai szabadkőműves páholya, az afrikai metodista episzkopális Cion egyház, az Afrikai Önsegélyező Egylet, a New York-i Afrikai Játékszín és országszerte sok más hasonló elnevezésű intézmény.

Egy newporti szervezett afro-amerikai csoport már 1788-ban beadványt intézett a Szabad Afrikai Társasághoz, javasolva az Afrikába irányuló kivándorlás megvalósítását. 1811-ben a csoport egyik tagja, Paul Cuffee – aki e vonatkozásban hamarosan történelemformáló egyéniség lett – saját hajóján Sierra Leonéba utazott, hogy a helyszínen tanulmányozza, milyen lehetőségei volnának ott egy település létrehozásának. 1815-ben Cuffee kapitány, húsz esztendei szellemi előkészítő munka és erőfeszítés után, saját költségére – ami nem kevesebb, mint négyezer dollárt tett ki – újra elindult Sierra Leone felé. S a parancsnoksága alatt álló kitűnő vitorlás hajón, a „Traveler"-en ezúttal már 38 afro-amerikai kivándorló utazott, köztük több olyan, akit az atlanti tengerparton ő szabadított ki vakmerően a rabszolgaságból.

Paul Cuffee kezdeményezése nyomán 1817-ben megalakult az Amerikai Áttelepítési Társaság. Ámde ebben túlsúlyba kerültek a rabszolgatartók, célul tűzvén ki, hogy megszabaduljanak a szabad afro-amerikaiaktól, akiknek a puszta jelenléte és példája arra ösztönözte a rabszolgákat, hogy ők is igyekezzenek felszabadulni. Épp ezért az Amerikai Áttelepítési Társaság működését erőteljesen ellenezték a szabad szellemű afro-amerikaiak és abolicionista szövetségeseik.

Az afro-amerikaiak néhány vezetője mégis kihasználta az Amerikai Áttelepítési Társaság tevékenységét, hogy Libéria megalapításával elősegíthesse az önkormányzat létrehozását Afrikában. 1848-ban már 3000 olyan afrikai származású személy élt Libériában, aki az Amerikai Egyesült Államokból vagy a karib-tengeri szigetekről vándorolt ki.

Alexander Crummell tiszteletes, a kiváló afro-amerikai tudós, húsz évig tanított és dolgozott Afrikában, miután 1853-

ban elvégezte Cambridge-ben egyetemi tanulmányait. 1858-ban a nyugat-kanadai Chathamben megtartott afro-amerikai kongresszus megbízásából Martin R. Delany expedíciót vezetett a mai Nigéria térségébe, s 1861-ben kiadta „A Niger-völgyi felfedező expedíció hivatalos jelentésé"-t. Még szerződést is kötött a vidék afrikai uralkodóival; ezek engedélyezték a tervezett települést, a terv azonban meghiúsult, mert az Egyesült Államokban kitört a polgárháború. Ugyanennek az expedíciónak egy másik megbízottja, Robert Campbell professzor, „Zarándokút a szülőföldemre" címmel adta ki beszámolóját.

A polgárháború és az elszakadt déli államok visszafogadása után megint felvetődött az Afrikába település gondolata; akkor indult meg ugyanis a tömeges elvándorlás Délről, ahol a Ku-Klux-Klan és más terrorista szervezetek mintegy 40 000 afro-amerikait mészároltak le. A rémuralom félelmetes méreteket öltött, miután a szövetségi csapatokat kivonták a délvidékről. Ezért az afro-amerikai baptisták és metodisták közös erővel újabb mozgalmat indítottak az afrikai kivándorlás elősegítésére. Számos államban létesültek e célból különféle szervek; ilyen volt például a Libériai Kivándorlási Részvénytársaság Észak-Carolinában és a Felszabadultak Kivándorlási Segélyegyesülete Dél-Carolinában. Ez utóbbi 7000 dollárért megvásárolta az „Azor" nevű hajót, s 274 kivándorlót el is vitt Afrikába, noha az előítéletekkel megfertőzött európai származású amerikaiak mindent elkövettek, hogy a költségek botrányos felsrófolásával és még sok egyéb módon akadályozzák az akciót. Nem sokkal ezután ellopták és Liverpoolban eladták az „Azor"-t; az egyesület megpróbálta ugyan visszaszerezni, de ez a kísérlet mindjárt kezdetben megfeneklett, mert az amerikai bíróság még csak foglalkozni sem volt hajlandó a benyújtott panasszal.

1881 körül Paul Cuffee egyik utóda, Harry Dean kapitány hajózott át Afrikába „Pedro Gorino" nevű hajóján, „hogy visszaállítsa Afrika tekintélyét, és olyan etióp birodalmat alapít-

son, amilyet még nem látott a világ". Egy másik expedíció 197 kivándorlót vitt a Georgia állambeli Savannahból Libériába. A kansasi „Sam főnök" mozgalma célúl tűzte ki, hogy hajókat küld Afrikába, s ott államot alapít, célját azonban nem érte el.

Harlemben nem volt ismeretlen ez a hagyomány, s az Afrika iránt megnyilvánuló érdeklődést állandóan ébren tartották a húszas évek általában jól tájékozott utcai szónokai, akik az afrikai történelemről tartottak előadásokat, és az afrikai népekkel való összefogás szükségességét hirdették.

Harcos szocialisták kitartóan hangoztatták, hogy világnézetük megköveteli az elnyomott afrikai és más gyarmati népek felszabadítását. Legfőképpen Hubert H. Harrison[2] volt az, aki enciklopédikus tudásának tárházából csak úgy ontotta az afrikai történelemre és kultúrára vonatkozó ismeretek tömegét, magas fokra emelve az afro-amerikaiak öntudatát. A Harlemben nagy példányszámban közkézen forgó, eleven sajtó is erősítette ezt az öntudatot.

Felvillanyozó hírek érkeztek Harlembe a pánafrikai konferenciáról, amelyet egy trinidadi születésű, afrikai ősöktől származó ügyvéd, Henry Sylvester-Williams szervezett meg 1900 folyamán Londonban. A konferencia az afrikai metodista episzkopális Cion egyház püspökét, Alexander Walterst választotta elnökéül; annak a bizottságnak pedig, amelyre a világhoz intézendő felhívás megszövegezése várt, W. E. B. Du Bois lett az elnöke. Biztató hírek jöttek a második pánafrikai konferenciáról is, amely Du Bois kezdeményezésére ült össze 1919 elején Párizsban, miután William Monroe Trotter és Du Bois – egymástól függetlenül – hiába kísérelte meg, hogy az afrikai származású elnyomott népek ügyét 1918-ban a versailles-i békekonferencia elé tárja.

Az afrikai öntudat állandó erősödéséhez nagyban hozzájárultak azok a kiváló személyiségek is, akik ellátogattak Har-

lembe; köztük például a trinidadi születésű F. E. M. Hercules, aki szervezetet alapított a világ minden részén élő afrikai származásúak egyesítése céljából. Hasonló programmal érkezett, egyenesen Londonból, a barbadosi születésű dr. J. Edmeston Barnes, aki azt is követelte, hogy mindenütt vessék el a méltatlan és becsmérlő „néger" elnevezést, „a politikai zsargon e fattyúhajtásá"-t. A barbadosi Albert Thorne pedig Afrikai Gyarmati Társaság néven olyan vállalkozást kívánt létrehozni, mely az összes afrikai származásúakat felöleli.

Harlemben tehát figyelemre méltóan megerősödött az afrikai öntudat, s e tudatosság hamarosan létrehozta azt a mozgalmat, melyet a tömegek érzelmei, a jól megalapozott tervezés, valamint elindítójának és nagyszerű propagandistájának, Marcus Garveynek rendkívüli teljesítményei óriási magasságokba emeltek. Amikor Garvey 1916-ban megérkezett Jamaicából, Harlem mindinkább a tízmillió afro-amerikainak és bizonyos mértékben az egész nyugati félteke afrikai származású lakóinak élharcosa, gyújtópontja, „kulturális fővárosa" lett. Az első világháború okozta munkaerőhiány erősen meggyorsította növekedését: ezrével özönlöttek ide az emberek a déli államokból, a karib-tengeri szigetekről és Közép-Amerikából.

Harlem akkoriban épp izgatottan forrongott, elkeseredetten tiltakozva az elnyomás és a faji megkülönböztetés ellen. Különösen felháborította az az elbánás, amivel elit katonai alakulatát, a 15. ezredet sújtották, de hevesen tiltakozott az országszerte elszaporodó brutális lincselések ellen is, főként amikor híre futott a St. Louis keleti részében 1917 júliusában elkövetett rettenetes tömegmészárlásnak. A Színes Bőrűek Haladásáért Küzdő Országos Szövetség (NAACP) vezetésével mintegy 10 000 harlemi vonult végig a Fifth Avenue-n néma tiltakozó menetben, magasra emelt feliratokkal. Annak a tizenhárom afro-amerikai katonának a felakasztása, akik a houstoni affér alkalmával ellenálltak az előítéletektől elvakított déliek

indokolatlan támadásának, magasra szította a düh, a csalódottság és a kétségbeesés lángját.

Marcus Garvey alkalmasnak látta az időt, hogy ezt az elnyomás okozta felzúdulást kihasználja, és a meglevő afrikai öntudatosságot egy különlegesen megszervezett, az ő vezetése alatt álló mozgalom felé irányítsa. Garvey felismerte az afrikai eredetű, kisemmizett népeknek azt az öntudatlanul is mélyen gyökerező vágyát, hogy az emberi szellem és alkotás minden síkján ugyanolyan vagy hasonló helyzetük legyen, mint másoknak. Éppen ezért különféle úton-módon arra törekedett, hogy kezdeményezései utat nyissanak ennek az alapvetően emberi vágynak a kifejezéséhez, erre apelláljanak.

A St. Mark Hallban megtartott szegényes első összejövetel és néhány szabadtéri kísérlet után Marcus Garvey akkor talált először kedvező tömegvisszhangra, amikor a Bethel afrikai metodista episzkopális egyház templomában megrendezett nagygyűlésén Hubert H. Harrison[2] tartotta a megnyitó beszédet. Több elvetélt próbálkozás után végül is létrehozta az Általános Néger Fejlesztési Szövetséget, és aktivizálta az Afrikai Közösségek Ligájának újjászervezett New York-i csoportját. 1918 januárjában megindította a „Negro World" című lapot, mely részben angolul, részben franciául és spanyolul jelent meg, s ezzel a mozgalom az Egyesült Államok egész területén és külföldön is terjedni kezdett.

A „Negro World" alapítója volt olyan körültekintő, hogy biztosítsa a legkiválóbb erők közreműködését a szerkesztésben. A lap belső munkatársai közé tartozott a Yale Egyetemen végzett William H. Ferris professzor, a kiváló Afrika-szakértő, Hubert H. Harrison, valamint három jeles író: W. A. Domingo, Eric Walrond és Hudson C. Pryce. Egy ideig Duse Mohamed, a szudáni nacionalista, akinek Garvey régebben az alkalmazottja volt Londonban – s akitől az „Afrika az afrikaiaké" jelszót átvette –, szintén dolgozott a „Negro World" számára.

A bostoni Liberty Hallban 1920 augusztusában megtartott

kongresszus a maga drámai, színes és lenyűgöző felvonulásával, a kosztümökkel és a pompával, majd a Madison Square Gardenben rendezett óriási tömeggyűlés hatalmas nemzetközi erővé tették a Garvey-mozgalmat. Énekkarok és monstre zenekarok afrikai témájú, lélekbe markoló himnuszokat adtak elő; különösen sokszor csendült fel az Általános Néger Fejlesztési Szövetség himnusza, melyet a barbadosi Arnold J. Ford rabbi szerzett. Ezrek és ezrek csatlakoztak a szövetséghez, az Afrikai Légióhoz, a Fekete Kereszt Nővérekhez, később pedig az afrikai ortodox egyházhoz. A mozgalom lelkes támogatói csak úgy öntötték megtakarított pénzüket a Garvey kezdeményezésére megindult vállalkozásokba: vendéglőkbe, szállodákba, fűszeres és divatáru cégekbe, férfi- és női szabóságokba, egy kiadóvállalatba, végül pedig a Black Star Line hajózási vállalatba és a Néger Gyárak Szövetségébe.

Nehéz és talán még mindig kockázatos is megkísérelni a Garvey-mozgalom tárgyilagos értékelését, de meg kell tennünk, ha le akarjuk vonni tanulságait, hogy okosan felhasználhassuk mostani tevékenységünkben. E sorok írójának nézete szerint az Általános Néger Fejlesztési Szövetség alapítója és vezére két, egymásnak merőben ellentmondó irányzatot követett. Az egyik az a nyilvánvalóan haladó irányzat, amely „Afrika megváltását" és „minden néger jogainak ünnepélyes deklarálását" tűzte ki célul. A másik irányzatot viszont kétségtelenül reakcióssá tette a személyes hatalomvágy, a birodalmi ábrándokat szövő napóleoni képzelgés, melynek elkerülhetetlen velejárója volt a faji kizárólagosság és a másokkal szemben táplált ellenséges érzület. Ez utóbbi irányzat akkor vált nyilvánvalóvá, amikor Garvey 1920-ban, felvéve az „Afrika ideiglenes elnöke" címet, kijelentette: „Afrika ideiglenes elnökének megtisztelő címe az enyém ... Olyan ez, mint amikor felszólították Napóleont, hogy hódítsa meg a világot."

Marcus Garvey, sajnos, egyre inkább a birodalomalapítás

szélsőséges tervei, a korlátlan személyi hatalom és a féktelen fajelmélet felé haladt. Ezek a destruktív elemek végül is beárnyékolták és elnyomták az afrikai nacionalizmus, a felszabadítás és a függetlenség eredeti, konstruktív eszméit. Garvey addig szavalt nagy hangon a „faji tisztaság"-ról, míg végül nyíltan egyet kellett értenie az afro-amerikaiak legádázabb ellenségeivel – az angolszász klubok fehér felsőbbrendűségtől áthatott vezetőivel, sőt még a gyilkos Ku-Klux-Klannal is –, kijelentve, hogy Amerikának „a fehér ember országává" kell lennie.

Emellett az állandó támadások, amelyeket Marcus Garvey az afrikai és európai ősöktől származókra zúdított, gúnyosan „a néger faj hibridjei"-nek nevezve őket, semmiképpen sem segítették elő mindazon afrikai származásúak egyesítését, akik bőrük színének különböző árnyalaitól és egyéb eltérő testi jellegzetességeiktől függetlenül hasonló elnyomatásban sínylődtek, akár mint gyarmati országok alattvalói, akár mint elnyomott kisebbségi csoportok tagjai. S hasonlóképpen természetes ellenkezést és belső viszályt támasztott az is, hogy Garvey elítélte – vezetőikkel egyetemben – mindama politikai szervezeteket, amelyek azért küzdöttek, hogy az afro-amerikai kisebbségi csoport emberi jogokat és egyenlő állampolgári jogokat kapjon ebben az országban.

Végezetül pedig Marcus Garvey rengeteg támadási felületet nyújtott azzal, hogy nyíltan elítélte több libériai hivatalos személyiség tevékenységét, és szigorú megtorló intézkedéssel sújtotta nem egy vezető munkatársát – nem is szólva egyes tisztségviselők szerencsétlen kiválasztásáról és az üzleti vállalkozások szakszerűtlen vezetéséről. Így azután nem csoda, hogy azok, akik kezdtek megrettenni a mozgalom növekvő erejétől, végzetes csapásokat mérhettek rá. 1925. február 8-án Marcus Garveyt elítélték és bebörtönözték annak a vádnak az alapján, hogy postai visszaéléseket követett el a Black Star Line-részvények eladásával kapcsolatban. Ezt követően a Garvey-

mozgalom egymással civakodó frakciókra bomlott, s hiába tettek kísérleteket az újjáélesztésére, az egészből csak néhány töredék csoport maradt meg. Nem kétséges azonban, hogy a mozgalom jobban elmélyítette és terjesztette a különféle afrikai eredetű népek közt az afrikai származás és közösség tudatát, mint bármelyik elődje. E tekintetben határozottan pozitív szerepet töltött be.

A Garvey-mozgalommal csaknem párhuzamosan fejlődött az a mozgalom, amely harlemi irodalmi reneszánsz néven lett ismert.

Itt sem arról volt szó, hogy Jupiter fejéből egy Minerva pattant ki teljes vértezetben, hiszen annak ellenére, hogy e mozgalom közvetlen ihletője a környezet társadalmi viszonyaiban rejlett, gyökerei a régebbi afro-amerikai írókon keresztül ugyancsak messzire nyúltak vissza: egészen a hajdani Afrika dalnokaihoz. Alain Locke két termékenyítő szálat figyelt meg: „Az egyik az afrikai népek előőrse, mely eleven kapcsolatot tart fenn a huszadik század civilizációjával; a másik az a látnoki képesség, amely megmutatja, miként kapja vissza a világ szemében fajtánk a becsületét . . ."

Az érzelmek áradatának néhány jellegzetes példájából láthatjuk, hogyan éreztek, miként fejezték ki magukat, és hogyan erősítették az afrikai öntudatot a harlemi avantgardista költők. A karibi születésű Claude McKay „Afrika" című szonettjében így dicsőíti a fekete földrészt:

Sötét ágyadra lelt és fényt nemzett a nap,
a tudományokat dajkáltad kebleden;
ifjú volt a világ dústerhű éj alatt,
s rabszolgák műveden dolgoztak szűntelen.
Te, ősi kincs hona, te modern martalék,
piramisaidat az új népek csodálják!

A szonett befejezésének pesszimista kicsengése érezhető még a költő „Számkivetett" (Outcast") című versében is, ahol McKay sóvárgó nosztalgiával siratja az ősi szülőföldet:

> Honnan apáim jöttek, a táj homályba hullt,
> de lelkemet a testem ma is hozzá köti:
> szavakkal szólna ajkam, miket sosem tanult;
> lelked a feledett dzsungel-dalt zengeti.

„Rabláncra fűzött" („Enslaved") című versében népe sorsán borong a költő:

> Bús századok során megvetés, elnyomás,
> szolgasors, lincselés. A Keresztény Nyugat
> nem adott emberi helyet dús életében;
> s a Fekete Országban kisemmizték e népet,
> megrabolták az ős szülőhazában...

Ebből a perzselő tudatosságból fakadt végül is a „Ha meg kell halnunk" („If We Must Die") híressé vált szenvedélyes, lázadó kiáltása:

> Nyilt sír előttünk? Nyomban elterül
> testünk a falnál? Küzdjünk emberül!

„Buzdítás 1919 nyarán" („Exhortation: Summer, 1919") című költeményében Claude McKay már bizakodva zeng a jövőről:

> Mély, ősi rengetegeidből, hol a leopárd lapul, leselkedik,
> pillants fel nehézpillájú szemeddel, Etiópia, ébredj!
> A roppant föld vajúdva nyög: erős új világ alakul –
> Testvéreim, kik hosszú évszázadokon át
> álmodtatok, Kelet felé tekintsetek már éberen!

Éppily mélységekbe szántón dalolt Langstone Hughes első kötetének „A néger a folyókról regél" („The Negro Speaks of Rivers") című költeményében:

Ismertem én folyókat,
ismertem én folyókat, világ-időseket, mik
ősibbek, mint a vér az emberek erében.

Mély lett a lelkem, mint a nagy folyók.

Az Eufráteszben fürödtem kölyök-hajnalok idején.
Kunyhóm a Kongó partján épitettem, és altatódalt ez zúgott felettem.
Pillantásom a Nílus partja fölé piramisokat magasított...

S így fejezte ki, hogy visszamenőleg azonosul Afrikával:

Nekünk oly fák országa kell,
melyeknek ívelt ágain papagájok csevegnek,
tündöklők, mint a napsugár;
s nem ez a föld, hol szürke a madár.

Jean Toomer „Georgiai alkonyat" („Georgia Dusk") című költeményében a déli cukornádültetvények és fűrésztelepek robotosainak képét vázolja fel, de közben ő is felidézi őseiket, akik hajdan az afrikai méltóságteljes, szabad élet útját járták:

Ős díszek nyomait hordják a férfiak;
vérükben a király, a karaván, a főpap;
míg mennek a mocsárban, daluk az égre fölcsap,
strucc-szárny verdes, varázsló jár ősi táncokat.

Countee Cullen „Örökségem" („Heritage")* című költeményében hosszan, líraian tűnődik:

* Magyarul megjelent: Amerika új lírája. Vajda János Társaság kiad. 1935. 31–33. old.

Mi vagy nekem, Afrika?
Dzsungel mélye, csillaga?
Bíbor-tenger, réz-nap vagy?
Férfiak bronz-izma, vagy
ősanyáimnak az Éden
kertjében felséges ében
teste? Fűszeres liget!
Fiad messze vettetett
immár három százada!
Mi vagy nekem, Afrika?

A költő elpanaszolja, mily drága áron vett megtéréssel jutott el a kereszténységhez és az alázathoz, de szükségét érzi, hogy ezt az élményét is a lelke mélyén rejtőző ősi önmagával egybehangzóan fejezze ki:

Olykor én már így merem
látni arcod, Istenem:
sötét, csupa bús barázda,
vad, sötét haj koronázza,
gyász-gyötörte türelem
inog rajta; tüzesen
fenyegeti bősz csapás
orcád ... Uram, megbocsáss,
hogy hitem, mely emberi,
elképzelni ezt meri.

Az Afrikából merített méltóság és erő érzete készteti a költőt arra, hogy az elviselhetetlen elnyomás ellenére is kétségbeesett erőfeszítéssel igyekezzék visszatartani magát az elhamarkodott lázadástól:

Éjjel-nappal szűntelen
büszkeségem szűntetem,
csillapítom véremet,
ki ne hívja vesztemet,

nehogy még, míg visz az ár,
egy sóvárgott deszkaszál,
mentés helyett – olvatag,
mint a viasz – lángokat
vessen. S nehogy még a sír
kizúdítsa őseim.
Ők sem, én sem érthetem
civilizált életem.

A Garvey-mozgalom bukása után az afrikai öntudatot és közösségi érzést az afrikai és az ázsiai gyarmatok népeinek felszabadításáért küzdő Amerikai Néger Munkáskongresszus kampánya tartotta fenn Harlemben. E sorok írója ennek a szervezetnek a kiküldötteként vett részt Brüsszelben az 1927-ben megtartott imperializmus-ellenes kongresszuson. Az itt megválasztott bizottságba – a világ afrikai népeinek bizottságába – többek közt bekerült a két kiváló tehetségű szenegál vezető: Lamine Senghor, aki nem sokkal azután francia börtönben hunyt el, és Garan Kouyatte, akit 1940-ben, Párizs megszállása idején, a nácik lőttek agyon. A bizottság kiemelkedő tagjai voltak még: az etiópiai Makonnen, J. T. Gumede, a dél-afrikai Afrikai Nemzeti Kongresszus alelnöke, és J. A. La Guma, a dél-afrikai Nem-európai Szakszervezeti Szövetség titkára. E sorok írója a bizottság titkáraként tevékenykedett.

A bizottság ülésein előkészített határozati javaslat, amit a brüsszeli kongresszus elfogadott, az afrikai népek teljes felszabadítását követelte; beletartozott ebbe földjeik visszaszolgáltatása és több más intézkedés – egyebek között olyan egyetem létesítése Addisz Abebában, ahol az elnyomott afrikai népek szakszervezeti, kulturális és felszabadító mozgalmainak jövendő vezetőit képeznék ki.

1935 októberében, amikor Etiópia Mussolini fasiszta katonai agressziójának célpontja lett, Harlemet a közösségi érzésnek és öntudatnak újabb hulláma árasztotta el. Szervezetek alakultak a támogatás lebonyolítására; az Etiópia Barátainak

Nemzetközi Tanácsa nevet viselő szerv ügyvezető igazgatóját, dr. Willis N. Hugginst megbízták, hogy terjesszen Etiópia ügyében beadványt a genfi Népszövetség elé; Arden Bryan, a néger nacionalista mozgalom elnöke petíciókkal árasztotta el a Népszövetséget, s tiltakozott a brit és az amerikai külügyminisztériumnál, amiért nem segítik Etiópiát. Ha ezek a beadványok és tiltakozások nem találtak volna süket fülekre, még ahhoz is hozzájárulhattak volna, hogy ne kerüljön sor a koncentrációs táborok felállítására és a második világháborúra.

Harlem lakosai népes tiltakozó gyűléseket rendeztek, amikor az olasz hódítók repülői barbár módon halálos mustárgázt árasztottak az etiópiai lakosságra. Az Etiópiai Békemozgalom a Rockland Palace-ban megtartott hatalmas tömeggyűléséről hallatta tiltakozó szavát, s táviratban kérte az ázsiai, afrikai, ausztráliai, közép- és dél-amerikai nemzeteket, hogy lépjenek közbe Etiópia védelmében. Számos szervezet egyesüléséből létrejött az Etiópiai Egyesült Segélyszervezet.

A Nemzetközi Békekampány 1936 szeptember elején Brüsszelben összeülő első kongresszusára e segélyszervezet küldöttséget menesztett azzal a megbízással, hogy tagjai próbálják rávenni a kongresszust: tegyen lépéseket Etiópia támogatására. A küldöttség Hailé Szelasszié császárral is tárgyalt Londonban, s arra kérte, küldjön Amerikába megbízottat, aki részt vehetne az itteni munkában. A császár unokafivérét és orvosát, dr. Malaku E. Bayent nevezte ki. A Rockland Palace-ban egy nagygyűlésen a harlemiek óriási lelkesedéssel üdvözölték Bayent. Időközben gyűjtéseket is rendeztek, s a segélyszervezet révén egészségügyi felszereléseket küldtek Etiópiába.

Az egész országra, a karib-tengeri szigetekre, sőt még távolabbra is kiterjesztette működését az Etiópiai Világszövetség, amelyet akkor szerveztek Harlemben. A „Voice of Ethiopia" híreket közölt az etiópiai frontról, s további ellenállásra ösztönzött. Harlemben kinyomták és röpiratként terjesztették Hailé Szelasszié emlékezetes beszédét, amelyet Genfben, a Nép-

szövetség ülésén mondott el. Sok férfi és nő akart jelentkezni az etióp hadseregbe. Az amerikai külügyminisztérium nem adott nekik útlevelet, de a Barna Kondor néven ismert afroamerikai repülő, John C. Robinson ezredes mégis eljutott Etiópiába, s ott számos hősi feladatot hajtott végre. A „Pittsburgh Courier" J. A. Rogerst a frontra küldte haditudósítónak. S azóta Rogers számos kiváló, rendkívül szakszerű könyvet írt Afrikáról, a fekete földrész történetéről és kultúrájáról.

Miután kiverték Etiópia földjéről az olasz megszállókat, a harlemieknek ez az eleven testvéri érzése az afrikai népek mindegyikével való közösség megállapodott érzésévé alakult. Amikor 1956 októberében Anglia és Franciaország megtámadta a Szuezi-csatorna övezetét, s Port Szaid, Szuez, Alexandria és Kairó lakosságát vérfürdő, pusztulás fenyegette, Harlem kinyilvánította, hogy szolidáris Nasszer elnökkel és Egyiptom népével. És ujjongott, amikor Hruscsov szovjet miniszterelnök közbelépésére – Hruscsov jegyzékben követelte, hogy huszonnégy órán belül kezdjék meg a betolakodó csapatok kivonását – még idejekorán kivonultak az agresszorok.

Az afrikai öntudat mindegyre erősödött, ahogyan egyre több és több afrikai ország nyerte vissza függetlenségét. Azok az embertelen kegyetlenkedések, amelyeket a francia gyarmattartók az algériai néppel szemben elkövettek, mindenfelé együttérzést ébresztettek az algériaiak iránt, és testvéri támogatást biztosítottak számukra a harlemi lakosság körében. Az aktív közösségi érzés akkor érte el tetőfokát, amikor Kongót elárulták és felosztották, s avatott vezetőit, mindenekelőtt Patrice Lumumba miniszterelnököt aljasul és brutálisan megölték. Harlemben csak úgy forrt a szenvedélyes indulat, amiért az Egyesült Nemzetek Szervezete semmit sem tudott tenni a Kongói Köztársaság kormánya érdekében, s nem tudta megakadályozni miniszterelnökének és más magas tisztségviselőinek meggyilkolását.

Harlem népének ez a bősz felháborodása fejeződött ki a tüntetésben, mely 1961. február 15-én robbant ki az ENSZ székházának zsúfolt karzatán. A reakciós erők harsányan becsmérelték e tiltakozó megmozdulást, az ál-liberálisok pedig nem átallották a tiltakozó afro-amerikaiakat leckéztetni és elítélni, s a belga és egyéb nemzetiségű kolonialista szakadárokat és gyilkosokat mentegetni.

Harlem ma is büszke afrikai örökségére és közeli rokonságára. Ez a büszke tudatosság semmiképpen sem korlátozódik a magukat „nacionalisták"-nak nevező különféle csoportokra, amelyek elég hangosak ugyan, de az afrikai szabadságmozgalmak közvetlen támogatásáért vajmi keveset tesznek. *Márpedig a tényleges támogatás létfontosságú éppen most, abban a sorsdöntő küzdelemben, amely jelenleg folyik Közép- és Dél-Afrika népeinek felszabadításáért.*

E tanulmány keretei nem teszik lehetővé a bővebb részletezést. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a harlemi nacionalista csoportok még egymással sem tudnak megegyezésre jutni, a jelek szerint főként az önző hatalmi vágy és a vezetésért folyó versengés miatt. Sajnos, szokásukká vált, hogy szembefordulnak azokkal a szervezetekkel, amelyeknek a legtöbb hívük van az afro-amerikaiak körében, s gúnyos hangon ócsárolják vezetőiket. Ez nyilvánvalóan inkább akadályozza, mintsem segíti az akcióegység kialakulását, amire pedig oly nagy szükség volna mind az afrikai szabadságmozgalmak támogatása, mind pedig a polgári szabadságjogokért és az emberi jogokért idehaza, az Egyesült Államokban folyó harc további fokozása érdekében.

Visszatérve Harlem életének főbb áramlataihoz, azokról a jelentősebb szellemi erőkről is illik szót ejtenünk, amelyek az 1930-as évektől hozzájárultak az afrikai közösségi érzés és öntudat erősítéséhez. Nagy fontosságú az Afrikával és az afrikai eredetű népekkel foglalkozó irodalom gyűjteménye: a Schomburg-gyűjtemény. Ez a New York-i Nyilvános Könyvtár kü-

lönleges szakkönyvtáraként vált közkinccsé; továbbfejlesztése Catherine Latimer és Jean Blackwell Hutson nevéhez fűződik. A Countee Cullen Fiókkönyvtár elsősorban a nyilvános terjesztésre szánt afrikai vonatkozású könyveket tartja raktáron. Dr. Willis N. Huggins lelkesítő tanulóköröket vezetett, s külön meg kell említeni William Leo Hansberry professzor mélyenszántó tudományos előadássorozatait. Jelentős tevékenységet fejtett ki „A néger élet és történelem tanulmányozására alakult társaság" is, amelyet dr. Carter G. Woodson alapított.

Manapság Harlem mindennapi életében és gondolkodásában rohamosan erősödik az érdeklődés Afrika iránt, fokozódik a fekete földrésszel való közösségvállalás. Az otthonokban is egyre több olyan könyvet láthatunk – és olvasnak is –, amely az afrikai élettel, Afrika fejlődésével foglalkozik. A harlemi könyvkereskedések mind több afrikai tárgyú művet adnak el; s ez egybevág a Frederick Douglass Könyvtári Központ megfigyelésével, amely szerint az érdeklődés az általános szépirodalomról szembetűnően az afrikai származású népek történelme és kultúrája felé terelődik. Önsegélyező egyletekben, klubokban, templomokban és iskolákban, könyvtárakban és előadótermekben minden eddiginél gyakrabban tartanak az afrikai élet és szabadságmozgalom különféle vonatkozásairól szóló előadásokat.

A „Mondjuk el az igazságot a »néger« névről" bizottság, mely azon munkálkodik, hogy az „afrikai" és az „afro-amerikai" elnevezés illő és megtisztelő voltát hangsúlyozza, előadássorozatokat rendezett az afrikai népek történelméről és kultúrájáról, s ezeket a jövőben is folytatni kívánja.

Az új történelemszemlélet érvekkel támasztja alá, hogy büszkék lehetünk az afro-amerikai örökségre. A változó idők szélvihara már elsöpörte azt a fennhéjázó nézetet, hogy a fekete bőrű ember fogadja hálásan a civilizáció és a kultúra morzsáit, amelyek a fehér ember asztaláról hullanak le. Olyan változás ez, mely új fejezetet nyit a történelemben, amint végig-

viharzik Afrikán, s az afro-amerikaiak millióit állítja talpra, hogy elszántan harcoljanak a polgárjogi törvények érvényesítéséért.

Dr. Carter G. Woodson, az új utakon járó történész kezdeményezte és tette népszerűvé azt az elgondolást, hogy február második hetét nyilvánítsuk ünneppé[3]; ezen a hét napon megemlékezünk népünknek Amerika és az egész világ történetében betöltött szerepéről, s az ünnep arra is jó alkalom, hogy az afro-amerikaiak még inkább elmélyítsék gazdag és dicső történelmükről szerzett tudásukat.

Jelentős mérföldkő volt az amerikai néger vezetés 1962 novemberében megtartott New York-i konferenciája. Ezen ugyanis Harlem és az egész ország legjelentősebb afro-amerikai szervezetei vettek részt: az NAACP, a Faji Egyenlőség Tanácsa, a Hálókocsi-alkalmazottak Szövetsége, a Néger Nők Országos Tanácsa, az Országos Városi Liga, a Déli Keresztyén Vezetés Konferenciája és az Afrikai Kultúra Amerikai Társasága.

Rendkívül káros és elítélendő az a bomlasztó sajtókampány, amellyel George S. Schuyler publicista és társai félrevezették a közvéleményt; tevékenységük végeredményben csak segítette és bátorította a belgákat és a Kongói Köztársaság többi neokolonialista elnyomóját, valamint Angola és Moçambique népének portugál imperialista hóhérait.

George S. Schuylernek és társainak a „New York Courier" hasábjain közzétett hamis és dühödt vádaskodásait, amelyekkel el akarták hitetni, hogy az afrikai államférfiak közömbösen, sőt ellenségesen tekintenek az afro-amerikaiakra, tökéletesen megcáfolta az afrikai államok külügyminisztereinek Addisz Abeba-i értekezlete. Amint a „New York Times" különtudósítója 1963 májusában jelentette, Nigéria külügyminisztere felszólalásában „megbélyegezte a Dél-Afrikában és az Egyesült Államokban érvényesülő faji megkülönböztetést", s „az ameri-

kai megfigyelők döbbenten hallhatták, hogy a tárgyalóterem falain belül és kívül egyforma kirohanások hangzottak el Alabama és Dél-Afrika ellen az apartheid miatt". Az újságíró panaszosan jegyezte meg: „Ha az amerikai tudósítók valamelyik küldöttség tagjaihoz fordulnak, gyakran szegezik nekik a kérdést: »No és mi hír Birminghamből?«"

Az etiópiai tájékoztatásügyi minisztérium hivatalos orgánuma, a „Herald", a következő magyarázatot fűzte az eseményekhez: „Ami a múlt héten történt Birminghamben, az élethű megvilágításba helyezi az Egyesült Államokat. Még mindig bűn, ha valaki fekete... A színes bőrű amerikaiak jobban teszik, ha keményen küzdenek szabadságukért; kár arra pazarolniuk idejüket és drága energiájukat, hogy a kommunizmuson nyavalyogjanak. Harcolni kell a »civilizált apartheid« egyesült államokbeli változata ellen."

Milton Obote, Uganda miniszterelnöke, Kennedy elnökhöz intézett levelében az Addisz Abeba-i értekezleten részt vevő harminc afrikai nemzet megbízásából elítélte azt a „rendkívül embertelen bánásmódot", mellyel az alabamai Birminghamben sújtották az afro-amerikaiakat, majd a továbbiakban feltette a kérdést: „Lehet-e nagyobb ellentmondás, mint az, hogy a birminghami események éppen akkor játszódnak le az Egyesült Államokban, amikor az ország azon igyekszik, hogy a demokrácia mintaképének és a szabadság bajnokának tüntesse fel magát az egész világ előtt?"

A „New York Times" jelentése szerint 1963. május 23-án Obote miniszterelnök egy sajtóértekezleten kijelentette, hogy „azok, akiket Birminghamben tűzoltófecskendők vízsugarával árasztottak el, vér a vérünkből és hús a húsunkból", majd pedig hangsúlyozta, hogy a világ tekintete „az alabamai eseményekre irányult, s a szabad világ minden országának, de különösképpen azoknak, amelyek a szabad világ vezetőinek képzelik magukat, kötelességük, hogy biztosítsák minden állampolgáruk szabadságát, bőrszínre való tekintet nélkül".

Néhány korrupt rágalmazó rosszindulatú erőlködései ellenére is teljes biztonsággal megjósolhatjuk, hogy az afrikai öntudat tovább fog erősödni Harlemben és általában az afroamerikaiaknál. Ez az öntudat még erőteljesebb és egészségesebb lesz, ha Amerika fekete bőrű lakói még inkább felismerik, hogy nincs semmiféle szorosan vett, tényleges ellentét egyfelől afrikai örökségük és az afrikai népek felszabadulásának lényegbevágó érdekei, másfelől azon tevékeny, odaadó munkásságuk között, amit az emberi jogok és az állampolgári egyenlőség kivívásáért az Egyesült Államokban folytatnak. Hiszen ugyanazok a társadalmi erők, amelyek Afrikában és másutt a gyarmati elnyomás létrehozói, felelősek Amerikában és egyebütt is a brutális leigázásért és a faji elnyomásért.

A szabadságnak és az egyéniség teljes érvényesülésének előfeltétele éppen ezért az afrikai népek függetlensége s az egyenlő jogi helyzetet és lehetőségeket biztosító állampolgári jogok hiánytalan érvényre jutása mindenütt, ahol jelenleg az afrikai eredetű kisebbségek élnek. Ugyanaz a vele született önérzet és szabadságvágy, mely arra ösztökélte Paul Cuffeet, hogy 1776-ban, közvetlenül az amerikai forradalom után eredményes harcot vívjon Massachusettsben a szavazati jogért és az egyenlő állampolgári jogokért, késztette ezt a nagy előharcost arra is, hogy az önrendelkezés érvényesülését kivándorlással és az afrikai Sierra Leone fejlesztésével segítse elő. Az Afrikáról szóló ismeretek és az afrikai szabadságeszme felvilágosult, tudatos ébrentartása volt mind a mai napig és lesz a jövőben is az elkerülhetetlen kifejezésmódja annak az elszánt, leküzdhetetlen törekvésnek, melynek célja az önismeret, az önrendelkezés, egyéniségünk érvényesítése és továbbfejlesztése a többi emberrel való egyenlőség alapján.

Első harlemi időszakom

1921 szeptemberének egyik verőfényes reggelén a földalatti vasút 135. Street és Lenox Avenue sarkán levő állomásáról egyenesen a néger reneszánsz kezdetébe csöppentem. Először a közeli YMCA-ház felé indultam – oda, ahol oly sok újonnan Harlembe érkezett fiatal, sötét bőrű férfi töltötte első napjait. A következő hely, ahová még azon a délutánon elsiettem, kissé feljebb az utcában, a Harlemi Fiókkönyvtár volt. Egy melegszívű, csodálatos könyvtárosnő, a fehér Ernestine Rose gondoskodott róla, hogy az újonnan érkezettek jól érezzék magukat; de ugyanolyan szívélyes volt munkatársa is, a Schomburg-gyűjtemény kurátora, az édes tejeskávé színű Catherine Latimer. Este pedig elmentem a Lenox Avenue túloldalán a Lincoln Színházba, ahol talán éppen az egyik Smith – Bessie, Clara, Trixie vagy Mamie – blues dalokat énekelt. És mihelyt tehettem, rohanvást elmentem a „Tánclépésben" című néger zenés darabhoz – ez volt az a musical, amelyben Florence Mills[1] hírnévre tett szert.

Azért jöttem New Yorkba, hogy beiratkozzam a Columbia Egyetem első évfolyamára, de *valójában* az vonzott ide, hogy Harlemet láthassam. Körülbelül egy hét elteltével, amikor már be kellett vonulnom a Columbia diákotthonába, bizony nehezemre esett elszakadni Harlemtől. Azon a télen vajmi kevés időt töltöttem az egyetem területén. Ezzel szemben annyit voltam Harlemben, amennyit csak lehetett, és ezt teszem azóta is, mind a mai napig. Már jóval azelőtt, hogy odaérkeztem, beleszerettem Harlembe, és szerelmes vagyok belé még ma is. Úgy éreztem, mindenki azon igyekszik, hogy jól érezzem ott magam. Már pusztán Harlem sötét méretei is felvillanyoztak. Az

pedig valósággal elbűvölt, hogy olyan költők és írók éltek akkoriban ott, mint például James Weldon Johnson és Jessie Fauset – nem is szólva Bert Williamsről, Duke Ellingtonről, Ethel Watersról és Walter White-ról.[2] Ha gazdag fiatalember lettem volna, házat veszek Harlemben, s a kapuja elé muzsikáló lépcsőfokokat építtetek, meg olyan harangjátékot szereltetek föl, mely gombnyomásra Ellington melódiáit zengi.

A Columbia Egyetemen töltött tél után újra leköltöztem Harlembe. És olyan szerencsém volt, bárhol is vettem ki szobát, mindenütt elragadó háziasszonyra találtam. Meglehet, ennek az volt az oka, hogy ha nem tetszett a háziasszony, be sem költöztem hozzá. De abban, hogy munkát találjak New Yorkban, már nem volt ilyen szerencsém. Végül tengerre szálltam – Afrikába és Európába utaztam –, s Párizsban töltöttem egy évet. Edénymosogató, majd pedig pikkolófiú lettem egy mulatóban, ahol harlemi zenekar játszott, s éjszakáról éjszakára hallgattam a Montmartre-ra átplántált harlemi zenét. Épp kéznél voltam, hogy rögtön üdvözölhessem Bricktopot[3], amikor először jött át Európába énekelni, és friss híreket hozott Harlemből.

Amikor 1925-ben visszatértem New Yorkba, már teljes lendülettel kibontakozott a néger reneszánsz. Akkoriban jelentek meg Countee Cullen első versei, Aaron Douglas javában festett, Zora Neale Hurston, Rudolph Fisher, Jean Toomer és Wallace Thurman sorra írták műveiket. Louis Armstrong muzsikált, Cora La Redd táncolt, s a Savoy táncteremben olyan különlegesen épített parkett volt, amely ringott a táncosok léptei alatt. Akkoriban hozta össze Alain Locke az Új Néger mozgalmat. Harlem alkotó szelleme felvirágoztatta a művészetet. Az éjszaka levegője megtelt dzsesszzenével – persze nem mindenütt –, és sötétedés után csak úgy özönlöttek mindenfelől az emberek, hogy megcsodálják ezt a mi nagyvárosba ékelt külön nagyvárosunkat: a fekete Harlemet.

Talán még csodálatosabbnak láttam volna az egészet, mint

amilyen volt, ha nem kell közben a megélhetésemről gondoskodnom. De hát a verseket, amelyeket írtam, nem ehettem meg. A fehérektől eltérően, akik átjártak Harlembe, hogy itt költsék a pénzüket, a harlemiek közül szemlátomást csak igen kevesen éltek minden különösebb túlzás nélkül is fényűzőnek nevezhető életet. A legtöbben minden reggel átmentek a földalattival a belvárosba* dolgozni vagy munkát keresni.

Belváros! Hamarosan megtanultam, hogy a jelek szerint a fekete Harlem nem tud meglenni a fehér belváros nélkül. Nem tartott sokáig az az ifjúkori illúzióm, hogy Harlem önálló világ. Még csak olyan terület sem volt, mely önmagát irányíthatta volna. A híres éjszakai mulatók – akárcsak a színházak – fehérek tulajdonában voltak. Az üzleteket is csaknem kivétel nélkül fehérek birtokolták; közülük igen sokan (Harlem kellős közepén!) még csak nem is alkalmaztak néger személyzetet. A harlemi írók könyveit, amennyiben egyáltalán megjelenhettek, csak a belvárosban – Manhattan „alvégén" – lehetett kiadatni. Az „alvég": *fehér*. A „felvég": *fekete*. S Harlemet az „alvégről", a fehér belvárosból rángatták zsinóron. Moe Gale, Moe Gale, Moe Gale, Lew Leslie, Lew Leslie, Lew Leslie, Harper's, Knopf, „The Survey Graphic", a Harmon alapítvány,[4] a gengszterek, akik mindinkább átvették a fehérek szerepét, és elrabolták Caspar Holsteint. A négerek már maguk közt sem tudták a saját szerepüket játszani. És csaknem valamennyi rendőr is fehér volt Harlemben. Még arra sem volt lehetőségük a négereknek, hogy ők maguk kapják egymástól és egymásért a sápot. A fekete Harlem felszíne, gazdasági szempontból legalábbis, valójában fehér volt. Ezért írtam ezt a verset:

* „Belváros"-on Manhattan déli – fehérek lakta – része, sőt olykor New York egész Harlemen kívüli része értendő. – *A ford.*

Mert teli torokkal
nevetek folyton,
s mert annyira öblös,
víg a dalom,
nem hiszitek
– mert soká elfojtom –,
hogy bennem is él
a fájdalom?

Mert teli torokkal
nevetek folyton,
bensőmből nem is
sikolthatok?
S amért vidáman
táncol a lábam,
nem gondoltok rá,
hogy meghalok?

Olyan volt Harlem, mint egy Picasso-kép a festő kubista korszakából. Harlem – a déli Harlem: Észak- és Dél-Carolina, Georgia, Florida – amint az Ígéret Földjét keresi – ritmikus szavakba öltöztetve, élénk színű képekbe festve, dzsesszmuzsikára táncolva – majd beletorkollva a reggeli csúcsforgalom idején a *belváros* felé robogó földalattiba. A nyugat-indiai Harlem: heves, izgága, szájaskodó, Marcus Garveyre emlékező. A haiti Harlem, a kubai Harlem: idegen nyelvű trópusi álmok kis szigetei. A mágneses Harlem, mely egyaránt magához vonzotta Arthur Schomburgot Puerto Ricóból, Arna Bontempset a messzi Kaliforniából, Nora Holtot a nyugati országrészből és E. Simms Campbellt St. Louisból, akárcsak Josephine Bakert és Charles S. Johnsont Virginiából, A. Philip Randolphot Floridából, Roy Wilkinst Minnesotából és Alta Douglast Kansasból.[5] Harlem, az olvasztótégely – méz és csokoládé, karamella és rum, ecet és citrom, vackor és epe Harleme. Borongós álmok Harleme, amint zsibongva zúdul bele a lidérces

alagútba, ahol a Bronxból jövő földalatti vasút egyenesen a belváros felé robog, s a pénz az éjszakai mulatókból szintén egyenest visszaözönlik a belvárosba; ahol a dzsesszmuzsikát elszívja a Broadway; ahonnan Josephine Párizsba, Robeson Londonba ment, Jean Toomer egy kvéker imaházba, Garvey az atlantai szövetségi börtönbe, Wallace Thurman pedig a sírba – Duke Ellington viszont útnak indult a világhír és a gazdagság felé, Lena Horne a Broadwayre és Buck Clayton Kínába.[6]

Még mielőtt véget ért a mi új néger reneszánszunk, plakátszövegek lettek a költeményekből: „Ne vásárolj annál, ki munkát sem ád neked!" Adam Powell[7] nyakába akasztott plakáttal; úgyszintén jómagam is. Feketétől vásárolj! Mohamedán csuha – jóval a Fekete Muzulmánok előtt. Első, akit kirúgnak, utolsó, akinek állást adnak! A tőzsdekrach. A bankok csődje. Üres zsebek. „Isten, áldd meg a gyermeket, Veszni ne hagyd az életét." Gazdasági válság. Szövetségi Színház Harlemben, a színpadon Orson Welles. WPA, CCC, a Kék Sas, Mennyei Atya.[8]

A válság kellős közepén táviratot kaptam Oroszországból: meghívtak, hogy vegyek részt egy film elkészítésében. Moszkvába utaztam. És ezzel véget ért Langston Hughes első harlemi időszaka.

E. U. ESSIEN-UDOM

A harlemi nacionalista mozgalmak

Ha számba vesszük Harlem jelenlegi afro-amerikai nacionalista szervezeteit, kiderül, hogy több mint két tucat ilyen szervezet működik; taglétszámuk pedig összesen körülbelül ötezer – jóval kevesebb a Garvey-mozgalom New York-i csoportjának negyven évvel ezelőtt kialakult harmincezres tagságánál. A szervezetek különböző nagyságúak, a maroknyi tagot számláló, bolondos szektától a komolyabb, jól szervezett és rendkívül fegyelmezett Mohammed 7-es számú Mecsetjéig, amelyet Malcolm X. Shabbazz lelkész vezet, vagy a Harlemi „Új Oyo" Yoruba Templomáig – ahogyan újabban ez a csoport nem hivatalosan nevezi magát a nyugat-afrikai történelmi múltú Oyo királyság után –, amelynek élén Nana Oserjeman Adefunmi babalosha (főpap) áll.[1]

A szekták és csoportok a legkülönbözőbb szervezeti formák közt működnek (legtöbbjüket a vezetője saját kis hitbizományaként irányítja), különbözők az ideológiáik és a célkitűzéseik is, bár mind azt állítják, hogy legfőbb céljuk azonos: az afro-amerikaiak felszabadítása. Annyi bizonyos, hogy mindegyik a néger nacionalizmus egy vagy több változatát hirdeti. Csaknem mindegyik szánalmasan gyenge, jelentéktelen szervezet, s az Iszlám Nemzete kivételével egyik sem tudott az Egyesült Államok egész területére kiterjedő nacionalista mozgalmat indítani. Vezetőik nem elég műveltek és tájékozottak, így azután hajlanak rá, hogy félreértsék „erjesztő", kulturális és lelkesítő hatásukat a mai amerikai néger szabadságmozgalomban; de ugyanígy félreértik őket is a honfitársaik.

Ha meg akarjuk érteni az afro-amerikaiak közt Harlemben és az Egyesült Államok más részeiben tapasztalható, általában

fekete nacionalizmusnak nevezett társadalmi jelenséget, s meg akarjuk határozni helyét a néger szabadságmozgalomban, el kell oszlatnunk néhány előítéletet, amely útjában áll a megértésnek.

Az első az az általánosan elterjedt hiedelem, hogy létezik az Egyesült Államokban valamiféle szilárd fekete nacionalista testület, amely határozottan és rendíthetetlenül követ valamilyen politikai önrendelkezés kivívására irányuló programot.

Ebből az első előítéletből következik a második, nevezetesen az, amit én „a fekete nacionalizmus összeesküvésének elmélete" névvel illetek. Ez az elmélet a négerek körében meglevő nacionalista tendenciákat az Egyesült Államok kormánya és népe ellen irányuló hatalmas összeesküvésnek tünteti fel. Több törvényhozó nyilatkozata bizonyítja, hogy ilyen nézetek vannak, sőt erre vall egy hivatalos jelentés is – a kaliforniai szenátus Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottságának tizenegyedik évi jelentése –, továbbá számos újságcikk és tudományos látszatot keltő beszámoló, valamint néhány nyakra-főre fegyveréhez kapó helyi rendfenntartó közeg magatartása, különösképpen a muzulmán mozgalommal szemben. Ez az összeesküvési elmélet nem számol azzal, hogy a fekete nacionalizmus a négerek tiltakozásának egyik válfaja; elködösíti a tényeket, és igyekszik elterelni a közvélemény figyelmét a néger tömegek siralmas helyzetéről. Voltaképp elvitatja az elnyomottaknak azt a jogát, hogy törvényesen tiltakozhassanak igazságtalan társadalmi helyzetük ellen, s megkönnyíti annak elkendőzését, hogy hiányoznak a néger tömegek szociális és kulturális felemelkedését előmozdító távlati önsegélyező és „felkaroló" programok. Mi több, még azt a tévhitet is tovább élteti, hogy a négerek Jób türelmével és a szfinxek némaságával fogják továbbra is elviselni szenvedéseiket.

A néger nacionalizmus megértésének harmadik akadálya az, hogy a közvélemény általában igen kevéssé ismeri az Egyesült Államokban élő négerek tiltakozó mozgalmainak történetét.

A fehér irányítás alatt álló oktatási intézmények semmiféle fokon nem tettek érdemleges erőfeszítéseket azért, hogy a fehér amerikaiak nemzedékeinek tananyagába beiktassák a néger nép történelmi jelentőségű küzdelmeit. Ha ezt megtették volna, aligha lenne talaja a fekete nacionalizmusról terjesztett összeesküvési elméletnek és a sajtó szította hisztériának. E küzdelmek története ugyanis rávilágítana, egyebek között, a néger tiltakozó mozgalmakban rejlő nacionalizmus jelentős, állandó motívumára. Megmutatná a néger nacionalizmus alapvető gyengeségét, s híven tükrözné, miként vetették el a néger vezetők egymást követő nemzedékei e nacionalizmust. Nem árt nyomatékosan hangsúlyozni ezt a tényt mind azok számára, akik – Frederick Douglass szavaival élve – „jobban gyűlölik a négereket, mint amennyire szeretik a hazájukat", mind pedig azok előtt, akik valamiféle „fekete Cion" apostolai.

A néger nacionalizmus két klasszikus periódusának története az úgynevezett Douglass-nyilatkozat helyességét bizonyítja:

„Teljesen hiábavaló, sőt rosszabb, mint hiábavaló a mi kitelepítésünkre vagy átköltöztetésünkre gondolni... *Mi itt vagyunk,* és minden bizonnyal itt is maradunk. Képtelen és nevetséges dolog azt képzelni, hogy valaha is el lehet minket tüntetni. Átformálhatnak, megváltoztathatnak és asszimilálhatnak, de megsemmisíteni sohasem tudnak. Éppen ezért ismételjük, hogy mi itt vagyunk, és hogy ez *a mi országunk;* s az ország filozófusainak és államférfiainak fel kellene tenni a kérdést: „milyen elvek alapján dolgozzák ki, hogy mitévők legyenek velünk?" Mert mi nem fogunk kihalni, sem kiűzetni; itt fogunk maradni ezzel a néppel, vele együtt haladunk, vagy vádló tanúként, vagy pedig ártatlanságát bizonyítva nemzedékről nemzedékre... A fehér ember boldogságát nem lehet a fekete ember nyomorúságán megvásárolni... Nyilvánvaló, hogy fehéreknek és feketéknek együtt kell elbukniuk vagy felemelkedniük."

ALVIN SIMPSON

Harlemi élet

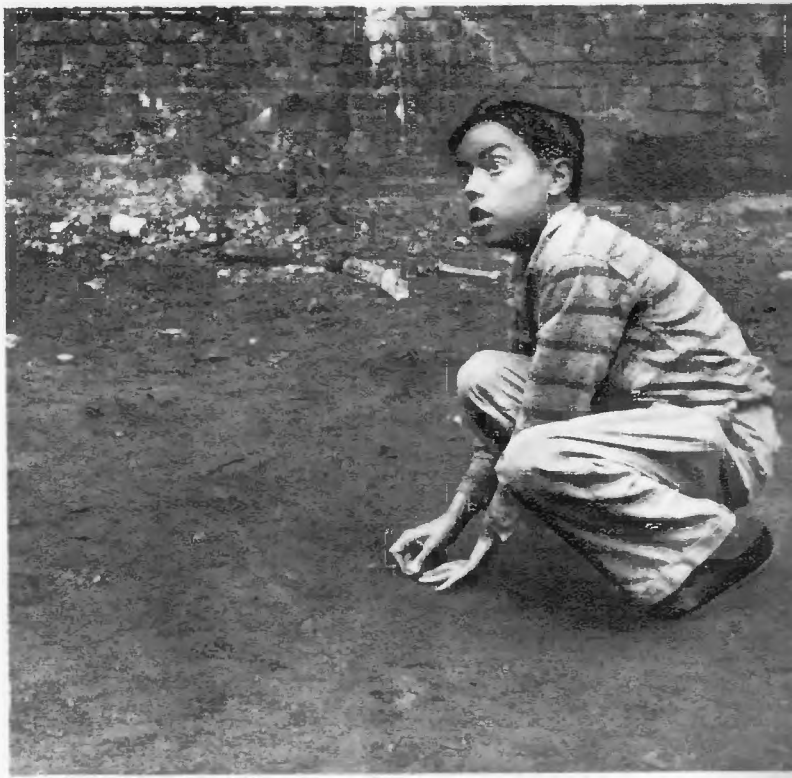

CHILD
BOMBING
AND TROOPER
TERRORISM
MUST STOP NOW
NY CORE
WE

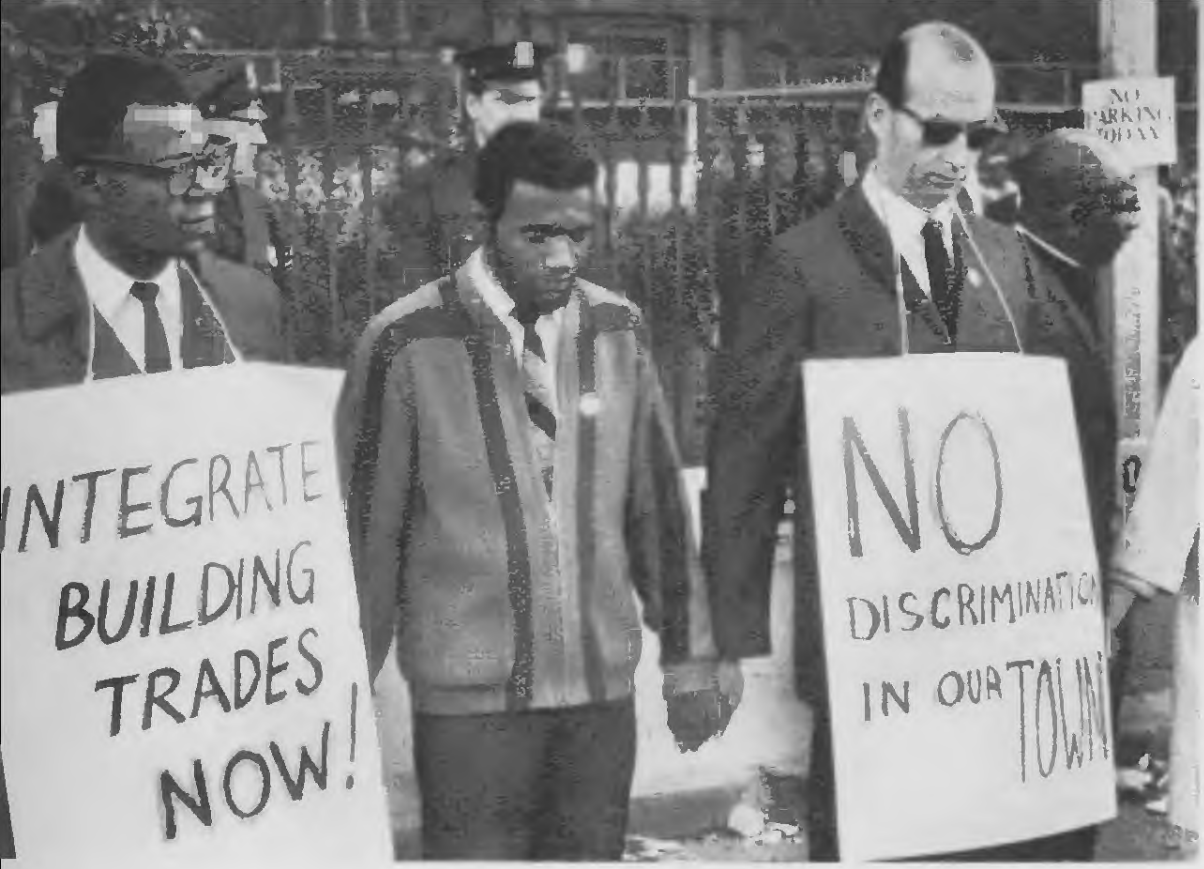
INTEGRATE
BUILDING
TRADES
NOW!
NO
DISCRIMINATION
IN OUR TOWN

A Douglass-nyilatkozat, mely 1849. november 16-án „A színes bőrű amerikaiak sorsa" címmel jelent meg a „North Star"-ban, két célt szolgált. Először is a felszabadított afrikaiak túlnyomó többségének ellenállását fejezte ki a fehérek támogatását élvező különféle kivándorlási tervezetekkel szemben, másodszor pedig válasz volt annak az afro-amerikai értelmiségi csoportnak a mindinkább fokozódó kivándorlási kedvére, melynek nacionalista agitációja később az 1854. augusztus 24–26-án megtartott clevelandi országos kivándorlási kongresszuson nyilvánult meg.

Az 1840-től 1858-ig tartó időszakot nevezhetjük a néger nacionalizmus első klasszikus periódusának. Ezt a nacionalizmust részben a felszabadult afrikaiak körében akkor uralkodó társadalmi feszültség és nyugtalanság táplálta, részben pedig azok a nacionalista tanok, melyeket Martin R. Delany fejtett ki 1852-ben megjelent, „Az Egyesült Államok színes bőrű lakosságának helyzete, felemelkedése, kivándorlása és sorsa politikai nézőpontból szemlélve" („The Condition, Elevation, Emigration and Destiny of the Colored People of the United States, Politically Considered") című könyvében. Az 1854-es kongresszus az amerikai kontinensen élő színes bőrű fajok politikai sorsáról kiadott jelentésében Delany nézetei alapján taglalta a Közép- és Dél-Amerikába, valamint Nyugat-Indiába irányuló kivándorlás előnyeit. A mozgalom azonban kudarcba fulladt, legfőképpen azért, mert a nacionalizmus és a kivándorlás csak mellékes célkitűzés volt az akkor napirenden levő legégetőbb kérdéshez, a rabszolgák egyenjogúsításához képest. A Douglass-nyilatkozat pedig rendületlenül időszerű maradt a második klasszikus periódus idején is, hozzávetőleg 1915 és 1925 között, amikor a Garvey-mozgalom elemi erővel vonzotta a néger munkásságot. Ezen időszak néger nacionalizmusa nagyobb részben abból a társadalmi feszültségből eredt, amely a négerek erőteljes elvárosiasodásával és változatlan alárendeltségével járt együtt, kisebb részben pedig a négerkérdés

Garvey-féle elméleti megfogalmazásából, ami később a „Marcus Garvey filozófiája és nézetei" (Philosophy and Opinion of Marcus Garvey") című kétkötetes tanulmányban öltött testet.

És semmi jel sem mutat arra, hogy a néger nacionalizmus jelenkori megnyilvánulásainak – mint politikai jelenségeknek – ma több esélyük lenne a sikerre, mint amennyi a megelőző időszakokban volt.

Csaknem minden néger nacionalista szervezet valamiféle határozottan kinyilvánított vagy természetesen magától értetődő politikai célok elérésére törekszik. Legalábbis magáévá teszi a néger nacionalizmus egy vagy több válfaját. Megnyilatkozásaikat a politikai vagy egyéb célkitűzések hangsúlyozásának foka vagy pedig társadalmi szerepük és ideológiájuk alapján osztályozhatjuk.

Már a múltban is kevés olyan mozgalom volt, amely jellegzetesen politikai célokat tűzött volna maga elé. A tizenkilencedik századbeli országos kivándorlási kongresszus mozgalmáról, valamint századunk Garvey-féle „Vissza Afrikába!" mozgalmáról elmondhatjuk, hogy nagyobbára politikai jellegűek voltak. De azért nem szabad a Garvey-mozgalom ideológiájának kulturális és gazdasági vonatkozásairól sem megfeledkeznünk. E két mozgalom egyike sem érte el céljait. De arra legalább jók voltak, hogy az adott időszakokban a néger tiltakozó mozgalom ösztökélői legyenek, hol az uralkodó fehérekkel, hol pedig a néger vezetők konzervatív szárnyával szemben. Ezenfelül általában Garveynek tulajdonítják azt is, hogy felébresztette a büszkeséget és a harci szellemet a városi néger proletariátusban.

Napjainkban ugyancsak kevés és jelentéktelen a kimondottan politikai célkitűzéseket hirdető nacionalista szervezet Harlemben. A Garvey-mozgalom egyes töredék csoportjai – például az Afrikai Nacionalista Pionír Mozgalom és a nemrég megalakult Észak-amerikai Afrikai Nacionalista (Alajo) Füg-

getlen Felosztási Párt – tartoznak ebbe a kategóriába. Az Iszlám Nemzete is hangoztat világi politikai célokat, de ideológiája túlságosan homályos és zavaros, vezetése pedig túlságosan ingadozó ahhoz, hogy a határozott politikai célokat követő mozgalmak közé sorolhassuk. Részben a nacionalizmus vallásos színezetű válfaját hirdeti, amiről majd a későbbiekben lesz szó, de ideológiája azért gazdasági és kulturális nacionalizmust is tartalmaz.

Szervezetenként és időszakonként is eltérnek egymástól a harlemi nacionalisták politikai célkitűzései. Ilyenfajta céljaik közül a legállandóbb az Egyesült Államokból való kivándorlás. A tizenkilencedik században Közép- és Dél-Amerika, valamint Nyugat-India volt a legkedveltebb kivándorlási terület. A húszas években Afrikának a Szaharától délre fekvő vidékei kerültek előtérbe; de a muzulmánok a jelek szerint inkább a Nílus völgyében szeretnének letelepedni. Emellett a muzulmán mozgalom és az Alajo párt újabban a kivándorlás témájának új változatával állt elő: javasolják az Egyesült Államok felosztását a fekete és a fehér lakosság között. A muzulmánok kijelentették, hogy ők beérnék öt vagy legfeljebb hét állammal, azt azonban nem jelölték meg, mely államokat szeretnék. Az Alajo párt végrehajtó szerve, az afrikai-amerikai rab nemzet ideiglenes kormánya már sokkal pontosabb. „Az afrikai-amerikai rab nemzet önrendelkezési nyilatkozatá"-ban, amelyet 1963 januárjában hozott nyilvánosságra, az ideiglenes kormány követeli:

„Foglaltassék határozatba, hogy ez a hatalmas ország (az Amerikai Egyesült Államok), mely afrikai őseink ellenszolgáltatás nélkül végzett rabszolgamunkájával épült fel, s amely oly nagylelkű is, mint amilyen hatalmas, jóvátétellel kárpótol minket ez elnyomásért;
Határoztassék el továbbá, hogy a Mason–Dixon vonaltól

délre fekvő egész terület, ahol a mi népünk van többségben, kerüljön felosztásra a célból, hogy létrejöjjön az Egyesült Államokban az afrikai nemzet önkormányzati területe;
Valamint az is határoztassék el, hogy az Egyesült Államok kormánya teljes felelősséggel magára vállalja népünk kiképzését az önkormányzatra, annak minden ágazatában;
Végezetül pedig határoztassék el, hogy az Egyesült Államok kormánya mostantól kezdve elismeri az afrikai-amerikai rab nemzet ideiglenes kormányát."

E javaslatok bírálói szerint a felosztás terve kivihetetlen. Rámutatnak továbbá, hogy a Libériai Köztársaságban több mint egy évszázadig fennálló amerikai gyámság példája csak elveheti a kedvet minden olyan néger köztársaság gondolatától, mely az Egyesült Államokkal lenne összekapcsolva. Sőt még azzal is érvelnek, hogy a szinte elháríthatatlan akadályok, melyeket a neokolonializmus és a neoimperializmus gördít a sok ezer mérföldnyire fekvő afrikai államok elé, jócskán lehűthetik a felosztás híveinek lelkesedését.

A kivándorlás és a felosztás gondolatával szorosan összefügg a nacionalistáknak az a követelése is, hogy az Egyesült Államok fizessen jóvátételt az afro-amerikaiaknak azért az ingyenes munkáért, amit őseik a rabszolgaság idején végeztek. A kért összeg a fejenként fizetendő ötezer dollár és az Egyesült Államok néger lakosságának egy összegben adandó ötmilliárd dollár között váltakozik. Vannak, akik azzal érvelnek, hogy a négerkérdés éppoly jogosan tekinthető a fejlődésbeli elmaradottság kérdésének, mint az afrikai, az ázsiai és a latinamerikai országok problémája. Nézetük szerint Amerika külföldi segélyprogramjának célja, eltekintve a baráti kapcsolatok kiépítésétől, az, hogy elősegítse ezen országok és lakosságuk gyors fejlődését. Éppen ezért nyomatékosan bizonygatják (s én magam is azt hiszem, teljes joggal), hogy a külföldi segélyprogram megvalósítására és a békehadtestekre költött pénz

egy részét sokkal eredményesebben használnák fel, ha a néger nép hátrányos gazdasági és kulturális helyzetének megjavítására fordítanák. A készpénzben vagy természetben fizetendő jóvátételt azonban nem tekintik teljes jóvátételnek – bár kétségtelenül a helyes irányba megtett lépés lenne. Mások viszont azt kérik, hogy az Egyesült Államok kormánya a független afrikai államoknak fizetendő ötszázmilliárd dollárral rendezze az Afrikával szemben fennálló „történelmi adósságát".

Úgy hiszem, ezzel ki is merítettük a mai harlemi nacionalisták konkrét politikai követeléseit. Talán ide tartozik még, hogy az egyik csoportjuk olyan petíciót kíván az ENSZ menekültügyi bizottsága elé terjeszteni (mihelyt ajánlót talál az ENSZ-küldöttségek között), amelyben kéri, hogy a bizottság nemzetközi menekültkérdésként tűzze napirendre a négerkérdést.

A néger nacionalizmus legrégebbi változata vallási mezben jelentkezett. Ez a vallásos szellemű nacionalizmus valójában megnehezítette a világi, politikai nacionalizmus kialakulását; de azért megvolt a maga jelentősége, mert a tizennyolcadik és a tizenkilencedik század folyamán a néger egyház, valamint a korai afrikai egyesületek hasznavehető szervezeti keretet szolgáltattak a négerek öntudatos fellépéséhez. Meggyőződésem, hogy a néger egyházközségek korai irodalmának tanulmányozása értékes politikai, nacionalista tartalomra vetne fényt. Ezzel magyarázható, miért hivatkozik lépten-nyomon oly sok keresztény néger nacionalista arra a bibliai jóslatra, hogy „Etiópia majdan kinyújtja kezét...", a felszabadítás és az egyenjogúsítás zálogát látva benne. Ez a vallásos nacionalizmus Elijah Muhammadnek, az Iszlám Nemzete szellemi vezérének tanításaiban ölt legpregnánsabban testet, de a néger nacionalizmusnak a vallásos szellemű nacionalizmus talán a legelterjedtebb formája. A gyakorlatban a külön néger egyház, a mai muzulmán mozgalom őseként, a négerek öntudatos megmozdulásai számára biztosított megfelelő keretet a kezdeti eszten-

dőkben. S hogy mily nagy szüksége volt a négerségnek – mint népcsoportnak – az öntudatos fellépésre, azt jól jellemzi Benjamin T. Tanner „Az afrikai metodizmus apológiája" című, 1867-ből való írásának alábbi részlete:

„Az az óriási bűn, amit az afrikai metodista episzkopális egyház alapítói az előítéletekkel teli fehér amerikaiak és a félénk feketék ellen elkövettek – az a megbocsáthatatlannak látszó bűn az volt, hogy egyházközséget merészeltek szervezni olyan emberek számára, akik a saját fejükkel gondolkoznak, szót emelnek magukért, és tesznek is a saját ügyükért. Olyan egyházat, melynek hivői, ha mégoly csekély pénzecskéjükből is, de a magukéból tartják el a számukra igét hirdetőket; visszautasítják, hogy mások építsenek számukra templomokat, s hogy lelkészeiket jótékonysági egyesületek pénztáraiból támogassák; és inkább arcuk verítékével szerzik meg a betevő falatot, de szabadok akarnak lenni. Nem mintha e közösség tagjait bűnös gőg töltené el – semmivel sem gőgösebbek vagy rátartibbak ők, mint amilyen Pál volt, aki sohasem mulasztotta el figyelmeztetni a világot, hogy ő is ember és római polgár."

Az akkori afrikai metodista episzkopális egyház állásfoglalását – akárcsak a mai muzulmánokét – ellenfelei „tudatlanságra vallónak, fanatikusnak és törvénytelennek" bélyegezték. Még a jobb körülmények között élő négerek is támadták a szerintük „tudatlan és lealacsonyító" egyházat.

Ezekre a vádaskodásokra válaszolva írta Tanner:

„A metodista egyház, mely több templomot épít, több lelkészt és misszionáriust tart el, több pénzt ad a szegényeknek, és többet tesz azért, hogy bebizonyítsa, a fekete bőrűek is tökéletesen alkalmasak bármely emberi feladat megoldására, mint az összes többi színes bőrű szervezet az Egyesült Álla-

mokban, Charles H. Thompson nagytiszteletű úr szerint demoralizálja a négereket. És ő presbiteriánus! Ki építette azt a templomot, amelyben a nagytiszteletű úr most is lelkészkedik? A fehér hittestvérek. Ki építette a színes bőrűek presbiteriánus templomainak négyötödét és a fennmaradó ötöd felét is? A fehér hittestvérek. Ki segít fenntartani a színes bőrű presbiteriánus lelkészek négyötödét, ha ugyan nem mindnyájukat? A fehér hittestvérek. Ki készíti a könyveiket, akár jók, akár rosszak? A fehér hittestvérek. Ki szerkeszti az újságjaikat, akár ügyesen, akár csak középszerűen? A mindig jelenlevő, mindig nagylelkű fehér hittestvérek.

De a mi bölcs Thompson testvérünk szemében az a vallási szervezet, mely mindezt *inter se,* saját kebelében elvégzi, csak lealacsonyítja magát. Az ő felfogásában függetlenség és behódolás, szabadság és szolgaság fordított értelmet kaptak."

Azt hiszem, ezek az érzések, melyeknek Tanner hangot adott, a néger nacionalizmus alapvető mondanivalói. Ehhez a vallásos nacionalizmushoz, mely nemcsak a vallásgyakorlatra helyezi a hangsúlyt, hanem a néger nép öntudatos fellépésére és öntevékenységére is, még gazdasági és kulturális jellegű változatok járulnak. De valamennyi egyaránt gazdagítja a néger szabadságmozgalmat.

A nacionalisták a néger tiltakozó mozgalomnak azt a szárnyát alkotják, amelyik a legállhatatosabban követeli a néger nép öntudatos fellépését és öntevékenységét, de egyszersmind hajlik rá, hogy aláásson sok fontos eredményt, amivel a néger erőfeszítés, energia, anyagi erő és tehetség e három évszázados küzdelemhez hozzájárult.

A teljes önállóság témájának egyik változata az Egyesült Államokban élő négerek gazdasági helyzetét helyezi előtérbe. Ezt „gazdasági nacionalizmus"-nak nevezzük. Hívei közé tartozik csaknem minden harlemi nacionalista, a muzulmánok pe-

dig különös éllel hangoztatják. A néger gazdasági nacionalizmus gyengéit már sokan kimutatták. Ellenzői azt mondják, hogy az Egyesült Államokon belül szó sem lehet különálló néger gazdasági életről – ez irreális elgondolás; és bármekkora tőke legyen is a néger közösség tulajdonában, az mindenképp csak jelentéktelen tényező lehet az amerikai gazdaságban. Azt is mondják, hogy a négereknek sem elég tőkéjük, sem elég tapasztalatuk nincs ahhoz, hogy Amerika mammutvállalataival egyenrangú félként részt vegyenek a nagyarányú ipari és pénzügyi vállalkozásokban. Kétségkívül fölöttébb valószínűtlennek látszik, hogy egy gazdaságilag jelentős néger tőkésosztály léphessen a porondra.

Meggyőződésem szerint végső fokon az afro-amerikai és afrikai kulturális örökségnek a megértésén, kellő értékelésén és érvényesítésén múlik a Harlemben és Amerika többi részében élő afro-amerikaiak felszabadulása. A kulturális és szellemi örökség felhasználása és érvényesítése az, ami a néger népet az emancipálódás második évszázadában el fogja vezetni a szabadság birodalmába. E tekintetben hasonló feladatok várnak rá, mint Afrikában élő testvéreire. Ebben rejlik a mi szabadságunk és felszabadulásunk záloga; ezt mondják a „titkos hangok", melyeket, ha nem is megfelelő módon, de mégiscsak a harlemi nacionalista mozgalmak képviselnek.

II.

Művészet, tudomány, értelmiség

ELTON C. FAX
A művészet négy lázadója

LOFTEN MITCHELL
A néger színház és Harlem lakossága

CARLTON MOSS
A néger az amerikai filmben

LORRAINE HANSBERRY
Felhívás a művészekhez

WILLIAM R. DIXON
Harlem zenéje

JULIAN MAYFIELD
És akkor jött Baldwin

JAMES BALDWIN
A harlemi tanítókhoz

JOHN HENRIK CLARKE
James Baldwin elidegenedése

Harlem festői és szobrászai

ELTON C. FAX

A művészet négy lázadója

Ha valaki színes szakmai tolvajnyelven írt méltatást vár a művészekről és művészetükről, ezt az alábbi bekezdésekben nyilván nem fogja meglelni. Szándékom csupán annyi, hogy beszámoljak négy kiváló amerikairól, kiknek munkássága hangos vádbeszéd a világ színe előtt mindarról, amit ők kirívó igazságtalanságnak látnak és éreznek. Mind a négyen négerek – három férfi és egy asszony. A hangvételük lázadó. És mert igazi művészek, a hangjuk erőteljes, világos, fel tudja rázni a nemzet lelkiismeretét: azt hirdeti a hangjuk, hogy a méltóság és nagyság köpönyege nem illik jól a nemzetünkre, mert Uncle Sam csúnyán elhízott a sok fölösleges félelemtől, fanatizmustól és gyűlölettől.

E művészek lázadásának megértéséhez alaposan és becsületesen végig kell gondolnunk, minő kor és hely szülöttei, nem feledkezve meg arról, hogy korántsem minden néger tudja mosolyogva, egykedvűen fogadni a megpróbáltatásokat. Mindezt szem előtt tartva, négyük közül, ha fellépésük időrendjét tekintjük, Elizabeth Catlett nyitja meg a sort.

Elizabeth Catlett szobrász, festő, és metszeteket is készít. Magas, erős testalkatú, csinos; nem az a fajta, aki könnyed mosolygásra, üres fecsegésre vagy értelmetlen locsogásra fecsérli idejét. Egy évtizede Mexikóban él. Hidalgo, Morelos, Obregón és a többi nagy mexikói szabadságharcos árnyékában rajzol, vés és farag Elizabeth Catlett, ott neveli gyermekeit, és mexikóiak között, mexikói módra él. Ennek fejében viszont olyan elismerésben van része, amilyenre Washingtonban, ahol született, vagy Iowában, Louisianában, Texasban, Virginiában és New

Yorkban, ahol tanulmányait és művészi munkásságát folytatta, sohasem számíthatott. Mélységes és örök az elnyomott emberi lények iránt érzett rokonszenve; róluk készített portréiban igaz, minden szentimentalizmustól mentes melegség izzik.

1915-öt írtak akkor. Nyolcvan négert és tizenhárom fehér embert lincseltek meg ebben az esztendőben az amerikai csőcselék. Az állami egyetemeken kétszáznyolcvanegy néger kapott diplomát. S a Catlett családban egy lány született: Alice Elizabeth. Még ötéves sem volt, máris meg kellett ismernie, milyen érzés egy kisgyerek rettegése a csőcselék erőszakától. De azt is megtudta, hogy az övéi sem rettennek vissza, ha életük és tulajdonuk védelmében vissza kell ütniük.

A Washingtonban szabadságukat töltő fehér katonák, tengerészek és tengerészgyalogosok egy csoportja minden indok nélkül megtámadta a város délnyugati részében a néger polgárokat. A támadók, akiket feldühösített, hogy odaát, a tengerentúlon az európaiak társadalmilag is befogadták a néger katonákat, így próbálták „visszaszorítani a négereket az őket megillető helyre". Ez egy szombati napon történt, 1919. július 19-én. A következő napon a pogromlovagok, akikhez egy csomó polgári személy is csatlakozott, megrohanták a villamosokat és egyéb közlekedési eszközöket, kiráncigálták és eszméletlenre verték a négereket. Egy négert pontosan a Fehér Ház előtt ütlegeltek. S rajta kívül még háromszázat sebesítettek meg lőfegyverekkel és egyéb harci eszközökkel.

A következő napra tervezett támadás azonban már készenlétben találta a washingtoni négereket; az egyik nagy néger negyed megrohanásának az lett az eredménye, hogy négy fehér és két néger életét vesztette, több tucat fehér ember megsebesült, s egyszeriben *véget értek a washingtoni zavargások!*

Hat évvel később jó két óra hosszat tartó Ku-Klux-Klan-menet vonult végig a washingtoni Pennsylvania Avenue-n. A klántagok teljes díszben, jelvényeikkel együtt vonultak fel, s a tüntetés a kormány engedélyével folyt. Elizabeth Catlett

akkor tizenegy éves volt, már elég nagy ahhoz, hogy mindent megértsen – és sohase felejtse el.

Mindmáig emlékszik a nála is rosszabb helyzetben levő négerekre: a városi nyomortanyák és falusi kunyhók munkától elnyűtt férfiaira és asszonyaira. És emlékszik a gyermekeikre, akikkel együtt járt iskolába, akikkel együtt játszott, verekedett és töprengett a fehérek és a színesek elkülönített életének csodáin és rémségein.

Ha rajzolja Elizabeth Catlett ezeket az egyszerű munkásembereket és gyerekeiket, mexikóiakat vagy amerikai négereket, mesteri keze nyomán szinte életre kelnek. De ha szobrot készít róluk, akkor is remekel. Néger anyafigurái erőteljesek – ezeknél is elhagyja, akárcsak velős beszédmódjában, mindazt, ami lényegtelen. Fejüket dacosan felszegik, lábukat erősen a földhöz tapasztják. És miért is ne lenne így? Hiszen Elizabeth Catlett korán megtanulta, hogy ha élni akar, megőrizve egyéniségét, akkor fel kell emelnie fejét, és keményen meg kell vetnie lábát a jó anyaföldön.

Az első világháború kitörését követő időszakban két nagy hullámban vándoroltak a négerek Délről az északi nagyvárosokba: az első hullám 1916 és 1919 között, a második 1921 és 1923 között volt. Csak úgy özönlöttek New Yorkba, Chicagóba, Philadelphiába, Pittsburgh-be, Clevelandbe, Detroitba és St. Louisba; egyrészt munkát kerestek, másrészt azt remélték, hogy a fehér emberek itt jobban bánnak majd velük, mint amilyen sorsban addig a Dixie-államokban[1] részük volt. Az első elvándorlási hullám hozta magával Jacob Lawrence családját. Először Atlantic Cityben próbáltak szerencsét, Jake ott is született. Később Philadelphiába költöztek, majd amikor Jake tizenkét éves volt, családjával együtt megérkezett Harlembe.

Az 1927-es Harlem egész valójában a tobzódó húszas évek legendás Harleme volt: a dzsessz, a fehér bőrű úri gengszterek tulajdonában levő fülledt éjszakai lokálok, a politikai kiski-

rályok, válogatott vagányok, szeszcsempészek és a hírneves színházi személyiségek néger fővárosa – írók, festők, keményen dolgozó cselédek és napszámosok, Bojangles, a Mezítlábas Próféta, a Csokoládé Kölyök[2] és Ethel Waters Harleme. És A'Leilia Walker Harleme is – azé, akinek anyja, az egykori mosónő, vagyont szerzett, mert sütővassal simára varázsolta a négerek „gyapjas" haját.

Mint a villámcsapás, úgy sújtott le Harlemre 1929-ben a gazdasági válság. 1933-ra túlzsúfolódott lakosságának már a fele csak a munkanélküli-segélyből élt. A hírhedt harlemi „tüdőkombinát"-ban több mint négyezer néger feküdt, a tüdővészesek halálozási arányszáma kétszerese volt az egész fehér Manhattanénak. A bűzös lakásokat elárasztották a patkányok és a svábbogarak. Rongyokkal és újságpapírral tapasztották be a törött ablakokat, hogy be ne süvítsen a jeges téli szél, de gyér jövedelmüknek negyven-ötven százalékát fizették le a négerek csak azért, hogy legalább ezeken a nyomortanyákon meghúzhassák magukat. A húszas évek vidám, gondtalan Harleme már a múlté volt. A válság Harleme – ez az a Harlem, amelyet Jake Lawrence otthonának mondhatott és oly iszonyú jól megismert. Ez az ő korai festészetének a Harleme.

Vak embert vezetnek egy mocskos utcán. Éhes gyerek bámészkodik egy nyomorúságos kirakat előtt, ahol néhány kiaszott csirke lóg. Szeméttel és hulladékkal játszanak a gyerekek a betonerdőben. A színek tompák és komorak, kiegyensúlyozottan fehér és fekete kontrasztos részekkel a kompozíción belül. Az alakok, az épületek, az úttestek és az égbolt belemarnak a néző lelkiismeretébe. Ember, ez HARLEM! Az amerikai Harlemek tucatjainak a képei ezek, ahogyan egy felzaklatott lakójuk látja érzékeny szemével és felfogóképességével. Jake Lawrence képzeletét azokban a kezdeti időkben mélyen megragadta Toussaint L'Ouverture pályafutása is: negyvenegy festményből álló sorozatot készített a nagy haiti tábornokról. Később illusztrációkat festett John Brown és az amerikai for-

radalmárok harcairól; s megfestette azt a nagy hatású csoportképet is, melynek „Az elvándorlás" címet adta.

Minél régebben fest Lawrence, annál nyilvánvalóbb a technikai haladása. De még ennél is feltűnőbb, mennyire figyelemmel kíséri a színhely változásait. A néger fiataloknak a fehérek zsarnoksága ellen újabban kirobbanó tüntetései s a durva tehetetlenség, amellyel e zsarnokság a fiatalok megmozdulásaira válaszol, Lawrence számára olyan téma, amit rendkívüli, személyes szimbolizmusával közelít meg. Akik jól ismerik Jake Lawrence-t, örömmel látják, hogyan érik napról napra a művészete. Haragjának tüze fennen lobog; s a lángok mélyén a megtorlás fegyvereit kovácsolja. Válaszai, akár szóban, akár festészetben, halálosan pontosak és világosak. Jake Lawrence felrázza az embert. Tapasztalatai és a képesség, amellyel e tapasztalatokat továbbadja, fel is jogosítják erre.

Jacob Lawrence-hez hasonlóan Charles White is szegénységben született, akkor, amikor a négerek elvándorlásának első hulláma elérte Chicagót. Anyja háztartási alkalmazott volt, apja vasmunkás, de később postai szolgálatba lépett.

Erőszak tombolt a vidéken, ahol Charles White született, és ahol gyerekkorát töltötte. A születését megelőző esztendőben szörnyű vérfürdő volt az Illinois állam délnyugati részében fekvő East St. Louis városában. A fehér csőcselék, férfiak, nők és gyerekek tucatjával lőtték agyon, égették meg és akasztották fel a négereket. Az áldozatok száma száz és kétszáz közt volt, s hatezer négert űztek el az otthonából. A három nagy húskonzervgyárban a Délről újonnan érkezett néger munkásokat használták fel sztrájktörőknek. Rettegés, gyanakvás és gyűlölet kerítette hatalmába a fehér lakosságot, s a csőcselék hamar összeverődött, hogy minden négert kiűzzön a városból. Csaknem sikerült is nekik.

Chicagóban is pattanásig feszült volt a négerellenes hangulat. 1910 és 1920 között megháromszorozódott a néger lakos-

ság száma. Az Armour cég vágóhídjain dolgozó munkások egynegyede néger volt. S az a fenyegető veszély, hogy még több alkalmazható néger vándorolhat be Chicagóba, pánikba ejtette a fehér munkásokat. Miután elhitették velük, hogy a négerek sokkal tehetetlenebbek annál, semhogy a munkában komoly versenytársaik lehetnének, azt követelték, részesítsék a négereket az elhelyezkedésnél hátrányosabb elbírálásban. De a négerek – köztük többen az első világháború harcedzett veteránjai – ebbe nem voltak hajlandók belemenni. Így tört ki az a háromnapos zavargás, melynek során tizenhárom néger és tizenegy fehér vesztette életét.

Charles White alig töltötte be harmadik életévét, amikor huszonöt bombát hajítottak a chicagói négerek házaira – mármint azokéra, akik megengedhették maguknak, hogy házat vásároljanak. Nyolc bombát azoknak a fehéreknek szántak, akik négereknek merték eladni a házukat; arra azonban már senki sem pazarolt bombákat, hogy olyan bérkaszárnyákra hajítsa őket, amilyenben Charley családja meg az utca többi négere lakott.

Chicago, 1925: konjunktúra! De a gyűlölködés bombája azért csak tönkrezúzta az újonnan létesített néger baptista templom északi szárnyát. Senki sem sérült meg. A kárt 50 000 dollárra becsülték. Charley White akkor hétéves volt. S amikor fölemlegeti, hogy hétéves korában kezdett el rajzolni, önkéntelenül is arra gondolunk, hogy akkor és ott valahogyan megérezte, *miért* kell rajzolnia, és *mi* az, amit rajzolnia kell. Amint mondja, sehogy sem volt ínyére a formális iskolába járás. De azért kitüntetéssel végezte a középiskolát! A chicagói Képzőművészeti Továbbképző, a New York-i Képzőművészeti Hallgatók Ligája és a mexikói Taller de la Grafica keretei közt végzett szakmai tanulmányok indították el White-ot azon az úton, mely lehetővé tette, hogy érzelmeit és mondanivalóját ily erőteljes stílusban fejezze ki.

Charley White falfestményeket, litográfiákat és fametszete-

ket készít. Egy kisebb művésznek annyi rajztudás is jól jönne, amennyit ő már tudatosan elhagyott. Témája: az amerikai négerek harca a csorbítatlan emberi méltóságért. Falfestményein és nyomatain meglátszik a mexikói mesterek beható tanulmányozásának a hatása. Különösen erős Orozco-hatás érezhető White-nak azon a falfestményén, amely a Hampton Intézet számára készült. Címe: „Amivel a négerek gazdagították az amerikai demokráciát"; s néger abolicionistákat, oktatókat, katonákat és munkásembereket ábrázol, megkapóan ritmikus és tömören eggyéolvadó kompozícióban. Ez Charley White válasza azoknak, akik tagadják a négerség erejét. Olyan nép képmását állítja elénk, amely átvészelte a lincseléseket és a nélkülözéseket, túlélte a harmincas évek nagy gazdasági válságát, és a mai fiatal néger vezetők csoportjával ajándékozta meg Amerikát. Azt az erőt testesíti meg a falfestmény, amely megszervezte az ülő- és térdeplősztrájkokat, az üzemek megszállását és a nagy washingtoni menetet[3]. És rajta vannak azok is, akik holnap meg fogják szabadítani béklyóitól a nemzetet.

Ezt mondja el és ábrázolja egyetlen festmény, mindannak hatására, amit Charley White-nak gyerekkorától kezdve éreznie és látnia kellett.

Hosszan zengő mennydörgésként viharzik végig ma már egész országunkon meggyőződésének hangos kinyilatkoztatása. Csak aki tökéletesen és büszkén tudatában van annak, hogy ki ő és mit akar, csak az szólhat ily tiszteletet parancsoló hangon. És Charley White ilyen ember.

John T. Biggers első sikeres rajzai, festményei és szobrai a délvidék névtelen négerei érdekében emelnek szót. Azoknak a reményeit és céljait tolmácsolja ő, akik elutasították az elvándorlás lehetőségét, s helyükön maradtak, hogy a leghevesebben tomboló küzdelmek frontján harcoljanak tovább a szabadságért. Biggers azokat a paraszti sorban élő négereket ábrázolja, akik-

nek viselkedését és szokásait oly sok fehér ember, sőt középosztálybeli néger is kigúnyolja és semmibe veszi.

John Biggers, aki a négy művész közül a legfiatalabb, az észak-carolinai Gastoniában született. Észak-Carolinát nem tartják ugyan a faji megkülönböztetés fészkei közt számon, de azért a négerbarát magatartás déli oázisának sem tekinthető. A Biggers születését (1924-et) megelőző harmincöt évben több mint negyven négert lincseltek meg ebben az államban. És még hetet meglincseltek, mielőtt a fiatal Biggers betöltötte volna tizennyolcadik életévét. Amikor Hoover elnök 1930-ban javasolta a szenátusnak, hogy John T. Parkert, az észak-carolinai kerületi bíróság egyik bíráját nevezze ki az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának tagjává, az NAACP heves és sikeres harcot vívott, hogy megakadályozza a kinevezést – Parker ugyanis előzőleg „mindkét faj számára károsnak és veszedelmesnek" minősítette a négerek politikai tevékenységét. És nem is olyan régen, 1951-ben, az egész ország legnagyobb megdöbbenésére perbe fogták és börtönbüntetésre ítélték Mack Ingram észak-carolinai néger farmert azért a vétkéért, hogy „megnézett egy fehér asszonyt".

Gastonia virágzó textilipari város; lakosainak száma 1955-ben 23 000 volt. A környező falvak négerei termesztik a gyapotot a textilgyárak számára. Ők azok, akikből John Biggers ihletet merít falfestményei és nyomatai megalkotásához.

Biggers Észak-Carolinában járt iskolába, majd a virginiai Hampton Intézet diákja volt. Ott ismerkedett meg Victor Lowenfelddel, aki később a Pennsylvaniai Állami Egyetem képzőművészeti tanszékének a vezetője lett.

„Victor Lowenfeldnek köszönhetem, hogy megszilárdult bennem a magam képességeibe vetett bizalom" – vallja Biggers. S jóllehet művészet-elméleti és esztétikai munkássága is számottevő, tudja, hogy nem a doktori címe az, ami oly jelentős művésszé teszi.

A freskófestészetben Orozco és Charles White követője.

A texasi Houston néger YWCA-háza részére készült freskójának a tárgya: „Amivel az amerikai néger nők gazdagították az amerikai életet és nevelést". A falfestmény a matriarchális jellegű téma mesterien megszerkesztett tolmácsolása. De Biggers kisebb műveinek megoldása sem kevésbé mesteri. A rajzaiból és litográfiáiból áradó lelki nagyság az ábrázolt egyszerű embereknek is méltóságot kölcsönöz. John Biggers Elizabeth Catlett-tel, Jacob Lawrence-szel és Charles White-tal együtt megkülönböztetett helyet foglal el a művészeti életben.

Mind a négy művész világosan, határozottan és ékesszólóan fejezi ki elégedetlenségét, amiért hazájuk eltér saját kinyilvánított alapelveitől.

Gondoljuk csak el! Csakis a mi népünk adhatta a világnak ezt a különleges művész-négyest – s kívülük még olyan művészeket, mint például Odetta, Miles Davis, Sidney Poitier, Mahalia Jackson vagy Ray Charles.[4]

A néger színház és Harlem lakossága

A „Hajnalcsillag" („Star of the Morning") című darab egyik jelenete Williams és Walker[1] társulatának 1909-es feloszlatását ábrázolja.

Bert Williams azt kérdezi Jesse Shipptől, a társulat rendezőjétől: „És most hová mégy, Jesse?"

Shipp így válaszol: „A felsővárosba. Százezer néger van már New Yorkban. És tömegestül költöznek át Harlembe. Én is oda megyek. Talán szükségük lesz egy színházra is."

Ötvenhárom évvel elhangzása után olvasta fel egy próbán Ed Cambridge, a „Hajnalcsillag" rendezője a fenti párbeszédet. S hallatára a jelenlevő színházi emberek egy része behúzta vállát. Belém is éles fájdalom hasított. Azt kívántam, bárcsak ne vetették volna papírra e sorokat.

Később, még azon az éjszakán együtt ültünk Michael Allennek, a St. Mark templom lelkészének lakásán Gertrude Jeanette-tel, Esther Rolléval, Lynn Hamiltonnal, Louis Gossett-tel, Rick Ferrell-lel és Irving Burgie-vel,[2] s arról beszéltünk, hogy amikor New Yorkban még csak százezer néger élt, Harlemben már volt színház, most viszont, amikor a város fekete bőrű lakossága mintegy másfél millió, egyetlenegy sincsen. Reszkető ujjaink kilötyköltek a kávét a csészealjakra és Priscilla Allen asztalterítőjére.

Ed Cambridge megborzongott, lecsapta csészéjét a kistányérra, és elkeseredetten morogta: „Még jó, hogy nem az idén jött át Jesse Shipp ide, hogy munkát keressen egy színházban. Bizony, felkophatott volna az álla!"

Harlem Jesse Shipp idejében is sajátos része volt a társadalomnak, amelyet az elszegényedett, hanyatló Európa hozott

létre, amikor kifelé tapogatózva új utat keresett India felé, s helyette egy új Eldorádót talált nyugaton. Csak úgy özönlöttek e partokra az elnyomott, kizsákmányolt európaiak, igényeket támasztottak, aztán az indiánokkal és riválisi európai csoportokkal hadakoztak. Más európaiak ráleltek a gazdag afrikai kontinensre, leigázták a népeit, majd igazolni próbálták rémtetteiket. „Az elvesztett afrikai örökség visszakövetelése" című tanulmányában John Henrik Clarke megállapítja: „Az európaiak, akiknek rablásaik, fosztogatásaik, valamint az afrikai kultúra és életforma romlásba döntése miatt erkölcsi igazolásra volt szükségük, szándékosan és rosszhiszeműen meghamisították az Afrikáról alkotott képet."

Eltorzították az Afrikáról alkotott képet Amerikában is, ahol az uralkodó réteg azon volt, hogy elszakítsa a kötelékeket, melyek az óvilághoz fűzték. Ékesszóló frázisok hangzottak el mindenki egyenlőségéről – kivéve azokat, akik feketék voltak, vagy fehérek voltak ugyan, de semmiféle vagyont nem mondhattak a magukénak. Patrick Henry[3] fennen hangoztatta: „Szabadság vagy halál!" – de közben elfeledkezett a birtokában levő huszonhárom rabszolgáról.

Az afrikaiak számára Amerika idegen, ellenséges ország volt. Az emberek mindenfelé a szabadságról beszéltek, ők azonban mégsem voltak szabadok. Az afrikai mindenütt azt hallotta, hogy a többiek dicsőséges őseikről regélnek, őneki viszont azt mondták, hogy egész Afrikája nem egyéb, mint egy mérhetetlen dzsungel, ahol emberevők élnek. Néha már maguk a négerek is elhitték az efféle állításokat, s olyannak látták önmagukat, amilyenek mások szemében voltak – olyan lényeknek, akik nem méltók az „ember" névre, s megérdemlik keserves sorsukat. De azért mégis arról álmodtak, hogy egyszer majd szabadok lesznek.

Álmodozásuk nem volt tétlen. Részt vettek a nemzet háborúiban. Kezük munkájával építették az országot. A fehér történészek, akik elfogultan értékelték és magyarázták a nemzet

történelmét, egyszerűen elorozták vagy semmibe vették mindazt, amivel a négerek gazdagították az amerikai kultúrát. Samuel Allen[4] „A négerség és jelentősége az amerikai néger írók számára" című tanulmányában leírja, hogyan nyomta rá az erős, uralkodó többség egy ellenséges országban a négerekre kulturális bélyegét. Allen megjegyzi, hogy az amerikai néger népcsoport, ha nem is az egyetlen e nemben, de mindenesetre a világtörténelem nagyon kevés fekete kisebbségeinek egyike. Azoknak, akik Afrikában maradtak, ott volt támaszul, a gyarmatosítás ellenére is, az abszolút többségük súlya, valamint annak tudata, hogy az ország jogosan az övék. A nyugat-indiai négereknek is megvolt a számbeli többségből eredő előnyük, s amellett ritkán is érintkeztek az uralkodó körökkel.

Az amerikai négerség azonban olyan fizikai és szellemi elidegenedésen ment keresztül, amelyhez fogható nincs is az újabb kori történelemben. Leigázták katonailag és gazdaságilag, hazai talajából idegen földbe telepítették át, majd alávetették nemcsak egy uralkodó rétegnek, hanem, Claude McKay, a költő kifejezésével élve, annak a kulturális pokolnak is, melyet egy erőteljes, anyagias, brutális, a civilizáció szélére került társadalom hozott létre – olyan társadalom, amelyik saját jellegét sem ismerte, de úgy akart magának törvényes helyzetet biztosítani, hogy ugyanezt megtagadta az áldozataitól.

A rabszolgatartó rendszer összeomlott. Eljött a rekonstrukciós korszak[5], de akadtak, akik szabotálták: visszajátszották a négereket régebbi tulajdonosaik kezére. A fajüldöző törvényhozás továbbra is elnyomta a színes bőrűeket. A déli rabszolgatartó oligarchia sértetlenül megmaradt; és ma, több mint száz esztendő múltán, amikor a négerek azért harcolnak, hogy az első amerikai forradalom vívmányait megvalósítsák, még az is hihetetlennek látszik, hogy házaik voltak, nem is szólva színházról.

Az ellenségeskedés dacára a négerek már jóval azelőtt szere-

peltek az amerikai drámairodalomban, hogy az amerikai nemzet kialakult. John Leacock „A brit zsarnokság bukásá"-ban („The Fall of British Tyranny", 1776) lázongó rabszolgákról ír, akik megfogadják, hogy ha kivívták szabadságukat, megölik a gazdáikat. Az „Egy yorki furfangja" („Yorker's Stratagem", 1795) egy New York-i férfi és egy nyugat-indiai mulatt nő házasságáról szól. Murdock „A szerelem diadala" („The Triumph of Love", 1795) című darabjában a locsogó, nevetséges szolgát ábrázolja, jóllehet a fekete Crispus Attucks egy csöppet sem volt nevetséges, amikor elsőnek ontotta vérét az amerikai forradalomban, és a fekete Phoebe Fraunces[6] sem locsogott, amikor megmentette George Washington életét.

A tizenkilencedik század elején néhány New York-i szabad néger, élén James Hewlett-tel, megszervezte az Afrikai Színtársulatot. 1821-ben ez a társulat vegyes, vagyis néger és fehér közönség előtt játszott Shakespeare-darabokat. Rendbontó fehér elemek rákényszerítették az igazgatóságot, hogy külön helyre ültesse őket, s panaszosan emlegesse, hogy a fehérek nem tudják, miként viselkedjenek egy színes bőrű hölgyek és urak számára rendezett előadáson. Némelyek szerint ez a színház, melyet végül is fehér huligánok romboltak le, erősen hatott a nagy Ira Aldridge-ra[7], akit idővel, a tengerentúlon, európai uralkodók ünnepeltek.

A tizenkilencedik század közepén számos színdarabot írtak a négerekről. A tizenkilencedik század azonban főként a „minstrel"-tradíciók kora volt – *azé a hagyományé, melyet eredetileg a rabszolgák hoztak létre, hogy kigúnyolják uraikat.* A négernek maszkírozott fehér előadóművészek egyszerűen lemásolták, népszerűsítették a készen kapott mintát, és széltében-hosszában terjesztették a csetlő-botló, csirketolvaj négerről alkotott képet; a társadalom pedig szíves örömest fogadott a négerekről minden olyan ábrázolást, ami az emberi mivoltukat tagadta. A polgárháború után maguk a négerek is ezt a

„minstrel"-hagyományt követték, feketére mázolták az arcukat, utánozva az őket utánzó fehéreket.

A „minstrelsy"* hulláma egészen a tizenkilencedik század végéig terjedt. A színházi emberek egy csoportja[8] azonban ellenezte ezt az irányzatot, és hozzálátott, hogy tökéletesen szakítson a „minstrel"-stílussal: számos olyan zenés darabot mutatott be, melyekben cselekmény, jellemfestés és mondanivaló is volt.

Ezzel szemben Thomas Dixon „A klán tagja" („The Clansman") című darabja, melyet később „Amerika hőskora" címmel meg is filmesítettek, ismét a négerellenes érzületet visszhangozta. Fellángoltak a fajüldözők zavargásai. Akkoriban épült ki a rablólovagok birodalma, s a Színházi Tröszt Szindikátus az amerikai színházi életben is meghonosította a nagytőkések szemléletét. Ez a szindikátus uralta a színházakat, s mert Minnie Maddern Fiske és Sarah Bernhardt[9] is magára vonta vezetőinek haragját, az előbbi arra kényszerült, hogy másodrendű színházakban játsszék, Sarah Bernhard pedig egy sátorban volt kénytelen fellépni. A néger művészek sem előadóként, sem producerként nem juthattak be a Broadwayra. Bert Williams volt az egyedüli, aki Broadway-színpadon dolgozhatott.

A néger színésznek 1910-ben Harlembe kellett mennie.

Azért ment Harlembe, mert a színházi élet szövevénye máshonnan kizárta. A néger színészek egy része örült is ennek a harlemi száműzetésnek. Olyan szerepeket játszhattak ott, amelyeket azelőtt nem kaphattak meg. (Szerelmi jelenetekben is felléphettek – az ilyesmi pedig „tabu" volt számukra, amíg fehér közönség előtt játszottak.) És a belvárosban dühöngő ellenséges hangulat sem fenyegette őket. Még nagyon is elevenen élt sokak emlékezetében az 1900-as fajüldöző zavargás, ami-

* Középkori eredetű vándormuzsikus színjátszás, amely Amerikában új életre kelt. Az együttesek műsorán dalok és rövid magánjelenetek szerepeltek. (A *minstrel show* az első önálló amerikai zenés színjátéktípus.) – *A ford.*

kor a tömeg ezt üvöltözte: „Kapjuk el Williamst és Walkert!" És azt is sokan tudták, hogy Ernest Hogannek, a komikusnak, egy egész éjszakára be kellett zárkóznia a színházba, másképp nem kerülhette volna el a lincselő tömeg dühét.

Így hát Harlem menedéket nyújtott új néger lakóinak a barátságtalan külvilág elől, annak ellenére, hogy gyakran kézitusát kellett vívniuk a szomszédságukban élő fehérekkel. A legkülönbözőbb rétegekhez tartozó négerek özönlöttek Harlembe. S bár nagy részük a délvidékről jött, hallomásból már ezek is tudták, mi a színház, vagy láttak vándor néger társulatokat. A századforduló idején Amerikában mintegy ötezer színház, sátoros produkció és előadóterem működött. Ehhez jöttek még a Fekete Patti trubadúrjai, a Williams és Walker társulat és mások. A filmipar akkor még nem ingatta meg a színházak gazdasági alapját. A szindikátus megerősödése ellenére akkoriban a színház volt az elsődleges szórakoztatási forma. Még nem vált teljes egészében a középosztály luxusává.

A Harlembe költözött négereknél tehát igen kedvező talajra lelt a fejlődő helyi színjátszás. Annál is inkább, mert más színházakba nem mehettek – s még ha mehettek volna is, sekélyes Hamupipőke-történeteket láthattak volna, melyeknek semmi közük az ő mindennapi életükhöz. Ezért hát szívesen özönlöttek a harlemi színházakba, a Crescentbe, a Lafayettebe, a Lincolnba és az Alhambrába, ahol egyes Broadway-darabok néger változatán kívül eredeti színműveket, táncjátékokat, klasszikus drámákat és zenés darabokat is játszottak. A „Feketevárosi revü" („Darktown Follies") fináléját Florenz Ziegfeld[10] is megvásárolta. Egy másik darabnak, a „Feketevilág"-nak („Darkydom") ugyancsak számos betétszámát vették meg a Broadway producerei.

1917. április 5-én a néger dráma ismét közelebb került a belvárosi régiókhoz: ekkor volt az Old Garden Színházban, Robert Edmond Jones rendezésében, Ridgely Torrence „Három darab egy néger színház számára" („Three Plays for a

Negro Theatre") című művének a bemutatója. John Drinkwater „Abraham Lincoln" és Eugene O'Neill „Jones császár" („The Emperor Jones", 1920) című darabjaiban Charles Gilpin[11] is fellépett a Provincetown Színházban. O'Neill „Isten szárnyas gyermekei" („All God's Chillun Got Wings") című darabja később dühödt sajtótámadások kereszttüzébe került, mert a különböző fajúak szerelméről szól. A néger színművészek tehát visszatértek a belvárosba; részben olyasmit játszottak, amiről gondolták, hogy a fehéreknek megéri a jegy árát, részben pedig olyan darabokban léptek fel, amelyek a fehérek álláspontját tükrözték.

A néger reneszánsz virágkorát élte, s a húszas években számos különféle műfajú előadás a belváros nagy eseménye lett.

Harlemben is folytatódott a színházi tevékenység. Virágoztak az éjszakai mulatók. Ez volt az az időszak, amikor a néger divatba jött. Üzleties gondolkodásmód kerítette hatalmába a közösséget. A színműveket kiszorították a kabaréjelenetek; az üzleti szellemű producerek ugyanis arra törekedtek, hogy azt adják a fehéreknek, amit azok a négerekről látni és hallani akartak. Aztán előtérbe került a filmipar. Míg 1900-ban mintegy ötezer színház volt Amerikában, a hangosfilm megjelenésével ez a szám drasztikusan csökkent: 1940-re már csak kétszáz maradt az egész országban. A mozi lépett a színház helyébe, nemcsak az újszerűsége miatt, hanem azért is, mert jóval olcsóbb volt.

A Színháztulajdonosok és Színházi Ügynökségek Szövetsége egyike volt azoknak a vállalkozásoknak, amelyek megsínylették a film térhódítását. Ez az egyesülés, mely országos hálózattal rendelkező négerek irányítása alatt állt, folyamatos munkával látta el a néger előadóművészeket; a gazdasági válság, a mozi és a fehér impresszáriók messzire elérő befolyása azonban tönkretette. Régi színházi emberek elmondták, hogy amíg

a „Toby" néven ismert szövetség meg nem szüntette tevékenységét a néger színészek nem ismerték a munkanélküliséget.

A gazdasági válság miatt egy időre megrekedt a harlemi színházi mozgalom. De azért számos darabban szerepeltek néger színészek; a könnyebb fajsúlyúak mellett olyan komoly darabokban is, mint például Hall Johnson „Fussatok gyerekek" („Run Little Children"), Langston Hughes „Mulatt", John Wexley „Nem halnak meg" („They Shall Not Die"), Paul Peters és George Sklar „Rakodómunkás" („Stevedore") című színműve. Az ilyenfajta sikeres produkciók közé tartozott még a „Négy szent három felvonásban" („Four Saints in Three Acts"), a „Mamba leányai" („Mamba's Daughters"), a „Gördülj, édes hintó" („Roll Sweet Chariot") és a „Porgy és Bess".

A harmincas években Rose McClendon és Dick Campbell[12] megszervezte a Néger Népszínházat.

A Harlemi Színjátszók elnevezésű állandó társulat a „Tengerész vigyázz!" („Sailor, Beware") és a „Rendkívüli kiadás" című darabok néger változatát mutatta be a Lafayette Színházban. Ez a társulat olyan közönséghez próbált szólni, melynek az volt a legfőbb gondja, hogy meglegyen a mindennapi betevő falatja, hogy mindenből kisemmizték, s hogy Délen meglincselik a rokonait. A tengerész viszontagságai és egy újságíró problémái aligha érdekelték Harlemet. Hamarosan be is szüntették működésüket a Harlemi Színjátszók. Egy másik társulat, amely a Harlemi Kísérleti Színjátszók nevet viselte, Harold Jackman rendezésében Regina Andrews darabjait mutatta be. A Harlemi Zsebszínház Langston Hughes „Nem akarsz szabad lenni?" („Don't You Want To Be Free?") című drámáját adta elő, Dick Campbell és Muriel Rahn pedig megszervezte a Rose McClendon Színtársulatot, amely a 124. Street-i könyvtár termében tartotta előadásait.

E felsővárosi társulatok közül a legismertebb azonban a Szövetségi Színház[13] néger részlege volt, amely híres színművek sok kitűnő darabját mutatta be a Lafayette Színházban.

Legnagyobb sikerű bemutatója 1936. április 14-én zajlott le: Orson Welles és társa, John Houseman ekkor a „Macbeth"-et hozta színre, s az előadáson Canada Lee[14] is fellépett. Ez a szövetségi részleg kifizetődő és rátermett társulat volt; értett hozzá, hogy megnyerje a legkülönbözőbb jövedelmű színházlátogatókat. Amikor egy kongresszusi törvény véget vetett a Közmunkaügyi Hivatal működésének, egyúttal Harlemet is megfosztotta egyetlen olcsó hivatásos színházától.

A harmincas évek vége felé szervezett Néger Színjátszó Társulat megpróbálta pótolni ezt a hiányt. Theodore Ward „A nagy fehér köd" („The Big White Fog") című darabjával mutatkozott be a Lincoln Színházban; ekkor ismerte meg a New York-i közönség Frank Silverát[15]. A társulat azonban anyagi nehézségek miatt végül is kénytelen volt beszüntetni működését.

A negyvenes években a négerek nemcsak Harlemben, hanem a Broadwayn is dolgoztak a színházi szakmában. Richard Wright és Paul Green darabja, „A bennszülött fiú" (The Native Son"), Canada Leevel a főszerepben, valamint Paul Robeson Othello-alakítása eseményszámba ment. Hosszú ideig játszották nagy sikerrel a „Kunyhó az égben" („Cabin in the Sky") című darabot is. Abram Hill, Frederick O'Neill, Austin Briggs-Hall és több más tehetséges színházi szakember megalapította Harlemben az Amerikai Néger Színházat. Az „Anna Lucasta", amely Abram Hill és Harry Wagstaff Gribble átdolgozásában került színre, nagy feltűnést keltett; később a Broadwayra is átvitték. Ez a siker az Amerikai Néger Színház kebelében is előtérbe hozta az anyagi szempontokat – de ez már olyan fordulat volt, ami végképp nem tetszett a társulat alapítóinak. Ők továbbra is nagy erőfeszítéseket tettek, hogy közösségi színházat teremtsenek, a társulat azonban rájött, hogy az „Anna Lucasta" sikere következtében a broadwayi mérce alapján szabhatja meg anyagi igényeit.

A második világháborút követő időszakban számos színmű-

író a négerkérdés háború utáni aspektusaihoz igazodott. Minden darabjukban szerepeltettek néger művészeket is.

A háború utáni világban megváltozott az amerikaiak magatartása a négerekkel szemben, s az ország életének számos területén tükröződött ez a változás. A gyarmati országok nacionalizmusának harsány hangja messzire elhatolt. Ezt visszhangozták az amerikai négerek is. És a fehérek egy része elfogadhatóbbnak tartotta e harsogást, mint az Új Néger mozgalom hangját. Ez a koncepció sok bűntudatot enyhített, s lehetővé tette, hogy az uralkodó csoport elhitesse magával: csak „a régi, nem is tiltakozó négereket" igázták le. Az igazság, amit nem vettek figyelembe, ezzel szemben az volt, hogy a négerek 1619 óta tiltakoznak, érvelnek és harcolnak az emberi jogokért. Most azonban, a második világháború befejezése után, a kapcsolatok megélénkülése és kiéleződése az amerikai élet mindennapos problémájává tette az ázsiai és az afrikai forradalmakat. Az elnyomott népek lázadása olyan valóság lett, melylyel szembe kellett nézni.

Számos sorompó leomlott. A négerek tapasztalhatták, hogy olyan jegyeket is vehetnek a Broadway színházaiban, amelyek nem a szélső ülésekre szólnak. 1945 előtt a Broadwayn csak három színház adott ki négereknek az átjárók melletti üléseken kívül is jegyeket. Ez a gyakorlat azon a feltételezésen alapult, hogy a fehéreknek nincs ínyükre, ha a négerek rajtuk keresztül mászkálnak át. A Színpadi Szerzők Szövetségének 1945-ben megfogalmazott alapelvei szorosan összefüggtek a régi felfogás és magatartás megváltozásával. A szövetség egyebek közt kijelentette, hogy tagjai különös figyelmet szentelnek drámaírói munkásságukban a négerkérdésnek. S ezt követően érdekes példák jelezték, hogyan képzelik el a négerek bevonását a „fehér előadások"-ba. Néhány darabban néger színészek léptek fel olyan szerepekben, amelyek nem voltak kifejezetten néger jellegűek. A Színészek Egyenlőségi Szövetsége ismételt felhívásokban sürgette, hogy mások is kövessék e példát.

A Greenwich Mews Színház – egy Broadwayn kívüli hivatásos társulat – eleget tett a kérésnek; a Broadwayn azonban továbbra is csak olyan különleges szerepekben léptettek fel néger színészeket, melyek sokszor maguknak a négereknek sem voltak kedvükre valók.

1950 novemberében a néger színműírók egy csoportja megbeszélésre ült össze Harlemben a négy helybeli színtársulat – a Harlemi Kirakat, a „Négerek a művészetben" Bizottság, Ed Cambridge és az „Y" társulat, valamint az Elks Közösségi Színház – megbizottaival. (Az Amerikai Néger Színház feloszlott, számos alapító tagja az említett társulatokhoz ment át.) Az értekezleten megalakult a Harlemi Színházi Tanács. Az egyik határozat megállapította, hogy a néger színészek nem néger szerepekben való felléptetése sok színész számára csak korlátozott munkalehetőséget nyújtott, s emellett nem járult hozzá a néger nép kulturális értékeinek terjesztéséhez.

Megállapította továbbá a tanács, hogy Theodore Ward „A mi országunk" („Our Lan' ") című darabjának anyagi kudarca – a Broadwayn kívül elért kezdeti siker után – arra vall: a kommersz színház eltűri ugyan a négereket, azt azonban már nem akarja, hogy erőteljes, igaz, drámai módon foglalkozzanak a problémáikkal. A tanács tagjai hangsúlyozták, hogy a néger élettel foglalkozó komoly daraboknak azért lett a sorsuk ismételten az anyagi bukás, mert nemegyszer „fehér szemlélet" hatotta át őket. A négerekről szóló darabokban mindig akadt egy „jó" fehér ember, aki a feketéket kisegítette a bajból. A tanács nézete szerint ennek az a nyilvánvaló oka, hogy a fehér színházlátogató közönség pszichológiai gátlásai miatt nem tud azonosulni a rokonszenves néger főhősökkel.

A tanács arra kérte a megbeszélésen részt vevő társulatokat, hogy néger írók darabjait mutassák be, s támogassák egymást a szereposztásban és a művek színre vitelében. A cél, ahová el akartak jutni, a Broadwayn kívüli terület volt. Több színdarabot könyvtárak alagsorában, előadótermekben, külön-

féle szervezetek nagytermeiben mutattak be, s az előadáshoz szükséges pénzt gyakran maguk a társulat tagjai adták össze. A bemutatott darabokat négerek írták, rendezték és hozták színre; s ilyen bemutatókra először az 1950–1951-es évadban került sor.

Az úgynevezett harlemi reneszánsz időszakában az Apollo Színház két gyengécske „fehér" darabot vitt színre néger színészekkel. Mindkét darab művészi és anyagi szempontból egyaránt megbukott. Az Apollo igazgatója nyilvánosan kijelentette, hogy a harlemieket nem érdeklik a komoly színművek. A Harlemi Színházi Tanács ezzel kapcsolatban a következő nyilatkozatot tette: „Az Apollo tulajdonosa megsértette a néger népet azzal, hogy közösségünkben két olyan gyenge darabot mutatott be, amelyek úgyszólván semmi kapcsolatban nincsenek valóságos életünkkel. Ezenfelül nevetséges helyárakat állapított meg, s amikor mi éltünk a vásárló jogával (a támogatás megvonásával), azzal vádolt bennünket, hogy nincs ízlésünk."

Az Apollo igazgatójának vádja azonban serkentően hatott a néger szerzők munkásságára. A „Négerek a művészetben" Bizottság a Lenox Avenue-i Baron Klubban 1951. október 15-én bemutatta William Branch „Willie kitüntetést kap" („A Medal for Willie") című darabját. A kritika igen értékesnek minősítette a darabot, mely erőteljes drámai eszközökkel vetette fel azt a kérdést, vajon harcoljon-e s meghaljon-e külföldön a néger katona – ne inkább az előítéletektől megfertőzött délvidék ellen fogjon fegyvert? S 1952 szeptemberében az Elks Közösségi Színház színre hozta Ossie Davis „Alice a csodavilágban" („Alice in Wonder") című darabját, mely ugyancsak harsány hangon mondta el az igazságot arról a nyomorúságos helyzetről, melyben az amerikai négerek élnek.

Még egy jelentős esemény történt az ötvenes évek elején. Harlemből igen sok néger átköltözött Long Islandre, Brooklynba, Bronxba és Westchesterbe. Elköltözött sok színházi dol-

gozó és színházlátogató is. A harlemi bérházak lakásaiban a szobákat albérletbe adták ki a déli terror elől menekülőknek. A darabok színre vitelében ugyancsak változás állott be. A közösségi színházak egész New Yorkban csődbe jutottak. A Jiddis Színház is látta, hogy közeledik az idő, amikor nem lesz többé létjogosultsága a Second Avenue-n. A producerek már nem arra törekedtek, hogy saját színházuk legyen; inkább kibérelték a helyiséget, egy-egy darab előadásaihoz, s másra hagyták az ingatlan fenntartását. Azok a négerek, akik oly hősiesen küzdöttek, hogy Harlem területén kiépítsék a színházi életet, most a Broadway és Greenwich Village[16] felé fordultak.

Ezeken a helyeken mutatták be azóta a hivatásos színházi emberek a legtöbb darabot. Louis Peterson „Tégy egy óriási lépést" („Take A Giant Step") című darabjának a premierje 1953. szeptember 24-én a Broadwayn volt. Charles Sebree és Greer Johnston darabját, a „Mrs. Patterson"-t szintén a Broadwayn mutatták be. 1954. október 24-én William Branch drámája, az „Óriási tévedésben" („In Splendid Error") a Greenwich Mews Színházban került színre nagy sikerrel. S 1955-ben ugyanebben a színházban aratott sikert Alice Childress szatírája, az „Elmezavar" („Trouble in Mind"). Luther James szintén Greenwich Village-ben hozta színre Steinbeck „Egerek és emberek" című drámájának néger változatát. 1956. március 29-én pedig Earl Hyman mutatkozott be a „Mr. Johnson" címszerepében a Broadwayn; a darab azonban Hyman figyelemre méltó alakítása ellenére is megbukott.

Az 1956–1957-es évadban három olyan darab került színre a Broadwayn kívüli színpadokon, amely néger szerzőtől származott: Louis Peterson „Tégy egy óriási lépést"-jét a Husz János Házban, ugyanennek a szerzőnek „Föld a folyón túl" („A Land Beyond the River") című drámáját a Greenwich Mewsban, a Langston Hughes–David Martin szerzőpár népi musicaljét, az „Egyszerűen mennyei"-t („Simply Heavenly") pedig a 84. Street-i színházban mutatták be. Ezek a darabok rácáfoltak

arra a hazug szólamra, hogy a néger közönség nem támogatja a színházat, hiszen a néger színházlátogatóknak volt köszönhető az előadások anyagi sikere.

1959. március 11-én a Broadwayn került színre kirobbanó sikerrel Lorraine Hansberry „Mazsolaszőlő a napon" („A Raisin in the Sun") című darabja, mely később a kritikusok díját is elnyerte. Hosszú és sikeres sorozatban játszották, majd vidéki turnéra is mentek vele. Az 1961–1962-es évadban a Lower East Side-on játszották Errol John „Holdfény a szivárványszínű sálon" című, nagy érdeklődést keltő darabját, s 1961 májusától kezdve hosszú ideig ment a St. Mark Játékszínben Jean Genet „A feketék" („The Blacks") című drámája. A „Szálljatok feketerigók" („Fly Blackbirds") című revü, amit a Broadwayn kívül mutattak be, kitűnő kritikát kapott, a Broadway színházlátogató közönsége pedig az 1961–1962-es évadban Ossie Davis „Győzelmes Purlie" („Purlie Victorious") című szatírájának tapsolt.

E rövid – és szükségképpen felületes – áttekintés alapján is meglepőnek látszik, mily nagy munkát végeztek a néger színházi szakemberek. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az említett művek tekintélyes részét rendkívül keserves körülmények között írták, rendezték és adták elő. A művészek általában egésznapos munkát végeztek egyéb munkahelyükön. Nem voltak jómódú rokonaik, akik eltartották volna őket. Úgy léptek fel esténként az előadásokon, hogy egész nap dolgoztak és küszködtek, hogy előteremtsék a házbérre valót. És e darabok támogatói is olyan emberek voltak, akik jobbára egyik napról a másikra éltek.

Továbbra is gyötrő kérdés marad, van-e lehetőség arra, hogy Harlemben közösségi színház jöjjön létre akkor, amikor szinte teljesen megszűntek a közösségi színházak. Maxwell Glanville, Jay Brooks[17] és a hozzájuk hasonló színházi emberek azonban fáradhatatlanul munkálkodnak ezen Harlemben, az állandóan növekvő költségek, a Broadway mindenhatósága,

az olcsó mozi és televízió, s a lakosság összetételének változása ellenére.

Véleményünk szerint a Harlemen kívül dolgozó színházi emberek csak olykor-olykor érhetnek el sikert bemutatóikkal. S az sem kétséges, hogy a bemutatásra kerülő darabokat általában fehérek fogják írni, témájuk pedig valamiféle „vegyesfajú" szerelmi történet vagy a néger életnek más olyan vonatkozása lesz, amit a fehér közönséggel is el lehet fogadtatni. Talán még a birminghami események is színre kerülnek egyszer, de ugyancsak fehér szerző feldolgozásában, s az majd a zavargások véres forgatagába bekerült „jó" fehér ember problémáját állítja a középpontba. A színház Amerikában egyelőre a középosztály luxusa marad; a drámaíró itt a fizetőképes nézőknek beszél, hízeleg, bájolog és hazudik. S addig nem is remélhetjük. hogy a színre kerülő darabok jellege megváltozzék, amíg a drámából nem lesz ismét olyan műfaj, mely az egész néphez akar szólni.

A bátor producer előtt mégis óriási lehetőségek nyílnának meg. Sok néger drámaíró van; és sóvárogva várják azt a színházi vállalkozót, aki még nem lúgozódott ki szellemileg. A színházi emberek közül a legnagyobb szükség napjainkban talán a néger producerre van. Ő az, aki hasznosítani tudná korunk drámaiságban oly gazdag történetét, a nagyszerű művészeket és azt a remek közönséget, amit meg lehet nyerni, ha a színház az ő mindennapi életéről, a valóság nyelvén szól hozzá.

CARLTON MOSS

A néger az amerikai filmben

Hetenként átlag öt és félmillió színes bőrű amerikai megy moziba. Az a pénz, amit ők hagynak ott a pénztáraknál, csak kis töredéke a hatalmas bevételnek, amely a heti százmillió mozilátogató beléptidíjából származik. Annyira azonban nem kevés, hogy a filmipar figyelmen kívül hagyhatná. Úgy is mondhatnánk, hogy a „színes piac"-cal való törődés abból a küzdelemből következik, amit a konkurrens filmgyártó cégek vívnak egymással a minél nagyobb piacért.

Az sem kétséges, hogy a filmgyártók manapság, amikor a színes bőrű népek az egész világon a szabadságukért harcolnak, hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonítanak annak is, hogy a színes bőrű nézőközönséget megnyerjék a maguk ügyének a status quo fenntartásáért folytatott küzdelmükben. Hiszen ez a status quo a filmipar – népszerű nevén: amerikai befektetés – tulajdonosainak az iparág kialakulása óta bőséges profitot hozott.

A világ bizonyára nem sok olyan társadalmi kifejezőeszközt ismer, amelyik hatásában felérne az amerikai filmmel. Nincs olyan zuga a földnek, ahol ne befolyásolták volna már az embereket az amerikai filmek révén terjesztett eszmék, ízlésbeli normák és információk.

A mai idők nagyon is alkalmasak tehát arra, hogy a közvélemény amerikai formálói megmutassák a világnak: a színes bőrű amerikaiak bírák, tanítók, hős katonák, dalköltők, családi házak tulajdonosai – egyszóval éppen olyan részesei a virágzó amerikai életnek, mint bárki más, aki itt él, ebben a hazában.

De vajon mennyire részesei a néger amerikaiak magának a filmiparnak? Ahhoz, hogy ezt megértsük, talán helyes lesz

előbb egy pillantást vetnünk a színes bőrűek szerepére az amerikai film történetében.

A négereknek már a legeslegelső filmalkotásokban jelentős szerepük volt. A legelső olyan filmben, mely a mozgófénykép lehetőségeit művészi célokra használta fel, a cselekmény középpontjában színes bőrű emberek álltak. A film Franciaországban készült, 1902-ben, tartalma pedig a következő volt:

Négy néger hajt egy omnibuszt, amely elé egy módfelett rúgós gebét fogtak. A ló felrúgja a négereket, azok leesnek, de közben fehér bohócokká változnak. Pofozkodni kezdenek, s amint ütik egymást, az arcuk újra fekete lesz. Ezután rugdossák egymást, s ettől megint fehérré válnak. Majd egyszerre egyetlen óriási négerré olvadnak össze; az nem akarja megfizetni a viteldíjat, mire a kalauz felgyújtja az omnibuszt, a néger pedig ezernyi darabra robban szét.

De a négerek filmbeli szerepeltetését valójában az amerikai filmesek honosították meg. Az első amerikai filmgyártók számára a színes bőrű emberek jelenléte az amerikai életben, a másodrendű állampolgárrá degradált „színesek" helyzete, amit gyakran a helyi törvények, a szokások és a közerkölcsök is szentesítettek, a humor kiapadhatatlan forrása volt. Maguk a négerek azonban nem jelenhettek meg valódi mivoltukban a mozivásznon. Alakítóik fehér színészek voltak, akik vastag fekete festéket kentek az arcukra.

1905-ben, pontosan egy évvel azelőtt, hogy W. E. B. Du Bois összehívta a Niagara mozgalomnak – az NAACP elődjének – alakuló kongresszusát, forgalomba került egy film, mely hosszú időre megszabta, hogyan ábrázolják a filmeken a színes bőrű embereket: ezt a sémát követték több mint ötven esztendőn át. Az „Egy mosómedve* udvarlása és lakodalma" („The

* Az amerikai négerek egyik gúnyneve. – *A ford.*

Wooing and Wedding of a Coon") című rövidfilm ostobának és erkölcstelennek ábrázolta a színes bőrű férfit és menyasszonyát. Készítői azt állították, hogy „eredeti etiópiai komédia".

1907-ben, egy esztendővel a Niagara mozgalom megindulása után, a filmesek a második olyan filmmel is megajándékozták Amerikát, amely azt mutatta, hol van „a színes bőrűek helye" a fehér Amerikában. Úgy tetszett, mintha a film cselekménye közvetlen válasz lenne Du Bois kiáltványára, amely hangsúlyozta, hogy a négerek nem érik be kevesebbel, követelik emberi jogaik hiánytalan biztosítását – ez a film ugyanis a színes bőrűek és a fehérek társadalmi kapcsolataival foglalkozott. „A szívtipró" („The Masher") címmel forgalomba hozott produkció tartalma a következő volt:

> Egy szoknyavadász sorra kudarcot vall a nőknél, akiknek udvarolni próbál. Egy lefátyolozott hölgynél végre sikert arat: az egykettőre viszonozza közeledését. De amikor a szoknyavadász tovább tör célja felé, és felemeli a hölgy fátylát, legnagyobb döbbenetére felfedezi, hogy szíve választottja színes bőrű. Iszonyúan megrémül, és oly sebesen elrohan, ahogy csak a lába bírja.

Mire a filmipar kialakult, a négerek ábrázolása is két kialakult sémát követett: vagy rajtuk csattantak a kegyetlen és sértő tréfák, vagy olyan odaadó, hűséges szolgáknak ábrázolták őket, akik „tudják, hol a helyük".

Bert Williams 1914-ben meg akarta törni a bojkottot, amely lehetetlenné tette, hogy színes bőrű művészek is megalkothassák a maguk filmjeit. A próbálkozás azonban balul ütött ki: a fehér nézők ellenszenvvel fogadták Williams első filmjét. Brooklynban még faji villongásokat is okozott a bemutató, másutt pedig nem hivatalos bojkottal sújtották a filmet.

Nem sokkal azután, hogy Bert Williams sikertelenül próbálta hallatni a néger nép hangját a filmiparban, egy másik tehetséges művész, D. W. Griffith[1] arra használta fel nem mindennapi szakmai rátermettségét, hogy az amerikai fajvédők álláspontját képviselje. Filmjében, melynek eredetileg „A klán tagja" („The Clansman") címet adta – az azonos című regény nyomán, mely az 1870-es évek fajgyűlölő Ku-Klux-Klanját lovagi testületnek tüntette fel –, Griffith egy ügyesen tálalt szentimentális történet ürügyén azt a gondolatot propagálta, hogy olyan Egyesült Államokra van szükség, ahol a színes bőrűeket elkülönítik a fehér emberektől, s a fehéreké az uralom.

A film címét nyomban bemutatása után „Amerika hőskorá"-ra változtatták. Figyelemre méltó, hogy Woodrow Wilson, az Egyesült Államok akkori elnöke, a Fehér Házban vetíttette le magának Griffith filmjét. Ez volt a legelső film, amelyet ilyen megtiszteltetés ért. Azt mondják, hogy az elnök, akinél süket fülekre talált a színes bőrű amerikaiaknak az a kérelme, hogy a szövetségi hatóságok védjék meg őket az országon végigsöprő lincselési hullámtól, az „Amerika hőskora" megtekintése után kijelentette: „Olyan ez, mint a villámmal írott történelem."

A film azonban fehér házbeli fogadtatása ellenére is viharos tiltakozást keltett mindenfelé az északi államokban. Egyaránt támadták színesek és fehérek, szélsőséges ferdítései és számos történelmi pontatlansága miatt. Bostonban és más „abolicionista" városokban faji zavargások robbantak ki.

Több állam megtagadta az „Amerika hőskora" vetítési engedélyének kiadását. Számos neves személyiség emelte fel szavát elkeseredetten a film bemutatása ellen. Oswald Garrison Villard, William Lloyd Garrisonnak, a rabszolgaság elleni küzdelem híres hősének az unokája „tízmillió amerikai állampolgár megalázása céljából, előre megfontolt szándékkal elkövetett merénylet"-nek nevezte Griffith alkotását. A kiváló New York-i főrabbi, Stephen Wise kijelentette, hogy a film „a né-

ger nép tűrhetetlen megsértése"; Charles E. Eliot, a Harvard Egyetem rektora pedig azzal vádolta a filmet, hogy „elferdíti a fehér eszményeket".

Az „Amerika hőskora" kétségkívül bebizonyította, milyen közvélemény-teremtő és -formáló erő a mozi. Nem vitás, hogy ez a film, amely hitet tett a Ku-Klux-Klan mellett, legalábbis hozzájárult ahhoz, hogy a Klan éppen abban az időben tudott a legjobban terjeszkedni: tagjainak száma 1924-re már felülmúlta az ötmilliót. De azért Griffith-re és a filmiparra is hatottak egy kissé a tiltakozások. A következő Griffith-filmbe, nyilvánvalóan azért, hogy megkíséreljék jóvátenni a színes bőrű embereken esett sérelmet, beiktattak egy jelenetet, amelyben egy fehér katona megcsókolja sebesült színes bőrű bajtársát.

Akkortájt a filmipart felszólították, hogy sajátos eszközeinek erejével legyen segítségére az ország vezetőinek, akik az egész lakosságot a „Tegyük a világot a demokrácia számára biztonságossá!" jelszó követésére kívánják tömöríteni, s így a filmesek valamelyest enyhítették a négerekkel szembeni politikájukat. Az első világháború utáni időszak legjelentősebb változása az volt, hogy színes bőrű színészeknek adták az olyan szerepeket, melyeket azelőtt csak feketére festett fehér színészek és színésznők játszhattak. A szereplők jellemében nem volt változás, eltekintve a cselekménybeli helyükkel összefüggő változásoktól. Addig ugyanis a színes bőrű szereplők a rövidfilmek cselekményének a középpontjában álltak; most, hogy a filmek hosszabbak lettek, csupán a mellékes epizódokban bukkantak fel.

Újra csak D. W. Griffith volt a hangadó: az ő eljárása szabta meg, hogyan kezeljék a filmiparban a néger színészeket. Griffith, úgy látszik, ez alkalommal ismét lázadó apja hadseregének vereségéért szeretett volna elégtételt venni, mert újfent megmutatta, hogyan tudja befolyásolni nézőközönségét

az olyan rendező, akit teljesen áthatnak a négerellenes előítéletek.

Ekkor láthatták a mozilátogatók először a gyáva feketét, akit kilel a hideg, ha bármi veszéllyel kell szembenéznie. Fél a sötétségtől, fél a mennydörgéstől, fél a fegyverektől, fél az állatoktól, fél a rendőrségtől, és mindenekfölött fél a fehér emberektől. Ez a markáns vonásokkal ábrázolt, hitvány, komikus figura minden mást elhomályosított Griffith 1922-ben bemutatott „Egy izgalmas éjszaka" („One Exciting Night") című filmjében. S annak ellenére, hogy a szerepet, arcára mázolt fekete festékkel, fehér ember játszotta, a film bemutatása után minden munkát kereső néger színésztől elvárták, hogy ezt a Griffith alkotta megrémített, reszkető térdű, hülye alakot utánozza.

A négerek ebben az időszakban újra megpróbálkoztak vele, hogy filmet készítsenek. E második kísérletnek már akadtak nézői a kizárólag néger közönség számára létesült filmszínházakban, amelyek Bert Williams korábbi próbálkozása óta nyíltak. De a filmipar történetében elmúltak már azok az idők, amikor valamely vállalkozó szellem még ilyen korlátozott piac számára is készíthetett filmeket. Az Egyesült Államok több mint tizenötezer filmszínháza közül legfeljebb négy-ötszáz lehetett „színes". Alapvető gazdasági akadályok játszottak itt közre. A színes bőrű producer, aki mindössze egy maroknyi „színes" mozi számára gyártotta filmjeit, egy-egy alkotásra csak nagyon szerény anyagi eszközöket áldozhatott. S emellett még a fehér producerekkel is versengenie kellett, hiszen nem volt annyi „színes" film, amennyi az esztendő minden hetében biztosíthatta volna a „színes" filmszínházak fenntartásához szükséges műsort.

De még ennél is lényegesebb volt a tapasztalat és a technika vonatkozásában fennálló hátrány. Attól fogva, hogy megindult a filmgyártás, egyetlen színes bőrű férfit vagy nőt sem alkalmaztak az iparág technikai részlegeiben.

A néger filmvállalkozó, aki csak rendkívül korlátozott anyagi kerettel és a legszükségesebb felszereléssel dolgozott, látta, hogy a filmgyártás minden eszköze a fehér producerek kezében van. Mivel nem voltak szakképzett színes bőrű műszakiak, rákényszerült, hogy olyan fehér munkaerőt alkalmazzon, amilyet kaphat. Így aztán nála gyűltek össze az iparág legtehetségtelenebb, legrosszabbul képzett és leggyakorlatlanabb emberei, de még ezeket is csak a legolcsóbb és leggyengébb felszereléssel tudta ellátni. És mintha e sok hátrány még kevés lenne, a néger filmproducernek végül arra is rá kellett ébrednie, hogy szembekerült övéi küzdelmével: a faji megkülönböztetés elleni harccal. Arra nem számíthatott, hogy a fehér filmszínházak megvásárolják az ő gyártmányait, filmjei tehát szükségszerűen a kizárólagos néger mozikban kerülhettek csak forgalomba. S hogy az igazságtalanságot még sértés is tetőzze, a filmek tartalma nem térhetett el a fennálló szokásoktól, mert ha valamelyik film bármely vonatkozásban harciasnak ábrázolta volna a néger amerikaiakat, kihívta volna maga ellen a rendőrség és egyéb fegyveres testületek beavatkozását.

A színes bőrű amerikaiak helyzete a filmipar kialakulásának esztendeiben lehetetlenné tette számukra, hogy olyan ingatlanokra és laboratóriumokra tegyenek szert, amelyek nélkül az iparág nem is létezhet. Igaz, akadt néhány néger amerikai, akinek lett volna annyi pénze, hogy egy kisebb filmstúdiót nyisson, de az útjukba gördített akadályok áthághatatlannak bizonyultak. Nem kevésbé fontos, hogy azok a társadalmi és üzleti kapcsolatok, amelyek révén ambíciózus négerek bekerülhettek volna a laboratóriumi és műszaki felszerelések gyártói közé, kizárólag a fehérekre korlátozódtak. Az iparágnak egyetlen szektora volt csak nyitva a színes bőrűek előtt: az előadóművészeké. De amint már elmondtuk, még ott is félre kellett állniuk, eltűrve, hogy az első harminc évben fehér színészek „utánozzák" őket; amikor pedig végre szerepet kaptak, elvárták tőlük, hogy önmagukat és népüket sértegessék.

Az amerikai filmiparba befektetett tőke napjainkban 2 milliárd 966 millió dollár. A szakmának a világ minden tájáról befolyó bruttó jövedelme 1962-ben mintegy 3 milliárd dollárt tett ki. A filmszínházakba befektetett tőke 2 milliárd 700 millió dollár. A gyártás 25 400 dolgozót foglalkoztat, a forgalmazás 10 000-et, a mozik személyzetének létszáma 150 000. A filmszakma évi béralapja 580 millió dollár. És a színes bőrű amerikaiak szerepe mindebben máig is lényegében csak a fizető nézőközönségé.

A szakszervezeti mozgalmak és a méltányos alkalmaztatási gyakorlat terjedése, valamint a négerkérdés józanabb szemlélete ellenére a filmiparban csak egy maroknyi néger amerikai keresheti meg a kenyerét – és ők is csak a felvevőgép előtt. A szakma kereskedelmi és technikai lehetőségei ez idő szerint még mind elérhetetlenek a négerek számára. Igaz, hogy a gyártási módszerek változtak, és kevesebb az alkalmazott. De azért ma is alkalmaznak új forgatókönyvírókat, rendezőket, zeneszerzőket és díszlettervezőket. Alkalomadtán megbíznak egy-egy néger írót is, hogy vegyen részt valamelyik „színes" film forgatókönyvének az elkészítésében – de még akkor is társul adnak mellé egy fehér írót. Ez ugyan nem feltétlenül kifogásolandó módszer, de amint elkészült a „színes" film, soha többé nem is hallhatunk a néger íróról.[2] Hasonló módon bánnak a néger sajtópropagandistával is. Az ilyet is csak esetenként alkalmazzák egy-egy filmnél, amely a producer véleménye szerint a színes bőrű mozilátogatókat is érdekelheti.

Ugyanilyen korlátozottak a négerek elhelyezkedési lehetőségei a filmiparnak abban az ágában is, mely nem a filmszínházak részére készíti gyártmányait. A filmszakmának ez az ágazata 1962-ben minden addiginál nagyobb összeget, 389 millió dollárt költött kereskedelmi, oktató-, ipari, vallásos és katonai filmekre, valamint különféle intézmények filmjeinek elkészítésére. A négerek részvétele itt is abban merült ki, hogy elját-

szottak mintegy fél tucat szerepet néhány filmben, amelyeket a fajok kapcsolatairól forgattak a vallásos filmek készítői.

A négerek jövője a filmgyártásban ennek ellenére nem oly kilátástalan, mint ahogy a jelekből gondolhatnánk. Vannak kedvező körülmények is, és ha ezekbe ügyesen bele tudunk kapaszkodni, új nap virradhat az amerikai filmiparban a néger népre.

Réges-régen szertefoszlott már az a mítosz, hogy „a fehér közönséget nem érdeklik a négerek a filmvásznon". A „Box Office Barometer" című filmlap statisztikája szerint a pénztári jelentések világosan megmutatják, hogy a néger színészeket és színésznőket szerepeltető filmek igenis pénzt hoznak! Az 1961-es „Pénztári Évkönyv" a „Mazsolaszőlő a napon" („A Raisin in the Sun") című filmet 144 pontra érdemesítette, vagyis 44 ponttal többre, mint az a 100 pont, amellyel a „Box Office Magazine" a pénzügyi szempontból sikeres filmeket jelöli. A lap az 1961-es kasszasikerek közé sorolta a „Paris Blues"-t is, melynek főszereplői Paul Newman, Sidney Poitier, Diahann Carroll és Joanne Woodward.[3] Ez a film 163 pontot kapott.

Lehet, hogy a néger művészeket szerepeltető eddigi filmek még nem hoztak milliós hasznot; a producerek pedig el szeretnék hitetni a közönséggel, hogy a „színes vonatkozású" filmekből csillagászati összegeket kell profitálni ahhoz, hogy az ipar folytathassa a gyártásukat. Ha viszont figyelembe vesszük a költségeket, bízvást elmondhatjuk, hogy az ilyesfajta filmek semmiképpen sem ráfizetésesek – hacsak nincsenek tarkabarka sallangokkal felcicomázva. S ha alaposan megvizsgáljuk a dolgot, kiderül, hogy egyetlen „színes vonatkozású" filmet sem játszottak a producerek rendelkezésére álló összes filmszínházban. Sok mozis azzal az indokolással utasítja vissza a „színes" film műsorra tűzését, hogy az túl sok színes bőrűt vonzana a filmszínházába.

A Brazíliában készült „Fekete Orfeusz" című film egyike azoknak az alkotásoknak, amelyek megmutatják, milyen lehetőségek rejlenek a néger tehetségeket szerepeltető filmekben. Ennek a filmnek önmagától volt nagy sikere. Nem rendelkezett a szavatolt forgalmazás vagy a nagy tőkebefektetéssel irányított reklámkampány előnyével. Ennek ellenére eljutott a mozikba, s az Egyesült Államokban is állandóan vonzza a közönséget, amióta csak több mint három évvel ezelőtt bemutatták. A „Fekete Orfeusz" sikere azt bizonyítja, hogy igenis lehet közönséget találni a néger művészeket szerepeltető filmek számára anélkül is, hogy igénybe vennék a filmforgalmazási mammutvállalatokat. A néger filmvállalkozónak eddig, amint láthattuk, számolnia kellett azzal, hogy csak igen korlátozott számú kis moziban mutathatja be alkotását. A „Fekete Orfeusz"-nál szerzett tapasztalatok kétségkívül arra vallanak, hogy van az Egyesült Államokban gyümölcsöző piac a nagy képzelőerővel készített független filmek számára.

S emellett még egy új külföldi piaclehetőség is kezd megnyílni. Ez a lehetőség máris fölkeltette az amerikai óriás filmvállalatok figyelmét. A Filmproducerek Szövetségének elnökével, Eric Johnstonnal az élén megalakult az Amerikai Filmexport Részvénytársaság. Johnstonnak a sajtó számára adott nyilatkozata szerint „az új részvénytársaság célja az, hogy egészséges alapon megkezdje az új afrikai országokban az amerikai filmek forgalmazását, s az amerikai filmipar legjobb termékeit eljuttassa az afrikai közönség széles rétegeihez. Ezáltal mód nyílik majd modern filmszínházak építésére... Véleményem szerint – jegyezte meg Johnston – a korszerű filmforgalmazás afrikai meghonosításával lehetővé válik, hogy maguk az afrikaiak is bekapcsolódjanak az ily módon ösztönzött új üzletágba." A társaság már hozzá is látott, hogy megnyissa irodáit a nigériai Lagosban és a ghanai Accrában.

Nyilvánvaló, hogy Afrika új nemzetei – függetlenül attól, miféle elképzeléseket szeretne megvalósítani Eric Johnston és

társasága Afrikában – nem óhajtják másnak átengedni gazdasági életük ellenőrzését. És az sem valószínű, hogy azért utasítanák vissza valamelyik film műsorra tűzését, mert attól tartanának, hogy túl sok „színes bőrűt" vonz.

A másik égető kérdés: honnan lehet szakképzett filmeseket szerezni? Számos négernek nyílt lehetősége, főleg az egyetemi filmiskolák révén, a filmkészítés művészetének elsajátítására. Néhányan közülük „szabadúszók" lettek, s ezáltal bizonyos gyakorlatot is szerezhettek a filmgyártásban. Emellett a négerek és a fehérek egyetértésének mai fokán már elképzelhető, hogy a szakma néhány tehetséges és gyakorlott szakembere együttműködjék azokkal a színes bőrű producerekkel, akik színvonalas és tartalmas filmeket szeretnének alkotni. Az ilyen filmek elkészítése mellékesen arra is módot nyújtana, hogy a színes bőrű kezdők gyakorlatra és igazi szaktudásra tegyenek szert. A filmgyártás új napjának felvirradását készíti elő a potenciális piac és az alkotó tehetség kihasználásának kombinációja.

Az effajta film elkészítéséhez azonban úttörőre van szükség – abban az értelemben, ahogyan úttörők voltak azok a néger férfiak és nők, akik megalapították sajtónkat és történelmi kiadványainkat. Hollywoodban pedig nincs hely az ilyen producer számára. Hollywood gyártási módszereinek már az alapvető jellege is lehetetlenné teszi, hogy egy néger producer független filmet készíthessen. A hollywoodi filmeket általában a bankok finanszírozzák – ugyanazok a bankok, amelyek kielégítik az ingatlanforgalmi cégek, a déli földbirtokok és iparvállalatok, az északi és nyugati gettók kölcsönigényeit, s általában támogatják az amerikai gazdasági élet minden olyan ágazatát, amely a faji elkülönítés és a fokozatos egyenjogúsítás gyakorlatából profitál. Ha a néger producer független filmet akar készíteni, akkor hátat kell fordítania Hollywoodnak, s azoknak a filmeseknek a tapasztalataiból kell merítenie, akik

fittyet hánytak az iparra, és sikeres filmeket alkottak. Az iparon kívül készült sikeres filmek egyik példája a nemrég forgatott „David és Lisa". A producerek (egy lelkes házaspár) ötven- és százdolláros jegyzésekből gyűjtötték össze a 200 000 dolláros alaptőkét. Ebből az „aprópénzből" készítették el filmjüket, melyből hiányoznak ugyan a hollywoodi díszes és pazar kellékek, de nem hiányzik az értelmes mondanivaló, a megkapó cselekmény; kivitelezése pedig ötletes, nagy képzelőerőre vall. A „David és Lisa" oly hatásos, hogy több díjat nyert, s általában az 1962-es év egyik legjobb filmjének tartják. Nem vitás, hogy ha már ilyen feltűnést keltett, bőven visszatéríti a vállalkozók befektetett pénzét, és rendkívül népes közönségre számíthat.

Az 1964-es cannes-i filmfesztiválon a zsüritagok és a kritikusok egy másik „filléres" alkotást tüntettek ki elismerésükkel, jóllehet az hivatalosan nem is vett részt a fesztiválon. A filmet, amely az „Egy krumpli, két krumpli" címet kapta, Larry Peerce, az operaénekes Jan Peerce fia rendezte; producere Sam Weston, s Ohióban forgatták. Cselekménye az amerikai négerek életének nemcsak a felszínét érinti, hanem problémái egyikének a mélyére is hatol. Az „Egy krumpli, két krumpli" hasonlóan nagy sikert aratott a Karlovy Vary-i fesztiválon is, bár itt sem volt hivatalosan benevezett film. Így azután az egyik broadwayi filmszínházban ugyancsak kifizetődőnek bizonyult a bemutatása: mind a közönség, mind a kritikusok elismeréssel fogadták.

A „David és Lisa", valamint az „Egy krumpli, két krumpli" még nem jelent irányzatot, hiszen egyedül állnak az évente gyártott száz és száz film között.

Azt azonban bebizonyították, hogy egy néger filmproducer is bízvást követhetné ezeket a kiemelkedő példákat. A néger közösség szívében kétségtelenül van elég megrázóan ihlető anyag és tapasztalat.

Felhívás a művészekhez

Attól tartok, már nagyon régen nem mondtam beszédet,[1] és a dolog, amivel kapcsolatban ma este szólni szeretnék, igen jelentős.

Körülbelül egy héttel ezelőtt buzgón kopogtattam az írógépemen új színdarabomnak azt a jelenetét, amelyikben az egyik szereplő, egy német regényíró, meg akarja magyarázni a másik szereplőnek, egy amerikai értelmiséginek, mi lehetett az oka, hogy a német értelmiség jelentős része behódolt a nácizmusnak. Azt mondja a darabban: „A nácik hallgatásunk fejében lehetővé tették számunkra, hogy úgy érezzük, mintha nem lennénk a dolgok résztvevői, csupán oda nem tartozó, ha bensőnkben kétségbeesett, akkor is kívülálló megfigyelők, akiknek az égvilágon semmi közük mindahhoz, amit a nevükben követtek el."

Éppen pontot tettem e mondat végére, amikor megszólalt a telefon, és dr. Otto Nathan[2] hangját hallottam, amint megkérdezte az amerikai írónőtől, aki történetesen én vagyok, hogy hajlandó-e vállalni, amit évtizedünk és nemzetünk megkövetel, és megjelenni ma este ezen a gyűlésen, hogy fontos missziót teljesítve megbélyegezze *Amerika* egyik krónikussá váló, szégyenletes baját.

A drámai igazságszolgáltatásnak oly pillanata ez, amit a színműírók szíves örömest ábrázolnak darabjaikban; a valóságban viszont éppoly kényelmetlen az ő számukra is, mint bárki másnak. Hogy rövidre fogjam a szót, végül mégiscsak itt vagyok.

Azt szeretném elmondani, hogy az ember ettől a mi világunktól elkülönítheti magát; félrevonulhatunk, megtehetjük,

hogy újságjainkból semmi mást nem olvasunk el, csak a képes mellékletet, a színházi vagy a zenei rovatot. De egy szép napon aztán felébredünk, és azt tapasztaljuk, hogy nemzetünk legjobbjai még mindig ott vannak, ahol legutóbb láttuk őket: ott állnak a bíróság előtt, hogy megvédjék a *mi* alkotmányos jogainkat.

Ezért gondolom, hogy nem lenne érdektelen arról beszélni, hol állnak a mi művészeink a jelenkor küzdelmeiben. Egy részükről persze sokat hallunk, érezzük hatásukat. Nem egy neves színésznő – így például Shelley Winters és Julie Harris –, valamint Steve Allen, az elmélyült komikus, a békemozgalom egyes megnyilvánulásaiban vesz részt, Sidney Poitier és Harry Belafonte a négerek harcának jelentős támogatói. De a nagy többség – az bizony hol áll?

Nos, attól tartok, ők többnyire ott találhatók, ahol az uralkodó hatalom mindig is akarta, hogy legyenek és maradjanak a művészek: a dolgozószobájukban, műtermeikben. S legfőképpen az úgynevezett „nagy kérdések" foglalkoztatják őket – teszem azt „az élet értelme" és effélék... Ami engem illet, én úgy hiszem, hogy ez az elkülönülés, legalábbis részben, az utóbbi évek sok jelenségének, így az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottságnak, a vele összefüggő mccarthyzmusnak és mindenféle megnyilatkozásának a közvetlen és közvetett eredménye. Arra gondolok, hogy a félelem légköre – amelyről valamikor, pályám kezdetén, bölcs emberek azt mondották, hogy keserves hatással lesz civilizációnk kultúrájára – most itt van teljes valójában. S ennek a való világnak az elvetése mai művészetünkben már nem csupán abszurd fenyegetés, hanem tény és valóság.

Kortársaim és művésztársaim egy része a háborúnak, a kizsákmányolásnak, magának a szegénységnek és nyomorúságnak a gyökereit mindenütt keresi, csak éppen abban a szférában nem, amely őket magukat is kialakította. Miután rájöttek, hogy a világ zavaros, egyikük-másikuk ebből azt a következte-

tést is levonta, hogy irreális, vagy legalábbis olyan, hogy emberi erővel meg nem javítható. Addig a következtetésig eljutottak, hogy az élet valójában merő abszurditás, de még nem ismerték fel, hogy a gondolkodó elméknek éppen az a feladatuk, hogy értelmet és célt próbáljanak adni ennek az abszurditásnak. Lényegében még nem látják be, hogy nem elég, ha egyszerűen az élet ellen vannak; az sem elég, ha egyszerűen *nem* „orrszarvúak"*. Sőt mi több, az sem elég, ha a hamis utópiát az alkalmazkodás valamiféle vulgáris, olcsó kis filozófiájával helyettesítik. Egyszóval még nem látják be, hogy a művész talán éppen akkor teljesíti feladatát – és véleményem szerint abban leli legnagyobb gyönyörűségét is –, ha egynémely vonásában megformálhatja, milyen lehetne az élet.

Tény és való, hogy ez az akaratlan kapituláció valójában lázadás akar lenni; vádolni akar – *valamit*. A kapituláns valójában arra törekszik, hogy másokkal együtt „nem"-et mondjon a világra, melyet általában „bordély"-nak tart. Természetesen én most főként a magam nemzedékéhez tartozó írókra gondolok. Mert elsősorban rajtuk múlik, hogy tisztázódjanak és kialakuljanak mindazoknak a törekvései, akik még nem ismerték fel, hogy ha a világ bordélyház, akkor ezt a házat valaki felépítette, s ha emberi kéz műve, akkor az emberi kéz át is építheti. És hogy bármit tegyen, alkosson, képzeljen is az ember, képes arra, hogy másképp tegye, újjá alkossa és a réginél magasztosabban képzelje el. De ismételten meg kell mondanom, hogy arra, aki ma így gondolkodik, úgy tekintenek, mint valami különös, példátlanul hiszékeny teremtésre.

És miért? Éppen ez az a halaszthatatlanul fontos kérdés, amit mai gyűlésünkön fel kell vetnünk. Én most azokról az írókról beszélek, akik többségükben velem egykorúak, vagyis ahhoz a nemzedékhez tartoznak, amelyet a negyvenes évek

* Utalás Ionesco világhírű komédiájára, amelyben, a fasiszta ideológiának való behódolás jeléül, az emberek egymás után orrszarvúvá válnak. – *A ford.*

végén és az ötvenes években tévútra vitt a mccarthyzmus uralma. Mert hiszen, ha jól belegondolunk, csupa olyasmit prédikáltak nekünk, ami megnyomorítja az ifjúságot: azt mondták, hogy hallgassunk, ne tudjunk semmiről, ne legyen a hivatalosan jóváhagyottól eltérő véleményünk, legyünk megalkuvók, s ami a legfontosabb, engedelmes hívei legyünk mindazon eszméknek, amelyek valójában egy korszak mocskát és salakját képviselik. Azt tanították nekünk, hogy a világ megváltoztatásáért kifejtett agitatív tevékenységünk nem egyéb, mint egyik megnyilatkozási formája önelégületlenségből fakadó „neurotikus kényszerképzetünknek", mely azért támadt, mert anyáink elnyomták az apáinkat – meg hasonló badarságok. Korunkban, amikor kárhoztatják az érzelmek elfojtását, s a lelki felszabadulást magasztalják, minekünk azt magyarázták, hogy a háború elleni tiltakozás *vágyának* elfojtása az egyetlen *tiszteletre méltó* elfojtás ezen a világon.

Azokra, akik a tudományos életben vagy az iparban akartak elhelyezkedni, mindez még közvetlenebbül hatott. Mert ha az ember egy nem megfelelő vitán vett részt az egyetemen, egy nem tetsző petíciót írt alá, egyszerűen nem kapta meg az állást, amit szeretett volna, de minderre már egyetemi pályafutása kezdtén, jó előre figyelmeztették.

És persze a helyzet csak kevéssé különbözik szüleink korától abban a vonatkozásban is, hogy a fiatalokat nyíltan arra tanítják: csak a pénz kategóriájában gondolkozzanak. Ez az egyedüli cél, amit kitűznek eléjük. Amit Shakespeare megvetően mondott: „Tégy pénzt az erszényedbe" – az most dicsérendő dolog. De mi köze ennek ahhoz, amiről ma este itt szó van? Miért is beszéltem erről? Remélem, meg tudom magyarázni, hogyan függnek össze ezek a gondolatok. Ha ugyanis egész életünkben csak arra törekszünk, hogy meggazdagodjunk, akkor ugye mindent el kell kerülnünk, ami e törekvés sikerét veszélyeztetheti? Világos tehát, hogy nem szabad magunkra vonnunk a munkáltatónk haragját vagy elégedetlensé-

gét. S hasonlóképp világos, hogy az ember nem tiltakozik a háború ellen, ha azt reméli, hogy – lévén például mérnök – mondjuk éppen a repülőgépiparból fog megélni. Vagy a művészetben – hogyan írhatna valaki olyan színdarabot, mely kimondottan vagy akár kimondatlanul is elítéli a kereskedelmi szemléletet, amikor a hivatásos színházban ő maga is a kereskedelmi szempontoktól függ? Hogyan tiltakozhat valaki a más politikai nézeteket vallók bűnös üldözése ellen, ha már tizenkilenc éves korában rájött, hogy ilyesmivel a hivatása gyakorlását kockáztatja? Ha az ember egész erkölcsi magatartásában az opportunistákhoz igazodik, ha mindenkor azt tartja szem előtt, ami az életében hasznos lehet, akkor hogyan buzoghat benne igazán mély, őszinte erkölcsi felháborodás az Egyesült Államokban élő néger nép helyzete miatt? S ha már a hasznosságnál tartunk – úgyis azt duruzsolják nap nap után az ember fülébe, hogy ha egyszer meg is engedik ennek a kellemetlen és nyugtalanító népcsoportnak, hogy egy csésze kávét rendeljen, vagy lakást béreljen, vagy állást kapjon, ez *nem* azért lesz, mert elismerik az emberi faj általános emberi jogait, hanem mert a nemzetközi politika szempontjából éppen az látszik rendkívül hasznosnak, hogy *gondoljanak* mindeme dolgok megadására!

Most, amikor itt állok, tökéletesen tudatában vagyok, hogy az olyan intézmények, amilyen az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság meg az összes többi bizottságocska, nem azért űzték éveken át kisded játékaikat, hogy leleplezzék a „kommunistákat", vagy bármit is tegyenek, ami valóban az Egyesült Államok „biztonságával" kapcsolatos, hanem mindössze azért, hogy olyan légkört teremtsenek, amely már eleve kizárja, hogy ide merjek jönni ma este, vagy ha mégis eljöttem, biztossá tegye, hogy nem mondom el azt, amit íme elmondok, s ami a következő:

Azt hiszem, kormányunknak nincs igaza. Szeretném, ha visszafordítanák hajóinkat a Karib-tengerről. Véleményem szerint

– és én csak a magam nevében beszélek – a kubai nép maga választotta sorsát, és erősen kétlem, hogy azoknak a leszármazottai, akik nem kértek engedélyt a tizennyolcadik század monarchistáitól, hogy az Egyesült Államokból köztársaságot csináljanak, most arra tarthatnának igényt, hogy beavatkozzanak egy másik szuverén nép huszadik századi választásába.

De tovább megyek, s ha már beszélek, lévén amerikai néger, abból is felemlítek egyet-mást, amit a négerek beszélnek egymás között, valahányszor szóba kerül, amiről én itt szólni akarok. És kereken kimondom, az lenne nagyszerű, ha nemcsak a hajók fordulnának vissza a Karib-tengerről, hanem a vezetők is tennének némi fordulatot, hogy országunk nagyon is megoldásra váró kérdéseivel foglalkozzanak. Engedjék ki mindenekelőtt a kormányzati és az igazságügyi szervek fogságából a politikai üldözések áldozatait, hogy tudhassuk, miért ég a fáklya a Szabadság-szobor kezében. És ha már itt tartanak, lépjenek tovább, és segítsenek valóra váltani az amerikaiak álmát: szabadítsák ki a déli börtönökből a tiszta szívű hősöket, lényegében az egyedüli letéteményeseit annak a méltóságnak, amellyel történelmünk jelen pillanatában büszkélkedhetünk – vagyis azokat a diákokat, akiknek bebörtönzése csak azért, mert érvényesíteni próbálták, ami törvénykönyveinkben már benne van, ez idő szerint nemzeti szégyenünk.

Én magam talán egy kis drámai túlzással – bár alig hiszem, hogy annak nevezhető – odáig is elmennék, hogy kijelentsem: ne várjuk meg, amíg újabb két embernek meg kell halnia, hanem vezényeljük ezeket a csapatokat a rekonstrukció feladatainak befejezésére Alabamába, Georgiába, Mississippibe és mind a többi olyan államba, ahol fennen lobogó szövetségi zászlónk azt a hamis látszatot kelti, hogy a polgárháború befejezésével politikai és katonai vonatkozásban egyaránt vereséget szenvedtek mindazok, akiknek érdekük volt a rabszolgaság fennmaradása. És ezt nemcsak a feketék és elnyomottak nevében mondom, hanem ez alkalommal a délvidék fehér

nincstelenjei érdekében is – mert egyre több gondolkodó négernek kell így látnia a dolgokat –, annak a sok millió szegény fehérnek az érdekében, akiket hazánk legármányosabb politikai gépezete saját elnyomóik tragikus és elbolondított eszközeivé tett. Gondolom, ha kormányunk megtenné ezt, nem kerülne oly nagy fáradságába, hogy kivívja a világ új fekete és barna bőrű nemzeteinek annyira óhajtott megbecsülését.

Végezetül fontosnak tartom, hogy mi mindannyian, akik így gondolkodunk, s akik élni akarunk a jogokkal, melyek megvédésére ezen az estén itt összejöttünk, valóban éljünk is e jogokkal. Ami pedig művésztársaimat illeti, szerintem nekünk erről kell képet festeni, énekelni és írni. Vagyis csupa olyasmiről, ami mostanában nem nagyon divatos. Mert ellenkező esetben, ahogyan ezt az én német regényírómmal elmondattam, cinkosai leszünk egy előkelő bűnszövetkezetnek – erről van szó, és nem másról.

Ami engem illet, én személy szerint egyetértek azokkal, akik úgy gondolják, hogy ha életben akarunk maradni, nekünk, a népnek – ami változatlanul nagyszerű kifejezés –, nekünk, a világ népeinek rá kell kényszerítenünk a kormányfőket, hogy felelősek legyenek nekünk. Én magam úgy vélem, teljesen mindegy nekem, hogy Kína kormányáról van-e szó – arról, amelyik most teljesen érthetetlen és őrült komédiázásba kezdett az indiai határnál –, vagy pedig az én elnökömről, aki elveti mindazt, amiről jól tudja, hogy az amerikai nép szívében lakozik, és nyíltan provokálja déli testvérnépünket. Azt hiszem, parancsoló kötelességünk minderre „NEM"-et mondani, szembeszállni bármilyen, bárhol folytatott háborúval. S éppen ezért úgy vélem – és ez az, amiért ma este itt vagyok –, hogy sürgető kötelességünk eltávolítani az amerikai élet szerkezetéből az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottságot és általában minden olyan intézményt és szervet, amelynek kimondottan az a feladata, hogy elfojtsa a tiltakozó szót, megakadályozza, hogy azt mondhassuk: „NEM!"

Harlem zenéje

Ha valaki Harlem zenéjéről akar írni, főként azzal a nehézséggel kell megbirkóznia, hogy a harlemi zene, ellentétben a többi művészeti ággal, a tánccal, a színházzal, az irodalommal stb., nemcsak a Manhattanban levő Harlemé, hanem a múlt és a jelen Amerikájában bőségesen meglevő egyéb Harlemekkel is kapcsolatos. Talán a zongorista Bud Powell, a tenorszaxofonos Sonny Rollins, az altszaxofonos Jackie McLean, a trombitás Bennie Harris és persze még egynéhány kivételével, azok a zenészek, akik megteremtették, nem is voltak harlemi születésűek, csak odaköltöztek, hogy ott éljenek, majd pedig ott gyakorolják és fejlesszék művészetüket.

Furcsa ellentmondás, hogy az a muzsika, amely oly döntően járult hozzá a modern zene és tánc kialakulásához, s amelyet javarészt Harlemben teremtettek meg, ma Harlemben csak kevéssé lelhető fel. Mindenki, aki csak tanult dzsessztörténetet, hallott a dzsessz harlemi aranykoráról, amikor Ellington első zenekarával a Gyapot Klubban játszott; s hallott a Smallsról, a Connie Csárdáról, az Elksről meg a többiről. És számtalan legenda szól azokról a „házbér-estélyek"-ről[1], ahol a legkiválóbb zongoristák, az „Oroszlán" Willie Smith, James P. Johnson, Willie Gant, Fats Waller és mások versengtek a hallgatóság tapsaiért.

„Leroynál láttam először zongoracsatát. Olyan játékosok voltak ott, mint például az »Oroszlán« Willie, James P., Fats Waller, Willie Gant. Az »összecsapás« három-négy óra hosszat tartott. Egyikük lejátszott két-három variációt, és akkor bevágott a következő. Legtöbbször Jimmy vezetett. Fats

volt a legfiatalabb, de már látszott, mire viszi. Üvöltős számokat játszottak, meg népszerű dallamokat is. És azt pontozták, hogy hányféle variációt tud kihozni a játékos valamelyik ismert melódiából, meg hogy hányféle hangnemben tudja lejátszani."[2]

No és persze az a már nem is létező, régi Savoy táncterem, a „vidám lábak" otthona, az is sokban hozzájárult, hogy az emberek eljöjjenek a város többi negyedéből, de az egész országból, sőt a világ minden tájáról is, hogy hallhassák ezt a zenét, és lássák, hogyan lehet táncolni rá.

Az igazán jelentős zene, az időálló, maradandó zene csaknem mindig a tánccal függött össze. Vagy ha nem is kimondottan tánc, de hasonló jellegű mozdulatok kísérték. E szabály alól a dzsessz kezdeti időszaka sem volt kivétel. Eleinte mindenki táncolt a dzsessz ritmusára. És ez az általános táncolás, mindenkinek a részvétele a táncban, ez teremtette meg az olyan új tánclépéseket, mint amilyen a „lindy hop", a „big apple", a „charleston" és a többi.

„1916-tól 1930-ig James P. Johnson volt New Yorkban a legkiválóbb »ragtime«* zongorista és zeneszerző. Ebben az időszakban alakította ki Scott Joplin »rag«-jeiből meg a déli néger füzértáncból és társas táncokból a New York-i »stride« zongorastílust . . ."[3]

A 137. Street és a Seventh Avenue sarkán lévő Renaissance táncteremben, amit általában csak „Rennie"-nek becéztek, voltam először ilyen táncesten. Addig inkább csak hallgatva ismerkedtem a zenével, magam nemigen vettem részt a táncban. Jimmie Lunceford zenekara játszott – azé a Luncefordé, aki később olyan nagy hatással volt Stan Kentonra és másokra –,

* Erősen szinkópált néger dzsesszzene. – *A ford.*

s emlékszem, egész éjszaka ott álltam a zenekari emelvény mellett. Valósággal elbűvölt ennek a csodálatos együttesnek a muzsikája. De akkoriban a zenekarok nem abban az értelemben voltak tánczenekarok, mint ma. Jó dzsesszzenekarok voltak, s a zene, amit játszottak, jó zene volt, alkalmas arra, hogy csak hallgassák, de arra is, hogy táncoljanak rá. Néhány héttel ezelőtt egy barátom lejátszott néhány magnószalagot, amelyek Ellington zenekarának játékáról készültek egy táncesten, az észak-dakotai Fargóban. És ha elgondoljuk, mire táncolnak manapság, ez valóságos csoda volt. A zenekar egyszerűen Ellington zenéjét játszotta, olyan zenészekkel, amilyen Jimmie Blanton, Rex Stewart meg a többiek, és úgy, ahogy ők játszanak. És az emberek táncoltak.

„Igen, a tánc nagyon fontos mindenkinek, aki ritmusos zenét játszik. Azt hiszem, hogy azok, akik nem táncolnak, vagy sohasem táncoltak, valójában nem is értik meg a ritmusos zenét. Csak mechanikus, nem egészen keresetlen dolgokat érzékelnek. Ismerek magam is olyan zenészeket, akik nem táncolnak és sohasem táncoltak, de ezeknek nehézségeik vannak az előadással."[4]

Némelyek azzal érvelnek, hogy az „új zené"-t vagy „bebop"-ot – későbbi nevén csak egyszerű „bop"-ot – a zenészek azért találták ki, hogy a gyengébb muzsikusokat elriasszák a játéktól, s a szorosan vett szakmán kívülieket távoltartsák az amúgy is túlzsúfolt zenekari emelvénytől. Én ezzel nem értek teljesen egyet. Ilyen sekélyes indítóok alapján semmiféle művészetet nem lehet előre megfontoltan létrehozni. Meglehet, hogy néhány különösen szokatlan (legalábbis egyelőre szokatlan) harmónia alkalmazását azért találták ki, hogy megnehezítsék a nem „odatartozó" zenészek számára a játékot, sőt még a kedvüket is elvegyék tőle, de ez a zene, mely idővel megváltoztatta a régebbi dzsesszmuzsika irányát, vagy helyesebben

mondva, továbbfejlesztette és megerősítette a régi irányzatot, sokkal mélyrehatóbb általános koncepcióból sarjadt. És, mint minden művészet, egyszerűen a gyakorlatban teremtődött meg.

A gettónak is vannak előnyei, bár az ember nemigen fogja így fel a dolgot, ha legbensőbb akarata ellenére kénytelen gettóban élni. Minthogy a néger zenészek működési szférája a dzsessz – és csakis a dzsessz – területére korlátozódott, könnyen érthető, miért kerültek ki e muzsika legfőbb újítói és jelentős alkotói mind a négerek közül. A néger dzsesszzenészek (a legutóbbi időkig) soha semmi egyebet nem játszottak, csak dzsesszt. És amikor azt mondom, hogy dzsesszt játszottak, ez annyit jelent, hogy nagyobbára csak olyan zenét játszottak, amit ők maguk alkottak. Minden alkotó energiájuk, összpontosított figyelmük és érzékenységük ebbe a zenébe és ebbe a játékstílusba torkollott. A fehér zenészekkel ellentétben, ők nem dolgozhattak mind a szimfonikus zene, mind a dzsessz területén. De ennek semmi köze sem volt a képességeikhez vagy akár a vágyaikhoz. S végeredményben egész zenei felfogásuk, amit a spirituálék, a munkadalok, a csatakiáltások és természetesen a „blues" pillérei fognak össze és támasztanak alá, olyan muzsikában öltött testet, mely elsősorban erős érzelmi kifejezést és felfogóképességet követelt. A dzsesszben, a zene többi válfajától eltérően, a szerző, vagyis az a személy, aki a zenét komponálta, nem volt *olyan* fontos. A dzsesszmuzsikus számára a zeneművek jelentősége mindössze abban állt, hogy belőlük emelte ki azokat az elemeket, amelyek érzelmileg megragadták, s visszhangot ébresztettek a lelkében. A dzsesszben az előadó – ha hűséges maradt a művészetéhez – tulajdonképpen mindig önmagát adta.

Ez a fajta emocionális játékstílus virágzott a gettóban. Sem idő, sem hajlandóság nem volt rá, hogy a zenét intellektualizálják. Vagy „megindította" a hallgatóságot, vagy nem, s ha valamelyik zenésznek nem sikerült „az emberekhez férkőznie", akkor az nehezen is boldogult ezen a pályán. És nemcsak a

klubokban, a tánctermekben és egyéb, általában szórakozóhelynek tartott helyeken játszottak dzsesszt. Ki merné azt állítani, hogy amit gyerekkoromban a baptista imaházakban hallottam, az nem dzsessz volt? Még a lábam is verte hozzá a taktust.

Meglepő számomra, hogyan kerülhette el a magukat művészet- és zenekedvelőnek tartó emberek többségének a figyelmét Parker és Gillespie zenéjének az igazi jelentősége. Ritka szerencse, hogy az ember a maga idejében ennyi újításnak és átmenetnek, ennyi változásnak és alkotó tehetségnek lehessen tanúja. Miután Parker és Gillespie kezdeti hatása (de természetesen éppígy említhetném Powellt, Monkot, Clarke-ot vagy Lester Youngot is)[5] némiképp behatolt a zene nem alkotó szféráiba is, a kommersz nagyzenekarok, a rádió és a televízió tinglitangli zenéjébe – amelynek „művelőit" mellékesen szólva busásan megfizették, miközben Parkernek idő előtt meg kellett halnia, Gillespie pedig anyagi nehézségek miatt nem tudott egy nagyzenekart együtt tartani –, teljesen elfogadott és biztonságos dolog lett *úgy* játszani, *mint* Parker és Gillespie. (Monk zenéjéhez valami okból sohasem férkőzhettek ilyen közel; azt nem is „kölcsönözték ki".)

Fúvósok, zongoristák, hangszerelők, zeneszerzők és mások bőven merítettek e művészek zenei nyelvéből és szerkezetéből, sőt még egyik-másik művükből is. A zene eljutott arra a fokra, amit a dzsessz szerencsés módon időről időre elér, amikor a „kikölcsönzők" azt hiszik, hogy már mindent megoldottak, és amikor minden, a dzsessz kategóriájába tartozó vagy nem tartozó zene előre meghatározható. E korszak tetőpontján jelentkezett a zeneszerző-szaxofonos Ornette Coleman személyében az a többlet és újabb kiterjedés, amivel megint tovább fejlődött az alapvető fontosságú dzsesszzene.

Ornette (mint a dzsessz legtöbb forradalmára: Parker Kansas Cityből, Gillespie a dél-carolinai Cherawból, Monk az észak-carolinai Rocky Mountból, Christian a texasi Dallasból) úgy jött a texasi Fort Worthből New Yorkba, hogy megvolt

a sajátos elképzelése arról, mit kell egy igazi egyéniségnek végső fokon hozzáadnia a dzsesszzenéhez. Bebizonyította, hogy a régi játékmodor, az addigi előadó és komponáló művészet már nem elégséges a zene alkotó továbbfejlesztéséhez.

Jelentkezésekor újra hallani lehetett a régi, elkoptatott érveket: tud-e egyáltalán zenélni stb., stb. Minden újító tapasztalhatta ugyanezt. Ornette-et magasztalták és ócsárolták. Ünnepelték és kifütyülték. Megértették és félreértették. De senki sem maradhatott passzív, ha hallotta a zenéjét. S ha a zenei életben a beérkezettség jele, hogy majmolnak valakit, akkor ő kétségkívül beérkezett. Ez azonban csak szakmai értelemben van így, nem pedig anyagi szempontból. Ugyanazok a muzsikusok, akik eleinte azt is kétségbe vonták, hogy egyáltalán tud játszani a hangszerén, szükségesnek látták, hogy átértékeljék zenei felfogásukat. Nincs olyan nap, hogy ne bukkanna fel Ornette zenéjének egy-egy foszlánya valaki másnak a zenéjében. (E sorok írója másolta a zenei anyag egy részét a Carnegie Hallban nemrég megtartott hangversenyhez, ahol Gunther Schuller karmester – aki maga is zeneszerző – avantgardista, de nem dzsessz-számokból álló műsort vezényelt, s az előadott zeneművek közt nem egy olyan volt, melynek komponálása Ornette zeneszerzési felfogásán és játékmódján alapult.) Világos tehát, hogy hatása nemcsak a dzsessz, hanem a dzsesszszen kívüli muzsika világában is érezhető.

Könnyen elképzelhető, hogy ha a régi Gyapot Klub nem létezik, Duke Ellington ki sem alakíthatja sajátos zenei stílusát. Persze ez csak találgatás, mert Ellington így is, úgy is valamiféle jelentős zenét alkotott volna. Gunther Schuller azonban felveti a kérdést: „... hogyan lett Ellington Amerika egyik legkiválóbb zeneszerzője?" – és erre a következő rendkívül tanulságos választ adja:

„Tulajdonképpen ez annak a véletlen körülménynek köszönhető, hogy öt esztendeig a Gyapot Klubban dolgozott. Ott, a

legkülönbözőbb leíró és táncszámok szerzése és kipróbálása révén, vele született tehetsége és képzelőereje gyümölcsöző megjelenési formát talált."[6]

Szerintem nevetséges dolog, hogy azt a zenét, amely gyakorlatilag élteti a zenés színházakat, a televíziót, a rádiót, a kommersz tánczenét – sőt nemegyszer még a „komoly" zenét is eleven vérrel táplálja –, sokan, akik pedig saját bevallásuk szerint szeretik a népzenét, nem természetes, művi zenének tartják. Ahogyan Louis Armstrong oly szellemesen megfogalmazta: „Minden zene »nép«-zene kell hogy legyen, még sose hallottam, hogy egy ló énekelt volna." És ha eljön a tavasz, Greenwich Village-ben, a Washington Square Parkban csaknem minden vasárnap ezrével jönnek össze a népdal-énekesek és a népdalok kedvelői. Persze tudjuk, hogy a dzsessz, különösen a mai dzsessz, már nem népzene abban az értelemben, ahogy a népzenét meghatározzák; a híres angol író és kritikus, Francis Newton azonban Duke Ellington munkásságát vizsgálva megjegyezte:

„. . . ő megoldotta a hihetetlenül nehéz problémát: kompozícióvá változtatta az élő, változó, improvizált népzenét anélkül, hogy az elvesztette volna spontán jellegét."[7]

Pályám kezdetén úgy alakult meg minden fiatalokból összeálló, kezdő néger zenekar, hogy táncoló közönségre számított. Sol Moore-nak mindig jó zenekara volt, s az összejöveteleken, ahová mi, srácok eljártunk, mindig ott játszott George Smith is. Milyen különös – most, amikor ezt a visszaemlékezést írom, ők már mindketten halottak, pedig azt hiszem, mindnyájan körülbelül egykorúak voltunk . . . Persze, az a tudatosság, aminek a mai játékban oly nagy szerepe van, kezdetben, több okból, még nagyrészt hiányzott. Eleinte a művészet önmagáért nem volt döntő tényező. Lehet, hogy a dolgok mélyén ott rejlett

ez is, de a felszínre annyi jutott belőle, hogy ezeknek a „tagoknak" mondanivalójuk volt, játszani akartak, és mindenekfölött önmagukat akarták eljátszani, minden korlátozás nélkül. És ez mindennél fontosabb volt.

A húszas évek végén, a harmincas években, de még a negyvenes évek elején is rengeteg zene szólt Harlemben (mint ahogyan egyébütt is). A megélhetés miatt át kellett járni a belvárosba, de az igazi élet az emberek számára akkor kezdődött, amikor hazajöttek. Mit is mondott Bessie Smith[8] a szombat estéről? Hogy az csupa zene és tánc volt, meg tánc és zene. Nem mintha csak ennyiből állt volna az élet. De hát nézzünk szembe a valósággal: ki lenne képes arra, hogy a nap huszonnégy órájában, egész álló héten, az év háromszázhatvanöt napján keresztül csakis rosszat, sőt néha szörnyűséges dolgokat, égbekiáltó igazságtalanságokat lásson? Ki tudná elviselni, hogy állandóan csak ez járjon az eszében: hát még véletlenül sem akad abban a sok New York-i bankban egyetlenegy néger tisztviselő sem, amikor az ember a betétkönyvét nyújtja?

Emlékszem, mi volt, amikor 1934-ben feljöttünk Massachusettsből Harlembe. Addig még sohasem láttam annyi embert – hát még annyi feketét! És az se jutott soha az eszembe mindaddig, amíg nem kezdtem átjárni az alsóvárosba, a középiskolába, hogy mindazok a személyek, akikről úgy láttam, hogy hatalmasságok Harlemben: a hentes, a fűszeres, a rendőr, a gázóra-leolvasó, de még a háztömb zöldség- és gyümölcsárusa is – mind fehérek. Nekem, kisfiúnak akkor úgy tetszett, hogy valójában minden ezeknek a fehér embereknek a tulajdona. Ez azonban nem volt egészen igaz. A harlemi zene, amit hallottam, nem volt az ő tulajdonuk. Én magam ugyan Harry Jamest és a Glenn Miller zenekart szerettem (akkortájt határoztam el, hogy megtanulok trombitálni), de azért Count Basie, Earl Hines, Les Hite és Duke Ellington iskoláját „magoltam" – valójában nem is értettem őket, de azért nagyon tetszettek.

„1937-ben három hét leforgása alatt tucatnyi kiváló zenekart hallottam (Duke Ellington, Jimmie Lunceford, Fletcher Henderson, Chick Webb, Earl Hines, Basie, Dorsey, Goodman, Shaw, Millinder, Willie Bryant és Luis Russell zenekarát). 1958-ban hat héten belül mindössze két zenekart hallottam, azok is csak azért álltak össze, hogy lemezre vegyék a játékukat."[9]

Egykor a zenekarok (négerek és fehérek) mind nagyzenekarok voltak. Ez kettős célt szolgált. Alkalmat adott a zenészeknek, hogy tanuljanak: zenét éppúgy, mint muzsikus mesterséget. A kezdő zenész megtanulta, hogyan kell másokkal *együtt* játszani. Megtanult csoportban játszani. Elsajátította a szólamvezetést, és szólistává képezte magát. Valamiféle tanoncévek voltak ezek. De a zenekar vezetőjének is módjában állt, hogy több embert vegyen fel. A zenekarok létszáma átlagosan tizenkettő és tizenhét között volt. Több munkaalkalom adódott, s a fiatal, gyakorlatlan zenészek elég könnyen el tudtak helyezkedni. A második világháború után a nagyzenekarok többsége életképtelennek bizonyult. Megváltozott a zenei ízlés is; az idősebb zenekarvezetők nehezen értették meg a fiatalabb zenészek felfogását arról, hogy mit játsszon egy nagyzenekar. De a gazdasági helyzet volt elsősorban az, ami a nagyzenekarok fenntartásához nélkülözhetetlen pénzügyi alapot lecsökkentette. Az olyan klubokban és táncos összejöveteleken, ahol a zenekarok azelőtt „élőben" játszottak, most áttértek a lemezekre. Megsínylették ezt a fehér zenekarok is, de a négerek számára valóságos csapás volt. Legfőképpen azért, mert ők addig is csak bizonyos helyeken játszhattak. Ez volt az IGAZI elkülönítés. No és persze a varieték hanyatlása, a belvárosi filmszínházak zenekarainak megszüntetése és a televízió végleges térhódítása visszavonhatatlanná tette a nagy dzsesszzenekarok kimúlását.

De amikor a nagyzenekarok virágkorukat élték (a harmin-

cas években és a negyvenes évek elején), zenéjükre általában akkor is valamely egyéniség nyomta rá bélyegét. Mégpedig az, aki átírta és hangszerelte a számokat. Az ő feladata volt, hogy megteremtse a zenekar stílusát. Don Redman, Fletcher Henderson, Eddie Barefield, Bud Johnson, Benny Carter és a hozzájuk hasonló nagy egyéniségek döntő tényezői voltak annak, hogy miként játszott egy-egy zenekar, sőt többnyire még annak is, hogy mit adott elő. A Henderson zenekar műsorán szereplő Henderson átiratok tették lehetővé csaknem egy évtized múltán Benny Goodmannek, hogy „szvingkirály" lehessen. Sy Oliver, aki a Lunceford zenekar részére hangszerelt, először a Dorsey zenekarnak készített átiratokat – zenei gondolkodásukat is ő alakította ki. S valójában Don Redman vezette be a zenekari feldolgozásnak azt a stílusát, amely később valamennyi dzsesszes hangvételű zenekar „modus operandi"-ja lett. Az alkotóbb szellemű zenészek számára a nagyzenekar így olyanná vált, mint valami zsarnoki atya. Élelmet és hajlékot biztosított nekik (csaknem a szó legszorosabb értelmében), de ennek fejében csak ritkán játszhattak kedvükre, a maguk egyéni módján dzsesszmuzsikát. Ez a helyzet hívta életre a „rögtönző összejövetelek"-et vagy „túlóra-összejövetelek"-et, amelyeket idővel egyszerűen csak „összejövetel"-nek neveztek.

„Azon a délutánon, amikor bementem a Ritmus Klubba, az utcasarok és maga az utca is zsúfolásig megtelt a fúvós és egyéb hangszereiket cipelő zenészekkel. Már odakinn bemutattak jó néhányuknak, kezet fogtunk kinn az utcán. Azután beléptünk a zsúfolt helyiségbe. Sohasem fogom elfelejteni, amit ott láttam és hallottam. Egy vad improvizáló összejövetel kellős közepébe csöppentem bele; húsz-harminc zenész ült a zongora körül, s a jeladásra vártak, hogy Gershwin »Lizá«-jának variációit játszhassák."[10]

A „túlóra-összejövetel" fejezte ki legpontosabban a dolog lényegét. A zenészek itt ugyanis a rendes munkaidejük után gyűltek össze (általában hajnali három után), hogy a maguk szórakoztatására játsszanak.

„Nagyon sok dzsesszművész fejlődésének egyik, gyakran tudomásul sem vett tényezője ez a ma már csaknem teljesen megszűnt szokás: az improvizáló összejövetel. S a zenészek elgondolásainak és ötleteinek kicserélődése ezeken az összejöveteleken nagyon sok dzsesszstílus kifejlődésére is jótékony hatással volt."[11]

Az a nem szakmabeli közönség, amely részt vett az improvizáló összejöveteleken, általában ugyanolyan alkotó módon hallgatta a zenét, mint ahogyan a muzsikusok játszottak. Voltak kimondottan „munkaidő utáni helyek" is. Ezek akkor nyitottak, amikor a rendes szórakozóhelyek bezártak. Kitüntetésnek számított, ha valaki bejáratos lehetett az ilyen helyekre abban az időben, amikor maga Harlem is „felkapott" hely lett a belváros lakóinál; és a „belváros" ez esetben Harlemet kivéve az egész várost jelentette. Az egyik legnépszerűbb ilyen szórakozóhely akkoriban Monroe Felsővárosi Háza volt, ahol általában olyan zene szólt, melyhez hasonlót az egyszerűbb helyeken sehol sem lehetett hallani.

S mindennek ellenére – tekintetbe véve előzményeit és fejlődését – sokan mégsem tartják zenének a dzsesszt. Számukra ez nem egy nép lelki világának a kifejezése, nem egy csoport kollektív tapasztalata, azzal az erős vággyal tetézve, hogy tagjai élhessenek és élvezhessék az életet egy olyan társadalmi rend keretei közt, amely nem biztosította számukra a születésénél fogva minden embernek kijáró, természetes jogok összességét; pedig éppen ezek a körülmények hozták létre ezt az eleinte csak Amerikában otthonos zenei kifejezésmódot. Mert Amerika nélkül a dzsessz sohasem születhetett volna meg –

legalábbis ebben a formájában nem, amilyennek most ismerjük, és mi, akik oly szerencsések vagyunk, hogy ismerhetjük, szeretjük és meg akarjuk érteni.

Sok nagy zeneszerző merített ihletet időnként a népi hagyományokból. Bartók Béla bőségesen használta ezt a forrást. De – hogy csak néhány nevet említsek – Vaughan Williams, Igor Sztravinszkij és Aaron Copeland is népi hagyományokat fejlesztettek tovább, beléjük szőve saját egyéniségüket és tapasztalataikat. A dzsessz azonban, ez a *másfajta* népzene, úgy látszik nem ragadta meg kellőképpen a „komoly" zeneszerzők figyelmét. És itt olyan zeneszerzőkre gondolok, mint például Milhaud, jóllehet „A világ teremtésé"-t („Création du monde") a dzsessz hatására keletkezett műnek tekintik; Sztravinszkij, akinek „A katona története" („L'histoire du soldat") című alkotására ugyanez vonatkozik; Copeland vagy akár a néger William Grant Still.

Tévedésük abban a *szemléleti módjukban* rejlik, mely azt sugallja, hogy a dzsesszmuzsika kevésbé értékes és jelentős, mint az ő zenéjük. És szemléletük mélyén mindig ott van az a gondolat is, hogy a dzsessz hatására ők maguk sokkal időállóbb „komoly" zenedarabokat tudnak komponálni. Mintha bármi összefüggés is volna a hosszú élettartam és a zene fajtája közt. Ezek a zeneszerzők majdnem mindig „szeretik" a dzsesszt „eredetiségéért". Mindenkor „újszerű" a számukra. De azért sohasem igazi zene: valamilyen különös ok miatt sohasem él és lélegzik igazán. Sohasem tudják kiolvasni belőle a reményt, a kétségbeesést, a szeretetet, a gyűlöletet, mindazt, amit az ember cselekszik, ami következésképpen maga az ember, s amivel ez a zene telítve van. Önekik a dzsessz mindig „egzotikus". De azért egyetlen „komoly" zeneszerző sincs, akit ne „nyűgözne le" a dzsessz ritmusa.

„Ravelt az ínyenc kielégíthetetlen kíváncsisága, amellyel mindent ki akart próbálni, már 1913-ban közel hozta Pierrot

Lunaire-hez; ennek eredményeképpen lett számára maga a politonalitás a gyönyörűség kipróbálatlan és különlegesen kifinomult formája. Valójában Schönberg éppúgy érdekelte, mint Gershwin; s ugyanez az ÚJDONSÁG utáni vágya vitte el a varietészínházakba és a DZSESSZhez. Nyilván kedvét lelte az amerikai néger zenében, amint ezt »A gyermek és a varázslat« (»L'enfant et les sortilèges«) foxtrottjaiból és boszton »two-step«-jeiből is láthatjuk . . ., valamint abból a nosztalgikus »blues«-ból, mely a zongora- és hegedűszonáta andantéját alkotja . . .''[12]

Igor Sztravinszkij azért komponálta a Woody Herman zenekar számára az „Ébenfekete concertó''-t („Ebony Concerto''), mert a Herman együttes játékának buja gazdagsága és vitalitása határtalanul elbűvölte és fellelkesítette. Ez a Herman zenekar viszont sok szempontból John Birks Gillespie műveinek és alkotó tevékenységének köszönhette létjogosultságát. A „Kaledónia'' ma már világhírű egyszólamú trombitarészletét Hermanék közvetlenül Gillespie művéből és előadásmódjából vették. És sokszor eltűnődöm rajta, hogyan hatott volna Sztravinszkijra az, amikor maga a Gillespie zenekar olyasféle műveket játszott, mint például George Russell „Cubano Be, Cubano Bop''-ja.

Azt hiszem, hogy a dzsesszkomponisták és -improvizálók sokkal határozottabban alkalmazták a nem dzsesszzene technikáját és felfogását, mint fordított esetben a többi zeneszerző. De azért a dzsessz és zenei nyelve feltétlenül éreztette hatását a „komoly'' zeneszerzők munkásságában, akkor is, ha nem szerették és nem is értették úgy, ahogy kell.

„. . . Még a szándékosan akadémikus szerzeményekben is gyakran hallunk negyedhangokat, glisszandókat, szerecsenesen jajongó klarinét- és oboahangokat, »tisztátalan« hangokat, élesen felrikoltó trombitaszót és egyéb olyan hangszeres

hatásokat, melyek valamikor kizárólag a dzsesszben fordultak elő. Most mindezek hozzá tartoznak korunk általános zenei nyelvéhez."[13]

Rendkívül szomorú jelenség, hogy azok közül, akik a dzsesszt megteremtették és tovább fejlesztették, némelyek úgy érzik, „jobb színben tüntethetik fel magukat", ha 1963-ban megtagadják ezt a zenét és alkotóit. Milyen kínos volt nemrégiben olvasni, hogy William Grant Still oly durván leszólta több fiatal dzsesszzenésznek azt a törekvését, hogy mind a hangszeres előadásban, mint a komponálásban egyéni zenei kifejezésmódot találjanak. Milyen messzire mehet valaki a saját énjétől? Hiszen akár tetszik neki, akár nem, az ő gyökerei is ezekből a csatakiáltásokból és a „blues"-zenéből táplálkoznak. George Russell, a zeneszerző, azt mondotta: „A dzsessz a négerek legjelentősebb ajándéka, mellyel az amerikai kultúrát gazdagították."[14]

És kétszeresen szomorúnak tartom, hogy az a közösség, azok az emberek, akik egykor otthont adtak a dzsessznek, most ilyen vagy olyan meggondolások alapján szükségesnek tartják, hogy elvessék. Hiszen ez az ő hozzájárulásuk a művészetekhez. A dzsessz: Amerika. Azoknak, akik szerte a világon Duke Ellington, Miles Davis vagy Charlie Parker zenéjét hallják, csak ritkán jut eszükbe, hogy az kinek a zenéje; úgy gondolják, hogy Amerika zenéje. És erre minden amerikai büszke lehet. De a legbüszkébbek a négerek lehetnek. Mert ők adták a világnak a dzsesszt, mégpedig akkor, amikor adományukat, akár hozzájárulás, akár ajándék formájában, fölöttébb nemkívánatosnak tartották. Akkor adták, amikor mind aki adta, mind amit adni akart, egyaránt nem kívánt volt. De az ajándék túl nagy volt ahhoz, hogy homályban maradjon. Napvilágra kívánkozott, s a napvilág is kereste.

Volt idő – a negyvenes évek vége felé és az ötvenes évek elején –, amikor Harlemben töméntelen improvizáló összejö-

vetelt tartottak. És aztán mi történt? Ahogyan Ed Cambridge mondta:

„Még jó, hogy nem az idén jött át Jesse Shipp ide (Harlembe), hogy munkát keressen egy színházban. Bizony felkophatott volna az álla!"[15]

Hát bizony, csak hallgatom a 125. Street számos hanglemezboltjában a lemezeket, és semmiféle elragadtatást nem érzek, amikor tömegével hallom az olcsó, tarkabarka (mert igenis, a zene is *lehet* tarkabarka), érzelgős slágerparádékat és „még csak nem is sláger" zagyvalékokat, mindazt a szemetet, amit a Madison Avenue[16] zeneként akar ránk kényszeríteni. Az pedig már valósággal elszomorítja az ember szívét, hogy tudja: ha igazi dzsesszt akar hallani, azért – Thomas Wolfe[17] szavaival – „nem mehet újra haza". De talán még ez is jó. Ha manapság nincs is dzsessz Harlemben, legalább valamikor volt, s ezt a dzsesszt Harlem a maga módján adta nekünk.

És akkor jött Baldwin

A Baldwin nevezetű jelenség egyik legérdekesebb vonása az, hogy oly különös hatással van a legkülönbözőbb fekete értelmiségiekre – leghangosabb, fenntartás nélküli csodálóira és leghevesebb ócsárlóira egyaránt. Miután a „Freedomways" 1963-as téli számában elolvastam Sylvester Leaks szellemes című levelét („James Baldwin – ismerem a nevét"), magam is utánanéztem, hogy feljegyzéseim és levelezésem segítségével fölelevenítsem, mit hallottam erről a regény- és esszéíróról, kinek munkássága és személyisége oly nagy helyet foglal el mai gondolkodásunkban.

Az anyag gondos áttanulmányozásakor nemcsak az lepett meg, hogy James Baldwint milyen gyakran tartották elvetendőnek, hanem az is, hogy mily sok bírálat nyelve volt egészen szélsőséges, csaknem durva. Néhány évvel ezelőtt beszélgettem egy nagyon művelt, kiváló asszonnyal, aki élete java részét annak áldozta, hogy hozzásegítse a néger fiatalokat művészi képességeik kibontakoztatásához. Néhány megjegyzésem arra a bosszús kifakadásra késztette, hogy már torkig van Baldwinnal, hallani sem akar róla. Meggyőződése, mondotta, hogy nemzedékünk életében semmi sem fenyegeti a fiatal néger írókat akkora veszéllyel, mint Baldwin. Kértem, hogy pontosabban magyarázza meg, mire gondol, de nem tudta. Csak a fejét ingatta azzal a heves csökönyösséggel, ami a babonás emberek tulajdonsága (holott ő nem babonás), és komoran jósolgatta: „Csak jegyezze meg, amit mondok. Még sajnálni fogják maguk mindnyájan, hogy egyáltalán hallottak is valaha erről az emberről!"

Most, amikor e sorokat írom, előttem fekszik két levél. Író-

juk, egy nagy műveltségű főiskolai tanár, aki gyakran publikál könyvkritikákat is, azt bizonygatja, hogy Baldwin csupán a művészkedő széplelkek szívébe lopta be magát stílusával és gondolataival, s valójában csak egyike azoknak, akik azt akarják, hogy az amerikai irodalom váltig hajbókoljon Gide és Proust előtt:

„Volt egyszer egy makrancos tehenünk, arra hasonlít ő is ... élt-halt az a tehén a vadhagyma-salátáért. A piacon ... senki sem vette meg a tejét, a gyerekek sem akarták meginni, mégis rengeteg híve volt; népszerű lett, rajongtak érte a »szagértők« ..."

Baldwin ócsárlói leggyakrabban két érvet használnak fegyverül: felróják neki a kritika elismerését és az anyagi sikert, s helytelenítik a homoszexualitás témáját, amiről a „Giovanni szobájában" („In Giovanni's Room"), sőt részben az „Egy másik ország" („Another Country") és egy Gide-ről írt tanulmány is szól. Mindent egybevetve, valahogyan így hangzik ez az érvelés:

„Valami baj lehet Baldwinnal, mert könyvei a »bestseller«-listára kerültek, cikkei pedig az előkelő, óriási példányszámú folyóiratokban jelennek meg. S ami még rosszabb, folyton szerepel a televízióban is, hol erről, hol arról mondja el a véleményét, és bár én magam is általában »úgy van! úgy van«-t mondogatok gondolataira, azért szeretném tudni, vajon mióta érdekli olyan nagyon a Fehér Nagyfőnököt a Tamás bátya féléken[1] kívül más néger ember véleménye? És miért kell Baldwinnak folyton buzikról írnia, amikor annyi más dolog van, ami a néger írókat foglalkoztathatná?"

Nagyon sok baloldali, nacionalista és szocialista felfogású, harcos néger értelmiségi ímmel-ámmal elismeri ugyan, hogy

„persze, a fickó jól tud írni, és sok mindent elmond, amit el kell mondani", de nyomban hozzáfűzi, hogy Baldwin tökéletesen járatlan a közgazdaságtanban, a történelemben, nem ért a politikához, és ha nem volna ennyire tudatlan, akkor *Ők*, mármint azok, akik az amerikai tájékoztatási eszközöket a kezükben tartják, sohasem engedték volna meg, hogy ilyen közismert személyiség váljék belőle. Ezen általában azt értik, hogy Baldwin tanulmányaiban és nyilvános előadásaiban még nem tűzte ki célul a szocialista forradalmat.

Azt hiszem, ebben az érvben van is valami igazság; a bírálat azonban ez esetben nem annyira Baldwint illeti, mint inkább a társadalmat, melyben munkásságát kifejti. Annyi bizonyos, hogy Baldwin nem történész, nem közgazdász és nem művelője a politikai tudományoknak sem, hanem alkotó író; de művei azt bizonyítják, hogy laikus tudása ezeken a szakterületeken korántsem oly sekélyes, mint ahogy bírálói szeretnék elhitetni. Neki mint alkotó írónak az a feladata, hogy e tudományágak anyagából amennyit csak ki tud ragadni, annyit foglaljon magasabb szintű egységbe, és világítson meg közérthető, emberi nyelven. Lehetne a művész egy személyben tudós, vagy megfordítva is, de ez ritkán fordul elő.

Ilyen felületes nézeteket alkotnak többnyire Baldwinról és a társadalomról, melyben tevékenykedik. De egyik sem ilyen egyszerű. Baldwin – ahogyan várható is – rendkívül bonyolult egyéniség, de oly nagy és bonyolult szövevény az Egyesült Államok társadalmi berendezkedése is, hogy az már eleve lehetetlenné tesz csaknem minden általánosítást. Nincsen olyasféle cenzúrahivatal, mely csak azért figyelné az ország televízió- és rádióhálózatát, a folyóiratokat és az újságokat, hogy kirekeszsze belőlük az igazságot a faji elnyomásról, a nacionalizmusról, a szocializmusról és így tovább. A tényleges cenzor a hírközlési eszközök gazdasági realitása. Azok az emberek, akik kezükben tartják az országot, és egyszersmind a világ más, jelentős részeit is uralják, nem alkotnak zártkörű társaságot. Erre nincs

szükségük – csak arra, hogy legyen annyi józan eszük és érzékük érdekeik megvédéséhez, hogy ne bocsássák saját eszközeiket a szocialistáknak, az igazi forradalom szószólóinak rendelkezésére. Ha fasizmusra volna szükségük hatalmuk fenntartásához, nem vitás, hogy azt is elővennék. De csak őrültek nyúlnak fasiszta eszközökhöz, amikor demokratikus berendezkedés keretei közt is elérhetik ugyanazt az eredményt.

Az, aki a hatalom birtokosait úgy tekinti, mintha egyetlen óriási igazgató tanácsnak lennének a tagjai, olyan egységet tulajdonít nekik, amilyen a valóságban nem létezik. A hatalmat kezükben tartó csoportok felvilágosultabb tagjai tudják, hogy az ország súlyos nehézségekbe fog ütközni, ha nem enyhítik jelentősen a húszmillió fekete állampolgárra nehezedő elnyomást. Az anyagi haszonnál, amelyhez bizonyos területeken a négerek kizsákmányolásából jutnak, százszorta fontosabbá vált Afrika, ez a ragyogó drágakő, a Föld leggazdagabb kontinense. A közvélemény, mely világszerte felfigyel a fajüldözők kilengéseire, a „jó öreg mississippi módszerek" kudarcára, a monroe-i hamis vádra és más effélékre[2], gátolja az amerikai uralkodó köröket Afrika gazdasági meghódítására irányuló tevékenységükben. Számukra épp ezért ésszerűnek látszik a faji egyenjogúsítás bizonyos mérvű engedélyezése: nem nagy ár a faji békességért. Az igazi kapitalistákat messzemenő türelem jellemzi. Megeshet, hogy felbérelnek Roy Welenskyket, Verwoerdeket és Eastlandeket,[3] azt azonban ritkán engedhetik meg maguknak, hogy saját cselekvőképességüket is megbénítsa az elvakult fajgyűlölet. Még a radikálisok hangját is eltűrik, amíg az ő érdekeiket szolgálja. Az egyetlen, akitől az igazi kapitalista retteg, akit gyűlöl és soha el nem tűr: az igazi szocialista forradalmár.

Ebben az összefüggésben kell Baldwint mérlegelnünk. Meggyőződésem, hogy az uralkodó körök túlélnék tucatnyi Baldwin nap nap után, hónapról hónapra elhangzó rádióelőadásait is,

mindaddig, amíg egy szó sem esnék fejtegetéseikben a szocialista út lehetőségéről. Sőt mi több, csak növeli a mai amerikai társadalom hitelét, ha van egy sikeres és népszerű írója, aki ráadásul még radikális is.

Oly ritka eset, hogy egy néger részt vehet a piaci versenyben (ezért is vitattuk oly kevéssé eddig az amerikai piac akibírja-marja értékeit), hogy természetes gyanakvással nézzük azt a néger írót, akit a fehérek beengedtek maguk közé, s ott még könnyedén győzelmet is arat. Nem vesszük azonban figyelembe Baldwin rendkívüli tehetségét, sem pedig az Egyesült Államokban meglevő faji feszültségeknek azt a robbanékony légkörét, amely lehetővé teszi az ilyen tehetség kivirágzását. És arra sem gondolunk, hogy nemcsak az uralkodó körök értelmes tagjai figyeltek fel a néger közösség forrongó hangulatára, hanem a többi amerikai is, csaknem mindenki, akinek szeme és füle van. Vegyük a legnyilvánvalóbb példát: a Fekete Muzulmánoknak sikerült úgy megrémíteni mindenkit, hogy csaknem kiestek a nadrágjukból. Régi igazság, hogy amíg a négerek csendben maradnak, addig a fehérek nem zavartatják magukat, de amint a négerek a harciasság bármiféle komolyabb jelét mutatják, a legkülönbözőbb politikai színezetű fehérek rögtön tudni akarják, mi történik.

De még mindig feltehetjük a kérdést: miért lett éppen Baldwin a szószóló? A jelen időszak egyik jellemző vonása, hogy a néger közösség harckészségét kifejező vezető csoport hiányában néhány értelmiségi próbálta magához ragadni a szót – olyan férfiak és asszonyok, akik nem tartoznak sem az országos szervezetek vezetői, sem pedig a kiváló atléták vagy a színházi és filmvilág ismert személyiségei közé. Egy jellemző incidens leírásából világosan kitűnik, mennyire elszakadt a tömegektől az „elismert" vezetés.

1961. május 17-én a Fekete Nacionalisták maroknyi csoportja meg tudta akadályozni, hogy az NAACP ügyvezető titkára, Roy Wilkins felszólaljon egy gyűlésen Harlemben, a világ leg-

nagyobb néger közösségében. A nacionalisták véleménye szerint a mérsékelt Wilkins „egy Tamás bátya"; s arra készültek, hogy fizikailag is bántalmazni fogják. Ámde Wilkins mégis sértetlenül és zavartalanul járhatott-kelhetett közöttük, egyszerűen azért, mert nem ismerték fel!

A szemfüles szerkesztők és a televíziós vitaműsorok rendezői már régebben rájöttek, hogy semmi értelme sincs, ha a négerek forradalmi mozgalmával kapcsolatos kérdéseiket egy olyasfajta vezetőnek teszik fel, mint amilyen Wilkins, mert az úgysem tud válaszolni. Wilkins például annyira távol áll a négerek világának tényleges problémáitól, hogy meglepetésszerűen érte az Egyesült Nemzetek Szervezetének székházában lezajlott Lumumba-tüntetés. A hozzá hasonló idősebb vezetők és szervezeteik közül egyetlenegy sem foglalt nyilvánosan állást egy emberöltő óta semmiféle *nemzetközi* kérdésben, különösképpen, ha ezáltal összeütközésbe kerülhetett volna az Egyesült Államok kormányának politikájával. És most itt voltak ezek a fiatal négerek, akik az ENSZ székházában és egyebütt is, mindenfelé tüntetéseket rendeztek, mert egy afrikai országban, sok ezer mérföldnyire tőlünk, meggyilkoltak egy néger férfit. Wilkins nem tudta, mivel magyarázható ez, a sokkal kitanultabb dr. Ralph Bunche pedig – aki a néhai Hammarskjöld mellett dolgozott az ENSZ titkárságának mesterségesen ritkított légkörében – szükségét érezte, hogy bocsánatot kérjen néger honfitársai durva viselkedése miatt. Sokan nem ismerték ki magukat akkoriban, beleértve még a konzervatív négereket is. A fehér újságírók közül csak James Reston, a „New York Times" munkatársa értette meg a jelenség lényegét. Azt írta, hogy nagy baj lehet a néger közösségben, ha a négerek odáig mennek, hogy ilyen tüntetést rendezzenek. James Baldwinnak kellett néhány nap múlva helyes megvilágításba helyeznie az eseményeket a „New York Times Magazine"-ban („Egy néger elemzi a négerek hangulatát"); s tette ezt olyan szavakkal, melyek elég erőteljesek voltak ahhoz, hogy a legharciasabbak ér-

zelmeit fejezzék ki, s világosan jelezzék, hogy ő maga is teljesen egyetért a tüntetők célkitűzéseivel. És egy fiatal írónő, Lorraine Hansberry volt az, aki ugyanazokon a hasábokon megadta dr. Bunche-nak a bőségesen kiérdemelt pofont a „bocsánatkéréséért", bocsánatot kérve Lumumba özvegyétől „a mi dr. Bunche-unk" Kongóban kifejtett gyalázatos tevékenysége miatt.

Az olyan népszerű művész, aki egyben radikális vitatkozó is, korántsem példa nélkül álló jelenség. A tizenkilencedik század legsikeresebb regényírója, Charles Dickens éjt nappallá téve ostorozta azt a társadalmat, mely gazdagsággal és hírnévvel halmozta el. Émile Zola írásaiban és a közéletben soha, egyetlen pillanatra sem hagyott fel keresztes hadjárataival. Richard Wright korántsem mentegette az amerikai társadalmat, sőt, ami azt illeti, kommunista volt, amikor megjelent „A bennszülött fiú" („The Native Son"), az a műve, amellyel leginkább gazdagította az amerikai irodalmat. És Lorraine Hansberry drámája, a „Mazsolaszőlő a napon" („A Raisin in the Sun"), az amerikai fajüldözés felháborodástól izzó vádirata (akár tudomásul vették ezt azok a „pityergő vénasszonyok", akik megnézték, akár nem) éppen a minap lett elsöprő siker a Broadwayn, s nagy feltűnést keltő film is készült belőle.

Mind e példák azt bizonyítják, hogy mit sem von le Dickens, Zola, Wright, Hansberry vagy Baldwin értékéből, ha történetesen megszerzi – nemcsak mesterségbeli tudásának magas színvonalával, hanem a kor és a körülmények sajátos alakulása folytán is – azt a népszerűséget és sikert, amit mi, akik a tollunkkal dolgozunk, mindnyájan óhajtunk.

Baldwin kritikusai még bizonytalanabb talajra tévednek, amikor azon rágódnak, miért foglalkozik írásaiban a homoszexualitás problémájával. Én magam – minden rendes, hazafias amerikaihoz hasonlóan – úgy hiszem, hogy az a helyes, ha a fiúk a lányokat szeretik, a lányok pedig a fiúkat. De az utóbbi huszonöt esztendőben végzett kutatások tucatjai, vagy

talán százai is, arra derítettek fényt, hogy az amerikaiak nyugtalanítóan nagy számban hódolnak, nemcsak múló próbálkozásként, a homoszexualitásnak. Nincs módomban eldönteni, mennyire pontosak ezek a kutatások, de ha valaki mindenáron ki akar tartani amellett, hogy jelentősen eltúlozzák társadalmunk szexuális eltévelyedéseit, akkor fölöttébb ajánlatos, hogy kerülje nyilvános parkjainkat és nyilvános illemhelyeinket, főként az éjszakai órákban.

A mi nemzetünk a puritán álszentek nemzete. Minthogy gombnyomásra nem tudjuk eltüntetni a homoszexualitást, inkább átengedjük az egész témakört a pornográf íróknak, s tudásunkat titkon elsuttogott csiklandós pletykákra korlátozzuk. Mennyire hasonlítunk ebben a viktoriánus kor polgáraira, akik, miközben családonként átlag tíz gyereket állítottak elő, az irodalomból és az udvarias társalgásból ki akarták iktatni a normális nemi ösztön „tisztátalan" témáját! De ahogyan ők sem tudták elűzni az ördögöt azzal, hogy nem mertek a szemébe nézni, ugyanúgy nem fog nekünk sem sikerülni. Én a magam részéről többet is meg szeretnék tudni erről a problémáról. És ha Baldwin úgy hiszi, hogy segíthet fényt deríteni rá, igenis meg kell próbálnia. Vitatkozhatunk a szerzővel a *módról,* ahogyan a homoszexualitás kérdését tárgyalja, a téma *megválasztása* azonban az ő kizárólagos joga.

Amióta James Baldwin az ötvenes évek közepén hazatért hosszú európai száműzetéséből, a szó szoros értelmében óriási vihart kavart. Ahhoz, hogy megértsük a hatását, röviden át kell tekintenünk az irodalmi életet, ahová visszatért, különös tekintettel a néger íróktól származó és négerekről szóló irodalomra.

Az amerikai irodalom az általános pangás képét mutatta. A húszas és harmincas évek nagyágyúi vagy kihaltak, vagy nem írtak többé semmi jelentős dologról. Hemingway megírta utolsó nagy regényét; „Az öreg halász és a tenger"-ben már túl volt a csúcson. Steinbeck az „Édentől keletre" című regényével

azoknak a komoly, jó könyveknek a számát gyarapította, melyeknek kevés közük van a máihoz. Faulkner – Nobel-díjától felfuvalkodva, és az irodalmi széplelkektől minden addiginál jobban körülrajongva – végleg megmutatta, miféle művész rejtőzik benne, amikor kijelentette, hogy ha egyszer leszámolásra kerülne sor a szövetségi kormány és Mississippi állam között, ő maga, saját kezűleg lőné le az utcán a négereket. Dos Passos már régen megváltoztatta a szocializmusról alkotott véleményét, és szenvedélyes, szinte obszcén ölelkezésben forrt össze hajdani kapitalista ellenségével.

Ralph Ellison „Láthatatlan ember"-e („Invisible Man"), egy pikareszk regény a fajok kapcsolatáról (ez persze nagyon sekélyes jellemzése a könyvnek), széles körű közönség- és kritikai sikert aratott. Richard Wright, aki úgy látszik éppen akkoriban fedezte fel Dosztojevszkijt és Kafkát, új dimenziókat keresett „A kívülálló"-ban („The Outsider"), de próbálkozása kudarcba fulladt. John Killens első regénye, a „Rabszolgák unokája" – a társadalmi tiltakozás hagyományainak szellemében írt testes könyv a délvidékről –, sokkal kevesebb figyelmet keltett, mint amennyit megérdemelt volna.

Egy másik jelentős tényező, amit meg kell említenünk, ha az ötvenes évek közepét vizsgáljuk, a baloldali mozgalmak általános céltévesztése a nagyvárosokban. Két évtizeden keresztül talán semmi sem volt a néger irodalomra jóban-rosszban akkora hatással, mint a kommunista párt és általában a haladó politikai mozgalom. A fiatal néger író olyan menedékre és bátorításra lelt a baloldalon, amilyen *az ő számára* sehol másutt nem létezett. A baloldali mozgalom volt az, mely rendszerint kinyomatta első elbeszélését, vagy színpadra vitte első darabját. A néger írók és a baloldali mozgalom viszonya sokkal kimerítőbb elemzésre szorulna, mint amilyenre itt lehetőség van. E cikk keretén belül ennek a viszonynak mindössze két olyan vonatkozására szeretném felhívni a figyelmet, amely a néger írókra hatott. Elsősorban arra, hogy ez a viszony tágította a

néger írók látókörét: általa megtanulták, hogy a maguk küzdelmeit a szocializmus és a kapitalizmus világméretű küzdelmeivel összefüggésben nézzék. Másodsorban viszont az a sztálinista követelmény, hogy a dogmatikus szemlélettel összhangban levő, doktrinér regényeket és színdarabokat írjanak, egyebek közt arra irányult, hogy a fiatal írókat elszakítsa az egyéb irodalmi áramlatoktól, amelyek pedig gazdagíthatták volna mesterségbeli tudásukat, és magasabb fokra emelhették volna művészetüket.

Az ötvenes évek közepén, amikor az amerikai baloldalt elkábították a mccarthyzmus csapásai (és az SZKP XX. kongresszusán elmondott Hruscsov-beszámolónak még annál is pusztítóbb hatása), s amikor az úgynevezett néger reneszánsz legtöbb írója vagy halott volt már, vagy hallgatagon visszahúzódott az egyetemekre, a fiatal néger írók nem találtak olyan központot, ahol a mesterséget elsajátíthatták és irányát megszabhatták volna. A társadalmi tiltakozás hagyományát – azt a kategóriát, amelybe a néger íróktól származó és négerekről szóló irodalom túlnyomó része tartozott – ők már kimerült bányának tekintették. Mindennapi életük valamennyi mozzanata arra figyelmeztette őket, hogy még nem szűnt meg a faji elnyomás – de hát mit lehetett erről még mondani, legalábbis a régi formában? Miért pazarolják alkotó energiájukat olyan tételek bizonyítására – gondolhatták magukban –, amelyek száz évvel azelőtt voltak vita tárgyai? Például Harriet Stowe, ha könyve minden idők legrosszabbul megírt „bestseller"-e volt is, már a polgárháború előtt meggyőzően bebizonyította, hogy a néger embernek nehéz a sorsa Amerikában. Frederick Douglass oly ékesszólóan érvelt az emberi szabadság mellett, mint senki más, sem őelőtte, sem őutána; W. E. B. Du Bois pedig megírta 1903-ban szívbemarkolóan szép könyvét, „A fekete emberek lelké"-t („Souls of Black Folk") a Délen uralkodó viszonyokról, s ez ugyanolyan helytállónak látszott ötven év múltán is. Nézegessünk csak bele a többi két-három tucat kiváló műbe és a több ezer közepes vagy egyszerűen rossz regénybe, szín-

darabba, költeménybe és tanulmányba, amelyek többé-kevésbé mind ugyanazt a témát taglalják, és aligha találjuk meglepőnek, hogy a néger írók úgy érezték, torkig vannak mindezzel.

És akkor jött Baldwin. Sartre, Beauvoir és Camus Párizsából, Richard Wright száműzetésének Párizsából, a „négerség"-fogalom eszmei előfutárainak, Senghornak, Diopnak és Cesaire-nek Párizsából jött Baldwin, és foggal, körömmel, késsel vágott magának utat az amerikai irodalmi életbe. Még csak harmincéves múlt, de már ott volt tarsolyában első komoly regénye, a „Menj, szólj fenn a hegyen" („Go Tell It on the Mountain"), a „Giovanni szobájában" (amely a homoszexualitás kissé erőteljes ábrázolása miatt megfekszi a legtöbb amerikai gyomrát). és egy mélyenszántó tanulmányokból összeállított, figyelemre méltó kötet, az „Egy bennszülött fiú jegyzetei" („Notes of a Native Son"). Bizonyára hallott Európában Marxról és Engelsről, imperializmusról és gyarmatosításról, de száműzetésében kimaradt azokból a mindennapos küzdelmekből (a Rosenberg házaspár pere, Willie McGee és a martinsville-i hetek ügye), amelyek a vele egykorú afro-amerikaiak nézeteinek kialakulását elősegítették. Talán éppen ennek következtében feltűnően mentes volt minden sablontól, az alkotó író átkától, nemcsak a kifejezésmód, hanem az eszmék vonatkozásában is. Semmiféle istent nem ismert, sem baloldalit, sem jobboldalit. Szabadnak látszott, akár az agyaggalamb-lövő versenyek résztvevői szemében az, aki a maga meglátása szerint bemondja a találatokat. Énje természetesen túlméretezett volt. Műveinek erősen személyes jellegéből érződött, hogy azt hiszi, azon a napon teremtették a világot, amikor ő megszületett, s az Egyesült Államok egész fehér erőszakszervezetét azzal az egyedüli céllal mozgósították, hogy *őt* elnyomják.

Feleségemmel 1958-ban tértünk vissza az Egyesült Államokba, négyévi távollét után, a karib-tengeri szigetekről. E négy esztendő alatt számos íróval érintkezésben álltam, de ha átnézem irattartóimat, nyomát sem lelem annak, hogy leveleiben

bármelyikük is említette volna James Baldwin nevét. Amikor visszatértem New Yorkba, meglepetten tapasztaltam, hogy az ismeretségi körömhöz tartozó írók, a színésznő-színműíró Alice Childress kivételével, nem ismerték Baldwint, sőt – az angol sznobok kifejezésével élve – nem is tartották szükségesnek, hogy megismerjék. Legtöbbjük véleménye szerint Baldwin jöttment hatásvadász volt, az avantgardista képeslapok („Partisan Review", „Paris Review") színes bőrű kedvence, akiről hamarosan úgyis kiderül, miféle dilettáns álművész.

1959 elején az Afrikai Kultúra Amerikai Társasága összehívta a néger írók konferenciáját. Baldwint, aki nehezen tud bármiféle meghívást is visszautasítani, meghívott felszólalónak jelölték ki abban a vitában, amelyet én vezettem. Ha jól emlékszem, a vita akörül folyt, milyen szerepük van a tiltakozó írásműveknek a modern néger irodalomban. Baldwinnak kellett volna, elképzelésünk szerint, a „l'art pour l'art" magatartást védelmeznie, ami – a tanácskozásunkon részt vevő írók álláspontját figyelembe véve – nagyjából olyasféle feladat volt, mintha a keresztények védelmével bízták volna meg az ókori Rómában. Bár az ülésszakon egyidejűleg két vita is folyt, a legtöbb író a miénken jelent meg, feltehetően azért, hogy jó alaposan megmondják Baldwinnak a magukét. De ő ügyesen megoldotta a kérdést: egyszerűen nem jött el.

Körülbelül egy hónap múlva naiv kísérletet tettem, hogy összehozzam Baldwint több ismerős íróval. Telefonon meghívtam, hogy jöjjön ki hozzánk, Queensben lévő East Elmhurst-i lakásunkra. A meghívást elfogadta – talán lelkiismeret-furdalásból, amiért nem jelent meg az írókonferencia ellene irányuló „lincs-estélyén". Elég messzire kellett hozzánk a földalattin utaznia, de megérkezett („Hello, én vagyok James Baldwin!"). Karcsú testalkatú, középmagas férfi; sötétbarna harlemi arcából kiugró szempár tekintett rám. Baldwin arcát egyszerűen nem lehet elfelejteni. Soha életemben nem láttam még egy arcot, mely ennyire a mi amerikai nyomortanyáink terméke len-

ne. Csak rá kellett nézni, és az ember megértette, miért bukkan fel nála gyerekkorának ábrázolása közben oly gyakran ez a szó: „terror". Az átöröklésnek semmi köze ehhez az archoz, az ő vonásait csakis a nagyváros véshette ki, a bérkaszárnyák szennyében és árnyékában; ott, ahol a gyerekek hamar megtanulják, hogy a baj bármely pillanatban, bármely irányból lesújthat rájuk, akár a szolgálatos zsaru, akár a szomszéd utca bandája, akár saját elkeseredett és reményvesztett szüleik részéről. Baldwin arca a kis utcai csavargóé, aki radarantennájával (azokkal a kiugró szemekkel) folyton a látóhatárt pásztázza, éberen figyelve a vész bármely jelére.

Baldwin egyike a legbeszédesebb embereknek, akikkel valaha is találkoztam – bárkit közülük könnyűszerrel le tud főzni, Malcolm X.[4] kivételével –, de azon az estén mereven ült, buzgón hallgatva; meg akart kedvelni minket, és azt akarta, hogy őt is megszeressék, így hát féken tartotta fürgén visszavágó szellemességét. Úgy hiszem, a többiek is meg akarták kedvelni. Dicsérték néhány munkáját, semmi rosszhiszemű hátsó gondolat nem volt bennük. De a hangulat valahogy mégsem tudott fölengedni. S az írók, mihelyt nem látszhatott udvariatlanságnak, csaknem mind eltávoztak – Baldwin kivételével. Akkor aztán, mint a börtönből szabadult fogoly, kigombolta inggallérját, szemmel láthatóan felengedett, és száz kilométeres sebességgel beszélni kezdett, mindenféléről az égvilágon, féktelenül áradó bölcsességgel és fel-felvillanó, remek humorral. Másnap reggel nyolc óráig nem tudtuk abbahagyni a beszélgetést; akkor Baldwin taxin ment vissza Manhattanba.

Azokban, akik nem tudják eldönteni, miként vélekedjenek Baldwinról, előbb-utóbb valamiféle tudathasadás tünetei fejlődnek ki. Hétfőn lelkesednek valamiért, amit egy folyóiratban írt, kedden viszont a szó szoros értelmében gyűlölik azért, amit állítólag a televízióban mondott. Emlékszem, milyen diadallal

üdvözölt egyszer egy Long Island-i kerti ünnepélyen két író, akik addig semlegesek voltak Baldwinnal kapcsolatban.

„Nahát – kiáltották –, a maga drágalátos Baldwinja most aztán jól megcsinálta! Most aztán kimutatta a foga fehérjét!"

A „Holiday" folyóirat számára írt hosszú cikkében – az egyik legérzékletesebb és legértelmesebb cikkben, amit valaha is írtak Harlemről – „mutatta ki a foga fehérjét" Baldwin azzal, hogy azt állította: a Riverton lakótelep néhány bérlője a faji megkülönböztetés elleni tiltakozás jeléül a bejárati folyosókba vizelt. A tényeket illetően Baldwin megbocsáthatatlanul tévedett. De ennél jóval érdekesebb, hogy milyen érveléssel támadtak neki a rákövetkező héten a feldühödött harlemi újságok. Hogyan merészelt ilyesmit írni Rivertonról, ahol előkelő néger bírók, orvosok és egyéb értelmiségiek laknak?! Nem vitás, hogy Harlem megrágalmazása volt a célja. Az egyik cikkíró homályosan és némileg ellentétben a feddhetetlen közösség tézisével, amit védelmezni akart, utalt rá, hogy az író jobban tenné, ha az alsóvárosban maradna dilettáns barátainál, vagy még inkább, ha visszamenne Párizsba, mert a harlemi utcákon nem lesz többé biztonságban.

Mármost bárki, aki valaha is élt ott, tudja, hogy Harlem rengeteg problémával, kétségbeejtő nyomorúsággal terhes. Valójában még sokkal szívszaggatóbb környezet, mint amilyennek Baldwin ábrázolta – és ha valaki kétségbe vonja ezt, úgy menjen csak végig bármelyik harlemi nyilvános iskola zsúfolt folyosóin, és beszélgessen a gyerekekkel, vagy látogassa végig a negyed sok száz kocsmáját, melyek majdnem mind fehér emberek tulajdonában vannak, és figyelje meg az italmérések közönségének reménytelen, gyötrelmes és céltalan életét. A megdöbbentő Harlemmel kapcsolatban nem csupán szegénységének fizikai látványa: vannak a világon ennél sokkal borzalmasabb nyomortanyák is, sokkal szegényebb emberek, egész országok, ahol jóformán egyetlen iskola sincs. Aminek csontja velejéig meg kellene borzongatnia minden érző embert, az inkább az,

hogy Harlem a kellős közepén van New York városának, az amerikai alkotómunka ragyogó teljesítményének, az amerikai álom beteljesülésének; ott van, mint egy láthatatlan rácsokkal körülvett ketrec, és benne szorultak, csapdába ejtve, a fiatalok tízezrei, akik olyan világban nőnek fel, ahol már világosan értésükre adták, hogy nincs rájuk szükség, fiúk és lányok, akiknek arcára, még mielőtt elérik tizennegyedik évüket, kiül a kétségbeesés vagy a veszedelmes elszántság. *Harlem az ország csődjének rút, végső szimbóluma.* Baldwin mindezt látta, és megírta a „Holiday"-ben közölt cikkében; néhány írótársunk és a néger szerkesztők azonban csak azért háborodtak fel, mert állítólag sérelem érte Harlem diplomásait!

A nézeteltérés Baldwin és más fiatal néger írók között, akikkel pedig, az ember úgy képzelné, oly sok szál fűzi őt egybe, kirívóan szembetűnik Sylvester Leaks leveléből is. Leaks sok mindent szemére vet Baldwinnak; egyebek közt bűnéül rója fel, hogy azt írta: harlemi kisfiú korában meg kellett alkudnia a valósággal, gyűlölte a fehér embereket, és félt tőlük, a négereket viszont megvetette, mert nem adtak egy Rembrandtot a világnak.

Ehhez a Rembrandtra való utaláshoz aligha érdemes bármi megjegyzést is fűzni. Mintegy 155 millió fehér bőrű amerikai él ebben a több mint 160 esztendeje fennálló országban, és még ők sem adtak a világnak egy Rembrandtot, egy Beethovent vagy egy Leonardo da Vincit. Mindez csak azt bizonyítja, hogy korszakalkotó lángelmék igen ritkán születnek, és csupán a megfelelő környezetben bontakoznak ki. Ha Beethoven ötven évvel ezelőtt jött volna a világra Mississippiben egy szegény fehér részes arató fiaként, bizonyos, hogy sohasem hallottunk volna róla. Egyetlenegy olyan esetről sem tudok, amikor egy fajvédő, aki azon az alapon vallotta magát felsőbbrendűnek, hogy lángelméktől számazik, *saját maga* valaha is alkotott volna bármit a művészetek bármely ágában, vagy feltalált volna valamit, ami előbbre vitte az emberi civilizációt.

Leaks szerint az is baj, hogy Baldwin műveiben sehol sem olvashatunk a fekete bőrűek ellenállásáról az elnyomással szemben.

A „Freedomways" 1962-es tavaszi számában ezt írta Augusta Strong egy elmés cikkében: „Remélem, hogy Baldwint legalább olyan *széles látókörűen* olvassák, mint amilyen *széles körben* publikálják egyes vezető sajtóorgánumok."

Kíváncsi lennék, vajon széles látókörűen olvassák-e Baldwint azok, akiknek a legközelebb kellene hozzá állniuk?

Tudom, hogy Sylvester Leaks harcos író, nem csekély személyes bátorsággal van megáldva, s munkásságát őszintén a néger szabadság kivívásának szenteli. (Ő egyébként azzal a csodálatra méltó és nagyon irodalmiatlan tulajdonsággal is meg van áldva, hogy tudja, mikor jön el annak az ideje, amikor az írónak le kell tennie a tollat, abbahagynia a beszédet, és öklével kell a harcba avatkoznia.) De bizonyára tisztában van vele, hogy az a fekete ifjonc, aki nem alkuszik meg valamiféle módon a valósággal, egyszerűen nem maradhat életben.

Emlékszem, gyerekkoromban az egyik nyári vakációt rokonaimnál töltöttem abban a dél-carolinai kisvárosban, ahol születtem. Egy délután, amikor unokafivéremmel a fehér városrészen mentünk keresztül, két fehér gyerek támadt ránk, egy fiú és egy lány. Gyapot-magházakkal hajigáltak. Tizenegy éves voltam, de már akkor gyűlöltem a fehér embereket. És a világot úgy értékeltem, ahogy azt Washington nyomornegyedében megtanultam. Rárontottam a fiúra és a lányra, leütöttem őket, s amikor a földre estek, agyon akartam rugdalni mindkettőjüket. Unokabátyám ráncigált el onnan, maga után húzott, úgy menekültünk a városon át a színes bőrűek negyedébe, ahol aztán, nagyanyám házában, büszkén kikotyogtam nagy diadalom történetét. Ámde azzal, hogy fehér támadóimon végrehajtottam az igazságos ítéletet, az egész néger közösséget veszélybe sodortam. Sokáig emlékezetes maradt, ahogy az egyik nagybátyám megkorbácsolt, s még azon az éjszakán – azonmód, égő

üleppel – felcsempésztek egy észak felé induló vonatra. A megalkuvás, amire a valósággal szemben kényszerültem, így fogalmazható meg: fel kellett adnom azt az elképzelésemet, hogy Dél-Carolinában ugyanolyan kisfiú lehetek, mint mások, tehát jogom van öklömmel is megvédeni magamat. A valóság viszont az, hogy ha nagyanyám és nagybátyám meghagytak volna ebben az elképzelésemben, már a tizenkettedik évemet sem érhettem volna meg.

E történetben az a legrendkívülibb, hogy korántsem rendkívüli, hanem közhely. Így vagy úgy, ezen a szinten vagy egy másikon, de valamilyen módon minden egyes fekete bőrű felnőttnek, aki ma az Egyesült Államokban él, meg kellett alkudnia a fehér hatalom valóságával.

De nézzük csak tovább Sylvester Leaks levelét. Azt hiszem, nagyon furcsa néger gyerek az, aki a fehér emberek hatalma láttán ne kívánta volna még soha, bárcsak ő is fehérnek született volna, s aki egyszer sem fordította még a fehérek világával szemben táplált gyűlöletét saját maga és népe ellen. Baldwin a „New Yorker"-ben megjelent egyik cikkében („Levél gondolataim egy tájékáról") nemrég ezt írta:

„Valójában attól a perctől kezdve, hogy szemüket először rányitják a világra, arra tanítják a négereket ebben az országban, hogy megvessék önmagukat. A világ fehér, ők pedig feketék. A hatalom a fehér emberek kezében van, ami azt jelenti, hogy felsőbbrendűek, mint a feketék (a dolog természeténél fogva, vagyis: Isten rendeléséből), s a világ számtalan úton-módon tudatosítja, érezteti és teszi félelmetessé ezt a különbséget. Jóval azelőtt, hogy a néger gyerek észreveszi – megértésről nem is szólva –, máris erre reagál, ez vezérli."

Nehéz elképzelni, hogyan vitathat bárki is valamit, ami ilyen nyilvánvaló. Vagy annyira a fejünkbe verték évszázado-

kon át a négerekről alkotott fehér sablonokat, hogy nem merünk szembenézni az igazsággal, ha nem vet ránk jó fényt? Addig nem is szabad a fekete írónak, amíg ezt meg nem teheti, addig csak azzal a kényelmetlen tudattal végezheti munkáját, hogy válla fölött állandóan két szempár lesi, mit ír: az egyik a fehér kiadóé, a másik pedig afro-amerikai harcostársáé, aki hangosan kiátkozza, ha bármi olyat ír le, ami látszatra megerősíti a négerekről alkotott fehér sablonokat. Olyan kötéltánc ez, amire egyetlen alkotó írót sem lehet rákényszeríteni. A jelek szerint Baldwin azt mondja, amit minden írónak mondania kell: „A pokolba mindkettőtökkel! Én önmagamhoz akarok hű lenni!" És munkásságából arra következtethetünk, hogy tudja: a mi világunkban a sablon kétélű fegyver, s az amerikaiak – feketék és fehérek – vagy megszabadulnak a sablonokkal terhes amerikai mitológiába vetett hitüktől, vagy maga a nemzet fog olyan válságsorozatba jutni, amiből talán ki sem kerülhet elevenen.

Baldwin pályafutása elején erősen hangsúlyozta, hogy elveti a tiltakozó irodalmat. De, amint Augusta Strong cikkében kifejti, a „Menj, szólj fenn a hegyen" talán kevésbé nyílt, ám nem kevésbé hatásos tiltakozás az amerikai faji elkülönítés ellen, mint bármi más, amit idézhetnénk. Sőt, nekem úgy rémlik, hogy amit Baldwin írt – kivéve *azt a könyvet* (a „Giovanni szobájában"-t) –, az első szótól az utolsóig a tiltakozó irodalom legjobb tradícióinak szellemében fogant. Némi boszszúsággal azt kell látnia, hogy e műfaj, mely 1955-ben saját holtsúlyának terhe alatt haldokolni látszott, most nagyon is eleven és életerős, és ez nagyrészt éppen annak köszönhető, hogy ő művészi formában újjáélesztette az esszét.

Mindent egybevetve, meg tudná-e valaki pontosan mondani, mi az, ami Baldwin munkásságában a legnagyobb érték? Én úgy hiszem, az a képessége, hogy gyönyörű, szenvedélyes és meggyőző prózában tudja megragadni a lényegét a négerek azon elhatározásának, hogy szabad emberként akarnak élni

mindnyájunk otthonában – Amerikában –, s ha így nem élhetnek, akkor felperzselik ezt az otthont. De azért nem hiszem, hogy Baldwin maga tűzcsóvát szeretne vetni erre az otthonra. A többi harcos fekete értelmiségi nagyrészt megszakította a párbeszédet a fehér Amerikával. Amennyire lehet, csak saját népükhöz szólnak, övéiket biztatják, hogy emeljék harcukat magasabb, támadóbb szintre. Baldwin, csaknem egyedül, még mindig a fehérekhez szól, szeretettel, szenvedéllyel, megmutatva számukra a kiutat – feltéve, hogy hajlandók lesznek hallgatni rá.

A harlemi tanítókhoz

Hadd mondjam el mindenekelőtt, hogy nagyon veszélyes időket élünk.[1] Ennek mindazok, akik itt egybegyűltek, valamiképpen tudatában vannak. Forradalmi helyzetben vagyunk, bármily népszerűtlen lett is ez a kifejezés hazánkban. A társadalmat, amelyben élünk, végzetes veszély fenyegeti, de nem Hruscsov részéről, hanem belülről. Éppen ezért az ország minden polgárának, aki felelősnek érzi magát, és különösképpen önöknek, akik az ifjúság elméjével és szívével foglalkoznak, fel kell készülniük a „teljes leégésre". Vagy más szóval, meg kell érteniük, hogy ha az ember megpróbálja korrigálni oly sok nemzedék tévhiteit és kegyetlenségét, melyek nem csupán az iskolatermekben, hanem az egész társadalomban hatnak, akkor a legfantasztikusabb, a legbrutálisabb és a legelszántabb ellenállásba ütközik. Semmi okunk azzal áltatni magunkat, hogy ez nem fog bekövetkezni.

Mivel itt tanítókhoz szólok, én magam pedig nem vagyok pedagógus, és bizonyos vonatkozásban elég könnyen elbátortalanodom, kérem, engedjék meg, hogy erről ne beszéljek többet, és rátérjek arra, ami véleményem szerint az oktatás elsőrendű és kizárólagos célja. Nekem az lenne az elképzelésem, hogy ha egy gyerek megszületik, és tegyük fel, én vagyok az apja, úgy feladatom és legfőbb kötelességem, hogy civilizáljam ezt a gyereket. Az ember társas lény. Nem létezhet a társadalom nélkül. A társadalom viszont bizonyos dolgoktól függ, melyeket az adott társadalmon belül mindenki magától értetődőnek tekint. Mármost nekünk azzal az alapvető ellentmondással kell szembenéznünk, hogy az egész nevelési folyamat egy bizonyos társadalom keretein belül zajlik le, s arra irányul, hogy állan-

Harlem festői és szobrászai

CHARLES WHITE

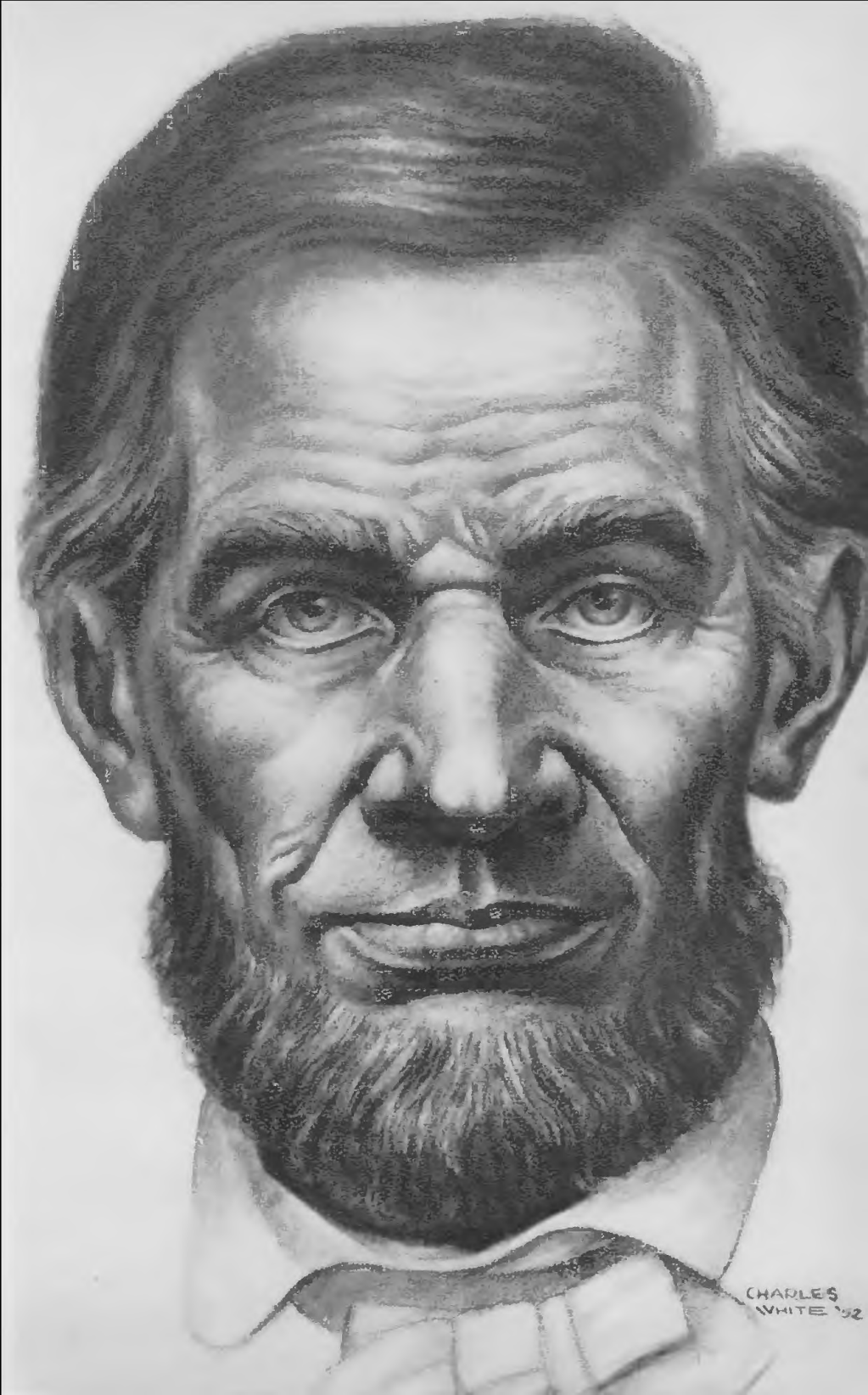
CHARLES
WHITE '92

ELIZABETH
CATLETT

JOHN BIGGERS

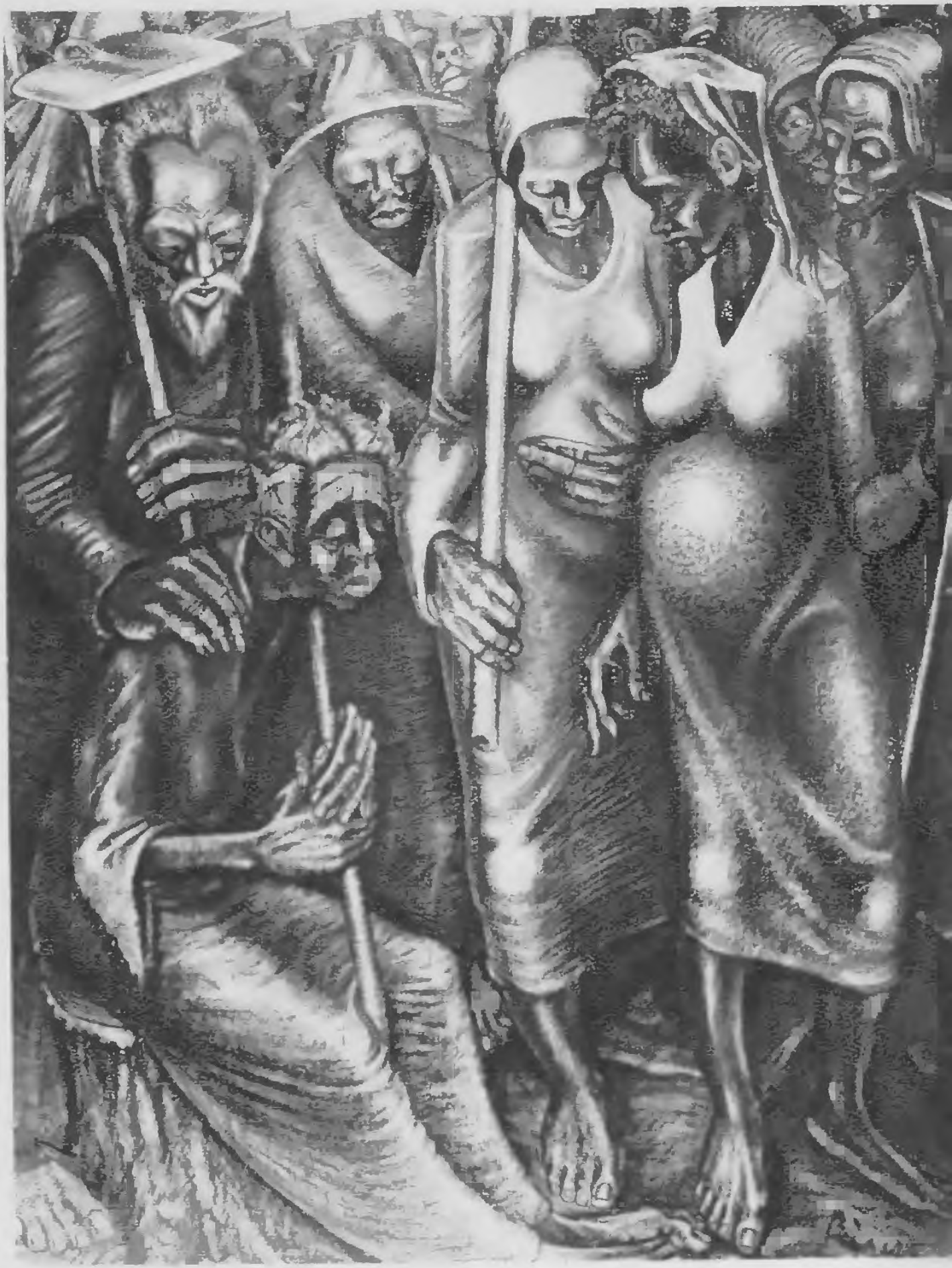

JACOB LAWRENCE

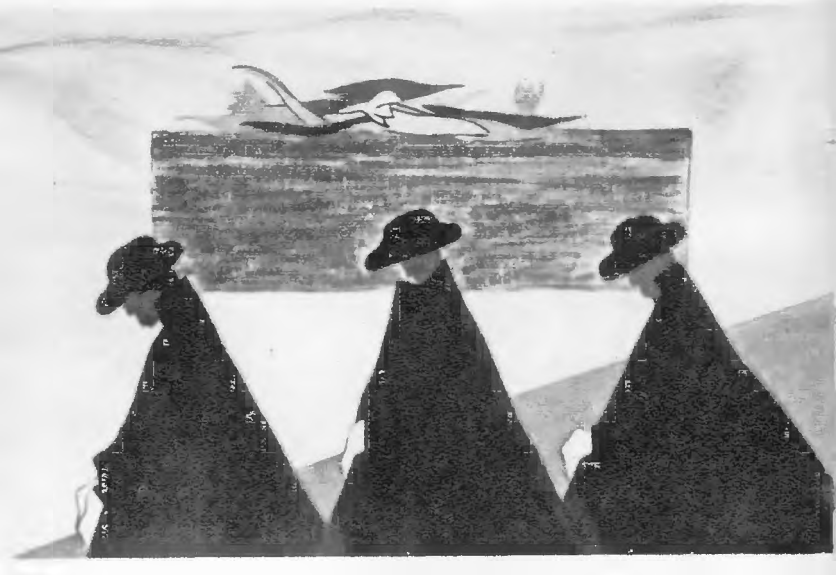

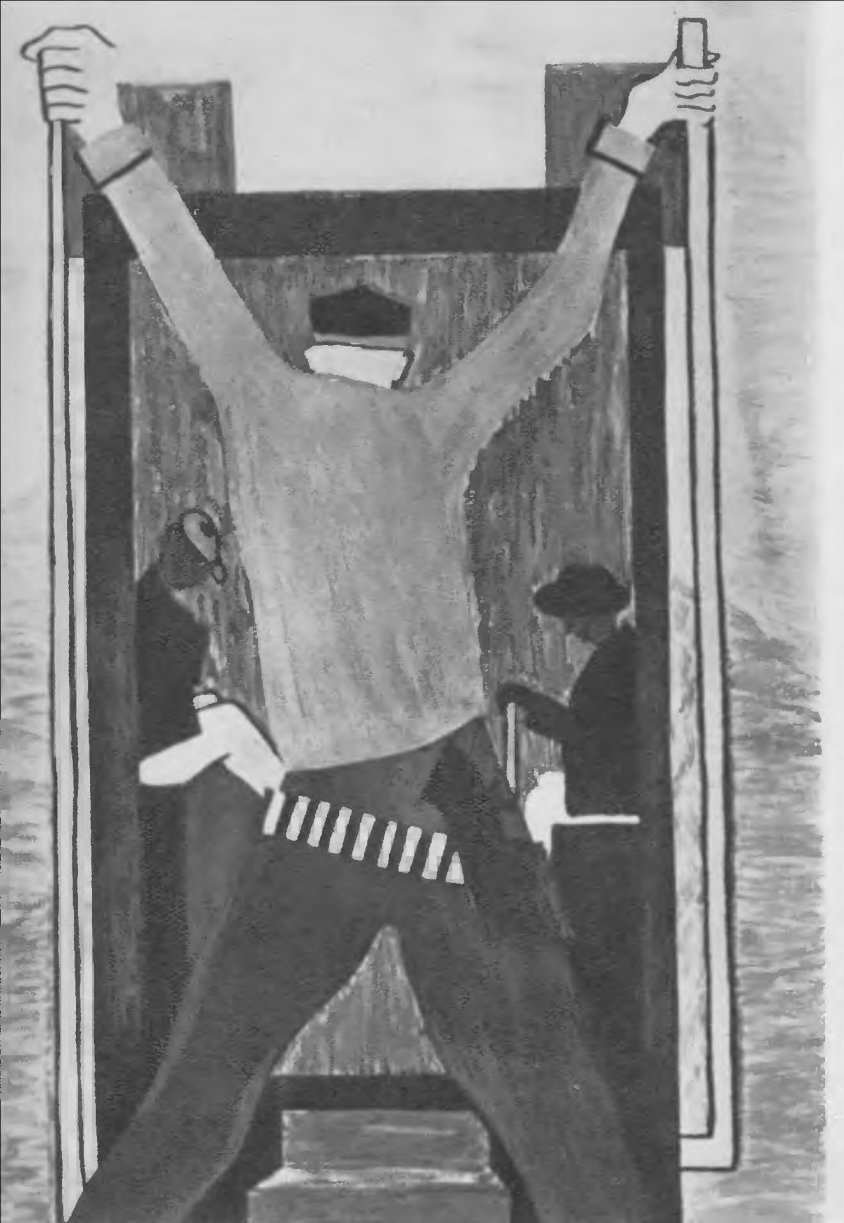

2
3
4

RICHMOND BARTHÉ

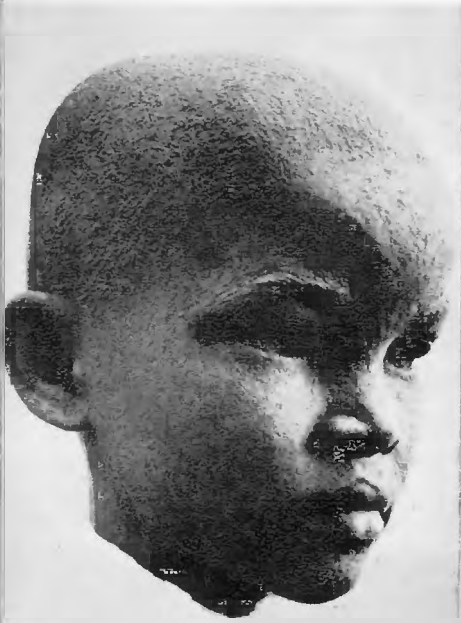

dósítsa a társadalom célkitűzéseit. Így például azok a fiúk és lányok, akik a náci harmadik birodalom fennállása idején születtek, s akiket a harmadik birodalom céljainak megfelelően neveltek, barbárok lettek. A nevelés paradoxona pedig éppen az, hogy amint öntudatossá válik valaki, rögtön vizsgálni kezdi a társadalmat, melyben nevelését kapta. A nevelés célja végső fokon, hogy az egyént képessé tegye arra, hogy a maga szemével nézze a világot, önállóan határozzon, meg tudja mondani önmagának, hogy ez fekete vagy fehér, s el tudja dönteni a maga számára, hogy van-e vagy nincs isten az égben. Mert az ember csak úgy alakíthatja ki személyiségét, ha kérdéseket tesz fel a világmindenségről, majd megtanulja, hogyan élje az életét ezekkel a kérdésekkel. De egyetlen társadalom sem rajong az ilyesfajta egyénekért. A társadalom igazi eszményképe az olyan állampolgár, aki egyszerűen betartja társadalmának szabályait. De amikor egy társadalom ezt elérte, akkor már meg is érett a pusztulásra. Mindenkinek, aki felelősnek érzi magát, kötelessége, hogy vizsgálja a társadalmat, próbálja megváltoztatni, és harcoljon ezért – bármi kockázat árán is. Ez a társadalom egyedüli reménysége. Ez az egyedüli út és mód, ahogyan a társadalmak megváltozhatnak.

Mármost, ha bármi igazság is van abban, amit megpróbáltam felvázolni, egy pillanatig sem kétséges, legalábbis előttem, hogy minden négert, aki ebben az országban született, és akit az amerikai oktatási rendszernek vetnek alá, az a veszély fenyeget, hogy tudathasadása lesz. Egyrészt a csillagos lobogó árnyékában jött a világra, s e lobogó – így mondják neki – olyan ország jelképe, mely sohasem vesztett háborút. Hűséget esküszik a zászlónak, mely mindenki számára „szabadságot és igazságot" biztosít. Gyermeke az országnak, ahol bárkiből elnök lehet, és így tovább. Másrészt viszont hazája és honfitársai azt is megmagyarázzák neki, hogy soha, semmivel nem járult hozzá a civilizációhoz, s hogy múltja nem egyéb, mint az örömest elviselt megaláztatások sorozata. A köztársaság elmondja

neki, hogy apja, anyja, ősei mind boldog, ügyefogyott, dinnyezabáló feketék voltak, akik imádták gazdáikat, s ő maga sem más; értékét – mint négerét – egyetlenegy dolog szabja meg: a fehér emberek iránt táplált odaadó rajongása. S ha azt hiszik, hogy túloztam, tanulmányozzák a mondákat, melyek oly nagy számban terjedtek el a négerekről hazánkban.

Ezek a dolgok pedig sokkal hamarább betörnek a gyerekek tudatába, mintsem azt mi, felnőttek képzelnénk. Minket, felnőtteket könnyen be lehet csapni, hiszen oly nagyon akarjuk, hogy becsapjanak. A gyerekeknél azonban más a helyzet. A gyerekek, akik még nem tudják, milyen veszedelmes a dolgok mélyére nézni, mindent megfigyelnek, egymást is megfigyelik, és levonják a maguk számára a tanulságot. Még nincs megfelelő szókincsük, hogy kifejezhessék, amit látnak, mi pedig, az idősebbek, értjük a módját, hogy egykettőre, minden különösebb nehézség nélkül megfélemlítsük őket. De a fekete gyerek, aki figyeli a világot maga körül akkor is, ha még nem tud vele mit kezdeni, jól tudja: van valami oka annak, hogy anyjának oly keményen kell dolgoznia, s apja mindig feszült izgalomban él. Tudatában van, hogy kell valami okának lennie, amiért az apja vagy az anyja, ha ő az autóbusz első üléseire ül, pofon vágja és hátracipeli a busz belsejébe. Tudatában van, hogy valami szörnyű súly nehezedik a szülei vállára, ami őt is fenyegeti. És nem sok időbe telik, amíg – részben már az iskolapadban – felismeri a ránehezedő elnyomás arculatát.

Mondjuk, hogy a gyerek hétéves, és én, az apja, el akarom vinni az állatkertbe, vagy a Madison Square Gardenbe, vagy az ENSZ székházába, vagy bármelyikéhez a nagyszerű műemlékeknek, melyeket New Yorkban mindenfelé megtalálhatunk. Felszállunk az autóbuszra, s elindulunk onnan, ahol lakom, a 131. Street és a Seventh Avenue sarkáról, áthaladunk a parkon, és beérünk New York Citybe, amely már nem Harlem. Mármost az a hely, ahol a fiú lakik – akkor is, ha új lakóte-

lep – nemkívánatos környezet. Mert ha azoknak az új lakótelepeknek valamelyik házában lakik is, amelyekre mindenki olyan büszke New Yorkban, a kapu előtt, ha ugyan nem közelebb, már ott látja a striciket, a szajhákat, a kábítószerek élvezőit – egyszóval a gettó életének minden veszedelmét.

És a gyerek tudja ezt, akkor is, ha nem érti, miért van így.

Még jól emlékszem, milyennek láttam először New Yorkot. Még egészen más város volt, amikor születtem, ahol születtem. Onnan, ahol laktunk, a Park Avenue villamossínjeire láttunk le. Ez is a Park Avenue volt – de nem is sejtettem, mi jelent a Park Avenue *a belvárosban*. Az a Park Avenue, ahol én felnőttem – s amely még mindig létezik – sötét és mocskos. Ezen a Park Avenue-n senkinek sem jutna eszébe egy Tiffany-féle ékszerüzletet[2] nyitni, de ha bemegy az ember a belvárosba, akkor rájön, hogy a szó szoros értelmében vett fehér világba érkezett. Ez a világ gazdag – vagy legalábbis gazdagnak látszik. Tiszta, mert a belvárosban összeszedik a szemetet. A kapukban portások vannak. Az emberek úgy járnak-kelnek, mintha az övék volna az, ahol vannak – és valójában úgy is van. És ez mellbe vágja az embert. Az ember nemigen tudja összhangba hozni mindezt önmagával. Nem érti, mit jelent. Csak azt tudja – ösztönösen –, hogy ebből semmi sem az övé. Ezt tudja az ember, még mielőtt megmondják neki. De kié ez, és ki viseli a költségeit? És miért nincs a mi számunkra is?

Később aztán, amikor fűszeresinas vagy kifutófiú lesz az emberből, és megpróbál bemenni az egyik ilyen házba, valaki rászól: „Eredj a hátsó bejárathoz!" S még később, ha valami furcsa véletlen folytán úgy adódik, hogy egy barátja él e házak valamelyikében, valaki megint nekiszögezi a kérdést: „Hol a csomagod?" Ez persze semmiképpen sem a dolgok lényege. Csak oda akartam kilyukadni, hogy mire a néger gyerek idáig eljut, addigra a lehetőségeknek már csaknem minden ajtaját bevágták az orra előtt, s ezellen nagyon keveset tehet. Többékevésbé el kell fogadnia, azzal a lélek mélyén gomolygó, ve-

szedelmes haraggal, amely épp azért oly veszedelmes, mert sohasem mutatják ki. Pontosan ilyenek azok a hallgatag emberek, akiket a fehérek életük minden napján látnak – a portás, a szobalány, akitől mindössze ennyit hallani: „Igen, uram", „Nem, asszonyom". Ők azt mondják nektek, hogy esik az eső, ha *ezt* akarjátok hallani, és azt mondják, hogy süt a nap, ha *azt* akarjátok hallani. De valójában gyűlölnek benneteket – gyűlölnek, mert az ő szemükben (és igazuk van) köztük és az élet között álltok. Erre majd még vissza is szeretnék térni, mert úgy hiszem, a legdöbbenetesebb tény, amivel szembe kell néznünk.

De van még valami, amit a néger gyerek ugyancsak megtehet. Minden utcagyerek – magam is utcagyerek voltam, így hát tudom – figyeli a társadalmat, mely kitermelte, figyeli e társadalom mércéit, melyeket senki sem tart tiszteletben, figyeli az egyházakat, a kormányt és a politikusokat, s eközben megérti, hogy ez az egész gépezet valaki más érdekében működik – nem az ő érdekében. Nincs is benne hely az ő számára. És ha igazán dörzsölt fickó, igazán könyörtelen, igazán erős – és sokan közülünk azok –, akkor valamiféle bűnöző lesz belőle. Bűnöző – mert ez az egyetlen lehetőség számára, hogy élhessen. Harlem és e nagyváros minden gettója – az ország minden gettója – tele van olyan emberekkel, akik törvényen kívül élnek. Eszükbe sem jutna, hogy valaha is rendőrt hívjanak. Ügyet sem vetnek azokra a deklarációkra, amelyekre oly büszkék vagyunk a július negyediki nemzeti ünnepen.[3] Egyszer s mindenkorra hátat fordítottak ennek az országnak. Ügyeskedve élnek máról holnapra, és valójában csak azt a napot várják, amikor végre megláthatják, hogy az egész gépezet felmondja a szolgálatot.

Mindennek az a lényege, hogy olcsó munkaerő-forrásnak hozták ide a fekete embereket. A gazdasági rend nélkülözhetetlen tartozékai voltak. S annak igazolásául, hogy úgy bántak

velük, mintha állatok lettek volna, a fehér köztársaságnak bele kellett ringatnia magát abba a hitbe, hogy ezek az emberek tényleg állatok, tehát *megérdemlik,* hogy eszerint bánjanak velük. Ezért nem lel a néger gyerek szinte semmire, ami népének tényleges történelmével kapcsolatos. Mert hiszen, mihelyt gyanította ez az „állat" a maga értékét, mihelyt hinni kezdte, hogy ő is ember, rögtön nekitámadt az egész hatalmi gépezetnek. S Amerika ez okból törekedett oly sokáig arra, hogy a négereket megtartsa régi helyükön. Azt szeretném megértetni önökkel, hogy ez nem Isten rendelése volt, nem a véletlen műve, sőt még csak nem is jóakaratú embereké, akik olyasmibe keveredtek, amit nem értettek. Nem, ez előre megfontolt politika volt, amit könyörtelenül végrehajtottak, hogy a feketék húsából pénzt sajtoljanak ki. És ezért vagyunk most tűrhetetlen bajban, mert ezzel a ténnyel sohasem néztünk szembe.

A rekonstrukció, ahogyan a dokumentumokból kiolvasom, alku volt Észak és Dél között, ebben az értelemben: „Felszabadítottuk őket a helyhez kötöttség alól – és kiszolgáltattuk a munkáltatóknak." Amikor elhagytuk Mississippit és feljöttünk Északra, akkor sem érkeztünk el a szabadságba. A munkapiac legaljára kerültünk, és ott vagyunk ma is. Még a harmincas évek nagy gazdasági válsága sem változtatott a néger és a fehér munkások viszonyán a szakszervezetekben. Ebben a köztársaságban még ma is annyira ki van forgatva az emberek gondolkodása, hogy akadnak, akik egész komolyan kérdezik, mégpedig teljes jóhiszeműséggel: „Voltaképpen mit akarnak ezek a négerek?" Sok ostoba kérdést hallottam már életemben, de ez talán a legostobább és a legsértőbb. Ám éppen arról van szó, hogy akik ezt kérdezik, nézetük szerint jóhiszeműen, valójában maguk is áldozatai az összeesküvésnek, melynek célja: elhitetni a négerekkel, hogy nem teljes értékű emberek.

Én, hogy egyáltalán élni tudjak, nagyon hamar eldöntöttem, hogy valahol hiba történt. Hogy én nem vagyok „nigger", még ha ti, fehérek így is neveztek. S ha mégis „nigger" vagyok a

szemetekben, akkor *tiveletek* van valami – *nektek* van valamire szükségetek. Már egészen ifjú koromban rá kellett jönnöm, hogy semmi olyan nem vagyok, aminek ti tartotok. Példának okáért, nem voltam boldog. A legkülönbözőbb okok miatt, de tény, hogy sohasem nyúltam görögdinnyéhez. A fehér emberek találtak ki engem, de akkor már eleget tudtam az életről, hogy megértsem, bármit is találjatok ki, bármit is tervezzetek el, az ti vagytok! Most tehát ott tartunk, hogy egy egész ország népe azt hiszi rólam, hogy „nigger" vagyok, én viszont *nem hiszem,* így aztán áll a harc! Mert ha én nem vagyok az, aminek mondanak, akkor *ti sem* vagytok azok, aminek hiszitek magatokat! És ez okozza a válságot.

Valójában nem a „néger forradalom" az, ami feldúlja az országot. Ami az országot feldúlja, az a saját jellegéről vallott felfogása. Ha például megváltoztatnák valamennyi iskola tananyagát úgy, hogy a négerek többet tanulnának önmagukról és mindarról, amivel ténylegesen gyarapították az amerikai kultúrát, ezzel nemcsak a négereket szabadítanák fel, hanem a fehéreket is, akik semmit sem tudnak saját történelmükről. Mert ha az ember rákényszerül, hogy bárki történelméről egy bizonyos vonatkozásban hazudjon, akkor mindenben hazudnia kell. Ha ti, fehérek az én itteni helyzetemről nem mondhatjátok meg az igazat, ha úgy kell beállítanotok a dolgot, mintha én csak azért kapáltam volna azt a rengeteg gyapotot, mert úgy szerettelek benneteket, akkor saját magatoknak ártotok. És akkor őrültek vagytok.

Most pedig térjünk vissza egy pillanatra az előbb említett hallgatag emberekhez – a portáshoz és a szobalányhoz –, akik, amint mondottam, nem néznek az égre, ha megkérdik tőlük, hogy esik-e az eső, hanem gazdájuk arcát fürkészik. Őseimet és engem magamat is nagyon jól megneveltek. Mi már nagyon hamar megértettük, hogy ez a nemzet nem keresztény. Mert nem azon múlik, hogy mit mond az ember, és milyen gyakran jár templomba. Az apám és az anyám, a nagyapám és a nagy-

anyám is tudták már, hogy keresztények nem viselkednek így. Ilyen egyszerű az egész. És ha így áll a dolog, akkor semmi értelme, hogy az erkölcsről tett saját nyilatkozataik szellemében tárgyaljunk a fehér emberekkel, hiszen úgysem tartják tiszteletben e nyilatkozatokat. Az ember nem tehet egyebet, mint hogy elfordul, mindig csak mosolyog, és azt mondja nekik, amit hallani akarnak. De ha valamelyikünk erről beszél, mindig azzal vádolják, hogy meggondolatlanul fecseg.

Mindez annyit jelent, hogy iszonyatosan sok keserűség gyülemlett fel ebben az országban. Eddig még sosem talált kivezető utat – de hamarosan megtalálhatja. S nagy veszélynek teszik ki magukat azok a jó szándékú fehér liberálisok, akik úgy beszélnek a négerekkel, mintha misszionáriusok lennének. Egyszóval, nagy árat kell fizetni mind e hallgatag emberek felszabadításáért – azért, hogy életükben először szabadon vehessenek lélegzetet, és *megmondják* nektek, mi a véleményük rólatok. És meg kell adni annak az árát is, hogy felszabaduljanak mindazok a fehér gyerekek – sokan közülük már a negyven felé járnak –, akik sosem nőttek fel, és nem is fognak felnőni, mert nem ismerik saját magukat.

A nemzeti önismeretet Amerikában a vitéz ősökről szóló mondák sorozata helyettesíti. Elképesztő számomra például az, hogy a jelek szerint sokan valóban hiszik, hogy az országot egy maroknyi hős alapította – olyan hősök, akik szabadok akartak lenni. Ez még véletlenül sem igaz. Valójában ugyanis az történt, hogy néhányan elhagyták Európát, mert ott már nem maradhattak tovább, és valahová el kellett menniük, hogy megcsinálják a szerencséjüket. Ennyi az egész. Éhesek voltak, szegények voltak, fegyencek voltak. Akik vitték valamire Angliában, azok nem ültek fel a „Mayflower"-re[4]. Így alapították ezt az országot. Nem Gary Cooper[5] alapította. És mégis, egy egész nép, egy egész köztársaság hisz az ilyesféle mondákban, olyannyira, hogy – amint látom – még ma is aszerint vá-

lasztja ki politikai képviselőit, hogy mennyire hasonlítanak Gary Cooperre. Márpedig ez veszedelmesen infantilis dolog, ami a nemzeti élet minden szintjén megmutatkozik. Számomra például, amikor Európában éltem, az egyik legkínosabb élmény az volt, hogy látnom kellett, miként járnak-kelnek az amerikaiak Európa-szerte, ezt is, azt is összevásárolva, és mindenkit megsértve – még csak nem is rosszindulatból, hanem egyszerűen azért, mert nem tudnak tisztességesebben viselkedni. Nos, ily módon bántak mindig velem is. Nem voltak kegyetlenek; egyszerűen észre sem vették, hogy a világon vagyok. Fogalmuk sem volt róla, hogy érzelmeim is vannak.

Arra szeretném itt felhívni a figyelmüket, hogy a száz éve vagy még régebben így viselkedő amerikai fehér ember régesrégen elvesztette már valóságérzetét. Miután furcsa módon megteremtette regéit a négerekről és saját történelméről, regéket teremtett a világról is, olyannyira, hogy meg volt döbbenve például azon, hogy akadhatnak emberek, akik Castro hívéül szegődnek, hogy vannak emberek szerte a világon, akik nem rejtőznek el ijedtükben, ha a „kommunizmus" szót hallják, s hogy a kommunizmus a huszadik század egyik realitása, amit nem lehet legyőzni azzal, ha úgy tesznek, mintha nem is létezne. Hazánkban ma a politikai színvonal, azok miatt, akiknek már benőhetett volna a fejük lágya, siralmasan alacsony.

A biblia mondja egy helyütt, hogy ahol nincs előrelátás, ott a nép el fog pusztulni. Azt hiszem, egy percig sem kétséges, hogy itt, e hazában minket ma tényleg fenyeget – tűrhetetlenül fenyeget – az előrelátás hiánya.

Megfoghatatlan, hogy egy szuverén nép továbbra is csak azt hajtogassa szánalmasan – ahogyan mi tesszük –, hogy „én ez ügyben semmit sem tehetek, a kormányon múlik". A kormányt a nép hozza létre. Felelős a népnek. És a nép felelős érte. Egyetlen amerikainak sincs joga eltűrni, hogy amikor lenn Délen mindenfelé bombákat dobnak néger gyerekekre, tűzoltófecskendővel locsolják, összeverik és agyonlövik őket, jelenlegi kormá-

nyunk azt mondja, hogy ezellen semmit sem tehetünk. Bizonyára volt idő az ország életében, amikor általános felzúdulást keltett volna, és egy Wallace-féle kormányzó életét veszélyeztette volna, ha a vasárnapi iskolába bombát dobnak, és négy gyerek meghal. Mert itt ez történt meg, és nem követte általános felzúdulás.

Amint beszédem elején mondottam, a nevelés egyik paradoxona, hogy az egyén szükségszerűen hadiállapotba kerül a társadalommal, mihelyt kezd kifejlődni benne az öntudat. Ha az ember műveltnek tartja magát, kötelessége megváltoztatni a társadalmat. A tények – a morális és politikai tények – alapján meg kell állapítanunk, hogy társadalmi rendünk elmaradott. Mármost, ha én tanító volnék ebben az iskolában, vagy bármelyik néger iskolában, és néger gyerekekkel foglalkoznék – olyanokkal, akik naponta csak néhány órára vannak a gondjaimra bízva, aztán visszatérnek az otthonukba és az utcára, s akiknek már van képük a jövőjükről, tudják, hogy az óráról órára kilátástalanabb és sötétebb lesz –, én azt próbálnám megértetni velük, hogy azok az utcák, azok a házak, azok a veszedelmek, azok a lelki gyötrelmek, melyek körülveszik őket, kriminálisak. Azt próbálnám megértetni az ilyen gyerekkel, hogy mindez annak a bűnös összeesküvésnek a következménye, melynek célja az ő elveszejtése. Arra oktatnám őt, hogy ha azt akarja, hogy ember váljék belőle, akkor azon nyomban el kell határoznia, hogy erősebb ennél az összeesküvésnél, és sohasem szabad megbékélnie vele. És hogy az egyik fegyver, amelyre szüksége lesz, ha nem akar megalkudni ezzel az összeesküvéssel, és meg akarja semmisíteni, a kellő önbecsülés. Megtanítanám rá, hogy jelenleg ebben az országban nagyon kevés az olyan eszmény, mely méltó a tiszteletre; és az ő feladata, hogy az ország fennmaradása és egészsége érdekében változtasson ezeken az eszményeken. Felhívnám a figyelmét arra, hogy a tömegkultúra – ahogyan például a televízióból, a képregényekből és a filmekből megkapja – nagyon beteg emberek képzele-

ténak a szüleménye, s tudnia kell, hogy az egész nem egyéb, mint fantazmagória, aminek semmi, de semmi köze a valósághoz. Megtanítanám rá, hogy a sajtó, amit olvas, nem olyan szabad, mint ahogyan maguk a sajtótermékek állítják – de ezen is változtathat. Megpróbálnám megmagyarázni neki, hogy amiként az amerikai történelem hosszabb, nagyobb, változatosabb, szebb és szörnyűségesebb, mint amit bárki valaha is elmondott róla, ugyanúgy nagyobb, vakmerőbb, szebb és szörnyűségesebb, de főleg sokkal nagyobb a világ is – és ez a világ az övé. Felvilágosítanám, hogy nem kell elköteleznie magát egyetlen adott kormányzat, politikai irányzat vagy időpont kínálkozó alkalmainak sem – jogában áll és szükséges is, hogy mindent megvizsgáljon. Igyekeznék megmagyarázni neki, hogy semmit sem tud Castróról, aki egyszerűen rámondja, hogy „az kommunista". Ilyen módon nem lehet *semmit* megtudni sem Castróról, sem Kubáról, sem a világról. Megpróbálnám megértetni vele, hogy pillanatnyilag egy hatalmas provinciában él. Amerika nem a világ, és ha Amerika nemzetté akar válni, akkor – ennek a gyereknek a segítségével – rá kell jönnie, hogyan használhatja fel a töméntelen lehetőséget és energiát, amit ez a gyerek képvisel. Mert ha az ország nem találja meg a módját, hogy felhasználja a gyerekben rejlő energiát, akkor ez az energia el fogja pusztítani.

JOHN HENRIK CLARKE

James Baldwin elidegenedése

James Baldwin tehetsége, mely most már teljesen kibontakozott, nem könnyen született, nem úgy bukkant fel egyik napról a másikra, ahogyan új felfedezői közül többen is szeretnék elhitetni. Évekig érlelődött a harlemi gettóban, mielőtt Baldwin csaknem egy évtizede átment Európába, hogy onnan próbálja felfedezni Amerikát, és felmérni, milyen kapcsolatok fűzik őt magát és népét az Egyesült Államokhoz. 1963-ban megjelent könyve, az „Ezután a tűz következik" („The Fire Next Time"), ahol ezt a felfedezést ábrázolja, egyike azoknak a műveinek, amelyekben a maga helyét és ismérveit kutatja.

E kutatás nehézségeiről írta nemrég Sterling Stuckes, a Néger Kulturális és Történelmi Bizottság elnöke:

„Az amerikai négerek tragédiája kettős rosszból ered: a rabszolgaság tapasztalataiból és a faji elkülönítés különféle formáiból, melyek a törvény és a szokások erejére támaszkodva egy évszázada az egész országban fennállnak. A négerek látszatszabadsága, mely úgy fejlődött ki, hogy mögötte ott maradt a két és fél évszázados rabszolgaság iszonyú háttere, legalább olyan pusztító hatással van szellemi világukra – értékrendjükre és önmagukról alkotott elképzelésükre –, mint munkás hétköznapjaik világára."

Ez a látszatszabadság sokszor megalázóbb, mint a rabszolgaság, és nehezebben is lehet küzdeni ellene, mert a négereknek megadja a szabadság illúzióját, miközben magát a szabadságot megtagadja tőlük.

Így aztán a négerek továbbra is idegenek maradnak abban

az országban, ahol népük több mint háromszáz esztendeje él. Az „Ezután a tűz következik", Baldwin legtöbb írásához hasonlóan, erről az elidegenedésről szól.

A könyv két tanulmányból áll, egy hosszúból és egy rövidből. A rövid tanulmány („Tömlöcöm megrázkódott") eredetileg a „Progressive" folyóiratban jelent meg. A hosszabb tanulmány („Odalenn a keresztnél") a „New Yorker"-ben látott először napvilágot „Levél a tudatom egyik tájékáról" címmel, s ma már gyűjtők vadásznak arra a számra, amelyben megjelent.

Baldwinnak korunk minden más írójánál jobban sikerült visszaadnia a szubjektív esszének mint irodalmi műfajnak régi rangját. Személyes sérelmeinek korlátozottan előnyös nézőpontjából nyitott „ablakot a világra". Szerepe, amit betölt, az emberi viszonyok megjavítását szívükön viselő gondolkodók hagyományos szerepe – vagyis: a vészharangé. Felhívja figyelmünket társadalmunk azon jelenségeire, melyek javításra szorulnak, és arra is, amit üdvözölnünk kell.

Helyzeti előnyének korlátozottsága még nem biztosíték arra, hogy igaza van, sem arra, hogy nincs igaza; de nem is zárja ki a jelentőségét mindannak, amit mond. Az elnyomott a legilletékesebb bírája a ránehezedő elnyomásnak.

Az Egyesült Államokban dúló fajgyűlölet minden egyes négert hosszadalmas, elkeseredett háborúba kényszerített: vagy az őt sújtó elnyomással áll hadban, vagy az önmagában meglevő gyöngeséggel – azzal, ami megakadályozza, hogy eredményesen vehessen részt a küzedelemben. Ennek a szellemi és fizikai fennmaradásért és alapvető emberi méltóságért folyó küzdelemnek a legsajnálatraméltóbb részvevői azok a négerek, akik azt hiszik, hogy távol maradhattak tőle – akik abban az illúzióban élnek, hogy befogadták őket a fehérek világába. Baldwin helyzeti előnyének korlátai, de egyedülálló aspektusai is abban rejlenek, hogy hallgatóihoz a háborús övezetből szól.

Az első tanulmány alcíme: „Levél unokaöcsémhez az eman-

cipáció századik évfordulóján", s ebben Baldwin tanácsokat ad egy fiatal rokonának, aki éppen a népét állítólag felszabadító nyilatkozat évfordulóján érkezik a faji villongások színterére. Ékesszóló, mély elkeseredéssel robban ki az író:

„Ez az ártatlan ország bedugott téged egy gettóba, gyakorlatilag azzal a céllal, hogy ott elpusztulj. Hadd fejtsem ki pontosan, mit értek ezen, mert ebben rejlik a dolgok lényege, és ebben gyökerezik, hogy perben állok hazámmal. Annak, hogy ott születtél, ahol megszülettél, és az a jövő vár rád, ami elől nincs kiutad, egyedüli oka, hogy fekete vagy. A cél az, hogy ezzel már törekvéseidnek is mindörökre határt szabjanak. Olyan társadalomban jöttél a világra, mely kegyetlen nyíltsággal és minden elképzelhető módon értésedre adja, hogy értéktelen ember vagy. Nem azt várják tőled, hogy kiválóságra törekedj: amit tőled várnak, csak annyi, hogy törődj bele a középszerűségbe.

Bármerre is jártál, James, eddigi rövid életed során e földön, mindig megmondták neked, hová mehetsz, mit tehetsz (és azt is, hogy miként teheted), hol lakhatsz, és kit vehetsz feleségül. Tudom, hogy ebben a földijeid nem értenek egyet velem, s már hallom is, amint mondják: »Ezt eltúloztad.« De ők nem ismerik Harlemet, én pedig ismerem. És te is ismered. Senki szavára ne adj, beleértve az enyémet is – csak a magad tapasztalatában bízzál. Ne feledd, hogy honnan jöttél. És ha tudod, hogy honnan jöttél, akkor lényegében semmi sem korlátozhat abban, hogy hová mehess."

Ez már a probléma gyökerét érinti. A négereket nem azért hozták Amerikába, hogy demokráciát adjanak nekik. Amikor ígéretet tettek a demokráciára, akkor sem nekik ígérték meg, s ez a fő oka annak, hogy a demokrácia oly nehezen tud ebben az országban kifejlődni. Baldwin azonban azt tanácsolja unokaöccsének, hogy mégse essen kétségbe:

„Szívós, paraszti ősöktől származol, olyan emberektől, akik gyapotot szedtek, folyókat szabályoztak és vasutakat építettek, s akik a legborzalmasabb megkülönböztetések és hátrányok fojtogató hurkában is elvitathatatlan, hatalmas méltóságra tettek szert. Költők hosszú sorától származol, olyan költőktől, akik Homérosz óta a legnagyobbak között voltak. Őközülük mondta az egyik: »Amikor azt hittem, hogy már elpusztulok, tömlöcöm megrázkódott, és láncaim lehullottak.« Te is tudod, és én is tudom, hogy az ország száz évvel hamarább ünnepli most a szabadság századik évfordulóját."

A hosszú tanulmány – „Odalenn a keresztnél" – ugyancsak remekül van megírva, bár sovány mondanivalójához képest túlságosan hosszú és bonyolult. Lényegében harlemi gyerekkoráról elmélkedik itt Baldwin, és arról, miként hatott rá a gettóban kapott nevelés. A Fekete Muzulmánokról és vezetőjükről, Elijah Muhammadról adott értékelése többet árul el róla magáról, mint írása tárgyáról. Minden jel arra mutat, hogy amikor Muhammad vendégül látta otthonában, Baldwin a házigazda személyiségének vonzereje és ideológiájának taszító hatása közt ingadozott. Ő maga ezt mondja erről:

„Úgy éreztem, mintha apám házában lennék – bizonyos tekintetben csakugyan ott is voltam megint –, és azt mondtam Elijahnak, hogy én azt se bánom, ha fehérek és feketék összeházasodnak, és hogy nekem magamnak is sok fehér barátom van. És ha a sors úgy hozná, nem tehetnék egyebet, mint hogy velük együtt pusztuljak el, mert (de ezt már csak magamnak mondtam, nem Elijahnak) »én szeretek néhány embert, és azok is szeretnek engem, és van köztük néhány fehér is – de hát nem fontosabb-e a szeretet, mint a bőr színe?«"

Az Egyesült Államok hatalmi gépezetét irányító egyének azonban máris tagadó választ adtak Baldwin kérdésére. És ez a válasz a Fekete Muzulmánok létének egyik fő oka, mert mindannak dacára, amit joggal felhozhatnak ellenük, ők megtalálták, amit a legtöbb néger még mindig kutatva keres: emberi méltóságuk követelésének az útját.

Baldwin rendkívül nagyra becsült értelmiségi, Richard Wright óta a legelismertebb néger író. Műveiben mégis ritkán fordul elő a „küzdelem" szó, amely elválaszthatatlan a néger nép puszta létezésétől, s mint regényíró nem teremtett eddig egyetlen olyan néger hőst sem, akinek egyénisége a helyzete megjavításáért vívott harcban alakulna ki. Az elnyomás gazdasági alapjaira sem figyel fel. Nagyon jelentős korlátok ezek egy embernél, akiben sokan népe szószólóját ünneplik.

Van még egy Baldwinnal kapcsolatos jelenség, amely rövid magyarázatra szorul. Ez pedig fehér követőinek körülötte kialakult kultusza. E tanítványok ott nyüzsögnek minden nyilvános szereplésénél, mintha valamiféle mazochista bűnbánó szertartásban vennének részt. Olyan ez, mintha így kiáltoznának: „Ó Jimmy, büntess meg a vétkekért, melyeket néped ellen követtünk el!" Könnyek: igen – tettek: soha. Számukra Baldwin lett a szivacs, mely lelkiismeretük krokodilkönnyeit felszedi magába. Annyival azonban tartozunk Baldwinnak, hogy elmondjuk: nem ő szította ezt a kultuszt, és nem is ő irányítja.

Nagyon sokan hallják Baldwin szavait, de mondanivalójának értelme mégsem jut el hozzájuk. A négerek igazságot akarnak, és nem együttérzést; és ha az igazság nem jő el, akkor bizony meglehet, hogy „ezután a tűz következik" – hamarább, mintsem gondolnánk.

III.

Munkaalkalmak, politika, bankbetétek Harlemben

PAUL B. ZUBER
Pártok és politika Harlemben

HOPE R. STEVENS
Harlem gazdasági struktúrája

LEONARD W. HOLT
Birmingham Harleme

GEORGE F. BROWN
A ház nem mindig otthon

PAUL BRESLOW
A washingtoni menet

PAUL B. ZUBER

Pártok és politika Harlemben

Hosszas tanulmányozás és töprengés után rájöttem, hogy a harlemi pártokról, a harlemi politikai életről írni éppoly bizonytalan vállalkozás, mint puszta kézzel angolnát fogni. Vannak politikai klubok és politikai vezetők, de ezzel véget is ér a hasonlatosság, amely bármiféle politikai szervezetre utal. Más szóval, megvan a politikai mázunk, csak a politikai torta hiányzik hozzá.

Hogyan alakult ki ez a helyzet? Az állítólagos néger politikai közösség kifejlődésének megvan a történelmi háttere, s ami Harlemre áll, ugyanaz vonatkozik az ország északi részében minden más nagy- és kisváros néger közösségére is. Ha a rabszolgaság idején az ültetvényes megengedte rabszolgáinak, hogy bármiféle vallási megmozdulásban részt vegyenek, általában ő maga választotta ki a lelkészt. Mondanom sem kell, hogy erre a rabszolgatartónak megvolt az oka – mégpedig az, hogy rabszolgáit ellenőrzése alatt tarthassa. A polgárháború után a néger értelmiségiek vették kezükbe Délen a vezetés gyeplőjét, s egészséges politikai berendezkedés irányába haladtak. A Mason–Dixon vonaltól északra azonban sohasem jelentkezett ilyen vezető réteg. A rekonstrukció idején hamarosan félre is állították a néger értelmiségieket, s a fehérek hatalmi gépezete visszatért az ültetvényes módszerekhez. Ennek következtében a néger lelkészt szemelték ki arra, hogy a néger közösségnek mind politikai, mind szellemi vezetője legyen. S így lett inkább szabály, mintsem kivétel Harlemben, hogy ha valaki politikai pályára kívánt lépni, a lelkészéhez fordult. Ha valakit letartóztattak, és családjának segítségre volt szüksége, a vallási vezetőket keresték fel, s ők azután érintkezésben lép-

tek a manhattani politikai korifeusokkal. És megfordítva: ha valamelyik politikai korifeus akart elintézni valamit, az is a lelkésszel lépett érintkezésbe, aki aztán továbbította az üzenetet híveihez. Bizonyára sokan visszautasítják e megállapításokat, főként a lelkészek közül, én azonban állítom, hogy ez a rendszer még ma is éppúgy fennáll, mint valaha, s Harlemben a leghatalmasabb politikai személyiségek nem J. Raymond Jones és a demokrata párt többi kerületi vezetője, hanem azok a lelkészek, akikről a fehér hatalmi gépezet méltán hiszi, hogy ők a harlemi négerek gondolkodásának és cselekedeteinek irányítói.

Mind e fentebb említett tények sajnos nem kedveztek annak, hogy Harlemben egészséges politikai struktúra alakulhasson ki. Ahogy Harlemből fekete gettó lett, a fehér hatalmi gépezet átadta a politikai klubok vezetését a négereknek. De nem hiszem, hogy a fehér politikai korifeusokat valaha is izgatta volna a politikai klubok hatalma, hiszen továbbra is fenntartották szövetségüket a néger papsággal. A helyi néger politikai vezetők éppen ezért sohasem voltak olyan erősek, hogy visszautasíthatták volna a rájuk erőszakolt kellemetlen feladatokat – féltek, hogy ez esetben nyílt összeütközésbe kerülnének a néger papsággal. Sohasem bírálták a néger papokat, amiért beavatkoznak a politikába, mert tudták, hogy ehhez a támadáshoz nem kapnák meg a fehér pártvezetők támogatását. A harlemi politikusoknak be kellett érniük azokkal a feladatokkal, amelyekkel a fehér korifeusok bízták meg őket. A választásokon csakis olyan jelölteket állíthattak, akiket ők is elfogadhatónak tartottak. Olyanok voltak, mint a lovas ló nélkül – és még ma is olyanok.

A politikai erők megoszlását Harlemben tovább bonyolította egy másik érdekes tény, amit feltétlenül figyelembe kell vennünk. Harlem és New York városának többi néger közössége politikai szempontból kárát látja annak, hogy a négerek állam-

polgári jogaiért harcoló szervezetek országos irodái New Yorkban vannak. Nem kétséges, hogy ezen irodák vezetőinek több szavuk van a New York városi és a New York állambeli politikai kinevezéseknél, mint a legtöbb néger politikusnak és választott tisztségviselőnek.

Minél jobban fenn tudja tartani a fehér hatalmi gépezet a vezetők elkülönülését és marakodását, annál kevesebb jut a fekete kisembernek.

Köztudomású, hogy a polgárjogi csoport egyik-másik vezetőjének éppen annyi szava van a szövetségi kinevezéseknél, mint azoknak a képviselőházi tagoknak, akiket a néger szavazók választottak. Mindaddig, amíg fennáll ez a megosztottság, egy lyukas garast sem ér a harlemi néger szavazata. Megdöbbentő látni, mekkora politikai hatalmuk van a néger papoknak és a polgárjogi szervezetek vezetőinek, s mennyire nem vesznek részt a tényleges politikai szervezetek munkájában. Egyik kezén is megszámlálhatja az ember azokat a lelkészeket, akik aktívan közreműködnek valamelyik harlemi politikai klub vagy párt tevékenységében. S bizonyára szívrohamot kapnának a meglepetéstől a harlemi politikai klubok vagy pártok tagjai, ha valamelyik szokásos összejövetelükön a polgárjogi mozgalom ismert vezetői is megjelennének. Mindezzel azt akarom mondani, hogy jelen pillanatban sem a New York-i városházán, sem Albanyban vagy Washingtonban[1] nincs mit félni Harlem politikai erejétől. Mindaddig nem érvényesülhet hiánytalanul a politika fegyverében rejlő erő, amíg a papság, a polgárjogi szervezetek vezetői és a politikusok pozíciókért versengenek.

Természetesen sokan teszik fel a kérdést: milyen hatalma van Adam Clayton Powell kongresszusi képviselőnek? Nézzük először a tényeket. Powell atyjától politikai-vallásos szemléleti módot örökölt. A néhai idősebb Powell nagytiszteletű úr minden bizonnyal több négernek szerzett állást a városnál,

mint bárki eddigelé. Ha valaki panaszt akart emelni a közigazgatásnál a rendőrség ellen, először rendszerint az idősebb Powell tiszteletest kereste fel. Emellett Powell képviselő annak a protestáns egyháznak az élén áll, melynek a legtöbb tagja van az országban. Említésre méltó az is, hogy az egyes egyházközségeknél működő lelkipásztorok közül igen sokan vagy az idősebb, vagy az ifjabb Powell nagytiszteletű úr tanítványai voltak, s a testvéri kötelék, amely a tanítómestert és a tanítványt egybefűzi, sohasem szakadt meg. Végül pedig akkor, amikor Powell megkezdte képviselői tevékenységét, a polgárjogi szervezeteknek még nem volt meg a mai társadalmi helyzetük és szerepük.

Éppen ezért Powelltől mindenkinek komolyan tartania kell. A fehér politikusokat, akik az ültetvényes módszereket kidolgozták, az a veszély fenyegeti, hogy Powell bármely pillanatban leleplezheti szövetségeseiket. Sohasem habozott, ha arról volt szó, hogy meg kell bélyegezni valamely elfajzott négert, akiből afféle Tamás bátya, a fehér ember eszköze lett. Nagy ékesszólással leplezi le a fehér és a fekete hatalmi gépezet titkos összejöveteleit, s mintha csak egy legyet csapna agyon, oly könnyedén tárja fel e vegyes fajú politikai viszony sötét céljait. Powell azt is megteheti, hogy a reverenda mögé rejtőző lelkészeket megfenyítse. Nyugodtan hivatkozhat arra, hogy ő maga olyan pap, aki egyforma lelkesedéssel szolgálja az Istent és a politikát, mindenki javára. Powell a csapat élén lovagol, és egyetlen képviselő sem venné a bátorságot, hogy a kapitány elébe vágtasson.

Azt hiszem, Powell legutóbbi kirohanásai, amelyeket a különféle polgárjogi szervezetek ellen intézett, világosan mutatják, hogy Roy Wilkins, az NAACP titkára, és társai túl messzire nyomultak be arra a területre, amit Powell a politikai birodalmának tekint. Úgy hírlik, Powell leplezetlenül zokon vette Wilkins állítólagos befolyásának megnyilvánulását a szövetségi, az állami és a helyi kinevezések listájának összeál-

lításánál. Valójában a kinevezések nem is annyira Wilkins befolyására jöttek létre, hanem a jelek szerint inkább annak következtében, hogy Wilkins jelöltjeit hallgatólagosan támogatták az NAACP országos bizottságának fehér tagjai, akik az amerikai szakszervezetekben a fehér politikai gépezetet és a fehér hatalmi tömböt képviselik. Nem valószínű, hogy az elnök vagy a főpolgármester elvetette volna a Wilkins által javasolt személyeket, kiváltképp, ha azok kinevezését Rooseveltné, Lehman exkormányzó és Walter Reuther is támogatta. Úgy hiszem, ez volt Powell haragjának az oka, mert Adam Powell nem az az ember, aki eltűri, hogy zavarják köreit. És gondolom, hogy a Powell–Wilkins viszálykodásnak még folytatása lesz.

Aki pedig veszít, annak jusson eszébe a régi mondás: „Ilyen a politika!"

Marad hát a kérdés: merre halad tovább Harlem politikai élete? Amikor az új demokrata párti vezető garnitúra – Powell, a király és miniszterelnöke, J. Raymond Jones – uralomra került, a pártvezetők kivétel nélkül egyetértettek abban, hogy a kerületi vezetőknek a lakosság politikai aktivizálása sokkal több munkát ad, semhogy még választott képviselőként is tevékenykedhetnének. Ma viszont Powell kerületi vezető a Kongresszus tagja, J. Raymond Jones kerületi vezető a városi képviselő-testület tagja, Lloyd Dickens és Mark Southall kerületi vezetők pedig New York állam törvényhozó testületének a tagjai. Hulan Jack az egyetlen helyi vezető, aki nem tölt be kettős funkciót. A politikai klubok taglétszáma zuhanásszerűen csökkent. A fiatalok nagy ívben elkerülik a klubokat, mert számukra ott rendkívül korlátozott, ha ugyan nem teljesen kizárt minden előmeneteli lehetőség.

Mellőzöm a republikánus párt harlemi politikai struktúrájának ismertetését, hiszen amennyiben a demokrata párt működése korlátozottnak nevezhető, úgy a republikánus párt tevékenysége Harlemben csak névleges.

Az elmondottakból azt a következtetést lehetne levonni, hogy mindennek befellegzett. S így is áll a helyzet, véleményem szerint, hacsak fel nem ébrednek az elfásult kisemberek, hogy felelős állampolgárokhoz méltóan betöltsék szerepüket. Mindenekelőtt világosan meg kell határozni a vezetők szerepkörét, s kényszeríteni kell őket, hogy ennek határait ne lépjék túl. Ha egy polgárjogi vezető politizálni akar, akkor tegye próbára erejét a választásokon, és ne rejtőzzék a polgárjogi mozgalom zászlaja mögé. Ha egy lelkész akar politizálni, úgy tegye azt a politikai fórumokon, és ne a szószéken. Ezenkívül komoly erőfeszítést kell tenni annak érdekében, hogy megnöveljük a választói névjegyzékbe felvettek számát Harlemben. Ha egy lelkész a pokol tüzét és átkait zúdíthatja gyülekezetében az iszákosokra és a házasságtörőkre, akkor az sem esnék nehezére, ha ugyanolyan fenyegetéssel ostorozná azokat a híveit is, akik nem iratkoztak fel a szavazók listájára. A választói névjegyzék számottevő megnövekedése Harlemben a fehér hatalmi gépezet gyengülését vonná maga után.

A választói névjegyzék megnövekedése után azt is meg kell tanulniuk a harlemi négereknek, hogy saját pénzükből álljanak meg a maguk lábán. Mindaddig, amíg a jelöltek a fehér pártapparátustól kapják a választási kampányhoz szükséges pénzt, amíg mások fizetik a számlájukat, választott tisztségviselőinknek két urat kell szolgálniuk. És mindig az lesz a győztes, aki a pénzt adta. Minden egyes tisztség jelöltjének hatalmas ellenzékkel kellene szembeszállnia. A választás egyedüli biztosítéka a versengés. Én magam már tíz éve lakom Harlemben, s legfeljebb két alkalommal hallottam, hogy a jelöltek *programjukat* vitatták volna meg.

Végezetül pedig úgy vélem, hogy a jelenlegi szervezeti életet teljes egészében át kell alakítani. Ki kell dolgozni egy programot fiataljaink érdeklődésének és részvételének ösztönzésére. A fiatal, törekvő politikusokat bátorítani kell, nem pedig ledorongolni. A politikai klubok programját sokkal inkább a kö-

zösségre alapozva, annak szükségleteit figyelembe véve kell kidolgozni, mintsem azért, hogy a párthű elemeknek állást szerezzenek. Hiszen úgyis oly kevés betöltésre váró köztisztviselői állás van, hogy aligha érdemes erre sok energiát áldozni; ha viszont a közösségben visszhangra találnak a politikai szervezetek erőfeszítései, ennek híre el fog jutni Washingtonba, Albanyba és a városházára. Az ilyenfajta aktivitásnak egész évben tartania kell, nemcsak a választás napját megelőző két hónapban. És utoljára, de nem utolsósorban szükséges, hogy a politikusok, a lelkészek és a polgárjogi vezetők többet koordinálják cselekvésüket, és kevesebbet versengjenek a felszínes hatalomért.

S ha majd eljön a nagy nap, amikor a harlemi néger erők mind egy közös célért küzdenek, akkor, a mindennapi életben elfoglalt pozíciójától függetlenül, mindenki belevághat abba a szép mázba, s alatta ott fogja találni a közmondásos tortát.

HOPE R. STEVENS

Harlem gazdasági struktúrája

„Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna" – tartja a régi közmondás; éppen ezért talán nekem is határozottabban kellett volna ellenállnom, amikor felkértek, hogy laikus létemre fejtsem ki álláspontomat Harlem jelenlegi gazdasági életéről. De hát túl nagy kísértés volt számomra, hogy megjegyzéseket fűzhetek ennek a „de facto" faji elkülönítés alá eső területnek a gazdasági helyzetével összefüggő életjelenségekhez, hiszen csaknem harmincöt éve magam is itt lakom. Nincs szándékomban a gazdasági elemzésekre általában jellemző adatokat, számokat idézni: egy laikus ne játsszék kimutatásokkal, táblázatokkal és statisztikákkal, vagyis a tudósok eszközeivel. De annak a joga, hogy minden ember gondolkozzék a maga módján, s megfigyeléseit és benyomásait a maga meglátásának határain belül tolmácsolja, máig is igen hasznos eszköz maradt, függetlenül bármiféle amerikaiatlan, a társadalmi egyenlőséggel ellenkező magatartástól.

Hogyan jellemezhetnénk Harlem lakosságának gazdasági helyzetét? Talán mindjárt azzal kezdhetnénk, milyen tőkefelhalmozás mutatható ki ebben az elkülönített közösségben. Ha New York színes bőrű lakosságának vásárlóerejéről beszélünk, egyszerű szorzással dollármilliárdokig jutunk el. Ez a potenciális vásárlóerő azonban csak akkor tekinthető reálisnak, ha feltételezzük, hogy a bérből vagy fizetésből élő átlagos néger úgyszólván teljes keresetét szükségleteinek kielégítésére és kívánságainak teljesítésére költi. Ez a feltételezés természetesen nem számol a takarékbetétekkel, tőkét viszont csak a jövedelem egy részének tartalékolásával lehet gyűjteni.

A feketék kis hányada valóban takarékoskodik is. Az övék az a több ezer bankbetét, amely New York legkülönbözőbb részein van elhelyezve. A legtöbben a nagy bankokat részesítik előnyben.

A negyvenes évek végén Walter A. Miller, a Nyugat-Indiából származó fiatal harlemi ingatlanközvetítő, honfitársainak, dr. Joseph D. Gibsonnak és dr. Charles A. Petioninak a támogatásával pénzügyi csoportot szervezett, s kidolgozta a Carver Federal Savings and Loan Association takarékpénztár alapszabályait. De hasztalanul kerestek gyakorlattal rendelkező igazgatót: igen kevés színes bőrű vitte a bankházakban valaha is többre a portási beosztásnál.

Végül úgy határoztak, hogy felvesznek egy fiatalembert, aki néhány esztendeig az egyik bank jelzálogosztályán dolgozott alacsony beosztásban, s majd lehetővé teszik számára, hogy az újonnan alapított intézménnyel együtt fejlődjék. Az ifjú jelzáloggyakornok ma már a bankház elnöke. A közösség változatlan támogatását élvező Carver Banking Association pedig csaknem kizárólag színes bőrű ügyfeleinek 21 millió dollárnyi betétjét kezeli, fiókot létesített Brooklynban, s egy másik fiók megnyitására készül Manhattanban, az alsóvárosban.

Ezenkívül még csak egy takarékpénztárat nyitottak a színes bőrűek New York államban: az Allied Federal Savings and Loan Associationt a Long Island-i Jamaicában. Ennek tapasztalatai azonban ellentétesek az előbbiekkel. Jóllehet színes bőrű háztulajdonosokból álló, viszonylag jómódú környéken működik, a vállalat tőkéje mintegy öt év múltán sem éri el a kétmilliót. A legkülönbözőbb magyarázatokkal próbálják megokolni, miért nem sikerül az „Allied"-nak gyorsabban fejlődnie, ez azonban mit sem változtat azon a tényen, hogy a jamaicai közösség, enyhén szólva, nem ölelte keblére.

Harlem hitelből él: a jövőben kifizetésre kerülő béreket nagyrészt lekötik azok a fogyasztási cikkek, melyeket a jelen-

ben vásárolnak. Az afro-amerikaiak nagy vásárlók. Csaknem minden harlemi lakás televízióval, sztereorádióval s villamos hűtőszekrénnyel van ellátva. Mindezeket, a bútorokkal együtt, általában az ingóságra betáblázott áruhitel igénybevételével szerzik be. A ruhaneműt is részletre vásárolják. A Harlem utcáin sorakozó autókat – Cadillac-eket és Chryslereket, Volkswageneket és Fordokat – a legtöbb esetben ugyancsak hitelbe veszik.

Az eljövendő jövedelemnek ez a megterhelése a jelenben mutatkozó szükségletek és luxusigények kielégítése céljából, jóllehet nem korlátozódik a feketékre, megakadályoz minden jelentősebb tőkeképződést. Az ország iparvállalatainak részvényeibe és kötvényeibe való befektetés minimális. A színes bőrű közösségben a kockázatot vállaló tőke igen kevés, vagy szinte semmi. A közhiedelem szerint azok, akiknek átlagon felüli vagyonuk van, pénzüket a legkülönbözőbb, nem szokványos eszközökkel szerezték. Sokszor félnek is attól, hogy kitudódjanak a befektetéseik. Az ingatlanvásárlás mindmáig a pénzbefektetés legkedveltebb módja.

A fehér kézben levő tőkét többnyire az illető család második, harmadik vagy negyedik nemzedéke birtokolja. Ezzel szemben azok a harlemi színes bőrűek, akiknek van valami pénzük, vagyonkájukat rendszerint hosszú időn át gyűjtötték össze, gondos, állandó takarékoskodás és önmegtartóztatás révén, apró összegekből. Esetleg szerencsejátékon nyerték, vagy pedig úgy szerezték, hogy sikerült a megfelelő politikai párthoz csatlakozniuk éppen akkor, amikor az italmérési engedélyeket adták ki. De bármi legyen is az egyes emberek vagyonának háttere vagy története, befektethető pénzre, vagyis kockázatot vállaló tőkére nincs kilátás a jómódú színes bőrűek körében. Néhányszor fellelkesítették már őket, hogy fektessék be pénzüket, a vállalkozások azonban – mint például Marcus Garvey Black Star Line hajózási társasága – csődbe jutottak, a pénz elúszott, s az efféle csalódások és rossz tapasztalatok

hosszú ideig éreztetik hatásukat. Az amerikai magánvállalkozásoknál azonban mindig gyakoribbak a bukások, mint a sikerek, s az amerikaiak mégsem riadnak vissza az újabb befektetésektől. Amíg tehát nem jelentkezik megfelelő mennyiségben nem fehér forrásokból származó, kockázatot vállaló tőke, addig szó sem lehet a gazdasági élet struktúrájába való beilleszkedésről. A feketéknek még nem adatott meg, hogy bepillantsanak azokba a berkekbe, ahol az ország pénzügyi erőforrásai folyamatosan reorganizálódnak. Nem tudják, mi történik ott. Nem vehetnek részt a jövő gazdasági alakításában. S arra sem mutat semmi jel, hogy e téren a közeli jövőben a jelképes képviseletnél többre számíthatnának.

A házakra folyósított jelzálogkölcsönök feltételei érdekes és tanulságos képet adnak a színes bőrű háztulajdonosok vagy házvételre készülők viszonylagos tehetetlenségéről és kiszolgáltatott helyzetéről. A szakértők véleménye szerint számíthatunk rá, hogy még sokáig a lakáskérdés lesz New York egyik szűk keresztmetszete. Az első jelzálogkölcsönök drágák, de az ingatlan értékének hatvanhat százalékáig megszerezhetők. Ha azonban egy színes bőrű, aki házat akar vásárolni, valamelyik Harlemen kívüli pénzintézethez fordul első jelzálogkölcsönért, rögtön feltételezik, hogy helyben nem talált pénzforrást. Gyakran megkövetelik tőle, hogy már az igénylés benyújtásakor fizessen be mintegy három és fél százalék „obligó-díj"-at. Később még körülbelül ugyancsak három és fél százalékos záródíjat is kell fizetnie. S ha közvetítő révén került a bankhoz, akkor két százaléktól öt százalékig terjedő közvetítői díjjal is megterhelik. Ezeket a százalékokat mind összegezik, levonják a jelzálog teljes összegéből, és költségként számolják el. Semmiféle levonás nem érinti azonban a kamatot, amely általában a kölcsön teljes összegének évi hat százaléka.

De az igazán szégyenletes eljárás, amit nem hagyhatunk szó nélkül, a második és a harmadik jelzálogkölcsön nyújtása. New

York államban a törvény hat százalékban állapítja meg a pénz használatáért felszámítható kamat felső határát. S ha általános felzúdulásra nem kerül sor, az állami felügyeleti szervek kivárják, amíg egy bíró igazságérzete fellázad ezen eljárás ellen, s bekövetkezik a robbanás. Ha a jelzálogkölcsön-nyújtás gyakorlatát komoly politikai kérdésként lehetne felvetni, akkor közbelépne és talán intézkedne is az állami törvényhozás vagy a Kongresszus.

A dolgok jelenlegi állása mellett a kispénzű vásárló általában számíthat rá, hogy felveheti az első jelzálogkölcsönt. S ha belemegy az erősen felduzzasztott költségekbe, akkor folyósítanak számára második, sőt néha még harmadik jelzálogkölcsönt is. A kölcsönnyújtó arra számít, hogy ezeket a jelzálogokat alkuszoknak adják tovább, mégpedig a második jelzálog esetében húsz százaléktól harmincötig, a harmadik jelzálog esetében huszonöttől negyven százalékig terjedő leszámítolással. A törlesztési feltételeket természetesen úgy állapítják meg, hogy az ilyen jelzálogkölcsönök gyorsan, háromtól öt évig terjedő időn belül visszatérüljenek.

Az adósságteher valósággal elképesztő, s a háztulajdonosra elviselhetetlenül nehezedik a törlesztési kötelezettség nyomása. Az ember nem gondolhat egyébre, minthogy azok, akik ilyesfajta pénzügyletekkel foglalkoznak, csak arra várnak, hogy a kölcsönt felvevő hátralékba kerüljön a törlesztéssel, s ők lefoglaltathassák az ingatlant (a vásárló által elvégeztetett javításokkal és egyéb, időközben eszközölt befektetésekkel együtt). Sokszor így is járnak a színes bőrű vásárlók, különösen, ha nem kértek megbízható ügyvédtől tanácsot. Többnyire meggyőzik őket, hogy „spórolják meg az ügyvédi költségeket", hiszen úgyis ott van a kölcsönnyújtó ügyvédje, aki „elkészíti az iratokat". S aztán ki vannak szolgáltatva.

Ily módon jutottak a négerek New Yorkban némi ingatlantulajdonhoz. Az ezzel járó áldozatok, kizsákmányolás, nagybani lopás – a rendkívül magas költségek, a jelzálogkölcsön-

ügyletek jutalékai – együttvéve súlyos dollármilliókat jelentenek; s e milliókat csalárd módon szivattyúzzák ki a nem fehér közösségből, a harag, az ellenséges érzület és az izzó gyűlölet mély sebeivel tetézve a négyévszázados megaláztatás és tervszerű elembertelenítés meglevő sebhelyeit.

A személyes ingóságok vásárlásánál is ugyanez a helyzet. Köztudomású, hogy a gépkocsikat részletre vásárolják, de arra már nem figyelt fel eléggé a közvélemény, hogy a gyermekruhákat, a női ruhákat és kabátokat, a férfiruhákat és cipőket, a lakberendezési tárgyakat, a rádiót, a televíziót, az órákat és az ékszereket is javarészt tulajdonjog-fenntartásos részletfizetési megállapodással veszik. Az újsághirdetések, a televízióban és a rádióban közvetített reklámok hatására az emberek nemcsak azt vásárolják meg, amire szükségük van, hanem azt is, amire kedvük szottyan. A harlemi utcákon hosszan sorakozó autókat tulajdonosaik leginkább csak arra használják, hogy munkaidő után néhány háztömbnyire menjenek velük, otthonuktól a 125. Streetig, vagy esetleg felkeressenek valakit, ugyancsak nem messze, a városban. Az autó a feketéknél, akárcsak a fehéreknél, társadalmi helyzetük szimbólumaként vált fontossá. A különbség csupán a fehér és a fekete autóvásárló átlagos keresetében van; s mert az utóbbi jövedelme jóval kevesebb, jóval tovább is tart, amíg a magát adósságba verő színes bőrű letörleszti a részleteket (s közben családja számos lényeges szükségletét nem tudja kielégíteni).

Az egész részleteladási rendszer telis-tele van visszaélésekkel. A vásárló számára igen csekély az írott megállapodás jelentősége az olyan közösségben, ahol a lakosság általában nemigen tud olvasni. Rendszerint csak aláírja, ahol mutatják, anélkül, hogy bármit is elolvasna. Gyakran még a másolatot is elfelejti elkérni. Ritkán őrzi meg a nyugtákat vagy a pénzesutalványok szelvényeit. Így azután rendszerint több pénzt fizettetnek be vele, mint amennyivel tartozik; s ez az összeg az egész közösség viszonylatában évenként óriásira növekszik.

A lakbérviszonyok sokkal ismertebbek, semhogy részletesen kelljen taglalni őket. A színes bőrű New York-i lakosok a kapott ellenértékhez képest több lakbért fizetnek, mint bárki más ebben a nagyvárosban. Egyetlen albérleti szobáért, fürdőszobával és egyéb mellékhelyiségekkel – sőt akár egymagában is – átlagosan heti tizenöt-huszonöt dollár luxusbért kell fizetniük. Ez az a terület, ahol a kereslet és a kínálat határozza meg az árakat, s így továbbra is érvényesül a hagyományos amerikai közgazdasági elv. Az ügyvédek, akik gyakran megfordulnak a lakásadók ellen benyújtott kereseteket tárgyaló alsóbb fokú bíróságokon, nem győznek csodálkozni annak hallatára, hogy azok a koszos udvarok és folyosók, azok a sötét, patkányoktól fertőzött lakások, ahol dolgozóink közül oly sokan élnek, évről évre mit sem változnak. Azt beszélik, hogy a városi hivataloknak nincs megfelelő személyzetük, és széltében-hosszában elterjedt a korrupció a városi ellenőrök lepénzelése formájában, de a tényekkel soha senki nem akar előhozakodni. A lakbérek szabályozása kétségkívül a bérlők védelmében történt, de mivel itt nem valósult meg az áremelkedésekhez való ésszerű igazodás, Harlemben és a hozzá hasonló helyeken a lakásviszonyok állandó romlását vonja maga után, s így a lakók a lakbérre befizetett dollárjaikért kevesebb értéket kapnak, mint valaha.

És hogyan étkezik Harlem lakossága? A fagyasztott és a mélyhűtött ételek korában a harlemiek viszonylag könnyen hozzájuthatnak az általában szükséges élelmiszerekhez. Az országszerte ismert élelmiszer-kereskedelmi hálózatok nem hagyják kihasználatlanul New York fekete bőrű lakóinak koncentrált vásárlóerejét: fiókjaik mindenfelé megtalálhatók. A kis boltosokat hamar tönkreteszi a hálózatok konkurrenciája. Csak úgy tudnak fennmaradni, ha záróra utáni élősdiekké válnak: este nyolckor harminc centet számítanak egy quart* tejért, amit

* 1 quart – 1,136 liter. – *A ford.*

PAUL BRESLOW

A washingtoni menet

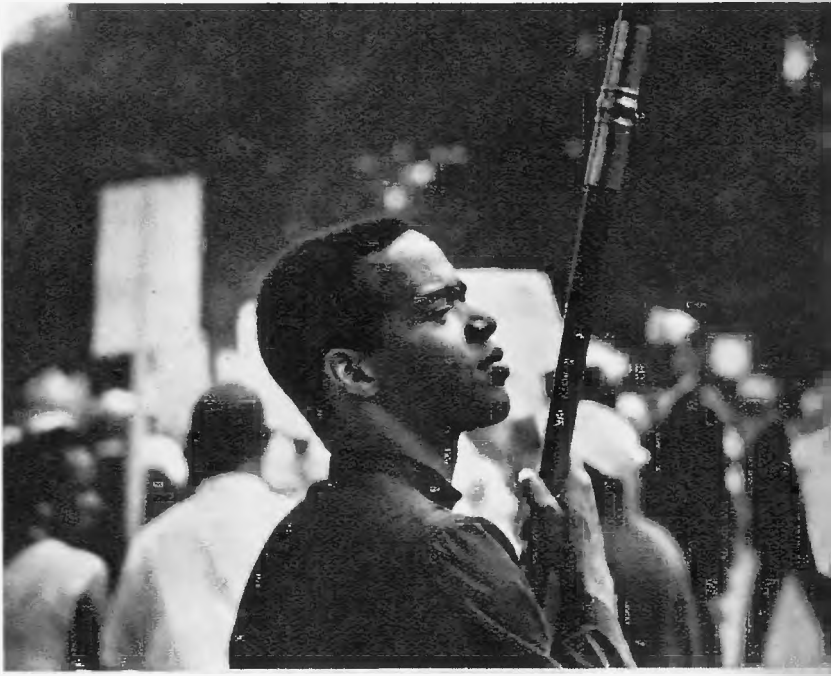

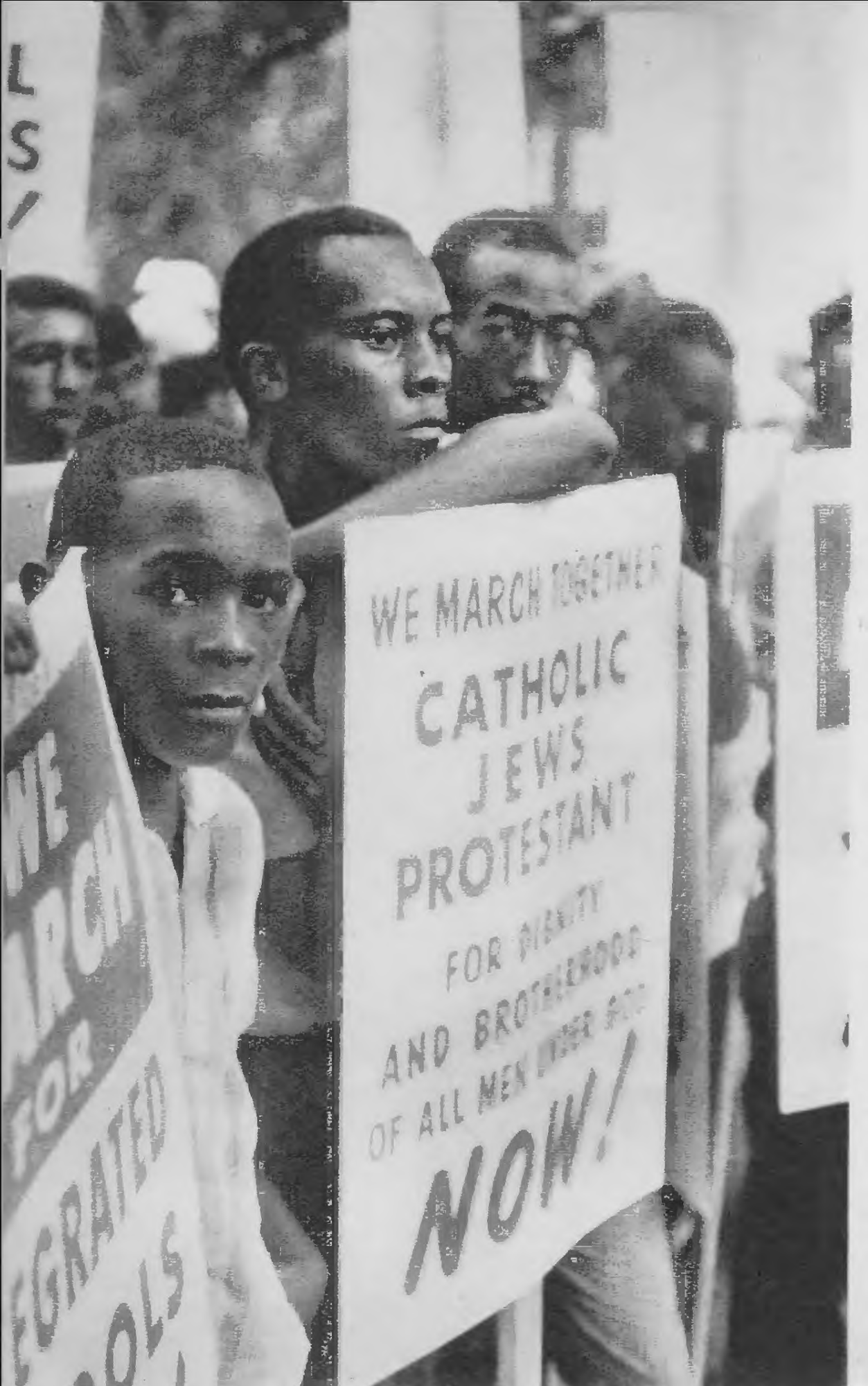
WE MARCH TOGETHER
CATHOLIC
JEWS
PROTESTANT
FOR DIGNITY
AND BROTHERHOOD
NOW!

OWELL
CH
SS
HIP

a háziasszony fél hétkor huszonöt centért is megvehetett volna, s ugyanígy járnak el a többi közszükségleti cikknél is. A vevők lassan megutálják az ilyen boltost, s amikor a konkurrencia súlya alatt végül is összeomlik, senki sem gyászolja meg az elmúlását. A kis boltos áldozatul esett annak a gazdasági változásnak, mely bevásárló központokkal látta el az amerikai közösségeket.

De hát mennyit költhet élelemre az alacsonyabb jövedelmi csoportok valamelyikébe tartozó harlemi, akinek heti bére ötven és hetvenöt dollár között van? Először jön a lakbér, csak aztán az élelem. S a kiegyensúlyozott étrend sokba kerül. Itt nyilvánul meg az amerikai civilizáció nagy iróniája: az élelmiszer-termelés minden igényt kielégít, bámulatos bőségben van hús és minden főzelékféle, ámde az alacsony jövedelmű fogyasztó számára a tej, a tojás, a liszt, a hús és egyéb közszükségleti cikkek ára mindezt elérhetetlenné teszi.

Akkor hát honnan árad a pénz, ami megtölti a bárokat és a mulatókat vendégekkel, felvirágoztatja az italboltokat, és aktivizálja a kábítószerárusokat? Erre a kérdésre nem olyan egyszerű a válasz. Naiv dolog lenne feltételezni, hogy az embereknek túl sok elkölteni való pénzük van; hiszen az italra szánt és kiadott összeg gyakran, ha nem is mindig, abból a pénzből kerül ki, amit a háziúr, a bútorkereskedő vagy a biztosítási ügynök részére kellett volna félretenni. A kábítószerek élvezetének elterjedése pedig együtt jár a bűncselekmények elszaporodásával. A kábítószerek rabja nem tud annyit keresni, hogy fedezhetné szenvedélye költségeit. Napi szükségletét kizárólag lopással tudja kielégíteni. Harlem lakóira egyre nyomasztóbb súllyal nehezednek a kábítószer-élvezet költségei, s még látni sem lehet e folyamat végét. Nagyon elrugaszkodnak mind a városi, mind az állami hivatalos körök a valóságtól, amikor nem számolnak ennek a bűnös tevékenységnek a méreteivel. Előbb-utóbb azonban feltétlenül sor kerül a helyzet feltárására, még ha jelenleg a társadalmi és politikai szőnyeg alá söpör-

nek is minden adatot, amely a kábítószer-forgalomra vonatkozik, s úgy tesznek, mintha ezzel az ügy el is tűnt volna.

Felvetődött a kérdés, vajon élhetnék-e világukat a kábítószer- és szerencsejáték-bandák a rendőrség engedélye és védelme nélkül. Mert a jelek szerint Harlemben e bandák vígan élnek. Nyilvánvaló, hogy a rendőrség csak akkor tudja alkalmazni a törvényt, ha az átlagember támogatja együttműködésével. A harlemi átlagember viszont meg van győződve róla, hogy a rendőrség úgysem tudja vagy nem is akarja megvédeni a szervezett bűnözőktől, s ezért a rendőrök úgyszólván semmi segítséget nem várhatnak a színes bőrű állampolgártól, legyen az akár maga az áldozat, vagy szemtanú, akinek tudomása van a dolgokról. Túl sokszor estek már megtorlás áldozatául az olyan lojális állampolgárok, akik segítették a rendőrséget, s e példák emléke túl elevenen él ahhoz, hogy el lehetne feledkezni róluk. És *olyannyira* senki sem akar hazafias lenni.

Évek óta tartja magát az a közhiedelem, hogy Harlemben biztos piac várja a lopott árukat. Az igazság pedig az, hogy az egykor virágzó harlemi orgazda-piac régen elvesztette már jelentőségét. A ravasz házalók azonban rájöttek, hogy a kiárusításokon vagy közvetítő nagykereskedőknél gondosan kiválogatott alkalmi vételeket, árverésen vett portékát sokkal könnyebb lopott áruként, kozmetikai szalonokon, szanatóriumokon és vendéglőkön keresztül forgalomba hozni – éspedig készpénzért! –, mint ha a rendes kereskedelmi hálózaton át próbálnák értékesíteni. Néha lopott áruk is átszivárognak ezen a csatornán, de a dugva mutogatott, soha-vissza-nem-térő alkalmi vételek, melyekkel oly könnyen hatnak a tisztes háziasszonyok és hivatalnoknők fukarságára, javarészt szabályszerű árucikkek.

Azt beszélik – és talán sok igazság is van benne –, hogy a legnagyobb üzleti forgalmat Harlemben az egyházak bonyolítják le. A színes bőrű papok állítólag több pénzt szednek összse, mint bármiféle más vállalkozás vagy foglalkozás űzői.

S egyre nagyobb hangsúllyal vetődik fel a kérdés: mit nyújtanak ennek ellenében a papok és az egyházak? Mert az ájtatos hivő sokkal lelkesebben mond „ámen"-t, ha a lelkész arról beszél, hogy „legyen sült malac a jégen", mint ha csak azt mondja kenetteljesen, hogy „malaszt az égben". Nemrégen egy utcasarki szónok szkeptikusan bírálta a „tejjel-mézzel folyó" túlvilág ígéretét, felhíva hallgatói figyelmét mindkét étel enyhe hashajtó tulajdonságára, ha túlzott mértékben fogyasztják.

Egyes egyházak takarékossági programot hirdettek, s ennek érdekében hitelszövetkezeteket alapítottak és működtetnek. Mások népházakat hoztak létre, ahol a fiatalok és a felnőttek a társadalmi tevékenység mindenféle ágazatát művelhetik. De az egyházak távolról sem használják ki lehetőségeiket arra, hogy lelkészeiken keresztül szervezetten befolyásolják a harlemi gazdasági életet. Az ő pénzügyi érdekeltségeik és a hívek másfelé irányuló érdekeltségei között esetleg létrejövő összeütközés az egyik olyan dolog, amiért az egyházi emberek összességükben nem akarnak felelősséget vállalni. De ezen az általános helyzeten elkerülhetetlenül és gyökerestül változtatni fognak – a folyamat tulajdonképpen már el is kezdődött.

A muzulmánok az önerőből való boldogulás elvét prédikálják, s folyvást azt hiányolják, hogy semmiféle termelési eszköz nincs a tulajdonukban. Programjukban szerepel, hogy a négerek nyissanak és tartsanak fenn vendéglőket, gyárakat, kereskedelmi üzlethálózatokat és konzervüzemeket, amelyek munkalehetőségeket is nyújtanának. Kigúnyolják a Városi Ligát és az NAACP-t, amiért a fehér emberek vállalatainál próbál munkát keresni a négereknek.

Érveik logikája erőteljes, vonzó, hatásos és meggyőző. És tény, hogy – a feketék külön államára vonatkozó követelésüktől eltekintve – meghirdetett programjuk és nyilatkozatuk helyeslésre talált a színes bőrű amerikaiak többségénél. A Harlemben élő feketék, akárcsak nyugati és déli társaik, egyre világosabban látják az összefüggést gazdasági kizsákmányoltsá-

guk, ínséges helyzetük, valamint jogfosztottságuk, látszatszabadságuk között. Kezdik felismerni, hogy a rájuk kényszerített elkülönültség anyagi haszonnal járó gazdasági előnyökhöz juttatja a fehéreket. A faji megkülönböztetés tudatukban már gazdasági tényezőként jelentkezik: nem annyira „társadalmi egyenlőség", mint inkább „gazdasági igazságosság" kérdése. Ez a lényeg, minden egyéb csak mellékes körülmény.

New York színes bőrű lakóira aránylag súlyosabban nehezednek az adóterhek, hiszen java részük az alacsonyabb jövedelmű rétegekhez tartozik. Erősen éreztetik hatásukat költségvetésükben a közvetett adók is, amelyek hozzájárulnak az árucikkek és a szolgáltatások árainak inflációs felduzzasztásához. S a néger munkásokat lényegében mégis rákényszerítik azok támogatására, akik náluk amúgy is jobban állnak anyagilag, amikor munkájuk valóságos értékénél alacsonyabb bérért dolgoztatják őket a különféle intézményeknél és az iparban.

A közelmúltban lezajlott kórházi sztrájk azt bizonyította, hogy a kórházi dolgozók – javarészben négerek és Puerto Ricó-iak – olyan bérszinten végezték munkájukat, amely még a szegénység színvonalát sem éri el. A magánkórházak habozás nélkül felhasználták ezt az alacsony bérű munkaerőt, hogy fizető betegeiknél versenyképesek maradhassanak. És ugyanez a helyzet mindazon iparágakban és szakmákban, ahol szakképzetlen munkaerőt vesznek igénybe. A betanított munkásoknál és a szakmunkásoknál pedig – lévén hogy ők szervezetten védik bérszintjüket – már régen meghonosodott a faji megkülönböztetés. A négerek évek óta nem lehetnek kőműves-, asztalos- vagy villanyszerelő-segédek, s így ezekben a szakmákban nem is szerezhetnek szakképzettséget.

New York állam kormányzójának, Nelson Rockefellernek felhívták a figyelmét arra, hogy a legalacsonyabb, egy és negyed dolláros órabér még a legkisebb New York-i család szükségleteinek a fedezésére sem elég. Amikor közölték vele, hogy a népjóléti minisztérium által megállapított létminimum sok-

kal magasabb, mint a bérminimum, azt felelte, hogy ennek ő is tudatában van. De amikor kérték, hogy támogassa a minimális órabér felemelését másfél dollárra, mégis elzárkózott a kívánság teljesítése elől, arra hivatkozva, hogy meg akar győződni előbb, nem űzné-e ki az ipart New York államból az ilyen béremelés.

A kormányzó azzal az opportunista politikával azonosította magát, mely törvényesítette a munkásnyúzó üzemek bérezési rendszerét az államban. Az érvek morális súlya nem indította meg lelkiismeretét. Világosan kiderült, hogy mindenáron biztosítani akarja olyan munkásréteg fenntartását, melynek munkáját a létminimumot el nem érő bérrel is meg lehet fizetni, s most a négereken és a Puerto Ricó-iakon a sor New Yorkban, hogy betöltsék e szerepet. Az utóbbi években más nemzetiségeknek és népcsoportoknak jutott osztályrészül ez a sors, de azok idővel jobb körülmények közé kerültek.

Rockefeller kormányzó gondolkodásmódja nem keltett valami jó benyomást az államunk és nemzetünk által létrehozott nagy gazdagságnak és gazdasági életünk bőségének fényében. Nehéz volt a morális lelkiismeret e nyilvánvaló hiánya láttán nem gondolnunk arra, milyen óriási öröklött vagyonnak a legfőbb kezelője ez az ember.

A politikai becsvágy megkívánja, hogy a jogérzéket és az igazságérzetet machiavellista számítással és időérzékkel ellensúlyozzák. Ámde politikai szempontból is nyilvánvalóan okosabb lett volna, ha a kormányzó kiáll a mellett a bérminimum mellett, amely jobban megfelel a tisztesség követelményeinek.

A közoktatást már régen úgy irányítják, hogy alacsonyabbra szorítsák a színes bőrű gyerekek oktatási színvonalát. Mind a nevelésügy tervezői, mind a pedagógusok évek hosszú során át úgy tettek, mintha nem sokat számítana, hogy tanulnak-e vagy nem tanulnak a növendékek a harlemi iskolákban. Úgy vélték, hogy a néger gyerekek biológiai szempontból amúgy is alacso-

nyabb rendűek – mi értelme lenne sok energiát pazarolni arra, hogy tanuljanak, amikor úgyis csak olyan munkához juthatnak majd, amihez nem kell szakképzettség?

Úgy járták ki a színes bőrű tanulók nemzedékről nemzedékre Harlem iskoláit, úgy mentek egyik osztályból a másikba, és úgy kapták meg a végbizonyítványukat, hogy készületlenek voltak, még olvasni sem tudtak a tantervben előírt színvonalon, és korántsem voltak megfelelően felvértezve arra, hogy fehér társaikkal felvehessék a versenyt a munka, az ipar világában. Tiltakozások, agitáció és jelentős figyelem középpontjában állt már évek óta ez a probléma, de az elkülönített lakóhelyből következő elkülönített iskoláztatás továbbra is ezt a gyakorlatot folytatta. Most végre úgy látszik, az iskolaügyi hatóságok is kezdik némileg megérteni, hogy „ahol nincs igazi tanulás, ott igazi tanítás sincs". S mivel a társadalom szembe találja magát a lemorzsolódók, a tíz-egynéhány évesek körében elharapózott kábítószer-élvezet, a mind több teherbe ejtett iskolás korú lány és az állandóan tevékenykedő huligánbandák problémáival, végül mégiscsak alaposabban szemügyre veszi, mi folyik az iskolákban. Mind több és több szülő s a harlemi közösség mind több vezetője ismeri fel, hogy ha Johnny nem tanul meg rendesen olvasni, ez későbbi kereseti lehetőségei elé emel majd korlátot – éppen úgy, ahogyan ma az apját korlátozza ez a fogyatékossága –, s közvetlen kihatással van az egész népcsoport gazdasági lehetőségeire.

A statisztikák tanúsága szerint Harlem színes bőrű lakossága aránylag sokkal kisebb százalékban kap támogatást a népjóléti minisztériumtól, mint a város fehér lakói. S ebben nincsen semmi meglepő, pedig a népjóléti minisztérium által megállapított családi létminimum jóval fölötte van sok olyan néger család jövedelmének, amelyek nem kapnak és nem is fogadnának el segélyt a minisztériumtól.

Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát. Az Egyesült Államokban temérdek időt, energiát és pénzt áldoztak a néger ál-

lampolgárok fejlődését gátló programokra, hogy útjukat sorompókkal zárják el, megalázzák és megfélemlítsék őket. Nem csoda hát, hogy e politika meg is hozta gyümölcseit: a bűnözők, a züllött emberroncsok, a megrögzött iszákosok tömegét. Igazságtalanság, a mindenkit megillető törvényes eljárások megtagadása, rendőri brutalitás, indokolatlan megaláztatások, sokak gyáva támadásai kevesek vagy akár csak egyvalaki ellen – ilyen és ehhez hasonló módszerek azok, amelyekkel a fehér többség az évek hosszú során át szelet vetett. És vajon meg lehet-e fékezni a forgószelet? El lehet-e téríteni útjából? Erre csak az idő adhat választ, s úgy tetszik, már fogytán az idő.

És a jövő? Az erjedés, mely a faji kérdés viszonylatában megindult az ország területén, tovább tart mindaddig, amíg be nem következik valami egészséges változás. A Harlemhez hasonló közösségek fiataljai szerte az országban továbbra is tiltakozni fognak a fennálló helyzet ellen, és szembeszállnak azokkal a szokásokkal, eljárásokkal és módszerekkel, melyeket azért alkalmaznak, hogy megfosszák őket a munkához, az egyenlő bérhez és az egyenlő lehetőségekhez való joguktól. Ezek a fiatalok ténylegesen magukévá tették azt az ünnepélyes kijelentést, hogy demokráciában születtek, és maguk is a demokrácia részesei; hogy ebben a demokráciában ők is egyenlők mindenkivel, és törvényes eljárás nélkül nem lehet őket megfosztani életüktől, szabadságuktól vagy tulajdonuktól. És hisznek abban, hogy ha bőrük színe miatt megfosztják őket attól a lehetőségtől, hogy valamilyen foglalkozási ágban szakképzettséget szerezhessenek, ez valójában annyi, mintha valamely anyagi értéket képviselő tulajdonjoguktól fosztanák meg, bírósági eljárás nélkül. Eltökélt szándékuk, hogy a maguk és mindenki más érdekében mindenáron megvédik és fenntartják ezt a demokráciát mindaddig, amíg ki nem állnak védelmére azok, akiknek törvényes feladatuk és kötelességük lenne fenntartása. A sors különös iróniája, hogy az emancipáció proklamálásának századik évfordulója a rabszolgák unokáit és dédunokáit ott

találja a haza megmentéséért és az amerikai álom beteljesüléséért vívott csata élvonalában.

A harlemi fekete amerikaiak egészséges türelmetlenségét – azt, hogy nem hajlandók eltűrni a szenteskedő képmutatást és az igazságtalanságot –, valamint a faji elnyomás elleni közös front létrehozására irányuló akcióegységet mind magasabb fokra emeli annak tudata, hogy fekete, barna és sárga testvéreink a világ minden részén ide, erre a mi szülőhazánkra vetik figyelő tekintetüket. Egyetlenegy közös kötelék fűzi csak össze őket: közös gyűlöletük a faji elnyomással szemben, melyet a legkülönbözőbb formákban mindnyájan a saját bőrükön éreztek, ahogyan a feketék Amerikában a fehérek részéről még mindig érzik. És számolnunk kell azzal is, hogy ellenfeleink megfeszítik minden erejüket, hiszen akik konokul kitartanak álláspontjuk mellett, elkeseredett eszközöktől sem riadnak vissza, amíg csak felül nem kerekedik a józan ész ebben a mi elvadult, tévelygő országunkban.

A feketék az egyedüli amerikaiak, akik sosem kérték, hogy beengedjék őket ide, s akik nem önként jöttek erre a földrészre. Éppen ezért elvitathatatlan az a joguk, hogy itt éljenek, az ország örökösei legyenek, s ennek tudatában is vannak.

A munkához való jog – vagyis egyfajta tulajdonjog – vívmánya, megszabadítva a fajvédők másokat kirekesztő gyakorlatától, el fogja távolítani a népek egyenlősége elé emelt legfőbb akadályokat, fajukra és bőrük színére való tekintet nélkül. Harlem lakosságának jelenlegi vásárlóerejét évi több milliárd dollárra becsülik – olyan tényező ez, amely jelentős befolyással lehet a közösség ipari és üzleti tevékenységére.

Mindebből logikusan és konkrétan levonhatjuk azt a következtetést, hogy a harlemi közösségre nem lehet valamiféle különleges gazdasági elméletet alkalmazni. Azok a színes bőrűek, akiket a fehérek társadalmának részükre kialakított rendje valamikor rákényszerített, hogy Harlemben lakjanak, most, amikor szabadabban költözhetnének bárhová, ahol otthont tudnak

venni vagy bérelni, döntő többségükben úgy határoztak, hogy továbbra is Harlemben maradnak. Ez a szabadság persze nagyon is relatív, hiszen a színes bőrű lakosság többsége egyszerűen meg sem engedheti magának, hogy alkalmasabb lakhelyre költözzék.

Elsősorban a fehérek és a feketék családi jövedelme között tátongó szakadék határozza meg a két népcsoport közti társadalmi különbséget, mely ma is fennáll, és mindaddig meg fog maradni, amíg nem csökkentik ezt a szakadékot.

A nyilvános iskoláknál kialakult oktatási egyenlőtlenség megszüntetése – függetlenül attól, hogy mi ennek az egyenlőtlenségnek az oka – alapvető változást fog előidézni a néger családok kereseti lehetőségeiben. Azzal, hogy többen űznek jövedelmező foglalkozást, kezdetét veheti a számottevő tőkefelhalmozódás is. Ez pedig a nem fehér személyek gyorsabb beilleszkedéséhez vezet az ipari, a kereskedelmi és a pénzügyi tranzakcióknál.

A hatalom szerveibe való behatolás magával hozza, hogy a négerek is részt vesznek az országos politika kialakításában. És akkor azok, akik közülük bekerültek az iparba és a pénzvilágba, sokkal egyszerűbben meg tudják majd értetni a többséggel, hogy költséges és haszontalan dolog egy elkülönített ipari társadalom elképzelésének a támogatása, a mindenfajta megkülönböztetést kizáró életviszonyok ellenben kiküszöbölik a pazarlást, megjavítják az üzleti élet vérkeringését, és növelik a profitokat.

Nagyon sok reménykeltő jel mutat arra, hogy Harlem közössége gazdaságilag előre tud lépni; e jelek közül nem kevéssé fontosak azok, amelyek arra vallanak, hogy a harlemi gazdasági élet irányítói igyekeznek megszabadulni régi elképzeléseiktől, s megpróbálnak újakat, frissebbeket és reálisabbakat kialakítani. És a néger tömegekben is sokan vannak, akik ezt helyesnek tartják, s azon törik a fejüket, mit lehetne tenni ez ügyben, de haladéktalanul.

Birmingham Harleme

Közvetlenül a francia forradalom kirobbanása előtt Marie Antoinette állítólag megkérdezte egyik udvaroncától, miért forrong a nép. „Mert nincs kenyere" – volt a válasz. Mire a „bölcs" királyné, aki tudta, mitől döglik a légy, állítólag azt mondta: „Miért nem eszik kalácsot?"

Harlemben és Amerika minden kis Harlemében ma sokan ujjonganak, mert a „Messiás" olyan törvényt javasol, mely megtiltana mindenféle faji megkülönböztetést a nyilvános szolgáltatásoknál. A fekete bőrű amerikaiak számára ez lenne a „kalács".

A franciákkal ellentétben akik nyilván sem kenyeret, sem kalácsot nem kaptak a királytól, a négerek megkapják a „kalács"-ot, különösen azokon a helyeken, ahol elég erősek, hogy törvény ide, törvény oda, kiharcolják a nyilvános szolgáltatásoknál a faji megkülönböztetés eltörlését.

De Birmingham Harlemében, a Fourth Avenue-n és a 16. Streeten, valamint egyebütt a délvidéken ezt a „kalács"-ot aligha kapják meg, hacsak testvéreinknek nem lesz annyi pénzük, hogy megvásárolják maguknak.

Nem a politikusok bűne, hogy az, amit a feldühödött fekete tömegek zavargásának lecsillapítására felajánlottak, éppen a „kalács" volt, vagyis a büfék pultjánál való kiszolgálás, a mozik nézőterének megnyitása, a négerek belépését tiltó táblák levétele és hasonlók. Mi magunk követeltük elsőnek a „kalács"-ot. Nemcsak az igaz, hogy Kennedy „naiv" volt, amint James Baldwin állította, Robert Kennedyvel, az akkori igazságügy-miniszterrel való, széltében-hosszában szellőztetett titkos találkozása után.

Olykor mi is naivak vagyunk.

Kétszer jártam a közelmúltban Birminghamben és az ottani Harlemben: először, amikor a négyezer néger tömeges tiltakozása zajlott, másodszor pedig röviddel azután.

Ahhoz képest, hogy milyen hatalmas, dicsőséges és lelkesítő volt egészében a birminghami mozgalom, igen silány kis győzelmet jelentenek a belvárosi kereskedők ígéretei, amelyek fejében véget vetettek a tüntetéseknek. (Mi magunk, M. L. King és F. L. Shuttlesworth[1] nagytiszteletű urakhoz hasonlóan, feltételezzük, hogy ezeket az ígéreteket be fogják tartani, habár Birmingham Harlemében némelyek úgy vélekednek, hogy „semmivel sem érnek többet, mint azok az ígéretek, melyeket a fehér emberek az indiánoknak tettek".)

Összegezve a dolgokat, ezek az ígéretek hét belvárosi nagyáruház helyiségeit nyitják meg a négerek előtt, öt hivatali állás juttatását és egy fehér–néger vegyes bizottság felállítását helyezik kilátásba. Mindennek az ára 3330 letartóztatás, temérdek verés, kutyaharapás, gumibotozás, egy csomó iskolai kicsapás és több mint egymillió dollár volt. Én magam a kiharcolt ígéreteket „kalács"-nak tekintem akkor, amikor oly sok embernek kenyere sincs Birminghamben.

Birminghamből hazafelé, a virginiai Norfolkba menet megszakítottam utamat az észak-carolinai Greensboróban, ahol azért, hogy kiharcolják két étterem és két mozi megnyitását a négerek előtt, kétezer embernek kellett börtönbe kerülnie. Hasonló helyzet alakult ki más észak-carolinai városokban is: Raleigh-ben, Durhamben és Charlotte-ban. És ugyanez történt a floridai Tallahasseeben.

Mind e „kalács"-tervezeteket nevetségessé teszi, hogy Norfolkban önként, anélkül, hogy bárki is kérte volna, megnyitották a négerek előtt a mozikat, Lynchburgban[2] pedig a „drug store"-ok büféit, majd ezt követően a georgiai Atlanta és az észak-carolinai Charlotte kereskedelmi kamarái amellett foglaltak állást, hogy javasolják a faji korlátozások eltörlését min-

den nyilvános szolgáltató helyiségnél. És közben már az igazságügy-miniszterig is eljutott a mozihálózatok tulajdonosainak hasonló elgondolása.

Mily meglepő lehet mindez az indianai Gary munkanélküli feketéi számára – ott ugyanis az állástalanok negyvennyolc százalékát teszik ki a négerek. A tárgyalások, tiltakozások, bebörtönzések és engedmény-nyújtások során jóformán semmi figyelmet nem szenteltek a munkalehetőségeknek. Úgy tetszik, országos viszonylatban semmi más nem izgat minket, csupán a nyilvános szolgáltatások „kalács"-ának koncepciója. És amit Dél és Észak hatalmi szervei a legszívesebben megadnak nekünk, az éppen a „kalács".

Az üzletemberek is megfigyelték hozzánk hasonlóan, hogy az alabamai Montgomeryben alig jelentett valami változást a faji elkülönítés megszüntetése az autóbuszokon, mert a négerek kilencven százaléka most is egyenesen hátrasiet a hátsó ülésekhez. S a richmondi Thalheimer áruház teázójában, úgy tudom, számszerűen is megállapították, mennyire nem veszik igénybe a négerek a helyiségeket, melyeket csak egy álló évig tartó bojkottálás,* tüntetés és letartóztatások után nyitottak meg számukra. A bíró a virginiai Lynchburgban bizonyára még a születési adatait is ismeri mind a tizenhárom négernek, akik valóban be is ülnek a fehérek közé, a tárgyalóterem „másik oldalára" – de az igazság, amit osztanak, mit sem változott az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának határozata óta.

Az egyik szombat éjjel azonban a birminghami Harlem népe szemléltető előadást tartott Birminghamben arról, mennyire a „kenyér" felé kell terelni a „kalács" helyett a figyelmet. A tüntetés végül még szövetségi beavatkozáshoz is vezetett: csapatokat irányítottak az egyik közeli támaszpontra. Csúnya és heves volt ez a tüntetés. Jellegét a résztvevői szabták meg:

* Az ilyenfajta bojkottnál a négerek elállják a helyiség bejáratát, hogy a fehérek se mehessenek be. – *A ford.*

a nincstelenek, a munkanélküliek, azok az emberek, akik fütyülnek az erőszakmentes akciók elméletére.

A megmozdulást az idézte elő, hogy A. D. King tiszteletes[3] házában és a Gaston motelben dinamit robbant, éppen akkor, amikor mindkettő zsúfolva volt, s a környéken a négerek ezrei tartózkodtak.

Amikor a robbanások romba döntötték a téglaépületeket, egyúttal a türelem és a békés életlehetőségek illúzióját is széjjelzúzták. Haragvó fekete angyalok rázták fel a nemzetet; lövések dördültek, kések villantak, téglák repültek, s a tömeg mindent el akart pusztítani, ami fehér. E kisemmizetteknek sem vezetőik, sem határozott céljaik nem voltak; csak a gettókra oly jellemző emésztő gyűlölet munkált bennük.

Ez a tüntetés arra figyelmeztetett mindenkit, hogy az ilyesfajta egyenjogúsítási mozgalom gyakran csak kirakatpolitika, és csak a felvágós alakoknak való – legalábbis így magyarázta valaki, aki azzal dicsekedett, hogy maga is ott volt a dühöngő sokaságban. És részben igaza is volt. Sokkal kevésbé érinti a néger tömegeket az, hogy példának okáért Birminghamben a belvárosi nagyáruházak nem engedik meg nekik, hogy felpróbálják a ruhákat, mint az, hogy egyáltalán nem tudnak ruhát venni. Az a hetvenezer ember, aki órákon keresztül állt sorban Chicagóban, hogy az élelmiszer-fölöslegből kapjon valamit, mert a segélyutalványokat nem adták ki nekik, igen kevés vigasztalást merít abból, hogy ha lenne pénze, bemehetne a Marshall Field áruház éttermébe, és ott a fehérek közt ülhetne.

Azok a férfiak és nők, akik a birminghami heves tiltakozásban részt vettek, többségükben még csak nem is remélhetik, hogy az automatizálás korszakában munkát kaphatnak; s ebben az életben – vagy akár az elkövetkezőben – igen kevés hasznuk lesz a megígért, négereket is kiszolgáló öt büféből és a néger–fehér vegyes bizottság megalakulásából.

A birminghami dolgozók rákfenéje a nagymérvű munkanél-

küliség. És ez leginkább a négereket sújtja. Birmingham csaknem kizárólag az acél városa. „És először jött a külföldi acél, aztán meg az automatizálás." A birminghami négerek állásukkal fizetnek mind az importért, mind az automatizálásért.

S még olajat öntött a tűzre, hogy az olyan hagyományos munkákat is elvették a négerektől, amilyen például a teherautóvezetés és a szemétgyűjtés. Minthogy az üzemekben elbocsátások vannak, a megürült állásokat a szeméttelepeken is fehér munkanélküliekkel töltik be.

A munkanélküli négerek e hatalmas, tétlen serege az a gyúanyag, amely Birmingham Harlemében újra meg újra robbanáshoz vezethet. Legfeljebb az a kérdés, mennyiben különbözik ebből a szempontból Birmingham városa Észak és Dél többi nagyvárosától, ahol ötnél több fehér büfébe is beengedik a négereket.

Amerika vezetői, úgy látszik, jól tudják, hogy az elkülönített büfék megszüntetéséért rendezett „kalács"-tüntetések milyen serkentő hatással lehetnek a fekete erőszak „kenyér"-tüntetéseire. Éppen ezért sietve megszüntetik egy csomó déli városban a belépési tilalmat olyan helyeken, melyekről a legtöbb néger azt sem tudja, hogy egyáltalán léteznek. Ámde országunkban a kulcskérdés továbbra is az, hogy a néger munkanélküliek ezrei munkához és tanulási lehetőséghez jussanak.

A ház nem mindig otthon

Sötétedés után olyan Harlem, mintha ezüst és arany fonalakkal hímeztek volna ki egy óriási fekete bársonyleplet; a neonfények ünnepi ragyogást kölcsönöznek a főutcáknak, éles ellentétben a homályosan megvilágított mellékutcákkal. A gyakran kirobbanó kacagás a vidámság látszatát kelti. A könyörtelen napvilágnál azonban a mocskos nyomortanyák és siralmas bérkaszárnyák tömkelege állandóan emlékeztet New York egyik legégetőbb problémájára, a harlemi lakásviszonyokra.

Még akik mentegetik Harlemet, azok is készségesen elismerik, hogy a néger negyed kietlen lakóterület; csaknem négyszázezer lélek van itt összezsúfolva egy gettóba, ahonnét viszonylag csak kevesen tudnak kimenekülni. A harlemi lakásviszonyok hétfejű sárkányhoz hasonlatos problémája magában foglalja a munkalehetőségek, az iskolázás, a bűnözés, a kábítószer-fogyasztás és a lányanyák problémakörét, a kétségbeejtő kilátástalanságot, amit a magas lakbér, az alacsony jövedelem, a kapzsi háziúr és a hatóságok tehetetlensége idéz elő.

Nem ritka látvány Harlemben, hogy egy-egy kilakoltatott család holmiját érzéketlenül a járdára hányják olyan tűzveszélyes, patkányoktól fertőzött odúkból, amelyeket másutt már régen lakhatatlannak minősítettek volna. Ha nem fizette meg a bért, rövid úton kiteszik a lakót.

Itt-ott van néhány olcsó bérű közületi lakótelep, sőt luxuslakás és szövetkezeti ház is, Harlem azonban javarészt szorosan összezsúfolt és sokszor rettenetesen túlzsúfolt bérkaszárnyákból áll. Kívülről számos lakás tisztes polgári otthonnak látszik, de amint belép az ember a kapun, förtelmes körülmények tárulnak elé: homályosan megvilágított vagy éppenséggel

koromsötét folyosók és kényelmetlen, fülkeszerű kis szobák, melyekért gyakran 16–28 dollár havi bért is elkérnek.

A lakásügynökségi ajánlatok és az újsághirdetések átböngészése után kiderül, hogy úgyszólván lehetetlen havi 75 dollárnál olcsóbban valamennyire is tisztességes lakást bérelni. Ez az egyik oka annak, hogy az alacsonyabb jövedelmű családoknál az anyának is dolgoznia kell. Itt azonban újra emlékeztetnünk kell arra, hogy Harlemben milyen magas a munkanélküliek száma. S ahogyan már jóformán minden társadalmi szerv számtalanszor rámutatott, a gyerekeket ott, ahol mindkét szülő dolgozik, többnyire magukra hagyják a lakásban. Ez persze erősen hozzájárul a bűnözés elszaporodásához.

Számos városi vezető és a polgárjogi szervezetek makacsul követelik a harlemi lakásviszonyok megjavítását. Azok a politikusok, akik kénytelenek Harlemben lakni, hogy el ne veszítsék befolyásukat, a siralmas lakásviszonyokat gyakran csatakiáltásként hangoztatják.

A városi és az állami lakásügyi szervek nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy csökkentsék a nyomortanyák számát, és megjavítsák a harlemi lakásviszonyokat, mert tudják, mennyire robbanékony a helyzet.

Az épületeknek a lakók tömeges áttelepítésével egybekötött lebontása kivihetetlen, mert hallatlanul nehéz lenne a kitelepített lakók részére új lakásokat találni. A városnak van ugyan egy áttelepítési igazgatója, akinek az a feladata, hogy az új építkezések területéről kitelepített családokat új otthonhoz segítse; s jelenleg az a helyzet, hogy az olyan családok, amelyek anyagilag megengedhetik maguknak, általában a viszonylag kevésbé zsúfolt negyedekbe, például Bronxba vagy Long Island-ra menekülnek. Csakhogy akik el tudnak menekülni a förtelmes brooklyni nyomortanyákról, gyakran Harlemben telepednek le. És ezt teszik azok a családok is, amelyek Délről vándorolnak el, valamint sok ezer Puerto Ricó-i. Ha tehát az ember kiutat keres a harlemi lakásviszonyok problémájából, úgy

jár, mint az eltévedt vándor, aki folyvást körbe-körbe kering az erdőben, s ugyanoda érkezik vissza, ahonnan elindult.

A kisebb, környékbeli lakóegyesületek és bérlőtanácsok állandóan a kritika pergőtüze alatt tartják a lakásviszonyokat, és egyre nógatják a várost, hogy nagyobb iramban igyekezzék enyhíteni a nyomasztó helyzeten. Egyes ilyen képviseleti szervek azonban egymás ellen harcolva próbálják felhívni magukra a figyelmet, néhány „lakóegyesület" pedig csak hevenyészetten álcázott tolvajbanda: az ügyintézők egyszerűen zsebre vágják a tagdíjakat és a hozzájárulásokat, és sokszorosított röpcédulákat osztogatnak, melyeken nagy hangon ismertetik, milyen erőfeszítéseket tesznek a lakáshelyzet megjavításáért.

Az Egyesült Bérlőszövetség nevű tekintélyes szerv, mely több mint huszonöt éve tanulmányozza Harlemben ezt a problémát, nyilatkozatában megállapította:

„Nézetünk szerint az alacsony jövedelmű családok lakásproblémájával új módon kell foglalkozni ... olyan elgondolás alapján, amely megfelel a szerény jövedelmű családok igényeinek. Megfelelő fantáziával, vezetéssel és reális utakon kell a problémát megközelítenünk. Az alacsony jövedelmű családok gondjai ... sürgetőek és nyomasztóak. Felvetődik a kérdés: vajon a szövetségi, állami és városi vezető szervektől kell-e várnunk e probléma megoldását, vagy bízzuk a magánvállalatokra, hogy azok végezzék el a munkát?

Mi az Egyesült Bérlőszövetségben úgy véljük, hogy ezt a feladatot a kormánynak kell elvégeznie. A haladás, amit 1938 óta a közületi lakásépítésben elértünk, csak az évi 3000 dolláron felül kereső családok számára jelent előnyt. Ma, huszonhét évvel azután, hogy e problémával foglalkozni kezdtünk, még mindig vannak nyomornegyedeink: sötét, nyomorúságos, áporodott, bűzös lakások, melyek teljesen alkalmatlanok arra, hogy emberek lakják ..."

A nem haszonra dolgozó, politikamentes bérlőszövetség küzd a lakbérek szabályozásáért, szembeszállva a befolyásos ingatlanérdekeltségekkel, mivel ezek nyilvánvalóan ellenezne minden olyan szabályozást és ellenőrzést, ami a profitjaikat korlátozná. A szövetség így vélekedik a lakbérek szabályozásáról:

„A negyed akut lakásproblémái . . . nem enyhültek úgy, hogy ez indokolná a lakbérek szabályozására való törekvés megszüntetését. Ebben a negyedben még mindig azt kell tapasztalnunk, hogy a bérek magasak, a lakásviszonyok pedig nem megfelelőek."

A kapzsi, lelketlen háziurak sok bérkaszárnyában csak akkor végeztetik el a szükséges javításokat és felújításokat, ha a városi építésügyi osztály kényszeríti őket; s ehhez az osztályhoz naponta mintegy ötszáz panasz fut be hulló vakolatokról, a falakon támadt lyukakról, patkányokról, veszélyes gáz- és vízvezetékekről és az egészségre ártalmas berendezésekről.

A „New York Herald Tribune" egyik riportjában megállapította: .

„Az osztály vezetője kijelentette, hogy a legtöbb panasz a »gyalázatos egészségügyi állapotokkal« kapcsolatos. A múltban ő »szörnyű ház« feliratot akasztatott ki néhány nyomortanyára, melyeket a legborzalmasabbnak talált. »Némelyikük elképzelhetetlenül mocskos – mondotta. – A szennyvíz néha három láb* magasan áll a pincékben. A lépcsőkön lyukak tátongnak, csővezetékek egyszerűen nem léteznek, nyüzsögnek a patkányok és a férgek.«"

A lakásügyi bíróság pénzbírsággal sújtja azokat a háziurakat, akiket az előírások megszegésében elmarasztalnak. De némelyik tulajdonos egyszerűen befizeti a bírságot, és továbbra is

* 1 láb – 30,48 cm. – *A ford.*

besöpri a profitot a szégyenletes odúk magas béréből. Azután vannak „távollevő" háziurak, akiket, úgy látszik, senki sem ismer – még a gondnokok sem, akiket a házkezelési teendők ellátásával megbíztak. A távollevő tulajdonost ritkán lehet a törvény elé citálni, házainak állaga pedig napról napra tovább romlik.

E régi épületek egyik legnagyobb veszedelme a tűz. Oly gyakran fordulnak elő tűzesetek Harlemben, hogy az újságok csak a legfeltűnőbbekről adnak hírt. Télvíz idején néha még tízemeletes épületek is teljesen kiürülnek: a lakók a fagyos, fenyegető éjszakába menekülnek a tűz elől – de néhányuknak ez sem sikerül, és ott lelik menekülés közben halálukat. Megszokott történet ez Harlemben.

A fehér és a fekete lakosság összeolvasztása Harlemben – az újonnan építendő házak számától függetlenül – igen távoli lehetőségnek látszik, mert semmi jel sem mutat arra, hogy fehér családok költöznének ebbe a negyedbe. De azért a harlemi városrész, a világ legnagyobb számban koncentrált néger lakosságával, mintaközösséggé válhat még, s a jövő nemzedékei számára sokkal több lehetőséget biztosíthat.

Az egyik tényező, amelyről gyakran megfeledkeznek, amikor a harlemi lakásviszonyok megjavítását követelik, az átköltöztetés. A lakásügyi és városrendezési állami bizottság egyik tagja, James W. Gaynor, a Városi Polgárok Lakásügyi és Tervező Tanácsának ülésén elmondta: „Nem tudjuk kielégíteni azoknak a családoknak az igényeit, amelyek a házak lebontása következtében lakás nélkül maradtak, sem azoknak a családoknak a szükségleteit, amelyek még mindig az átlagosnál sokkal rosszabb körülmények közt laknak. Mindent egybevetve, nem haladunk oly nagy iramban, hogy megszüntethessük a nyomortanyák nélküli város megteremtése érdekében kifejtett erőfeszítéseinket."

Gaynor a helyzet megjavítása végett javasolta, hogy módo-

sítsák két vonatkozásban azt a szövetségi törvényt, amely a városrendezési program jelenleg érvényben levő költségmegosztási rendjéről intézkedik. Az első módosítás az országos lakásépítési törvény kiegészítését tenné szükségessé oly módon, hogy a törvény gondoskodjék a kereskedelmi vállalatok és üzletek részére fizetendő kártalanításról, amit három havi nettó bevételük vagy három havi lakbérük alapján állapítanának meg, 250-től 3000 dollárig terjedő összegben. A törvény jelenleg ugyanis csak a tényleges költözködési költségek és azon rögzített felszerelések megtérítését engedélyezi, amelyeket nem lehet károsodás nélkül kivinni a helyiségekből. Ezért az ilyen cégek nemigen hajlandók hurcolkodni, hiszen még az a lehetőség is fennáll, hogy nem tudnak ugyanazon a környéken újra letelepedni. Gaynor rámutatott, hogy a fizetendő kártalanítások „elősegítenék az épületek kiürítését, magasabb szinten tartanák a gazdasági tevékenységet azzal, hogy a vállalatoknak lehetővé tennék működésük gyorsabb újrakezdését, és bizonyos esetekben az újrakezdéssel kapcsolatos feladatok elvégzéséhez szükséges anyagi eszközöket is biztosítanák".

A második módosítás felhatalmazná az illetékeseket, hogy az iroda- és üzlethelyiségek bérlőinek megtérítsék folyó kiadásaikat, ha ideiglenesen elköltöznek valamelyik átépítésre kerülő épületből, „és élnek azzal az állami törvényben biztosított jogukkal, hogy a felújítás után oda visszaköltözzenek . . . A jelenlegi rendelkezések ugyanis csak az elköltözés költségeinek a megtérítését teszik lehetővé, de nem gondoskodnak »menettérti jegyről« a rendbehozott helyiségekhez."

Gaynor végül is felhívta a figyelmet annak veszélyére, hogy a megoldásra váró ügyet „további egy-két évtizedig ide-oda tologatják úgy, ahogyan eddig is tették".

Harlem olcsó bérű, már lakott vagy építés alatt álló lakótelepei az Amsterdam házak, a Grant házak, a Harlem-folyó házak, a Johnson házak, a Lincoln házak és a St. Nicholas há-

zak. A bérek itt szobánként 11 dollártól 15 dollárig terjednek.* Harlem külső részeiben vannak egyéb olcsó bérű lakótelepek, sőt szövetkezeti luxuslakások is, az alacsony kereset azonban éppen azoknak a családoknak, amelyeknek leginkább szükségük lenne jobb lakásra, lehetetlenné teszi, hogy a luxusépületekbe költözzenek.

Robert C. Weaver, a Szövetségi Lakás- és Családiház-építési Pénzügyi Iroda vezetője közölte a Harlemi Lakóegyesülettel, hogy a fajok közti feszültséget nézete szerint csak akkor lehet megszüntetni Harlemben és egyebütt is, ha teljes szabadságot adnak a négereknek, hogy ott lakjanak és dolgozzanak, ahol akarnak.

Weaver, aki valamikor maga is harlemi lakos volt, a „nyílt város" híve, de ő maga is elismeri, hogy ezt a „nyílt város"-t még meg kell teremteni. Véleménye szerint „a városrendezésnek pozitívan hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a néger gettók zsúfoltsága csökkenjen, és újabb lakóterületek nyíljanak meg a néger lakosság előtt".

A Harlemi Lakóegyesület nem ért egyet azzal az elgondolással, hogy olcsó bérű közületi házakat építsenek a Polo Grounds stadion területén. Az egyesület Harlem két néger hetilapjában, a „Courier"-ban és az „Amsterdam News"-ban ki is fejtette nézeteit, s kereken kijelentette, hogy az ilyesféle terv „az észak-harlemi területet tartósan a szegények lakhelyévé tenné, minthogy a Polo Groundsot környező területen már ma is 1500 alacsony bérű lakás van".

A nézeteltérés abból származik, hogy az egyesület ellenzi a városnak azt a tervét, hogy négy harmincemeletes – összesen 1600 lakásos – házat építtet alacsony jövedelmű családok számára. A Harlemi Lakóegyesület olyan komplex lakótelepet szeretne, ahol egy elemi iskola, egy filmszínház, egy fedett

* Ilyen szempontból a konyha is szobának számít. – *A ford.*

sportcsarnok, egy dzsessziskola, egy vízparti benzintöltő állomás, egy étterem, egy könyvtár és egy kiállítási csarnok is lenne (ez utóbbiban az afrikai és az amerikai néger kultúra anyagát helyeznék el).

A lakásügyi tanács viszont ellenzi a Harlemi Lakóegyesület ábrándos tervét. Az ilyen komplex lakótelep kétségkívül Harlem kirakata lehetne, de mindenekelőtt a lakosság alapvetőbb szükségleteit kell kielégíteni.

A minden egyebet háttérbe szorító kérdés Harlemben a lakásviszonyok megjavításának égető szükségessége, különösen az alacsony jövedelmű családoknál. Nagyon kevéssé valószínű, hogy a négerek gazdasági helyzete máról holnapra megjavuljon, de egy lépéssel közelebb kerülnénk e célhoz, ha a lakásviszonyok megjavításával a város enyhítene nyomorúságukon. Ez növelné a négerekben a maguk értékébe vetett hitet, nagyobb önbecsülést adna nekik, s így az emberekben termékeny talajra lelne a javulás: már bebizonyosodott, hogy az iskolák is jobbak a jobb környéken, ott sokkal kisebb a lemorzsolódás, viszonylag kevesebb a kötelességmulasztás és a bűnözés arányszáma.

Égető szükség van Harlemben a lakásviszonyok megjavítására. Ez a sürgős megoldásra váró probléma nem eshet áldozatul politikai csűrés-csavarásnak; sokkal életbevágóbb, semhogy figyelmen kívül hagyhatná a közösség bármely tagja, és sokkal fontosabb Harlem jövője szempontjából, semhogy halogatni lehessen.

Mert ha a rozsda és a penész, a nyomortanyák háziurai és a bűn Harlemet még a mainál is kietlenebbé teszik, akkor hová mehetnek a lakói?

IV.

Harlem és a költők

LANGSTON HUGHES
Én is
Szerelmes ének wurlitzerre
Éjszakai temetés Harlemben

COUNTEE CULLEN
Incidens

CLAUDE MCKAY
Ha meg kell halnunk

JOHN HENRIK CLARKE
Kérdés a harcosokhoz
Döbbenet
Szerelem

STERLING A. BROWN
Egy idős nő emlékezik
Szelid Jankó balladája

ÉN IS

Én is Amerikát dalolom.

Én, a sötétebbik testvér.
Kiküldenek, hogy egyem a konyhában,
ha vendégek jönnek.

De én nevetek
és sokat eszem
és erőssé növekszem.

Holnap
az asztalnál ülök,
ha jönnek a vendégek.
Senki nem meri
azt mondani nékem
„Egyél a konyhában"
holnap.

Azt is
látni fogják, hogy milyen szép vagyok,
és szégyenkeznek.

Amerika vagyok én is.

SZERELMES ÉNEK WURLITZERRE

Harlem éjszakáját
köréd göngyölhetem,
neonfényeiből fejéked fonhatom,
a Lenox Avenue buszainak,
taxijainak, földalattijának
zsivaját szerelmes dalba kottázhatom.
Átveszem Harlem szívverését,
megverem a dobot,
lemezre játszom át – kerengjen!
Éjt s hajnalt – ezt a muzsikát
hallgatva – táncolj velem át,
Harlemnak barna lánya, én szerelmem!

ÉJSZAKAI TEMETÉS HARLEMBEN

Éji temetés
Harlemben:

Honnan az a két
előkelő kocsi?

A biztosító nem fizette ki;
a biztosítása lejárt neki.
Mégis szereztek selymet,
amire fejét fekteti.

Éji temetés
Harlemben:

Ki küldhette
a koszorúkat?

A szegény fiúnak
egynehány barátja.
Szükségük lesz nekik is
egykor ilyen virágra.

Éji temetés
Harlemben:

A fekete fiút
vajon ki búcsúztatta?

Sírjához egy öreg pap
imája kísérte.
Barátnőjének kellett
öt dollárt adni érte.

Éji temetés Harlemben.

Mikor minden megvolt,
koporsó befedve,
gyászdal elzokogva,
imák elrebegve,
mikor hatan kivitték
sírhoz a tetemet,
s a Lenox Avenue-n aztán
az autó elsietett.

az utcai lámpa
házuk sarkán
tündökölt, mint a könny –

a gyász e fiuért úgy,
de úgy súlyosult szivükön!
A barátokén, kik a koszorúkat küldték,
a lányén, aki a papot fizette –
Könnyeik áradata volt,
ami a szegény
fiu temetését,

a Harlem-éji temetést
pompázatossá tette.

INCIDENS

Hogy Baltimore-ban jártam én
friss jókedvvel teli,
egy baltimore-i, láttam én,
a szemét rámveti.

Nyolc éves voltam, csöpp kölyök,
s ő sem nagyobb talán,
hát ránevettem. „Nigger" – így
szólt nyelvet öltve rám.

Láttam az egész Baltimore-t,
tíz hónapig figyeltem;
és mindenből, mi benne volt,
csak ez maradt meg bennem.

HA MEG KELL HALNUNK

Ha meg kell halnunk, ne disznók gyanánt,
űzötten, csúf ól mellett, csúfosan,
míg körénk bősz, üvöltő éh kutyák
sorsunk-gúnyoló falkája rohan.
Halnunk ha kell, ne folyjék hasztalan
mi drága vérünk, haljunk nemesen;
kinek harcolni bátorsága van,
a szörny-had is tisztelni kénytelen.
Hát, véreim! szálljunk szembe velük.
Ők többen vannak, mi hősök legyünk;
öklünk *egyet,* de halálosat üt
rájuk, kik gyáván törnek ellenünk.
Nyílt sír előttünk? Nyomban elterül
testünk a falnál? Küzdjünk emberül!

KÉRDÉS A HARCOSOKHOZ

Ha ti vagytok a bátrak, a nemesek,
kik érlelnek dús vetést,
mért alvó csecsemők felett
űzitek gyáván a bombavetést?

DÖBBENET

Erős nemzetek térdükön csúsznak,
győzelmet hirdetnek bősz vakhitüek;
nem csodálnám, ha a csillagsereg
méhrajként röppenne el,
s ha rózsaszínüvé válnék a zöld fű
a szemem előtt hirtelen,
még az se lepne meg.

SZERELEM

Ki az Igazság? Tudni szeretném.
Akárki, őt én nagyon szeretném,
noha oly ritkán pihenteti fajtám
szemeit az ő tündöklő arcán.

EGY IDŐS NŐ EMLÉKEZIK

Tekintete nemes volt, hangja lágy dalolásra való
a merevtámlás templomi padban, vagy a verandán,
mikor az alkony beoson Atlantába. De ő emlékezett.
Ezt mondta: „Miután kirámolták a kocsmákat, lebujokat,
a részegeket és a naplopókat, úgy gondolták: legjobb, ha már
mindünket kirámolnak együtt. Iszonyú volt.
Lerántották a járművekről a férfiakat, verték a nőket.
Néhány emberünk küzdött, szintén ölt. De ez
nem volt természetük. És jött az utasítás
milíciáért; és a tömeg hazament,
beöltözött egyenruháiba,
s jött vissza, lövöldözve vadul, mint még soha.
Némely vezető intett: bízzunk a törvényekben
s a kormányzóban; elvesztette bizalmát
sokunk; sokunk meg sosem birtokolta: fehér volt ő is, és az idő
közeljárt a választásokhoz, a lázadók dühöngtek.
Darazsakat nem foghatott le, míg fedetlen volt feje.
A nagy házak fehérei közül voltak, akik
szolgáikat a védelmükbe vették
s otthontartották – ennyit tudtak tenni.
Mások nem voltak otthon, mikor háznépüket
kirángatták és verték; későn, vagy meg se jöttek.
A rendőrség a csőcseléknek kedvezett, a milícia
a rendőrségnek. Minden egyre romlott."

„Betörtek fűszerüzletekbe, borbélyhoz, patikába,
nem számított: fehéré, négeré.
Egy sánta cipőtisztitót halálra vertek,
egy aggastyánt bicskákkal felhasitottak.

A lapok sötét állatoknak és veszett kutyáknak
neveztek minket – ezért puskatussal
ütötték le a templomban papunkat,
hol népünkből sokan
egész éjen át imádkozva ültek."

„S aztán", mondotta, „népünk beleundorodott és belefáradt,
hogy űzik és ütik és lelövik.
Egy szép nap beleundorodott, belefáradt hirtelen.
A szolgák mind letették serpenyőiket, seprőiket,
és ásóikat, kapáikat is, kocsisok ostornyelüket.
Rossz niggerek nem itták már pálinkájukat,
jó négerek úgy vélték, eleget imádkoztak,
mind hazajöttek – soká voltak távol –
sok látogató kereste már őket."

„Tornácukba és udvarukba ültek,
nem vesztegettek sok szót, csak készenlétben voltak;
várták a látogatókat, olajozott, töltött puskákkal térdükön."

„És ezután
nem volt zavargás többé már soha."

SZELID JANKÓ BALLADÁJA

I

Mekkorát ugrik a béka,
nem tudhatod sosem,
ha csak úgy látod, ahogy épp
vastag combján pihen.

S hogy mit gondol a majom,
míg állkapcsa jár le-fel,
ki nem számíthatod;
csak én tudom, mivel

volt egy komám, a szíve
kenyérre kenhető,
Szelíd Jankónak hívták,
joggal, mert érthető.

A szent könyv így szól:
„Nyujtsd oda másik orcád",
De semmiség volt ez
Szelíd Jankómnak, mert hát

ő mindenét nyujtotta,
föl inget, le gatyát,
és könyörgött, hogy verd el,
a pálcát nyujtva át.

Csörgőkígyónak látta
a kukacot, ijedt
nem volt az én Janóm, de
félénk volt, annyi szent.

II

Augusztus vége járta,
kínzó hőség, ami
a szelídebb kutyákat is
bulldogokká teszi.

Véreb lesz az ölebből,
olyan ez az idő,
leüti a nagyapját
a ma-szült csecsemő.

A levegő csupa pára
és súlyos és meleg,
az emberek mint a sülő
hús hogyha sistereg.

A hűtőház mennyország,
a járda meg pokol,
Jankó sem érezte magát
– mint más időbe – jól.

Claiborne-ban őgyelegve,
a város vad zugán,
látta, amint két rendőr
ver egy szegény leányt.

Nem látta addig, nem volt
ismerőse a lány,
de nem számított ez az én
Jankómnak egyáltalán.

Odament a zsarukhoz,
kérdést tett fel nekik
illedelmesen: úgy hiszik,
hogy ezt helyesen teszik?

Az gumibottal vert rá
a homloka alatt,
ez pisztollyal ütötte le:
ájultan ottmaradt.

III

Fölkelt és látta, hogy mit
tettek a zsaruk vele;
bement egy butikba, fizetett,
hogy legyen fegyvere.

Úgy kijött a sodrából,
mint azelőtt sosem,
dühöngött derék Jankóm
rettenetesen.

Utat lőtt magának,
a rendőrségre berontott:
ahol a zsaruk álltak,
már csak levegő volt ott.

Hívják a tartalékot
s a gárdát; de Jani
egy zárkába huzódik
s az udvart figyeli.

Kerepeltek – hiába –
rá a géppisztolyok,
de ahányszor csak *ő* lőtt,
egy zsaru felbukott.

Ő meg kacagni kezdett
a könnygáztól legott,
s a nevetőgáztól, fejét
horgasztva, zokogott.

A kézigránátot mind
visszavágta nekik.
És minden hajításkor
fogyott a seregük.

A rendőrfőnök: „Miféle
férfi ez?" – így beszélt.
És föltartotta ingét
a fegyverszünetért.

„Fekete legény, ne tüzelj,
elengedünk szabadon."
„Köszönöm nagyon szépen",
felelte az én Janóm.

„Biztonságot igérünk,
ha élni hagysz." Janó
így felelt: „Istenemre,
uram, ez megnyugtató . . .

IV

Lement a nap,
lehűlt a levegő.
Jankó, az őrült harcos,
ekkor lépett elő.

A börtönből kilépett,
öt lépést hogyha tett,
s megadta neki egy zsaru,
ki ott bújt a fal megett.

Golyót lőtt bordái közé,
combjába másikat,
de Jankó célozni tudott,
nem habozott sokat.

S a zsaru bunkófejébe
hideg ólom került;
„Viszonzom szívességed",
s az holtan elterült.

Csaknem utolsó szavait
mondotta: ezeket
az én Szelíd Jankómtól
épp várni lehetett.

Így szólt a körbenálló
tömeghez kedvesen:
„Valamit, mielőtt meghalok,
megtennétek nekem?"

„Nem háborgatlak titeket
soká – egy korty vizet
adnátok, kérlek, mielőtt
még elmegyek?"

Végső szavai aztán,
a legvégsők pedig
egy másik Jankóéi
voltak, s másképpen, így:

„Ha golyóim el nem fogynak,
s erőm ki nem merül –
a főnöknek még valamit
küldenék üdvözletül."

„Versenyt futnánk a pokolba,
s győznék fölötte ott,
mint itt is tettem volna,
de becsapott."

V

Hát, hogy egy eb míly gyorsan fut,
nem tudhatod sosem,
ha úgy látod csak, amint a napon
pihen.

V.

Harlemi novellák

JOHN HENRIK CLARKE
Az angyalok lázadása

LOYLE HAIRSTON
Változnak a szelek

ALICE CHILDRESS
Az orvosi bizonyítvány

LANGSTON HUGHES
Tisztelt Azzonban doktor úr!

JOHN TAYLOR
Harlemi képek

Az angyalok lázadása

A két harlemi zongoraszállító munkás, aki a vitában a tagadás oldalán állt, most csendben várakozott: hadd szedje össze gondolatait a harmadik, vagyis az állító érvek képviselője. Ez nagydarab férfi volt; úgy tetszett, hogy nagyobb, mint a két baráti vitapartnere együttvéve. Éppen ezért nem is látszott méltánytalannak, hogy őt senki sem támogatta a maga álláspontjának kifejtésében.

Már több mint egy órája ott ácsorgott a három ember a nagy, vörös teherautó mellett: fuvarra vártak. Ilyenkor, szokásuk szerint, próbára tették elméjüket, vizsgáztatták egymást, mit is tudnak az emberiség sorsát befolyásoló nagy dolgokról és problémákról. Az a tény, hogy tárgyi ismereteik e téren rendkívül korlátozottak voltak, a legkevésbé sem riasztotta el őket a vitától.

A két kicsi csak várakozott, és gyors pillantásokat vetett hatalmas társukra. Arcukon már ott ragyogott a biztosra vett győzelem fénye. Végül egyikük odafordult a másikhoz és azt mondta:

– Most végre megfogtuk őt, Leroy. Ledöntöttük trónusáról Salamon királyt. Ez aztán sikerült: egy nagy bölcs megin a fűbe harapott.

Sötét arca olyan volt, amíg beszélt, mintha egy egész korszak vésődött volna belé. És közben állandóan figyelte a nagydarab alakot, aki minden gondolatát összeszedve arra készülődött, hogy megvédje a maga álláspontját.

– Tudtam, hogy egyszer maj csak letörjük a szarvát ennek a bölcs pasasnak – mondta a másik kis ember. A diadalérzet és a gúnyos dölyfösség határozottan színpadias zöngét adott a

hangjának. – Benn van a vízbe nyakig, és nem is tud kievickélni – folytatta, s nevetett is egy kicsit. – Nahát, Hawkshaw, most mutasd meg, hogy tudod magad kidumálni ebből a kelepcéből!

– Azér még ne igyatok előre a medve bőrére – mondta a nagydarab férfi, és kihúzta magát, mert petyüdt hasa ráereszkedett nadrágszíjának peremére. – Az eldöntésre váró kérdés az, hogy összeszedheti-e magát az olyan ember, aki majdnem egész életében iszákos volt, lehet-e még belőle a tisztesség példaképe, a közösség megbecsült, tekintélyes alakja. Mármost ti, barátaim, aszontátok, hogy ez nem lehetséges, én pedig ezzel nem tudok egyetérteni ... És tudok is egy esetet, ami pont az én igazamat bizonyítja. – És hangosan, olyan fontoskodó nagyképűséggel vett lélegzetet, mint a politikai szónokok, amikor valamilyen hosszú eszmefuttatásra készülnek.

Majd tovább beszélt, eleinte lassan, gondosan mérlegelve minden szavát.

– Élt itt, Harlemben, a gazdasági válság vége felé egy Luther Jackson nevezetű fickó, aki már olyan rég be volt rúgva, hogy senki se emlékezett, milyen is lehetett valamikor, józan korában. Ez a Luther nem volt garázda pasas; senkivel se kötözködött, csak ha piálni akart, és nem adtak neki.

– Egy szép napon, amikor Luther egy háromhetes mámoros begerjedés vége felé járt, bevetődött a Mennyei Atya egyik éttermébe, és leült a legjobb asztalhoz. A vendéglőt kocsmának nézte, arról meg, hogy az a helyiség legjobb asztala, egyszerűen tudomást se vett. Mer higgyétek el, barátaim, ha aszondom nektek, hogy az volt a helyiség legjobb asztala, ez annyit jelent, hogy jobbat még sehol se láttatok. Akkoriba a Mennyei Atya legtöbb éttermében volt egy külön, fenntartott asztal az Atya számára, készen arra az esetre, ha ő maga begyönne, és illő módon meg akarna ebédelni. Hófehér abrosz volt ezen a külön asztalon, rajta meg a legfáinabb ezüst evőeszközök, kristálypoharak, olyasfajta, amilyet csak milliomosoknál láthattok,

na és egy vázában frissen szedett virág. A vázának támasztva ott volt a Mennyei Atya képe, alatta a felirat, hogy aszongya, „Köszönjük, Atyánk". Halálos bűnnek számított, ha a Mennyei Atyán és az ő meghívott vendégein kívül bárki is odaült ahhoz az asztalhoz.

– Meglátta az asztalnál Luthert az egyik jól megtermett, kövér angyal, s nagy felháborodottan kirohant a konyhából, fújtatva, mint a megvadult bika.

– „Béke veled, testvérem – szólt rá jó hangosan –, ez a Mennyei Atya asztala, kelj csak fel, és hordd el magad!"

– „Csak ekkis piát akarok – mondta Luther –, és aztán még ekkicsit, hogy leöblíthessem."

– „Béke veled, testvérem – mondta az angyal fújtatva, és igyekezett fékezni dühét, hogy ki ne robbanjon. – Ez a Mennyei Atya asztala, kelj fel, és tisztulj innét!"

– „Addig nem menek, amíg inni nem kapok – mondta Luther –, és fütyülök rá, hogy kinek az asztala."

– Az angyal égnek emelte kezét, és a plafonra nézett, mintha csak azt remélte volna, hogy odafentről alászáll valami, és a segítségére siet.

– „Atyám, segíts! – mondta. – Távolítsd el ezt a gonoszt a helyiségedből!"

– „Inni akarok! – üvöltött rá Luther, tenyerével az asztalra csapott, és lesöpört néhány finom ezüst evőeszközt. – Egy férfi van itt, aki inni akar. Eriggy innen vénasszony, és küdd ide a csapost!"

– Ettől aztán az angyal még jobban megdühödött. Visszament a konyhába, de közben úgy fogta a fejét, mintha attól tartott volna, hogy menten lerepül.

– „Nahát hun a csapos ebben a kocsmában?" – kérdezte Luther, és feltápászkodott, majd úgy nézett körül, mintha őrületében az egész helyiséget szét akarná verni.

– Az a testes angyal meg ott állt a konyhaajtóban, és onnan kiabálta: „A Mennyei Atya nem engedi, hogy ide italos egyé-

nek jöjjenek be. Itt nem lehet disznólkodni! Se paráználkodni!"

– Luther újra az asztalra csapott, és megint lesöpörte róla a finom ezüst holmi egy részét. Ettől az angyal olyan dühbe gurult, hogy már szólni se tudott. Csak állt a konyhaajtóban, és úgy felfújta magát, mint egy hatalmas varangyos béka.

– „Aggyatok má innom valamit, és aztán hagy tűnjek el innen!" – mondta Luther.

– Akkor aztán az angyal váratlanul felordított, ami úgy megrémítette Luthert, hogy majd átugrotta az asztalt.

– „Jóságos Atyám! – ezt mondta az angyal. – Segíts Atyám, hiszen Te oly csodálatra méltó vagy!"

– És úgy látszik, az Atya vagy valaki más tényleg a segítségére sietett, és új erőt is adhatott neki, mer egyszerre csak egy fazekat vágott Luther fejéhez, mintha az a rég eltűnt férje lenne, aki úgy lépett le valamikor, hogy egy rakás éhes csemetét hagyott a nyakán.

– A fazék lepottyant Luther fejéről, ő meg felüvöltött, mint egy megvadult bika: „Mi van itt? Hol a francba az a csapos?"

– „A Mennyei Atya nem engedi, hogy ide italos egyének jöjjenek be – mondta újra az angyal. – Itt nem lehet disznólkodni! Se paráználkodni!" De még mielőtt kimondta volna, máris egy másik fazekat repített Luther fejéhez.

– Luther félreugrott, aztán felállt a székre, miközben egy serpenyő csak egy hajszálnyira süvített el a feje mellett. Majd fellépett az asztal közepire. Lerúgta a virágokat és a megmaradt finom ezüst holmi egy részét. Az angyal most már úgy üvöltözött, mintha eljött volna a végítélet napja. Mer azt is tudnotok kell, barátaim, hogy Luther éppen a Mennyei Atya képin állt. Az asszonynak már elfogytak a fazekai, nagy tálaló kanalakat kezdett Lutherhez hajigálni.

– „Jóságos Atyám, adj erőt! – ordította. – Adj erőt, hogy kiűzzem ezt a sátánt a hajlékodból!"

– Majd akár egy tigris, úgy vetette magát Lutherre, és egy

sodrófával leverte az asztalról. Luther estébe az asztalt is felborította. A gyönyörű, hófehér abrosz ott tekergőzött a padlón. Szanaszét potyogtak a fáin evőeszközök – egyik-másik közbe Luther zsebébe került. A milliomos fajta kristálypoharak csaknem mind összetörtek.

– A kövér angyal meg tovább visítozott: „Jóságos ég! Jóságos ég!" – mindaddig, amíg elő nem került még néhány angyal. Lángot szórt a szemük, úgy támadtak mind Lutherre. Addig verték, amíg föl nem tápászkodott, akkor aztán megint leütötték. És gyöttek még további angyalok, és hadba szálltak ők is Luther ellen – feketék, fehérek, soványak, kövérek, a legkülönbözőbb méretűek. Rúgták, karmolták, leköpdösték. És közbe felbukkant még egy angyal, aki a húsvágó bárddal kezdett feléje csapkodni.

– Luther most már üvöltve könyörgött az életéért, és igyekezett elérni az ajtót. Az angyalok megint leütötték, de aztán sikerült mégis négykézláb mászva kijutnia az ajtón, és rendőrért kezdett kiáltozni, hogy az mentse meg őt. Megpillantott a ház falán egy vörös szekrénykét, kinyitotta, azt gondolva, hogy az a rendőrségi telefon. Lehúzta a fogantyút, és úgy hagyta. De az angyalok a nyomába voltak, kirohantak utána az utcára is. Hamarosan minden irányból tűzoltóautók érkeztek; a riadóosztagok meg a tartalékosztagok gépkocsijai. Aztán megérkeztek autókon és gyalog a rendőrök is, úgy lepték el a környéket, mintha az égből hullottak volna alá. A dühödt angyalok azonban még mindig Luthert rohamozták. A nagy felfordulás tíz háztömbnyi körzetben eltorlaszolta a közlekedést.

– Száznál több rendőrnek sikerült csak kimenteni Luthert a megdühödt angyalok keze közül. Talpától a feje búbjáig össze volt verve. A rendőrök kénytelenek voltak előbb kórházba vinni, onnan tudták csak később átszállítani a dutyiba. Amikor már eléggé összeszedte magát, hogy megjelenhessen a tárgyaláson, a bíró ráhúzta a törvénykönyv minden paragrafusát, és azt mondta, csak azt sajnálja, hogy nincs ennél sokkal na-

gyobb könyve. A börtönélet megváltoztatta Luthert. Amire kikerült, új ember lett belőle. Becsületes volt, törvénytisztelő, és kávénál erősebb italt nem volt hajlandó többé meginni.

– No barátaim, azér mondtam el nektek Luther Jackson esetét, hogy bebizonyítsam: talpra állhat az olyan ember is, aki majdnem egész életében iszákos volt, belőle is lehet még a tisztesség példaképe, a közösség megbecsült, tekintélyes alakja.

– Luther most a kikötőben dolgozik, csoportvezető a rakodómunkásoknál, és a szakszervezetben is tisztséget visel. Felhozatta Délről a feleségét meg a gyerekeit, és szép otthont teremtett nekik itt, Harlemben. Templomjáró ember, sőt diakónus lett belőle. Nincs széles ez országban még egy olyan békés, törvénytisztelő ember, mint Luther Jackson. A haragvó angyalokkal vívott emlékezetes csata óta mind a mai napig egyetlen csepp ital le nem ment a torkán.

Az ellenvélemény képviselői már régen beismerték vereségüket – jóval azelőtt, hogy a tagbaszakadt férfi története végére ért. Újabb bizonyítékokra nem is volt szükség.

Változnak a szelek

Ez volt az én nagy napom, és úgy fel voltam dobva, hogy felébredtem, még mielőtt megszólalt a vekkeróra. A csudába is! A ház még csendes volt, csak a nővérem szöszmötölt odakinn a konyhában. Órámat a vekkerhez igazítottam, és felmértem az időmet, majd kiraktam az ágyra a cuccomat, tiszta inget meg minden egyebet.

Kipucoltam a csukámat, aztán szemügyre vettem a tükörben a frizurámat. Alvás közben lecsúszott a fejemről a harisnya, amit háló helyett húztam a hajzatomra, így aztán semmi se szorította le a hullámokat, teljesen összegubancolódott az egész.

– A csuda vigye el!

Pedig én olyan srác vagyok, aki még a *saját* temetésére se menne el anélkül, hogy rendben legyen a frizurája. Ezért aztán bementem a nappali szobába, és felhívtam Sonnyt, hogy bejelentsem magam: feltétlenül egyenesbe kell hoznia a hajamat! Azt mondta, hogy úgy tíz óra körül sorra vehet. Csakhogy megvolt ez is! Egy pillantás az órámra, és láttam, hogy van még bőven időm; így hát visszamentem a szobámba, elővettem a gitáromat, és próbálgattam egy keveset.

De pont amikor már kezdtem jól cifrázni, akkor rontott rám megint. Mármint a nővérem.

– Waddell!

Reggel nyolckor! Amikor a papa a szomszéd szobában még szundizni akar.

– Waddell!

Becsuktam a szobám ajtaját, még a kulcsot is ráfordítottam. A nővérkém meg visszament a konyhába, de a hangja, mint a teherautó motorja, úgy dübörgött még a falon keresztül is. Én

meg se mukkantam, pedig ott volt a nyelvem hegyén a szó, amit hozzá akartam vágni – de meg se mukkantam. Csak a gitáromat nyaggattam tovább, és igyekeztem közben a próbafellépésemre gondolni, arra, hogy egy órakor lesz a meghallgatásom. A nagy lehetőségem, hogy dobogóra léphessek, hogy eljussak a revüszínpadra, ha nem is a Broadwayn, de azért igazi színpadra; a nagy lehetőségem, hogy egy batyu pénzzel kápráztassam el a nővéremet – és akkor ő most fel akar hergelni, azt akarja, hogy elszúrjam az egészet...

– Waddell Wilkins!

– Az isten szerelmére, testvérkém, hagyj békén... *könyörgöm,* hagyjál!

– Hát nem tudod, hogy a papa aludni szeretne?

Még hogy *én* tudom-e; ő csap itt akkora lármát, mint egy hidrogénbomba, és még ő kérdi tőlem, tudom-e, hogy a papa aludni akar. A csudába is! Az volt az érzésem, hogy ezt már nem bírom tovább, lecsaptam a gitáromat az ágyra, kimentem a szobából, és vizet eresztettem a fürdőkádba.

– *Fürdeni* akarsz? – kérdezte a nővérem, amikor kimentem a konyhába. Éppen mosogatott; kócos volt a haja, kendője alól a homlokába lógtak a göndör fürtjei, nyitott pongyolája alól kilátszott a kombinéja.

– Hajat akarok mosni.

A mosogatóvízbe ejtette a törlőruhát, és úgy bámult rám, mintha azt mondtam volna, hogy gyilkosságra készülök.

– No lám! Csak azt ne akard bemesélni nekem, hogy az ondolált üstökű Waddell ki akarja áztatni azokat a szép, hódító hullámait!

– Na, kopj le rólam, testvérkém, kopj le rólam!

– Kopj le, testvérkém, kopj le – ismételte gúnyosan a szavaimat. – Te lenyalt frizurájú je–je-bolond, hiszen ha csak fele annyi időt szánnál arra, hogy a mihaszna kobakod *belsejébe* is bejusson valami, mint amennyit a fejed maratásával töltesz el...

– Az istenit, testvérkém ... menj már a csudába!

Kivettem a szappant a szekrénykéből, és visszamentem a fürdőszobába.

Nem is értem, mit képzel. Azt hiszi, úgy megyek majd a meghallgatásra, mint valami csavargó? Ezek nem őstehetségeket keresnek! A jó megjelenés már fél siker. Ezt minden tökfej tudja. Ha nem vagy elég jól vasalt, és nincs elég sima dumád, akkor hiába is próbálsz szót érteni a fehér pofákkal; ez az egyetlen beszéd, amit ezek bevesznek.

– ... ha volna benned tisztesség, utánanéznél, hogy valami munkát kapj ...

Munkát! Hát mit képzel, kérdeztem tőle, mi a fenének töröm magam a meghallgatáson ezért a melóért, ha nem az öregségi nyugdíjam miatt!

– Haha! A nyugdíj aztán igazán ne izgasson téged; ha úgy folytatod, ahogy eddig éltél, úgyis éhen halsz, még mielőtt betöltenéd a huszonegyedik évedet.

Na nézd csak! Nézze meg az ember, miket hord ez össze. Úgy beszél, mint a nacionalisták, akik mindig csak azt mondják: olyanok vagyunk mi, négerek, mint a rákok a hordóban – megpróbálunk kimászni a slamasztikából, de mindig visszapöckölnek minket.

– Tudod, nővérkém, hogy te mi vagy? Egy ócska mosogatórongy vagy, semmi más!

Erre aztán tényleg kirobbant. Én meg a fülemre tekertem a törülközőt, visszamentem a szobámba, felvettem a régi ruhámat; az új jakómat vállfára akasztottam, úgy terveztem, hogy azt majd akkor veszem fel, ha végeztem a fodrásznál. A nővérem úgy dörömbölt a falon, mintha kőbányában lenne; végül már én se bírtam tovább és ráripakodtam:

– Fogd már be egy percre a bagóleső det, és nézz csak körül, miféle rozoga lyukban lakunk. A falak repedtek, a plafon omladozik, a csövek csurognak, a fűtés nem működik, meleg víz is csak néhanapján van, friss levegőt meg egyáltalán nem ka-

punk. Az, ami jó itt, csak a jó magas lakbér, amit fizetünk. A csudába is! Azt akarod, hogy olyan tutyimutyi szivar legyen belőlem is, mint a papa, aki halálra dolgozza magát a postánál, ahol pedig olyan rohadtul fizetnek, hogy még mindenféle fusimunkát is el kell vállalnia, különben lehúzhatnánk a rolót... Hát mondd csak nekem, teljesen hülye vagy, testvérkém?

Néha azon töröm a fejemet, miért is kellett a mamának meghalnia, és miért hagyta itt, a nyakamra ezt a nőt. A csudába is!

Elkaptam egy taxit, azzal mentem a Ray-féle borbélyműhelyig. A helyiség már megtelt a pasasok mormolásával, csajokról folyt a szó, meg a számokról, amiket megint nem találtak el, meg a négerek egyenjogúsításáról, a fehér pofákról, meg a számokról, melyeket ma fognak megjátszani. A székek fele volt csak elfoglalva; néhány rendesebb tag akart csak tényleg hajat vágatni. Öt ipse hátul kuksolt, a szárító burák alatt, és a „Daily News"-t bújta. Leültem és megpróbáltam a próbafellépésemre gondolni; mármint arra, hogy milyen lesz maga a meló, és hány ipsével kell kiállnom; meg azon is elgondolkoztam, hogy tényleg elég jó gitáros vagyok-e. Sonny, az én borbélyom, egykettőre kiszúrt.

– Kapd el, öcsi!

– Jöhet – hunyorítottam, és átvettem tőle a számomra elkészített működési igazolványt: családi körülményeim, mióta és hol tanultam, hol dolgoztam eddig, meg egyéb ilyesféle adatok. Haláli klassz hamisítvány volt. Átfutottam, majd zsebre vágtam, megnéztem, van-e még időm, és figyeltem, hogyan fejezi be művét Sonny a munkába vett tag fején. Úgy csillogott az ipse üstöke, mint a fekete selyem; Sonny kézzel rakta be a frizurát, előre egy nagy hullámot nyomott, s amögé sorakoztatta lazán és finoman a többit, mintha csak természetes lett volna az egész. Oltári klassz munka volt!

Amikor aztán én kerültem sorra, megmondtam neki, hogy én is ugyanolyan frizurát akarok, mint amilyent annak a tagnak

csinált. Sonny gumikesztyűt húzott, és olyan erősen dörzsölte be a hajamat vegyszerrel, hogy az a fejbőrömre kent vastag zsírrétegen keresztül is csípni kezdett.

– Affenébe!

– Nyugi apuskám – mondta Sonny, és belefésülte a vegyszert a hajamba. – Ennek a dolognak az a titka, hogy annyira a fejbőrig kell maratni a hajat, hogy egészen a tövéig természetesnek látsszon.

Amikor elkészült, megszemléltem a tükörben a hajzatomat.

– Haláli, öcsi, ennél jobbat még sose pipáltam.

– Hűha – mondta a szomszéd székben ülő tag. – Téged aztán jól átformáltak, apafej! Ha csak egy árnyalattal világosabb lennél, még azt is elhinnék rólad, hogy fehér pofa vagy!

– Ha azt akarod, apuskám, hogy megint természetesen nőjön a bozontod – így dicsekedett Sonny –, előbb kopaszra kell borotválni a koponyádat!

– Fújd fel! – mondtam a pacáknak, odadobtam egy ötöst, és mondtam, hogy az aprót megtarthatja.

Majd magamra kaptam a jakómat, mindnyájan sok szerencsét kívántak nekem, én meg átmentem a Szent Miki templomhoz, és felültem a Fifty-ninth Street felé menő földalattira. Még csak tizenkét óra volt, így hát beültem egy ivóba az Eighth Avenue-n, hogy néhány pohár whiskyvel csillapítsam az idegeimet. Majd leslattyogtam a Forty-sixth-ig, ott volt a helyiség, amit kerestem, mély lélegzetet vettem és beléptem.

Éppen egy táncszámot próbáltak a színpadon; csak egy ingujjra vetkőzött tag ült odabenn, szivarcsutka volt az agyara közé dugva, s folyton leállította a táncosokat, valahányszor azok nekilendültek. Mindről csurgott az izzadság; én megpróbáltam kihámozni, mi is folyik itt, de akkor hátrafordult ez a kis hegyes orrú tag, és azt mondta, hogy várjak odakinn.

Baloldalt volt egy szoba, tele fehér csajokkal, ott ültek mind egy ócska asztal körül, cigarettázak, semmiségekről locsogtak; így hát kiültem a folyosóra, a fal mellé állított székek egyikére.

Az épület távolabbi része felől mindenféle dobolást és lábdobogást hallottam, meg egy bánatos kórust, melynek sehogyse sikerült elkapni az ütemet. Ezek csakis fehér pofák lehetnek, gondoltam, és csak úgy, az idegeim megnyugtatására megpróbáltam kiverni a taktust a gitáromon. Rögtön megszűnt a fehér csajok zsibongása; abbahagyták a locsogást, és rámbámultak, a tekintetük végigsiklott rajtam, majd megállapodott a hajamon, és valamit súgdostak egymás között. Én magam megjátszottam a nagy flegmát.

Akkor aztán egy zöld szemű és fakószőke hajú, magas lány kisompolygott az ajtón, a szájában cigaretta volt, s körülnézett, mintha keresne valakit, akitől tüzet kérhet. Végül a váróteremben ülő fehér pofák egyikéhez fordult, rágyújtott, majd az öltöző ajtaja mellett a falnak támaszkodott. Apuskám, és *micsoda* alakja volt! Tudtam, anélkül, hogy az arcára néztem volna, hogy engem figyel azokkal a cica szemeivel. Nem is rossz – mármint ahhoz képest, hogy fehér pofa.

És abból, ahogy bámult rám, a vak is láthatta, hogy azt hiszi, valami nagymenő énekes vagyok, olyan, mint teszem azt Harry Belafonte. A csudába is! Na lám, amint azt képzelik, hogy az ember valami híres pacák és nagy pénzeket szakít le, rögtön hajlandók szőröstül-bőröstül egyenjogúsítani . . .

– H'lo!

Igyekeztem flegma maradni, az eszem is visszatartott. De ő akkor már ott állt az orrom előtt, úgyhogy jól megstíroltam magamnak minden porcikáját, amit a szorosan testhez álló ruhája direkt kidomborított nekem. Ami azt illeti, én se vagyok fából.

– Hello! – mondtam, tisztán kiejtve a szót; a fehér pofák úgyis azt hiszik, hogy a magunkfajta csak jassznyelven tud beszélni.

– Bocsánat, maga nem Doug Ward?

No lám, hogy kitaláltam. Mint valami lélekbúvár, úgy kiismerem ezeket a fehér pofákat.

– Nem – mondtam, és barátságos mosolyt vetettem rá. Ak-

kor aztán az öltözőből még három csaj viharzott ki, az egyikük néger volt, s odavitorláztak hozzánk. A zöld szemű démon azt mondta, hogy bocsánat, és bemutatkozott, majd bemutatta a másik hármat is. Én biccentettem, megmondtam a nevemet, és jól megnéztem őket ott, ahol a legtöbb látnivaló volt rajtuk. Ami azt illeti, jó bőr volt mindegyik, és irtó barátságosak. De az a néger lány, a csudába is, az igazán oltári klassz nő volt! Nagy, mandulavágású szeme úgy ragyogott, hogy az ember csak pislogott, ha belenézett; bizonyára egy afrikai nő szerepét játszotta a darabban, mert a haját rövidre vágva, természetesen viselte, úgy, mint Miriam Makeba. De a hosszú, selymesen sima nyaka mellett csillogó hatalmas aranykarika függőivel pontosan olyan volt, mint valami afrikai hercegnő! Anélkül, hogy a flegmámból kiestem volna, őt stíroltam meg a legjobban.

Beszélgetni kezdtünk, és amikor Colleen – az a rámenős lány – éppen azt mondta, hogy mindnyájan diákok, és az Amerikai Táncegyüttes tagjai, akkor hívtak be a meghallgatásra. Hanyatt-homlok rohantam, remélve, hogy visszaérek, még mielőtt elmennek, és nem vesztem szem elől a hercegnőt.

Amikor beléptem és megpillantottam a parkett közepén az övig meztelenre vetkőzött öt tagot a hosszúkás afrikai dobok mögött guggolva, rögtön valami kellemetlen érzés támadt a belemben. Az a tag, aki a fejesük volt, azon nyomban tudatosította is bennem, hogy mi volt ez az érzés. A helyszínt valamiféle afrikai díszletté alakították, és amikor megmondtam neki, hogy én nem szoktam primitív táncokat járni, hidegen és körülírva, de lényegében azt mondta, hogy menjek a francba. Amikor kiléptem az ajtón, szinte láttam a nővérem arcát, amint csúfondárosan kinevet.

Éppen a lifthez értem, amikor meghallottam Colleen hangját. Hátrafordultam, ő pedig együttérzően rámmosolygott, mintha pontosan tudná, hogy mi történt velem. Már fel volt öltözve,

és azt mondta, hogy várja a többieket; majd megkérdezte, hová megyek. Vállat vontam, megpróbáltam összeszedni magamat.

– Nem akar velünk jönni?

– Ó... nem is tudom... hová?

– Az ENSZ-hez. Mi ugyanis...

– Az ENSZ...?

– Na jöjjön. Ez majd eltereli a gondolatait erről a dologról. Helyes?

És még mielőtt felelhettem volna neki, azt mondta, várjam meg a lányokat, addig ő kihozza a kocsit a parkolóhelyről. Amikor aztán megpillantottam a hercegnőt, minden egyébről megfeledkeztem, semmi másra nem tudtam már gondolni, csak őrá! Útközben egyre csak azon törtem a fejem, hogyan tudnék vele kettesben maradni, hogy kiókumlálhassam, miként vélekedik rólam; ők pedig szünet nélkül csak az ENSZ-ről dumáltak. Majdnem pofára estek, amikor mondtam nekik, hogy én még sose voltam ott. Eszembe jutott, mi mindent írtak az újságban arról a helyről, és mondtam nekik, hogy azért nem mentem eddig soha oda, mert azt hittem, a komcsik vezetik ott az egész bejzlit. Erre kirobbant belőlük a nevetés. Amikor aztán meghallottam, hogy Oleta, a hercegnő, tiszta afrikai, a bátyja pedig hazájuk ENSZ-delegációjának a tagja – hűha, a csudába is! –, legszívesebben elbújtam volna az ülés karfáján levő hamutartóba.

Colleen beállította a kocsit a parkolóhelyre, mi pedig elballagtunk az ENSZ épületéhez. A homlokzat előtt a friss szellő a zászlók hosszú sorát lobogtatta, mindenféle káprázatos színek és minták villództak bennük; egyszerűen nem tudtam levenni a szemem a halványkék égbe nyúló magas épületről, miközben felmásztunk a bejárati lépcsőkön, és átvágtunk a közgyűlési szárnyhoz vezető kövezett udvaron.

Odabenn haláli elegáns berendezés volt; minden a legmodernebb, egészen a szőnyegekig; kékes fény áramlott be az üvegfalakon, melyek a zöld gyepfoltokkal és tarkabarka virá-

gokkal telehintett oldalkertre néztek. De csak akkor ámultam el igazán, amikor felértem az emeletre és megláttam, ahogy az afrikai tagok mind ott ültek benn, a nagyterem padsoraiban. Volt, aki rendes sötétkék öltönyt viselt, de voltak olyanok is, akik hazájuk népviseletében jelentek meg. Előttük, a vizeskancsók mellett, szabályosan feltámasztott kartonlapok voltak. Nyugodtan áthajoltak egymáshoz, bizalmasan beszélgettek, rá se hederítettek a köztük ülő fehérekre.

A karzat csak úgy zengett a „Lumumba", „Csombe" meg „belga zsoldosok" és „Kaszavubu" kiáltásoktól, meg valamiféle „határozati javaslat"-tól, amit az afro-ázsiai küldöttségek terjesztettek a közgyűlés elé. Oleta megmutatta nekem a bátyját, aki egy csomó fiatal taggal együtt ült ott, mindnek sima és kerek fekete arca volt, és gyapjas hajuk, amit egészen rövidre nyírtak. Úgy ragyogtak mind, mintha ők lennének a fehér pofák helyében, a fehérek meg úgy ültek ott és vacakoltak a jegyzetlapjaikkal, mintha ezt ők is tudnák. Ami igaz, az igaz, alig tudtam türtőztetni magam, hogy fel ne ugorjak és tapsolni ne kezdjek ott. Nem is csoda, hogy a „Daily News" azt írja, az egészet a vörösök irányítják!

Bizony elámulna a nővérem, ha ezt látná – jutott az eszembe, amint ott ültem Oleta hercegnő és Colleen között, fejemen a fülhallgatóval, és figyelve, mit mond az afrikai küldött, aki *franciául* beszélt. És a fülhallgatómon ugyanakkor *angolul* hallhattam őt. Hűha . . . azaz, a csudába is!

Miközben folyt a vita a határozati javaslat fölött, és addig támadták a fehér pofákat, amíg azok meghátráltak, azalatt én és Oleta egész szépen összemelegedtünk. És percről percre klasszabbul nézett ki. Amikor lementünk a lépcsőn, már a címét is megtudtam. Colleennek a belvárosba kellett mennie a mamájáért, és azt mondta, nincs már ideje, hogy visszavigyen minket. Elkísértük a kocsijáig, ahol is kijelentette, hogy örül, hogy megismerhetett, kezet szorított velem, sok szerencsét kívánt a gitárosi pályámhoz, és mindezt olyan mosollyal kísérte,

aminél szebbet az ember már nem is várhat egy fehér csajtól. Vagyis: egészen meghatódtam tőle.

– Aztán el ne felejtsétek, hogy péntek este nálunk lesz a társaság – mondta a barátnőinek, miközben én igyekeztem még bizalmasabban Oleta közelébe férkőzni. – Oleta, téged is várunk!

– De hiszen tudod, Colleen, hogy nekem péntek este órám van.

– Ugyan már! Hagyd a csudába az órádat... feltétlenül ragaszkodom, hogy te is eljöjj!

– Jól van, majd igyekszem – egyezett bele Oleta, s olyan volt a mosolya, mint a nyíló rózsa. Colleen beszállt a kocsijába, majd nekem is odaszólt:

– ... Maga is eljöhetne, Mr. Wilkins.

– Hát...

– Tessék, itt a címem. Nagyon örülnék, ha eljönne – mondta Oletára kacsintva, miközben egy cédulára ráfirkantotta a címét.

Hazafelé menet nem is tudtam másra gondolni, csak Oleta hercegnőre meg arra a péntek esti összejövetelre. Még csak hétfő volt, péntekre tehát meg kellett igazíttatnom a frizurámat, ezért még beugrottam Rayhez, és előjegyeztettem magam péntekre Sonnynál. Megéheztem, de miután úgy elszúrtam a próbafellépésemet, semmi kedvem se volt, hogy végighallgassam a nővérem szidalmait; inkább csak bekaptam egy szendvicset, és beültem egy moziba.

Egy Marilyn Monroe film ment a Loew'sben; de amint kényelembe helyeztem magamat, rögtön elaludtam, és azt álmodtam, hogy a Central Parkban vagyok Oletával a tóparton, én a gitáromat pengetem, ő meg táncol nekem; és bámulom az aranyos holdfényben csillogó vízen bájos barna alakjának tükörképét. Majd azt képzeltem, hogy odalép hozzám, megsimogatja a hajamat, és szemének ragyogó tükrében önmagamat pillantom meg, amint őt szorosan átölelem; én magam azonban

JOHN TAYLOR

Harlemi képek

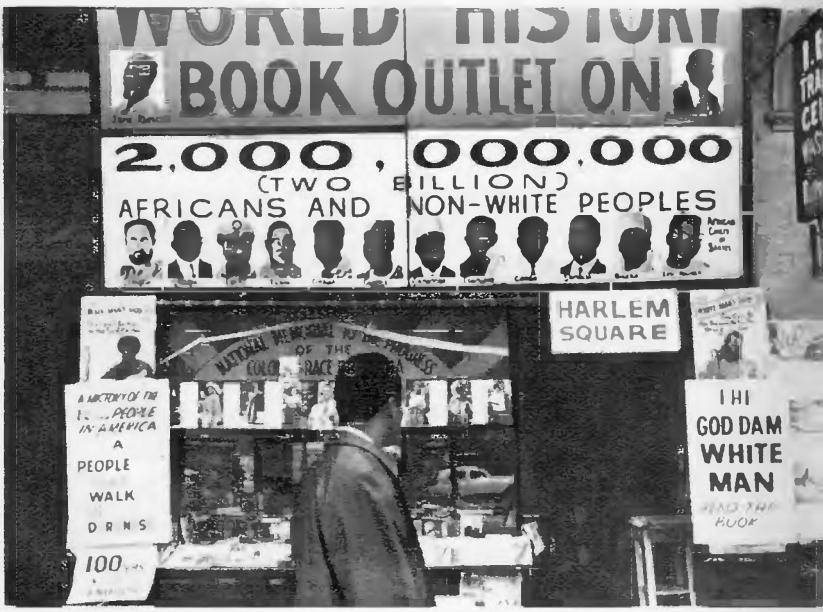

THE OLD FASHION
DOWN HOME BALL
Muhammad Speaks
Don't Cry When
hey Lynch Me

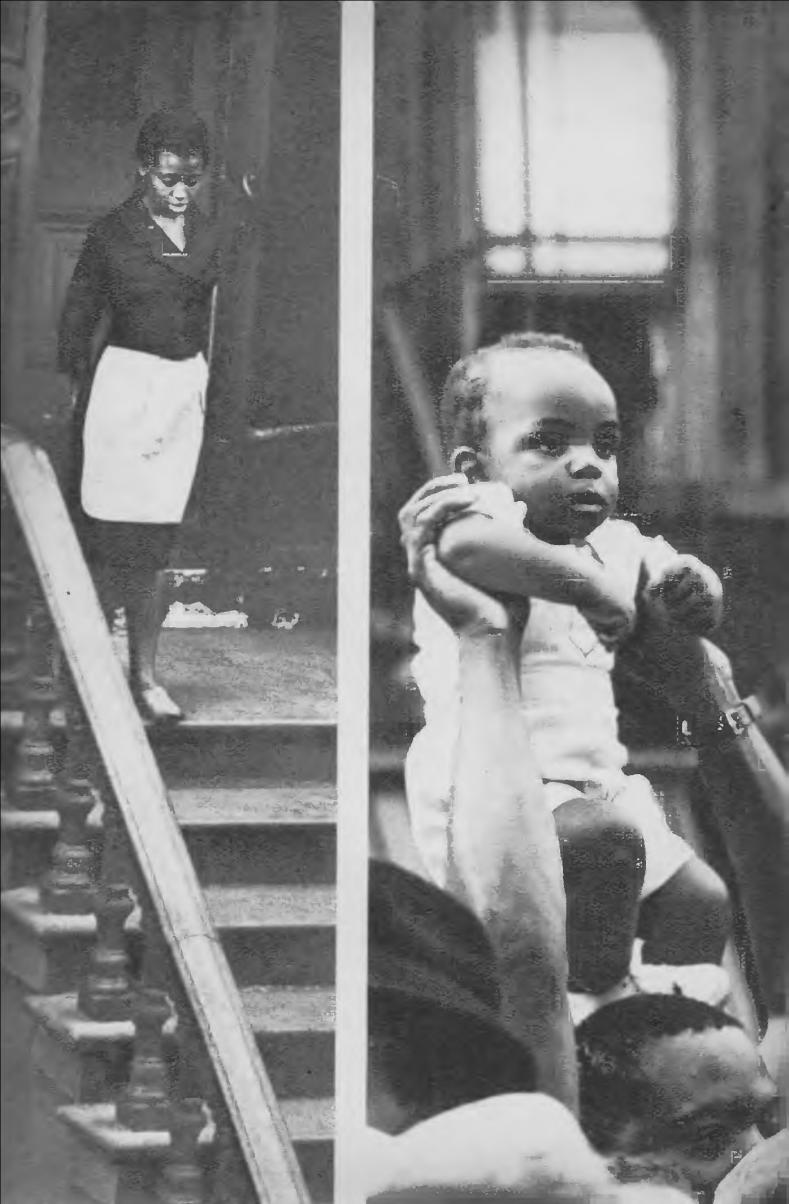

olyan csupasz vagyok, mint valami afrikai harcos, és a hajam is olyan gyapjas, mint azoké a tagoké ott, az ENSZ-ben. Akkor aztán felébredtem. Vagyis: az álom elillant.

Egész héten ott motoszkált bennem valami azokkal az afrikaiakkal kapcsolatban. Vagyis, mintha csak úgy maguktól, akaratom ellenére mondtak volna valamit nekem. Beszéltem is róluk a nővéremmel, még mielőtt elmentem volna a fodrászhoz.

– Tehát azt akarod mondani, hogy ezek nem hajbókolnak úgy a fehérek előtt, mint a mi egyik-másik „vezetőnk".

Ekkor aztán elhallgattam. A csudába is! Az ember kérdez tőle valamit, ő meg rögtön egész szónoklatot vág ki!

Kipucoltattam a csukámat, hegyesre manikűröztettem a körmömet, majd sörtés államat dörzsölgetve beültem a borbélyszékbe, és Oletára gondoltam, arra, hogy milyen gyönyörű szép, de olyannyira, amilyent még sose láttam, se néger, se fehér lányban. Sonny, aki addig a bolt mélyén néhány ipsével dumált, most odajött, és a nyakamba kerítette a kendőt. Mondtam, hogy borotválást kérek. Éppen hátra akarta dönteni a széket, amikor rászóltam:

– De nem a szakállamat, apuskám – a hajamat!

Ez úgy meglepte a jóembert, hogy az ollót is kiejtette a kezéből. Én meg csak mosolyogtam, hátratámaszkodtam és lehunytam a szememet, és azon töprengtem, honnan a csudából keríthetnék magamnak olyan fene nagy afrikai dobokat . . .

Az orvosi bizonyítvány

Tudod, Marge, tegnap álltam munkába az új helyemen... Na várj csak egy kicsit, barátnőm, még ne nevess. Várj csak, majd elmondom neked... Tudod, az asszony igazán rendesnek látszott... Hiszen tudod, hogy értem ezt... Olyan nagyon helyes volt mindenképpen. Ezt is, azt is megmutatott nekem, de igazán vigyázott, hogy ne adjon túl sok munkát mindjárt az első reggelen. És különben is megtorpant, amint észrevette a szemem villanását.

Eljött a délután, én éppen a bútorokat fényeztem a pasztával, amikor arra figyeltem fel, hogy kissé zavartan ugyan, de folyton engem kerülget. Egyszer elment mellettem, rámmosolygott, aztán elfordult, és egy kissé elpirult. Letettem a pasztás dobozt, és kérdőn rátekintettem. Az asszonyom mély lélegzetet vett, majd kibökte: „Ugye, Mildred, maga Harlemben lakik?"

Tudod, ilyen nagy előkészület után ennél igazán többet vártam tőle. Hiszen már előzőleg megmondtam a pontos címemet, így hát fogalmam se volt, mi rejlik a kérdése mögött. „Igen, Mrs. Jones – feleltem neki –, ott lakom."

No erre visszavonult, átment a nappali szobába, de hallottam, amint ott nagyban pusmognak, mármint ő meg a férje. Nem sokkal később a konyhában voltam, a poharakat mostam. Felnézek, hát ott áll az ajtóban az asszony, és irtó gondterheltnek látszik. Előbb csak hebegett és dadogott, majd némi hímezés-hámozás után végül kijött a farbával: „Mondja csak, Mildred, van magának orvosi bizonyítványa?"

Ez nyomta hát a bögyét, jöttem rá azonnal. Tudod, drágám, erre irtó gyorsan kapcsolt az agyam. „Igenis, Mrs. Jones, van

orvosi bizonyítványom" – mondtam. Pedig tudod, Marge, hazudtam neki. Nincs is semmiféle orvosi bizonyítványom. De azért azt is hozzátettem bűbájos mosollyal, hogy: „Holnapra magammal hozom."

Az asszony úgy ragyogott, mint egy krómozott tál, más se látszott a taft háziköntöse fölött, mint egy nagy, széles mosoly. „Én igazán nem akarom megsérteni magát, Mildred – mondta –, de hát megérti, ugye, az embernek óvatosnak kell lennie . . ."

No erre én csak a lehető legnagyobb egyetértéssel bólintottam. „Persze – mondtam –, de még mennyire muszáj, és örülök, hogy ön olyan megértő, mert én is épp azon tépelődtem és törtem a fejemet, hogyan kérjem meg önt, hogy mutassa meg nekem az orvosi bizonyítványát, na és persze a férjéét is, meg természetesen mind a három gyerekét."

Akkorra már olyan lett a színe, mint a háziköntöséé, vagyis zöld; én azonban nyugodtan folytattam: „Mert hiszen ön is tudja, ugye, hogy kézbe veszem a szennyest . . . meg ágyaznom is kell . . ." De itt már félbeszakított, majd bocsánatot kérve sebtiben kivonult a konyhából, és újabb megbeszélést tartott a férjeurával.

Negyedóra sem telt bele, és újra visszatért: „Nem kell orvosi bizonyítványt hoznia, Mildred. Biztos, hogy minden rendben lesz."

Felnéztem, és csak úgy mellékesen odavetettem: „Ha jól meggondolom, maguk is olyan tiszta népeknek látszanak, így hát . . ." Erre ő elmosolyodott, én is mosolyogtam, és ő újra mosolygott . . . Nahát, Marge, ne nevess olyan hangosan, mindenki minket bámul ezen a buszon.

Tisztelt Azzonban doktor úr!

– Tudja, mi történt velem? – kérdezte Semple.

– Nem.

– Kizeccoltak.

– Ez kellemetlen. De hát hogy történt?

– Kitették a szűrömet . . . megint átszervezés van. És éppen most, pont amikor tavaszra terveztem az esküvőmet, most kell nekik átállni a közszükségleti cikkek gyártásáról a haditermelésre, most kell új gépeket beállítaniuk. Azt mondta az igazgató, hogy ez két hónapba, sőt esetleg három-négybe is beletelik. Majd akkor kapunk értesítést. Ha négy hónap lesz belőle, az éppen belemegy a júniusba, és pont keresztülhúzza a terveimet. A nősüléshez pénz kell. De ahhoz, hogy az ember nős maradjon, még több pénz kell. Na és hol vagyok én? Most is, mint mindig, a béka feneke alatt.

– Addig minden bizonnyal találhat más állást.

– Az nem olyan könnyű. És ha kapnék is munkát, nemigen fizetnék meg. Az olyan állás, ahol tisztességesen fizetnek, ritka manapság, mint a fehér holló. De hát Joyce azt mondja, ő ezzel se törődik; ha eljön a június, ő mindenképpen feleségül jön hozzám, még akkor is, ha neki kell fizetni a költségeket. Azt mondja, úgyis én fedeztem a válás költségeit, miért ne fizethetné ő az esküvőt. De én nem akarom.

– Persze, hogy nem. De talán le lehetne valamit faragni a tervekből, nem kellene olyan nagy lakodalom. A nászhoz nincs szükség különösebb ceremóniára.

– Én magam azt se bánnám, ha semmi szertartás nem lenne, épp csak, hogy összeadnának bennünket. De hát tudja,

milyenek a nők. Joyce egy álló éve vár a nagy napra. És erre én most leégtem, csődbe jutottam.

– Na és miből telik a napi kiadásokra?

– Nem telik. Nem is nézek be minden este Joyce-ékhoz, mint amikor még dolgoztam. Zavarban vagyok. Azelőtt nem kellett, hogy étellel kínáljon. Most kínál. Sőt erőlteti. Azt mondja: „Valahol úgyis kell enned. Nekem is kellemesebb, ha együtt lehetünk. Egyél velem." Ha ott vagyok és megkínál, el is fogadom. De inkább nem megyek – nem akarom, hogy ez legyen a vége. Csak ülök otthon és tépelődöm, nézem a szobám négy falát, éppen elég gondolat jut arról is az eszembe. Tudja-e, min gondolkodtam a múltkoriban?

– Valószínűleg azon, miként kaphatna állást valahol.

– És még?

– Nem tudom. Fogalmam sincs, min gondolkodott.

– A néger vezetőkön, meg azon, hogy mennyit mondogatják, mekkora nálunk a demokrácia . . . én pedig itt állok munka nélkül. Meg azon, hogy mennyi vezetőnk van, akikről csak a fehér emberek tudnak, hiszen csak a „fehér" újságokban jelennek meg az írásaik. Itt van például ez a doktor Azzonban nevezetű aprócska vezetőnk, személyesen persze nem ismerem, csak névről. Nem tudom, tartott-e Harlemben valaha is beszédet, de ha igen, akkor biztos, hogy nem nagyon hirdették. Abból, amit olvastam róla, tudom, hogy Massachusettsben, egy „fehér" egyetemen tanít, ha New Yorkba jön, a „Commodore"-ban száll meg, tíz éve nem lakott Harlemben. És mégis ő az én politikai vezetőm. Állandó cikkíró, de nem ír a színesek lapjaiba. A minap történetesen a „színes" újságok is átvettek valamit a másutt megjelent írásaiból, különben sose láttam volna egy sort se tőle. Most viszont úgyis annyi a ráérő időm, írtam hát neki tegnap este egy levelet. Tessék, olvassa el.

Tisztelt Azzonban doktor úr!

Láttam a múlt heti újságokban a cikkét, amit a „New York Times"-ba írt, s amiben azt mondja, hogy Amerika a néger nép számára a világ legnagyszerűbb országa, és a demokrácia a legnagyszerűbb kormányzati forma mindnyájunk számára, még jobb lenne *azonban,* ha egyenlő oktatásban részesülnének Délen a színes bőrűek is, mindenki szavazhatna, és nem lenne faji megkülönböztetés a hadseregben, meg aztán a templomok se lennének „fehér" és „színes" templomokra osztva, és a négerek Washingtontól délre nem lennének kénytelenek a buszok hátsó ülésein utazni.

Mármost cikkének ez az egész utóbbi része ehhez a bizonyos *azonban*hoz kapcsolódik. Ön arról beszél, milyen hatalmas az amerikai demokrácia, ezt *azonban* lépten-nyomon megkontrázza. Az ön botjának ez a boldogabbik vége olyan mélyen belement a földbe, hogy már aligha tudja a másik végénél fogva kirántani. Éppen ezért én magam sose írnék a „New York Times"-ba cikket, ha abba ennyi *azonban*t kellene beleraknom. Én ugyan elhiszem, hogy önnél ez természetesen megy, már csak a neve miatt is, tisztelt Azzonban doktor úr.

Úgy hallom, ön a négerek egyik vezetője, azt *azonban* igazán nem tudom, hogy kiket vezet, mert én magam mindeddig sose hallottam önről, és látni se láttam még soha. Ha *azonban* mégis engem vezetne, akkor kérem, *értesítsen róla,* mert én nemigen szoktam a „New York Times"-t olvasni, hacsak fel nem szedek a földalattiban egy-egy eldobott számot; így hát igazán nem tudhattam, hogy ön az én vezetőm. Ha *azonban* már úgy alakult, hogy ön az, hát csak vezessen tovább, nézzen *azonban* hátra is, a hátsója mögé, hogy követem-e – mert higgye el, sok hátsó gondolatot ébreszt mindaz, ami amögött az *azonban* mögött van.

Doktor Azzonban, én igazán örülök, hogy cikket írt a „New York Times"-ba, *azonban* szeretném, ha *néhanapján* írna a „színes" lapokba is, és közölné velem, hogyan mászott ki abból a sok *azonban*ból, amik a képembe bámulnak. Tudom, hogy Amerika hatalmas ország, *azonban* – és ez az *azonban* az, ami évek

óta megszabja a helyemet. Ezen nem tudok felülemelkedni, nem tudok átbújni alatta, és megkerülni se tudom – így hát mitévő lehetnék? Ha már ön az, aki vezet engem, hát lássuk, mire megyünk. Mostanság ugyanis tenger sok színes vezetőnk van, akiket senki se ismer, hacsak át nem veszik az írásukat a „fehér" lapokból a „színes" lapok, és így aztán el nem jut énhozzám is, aki eddig soha színét se láttam önnek. Kedves Azzonban doktor úr, ön elrejtőzik előlem – és ugyanakkor *vezet is* engem?

Abból, amit ön ír, az ember azt hihetné, hogy a faji kérdés semmi egyébből nem áll, csak *azonban*okból. *Azonban* ez, *azonban* az, és igen, persze, Georgiában dühöngenek a faji előítéletek, *azonban*... Amerika beismeri, hogy Floridában bombákkal irtották a négereket – Hitler *azonban* elgázosította a zsidókat. Mississippi rossz – Oroszország *azonban* rosszabb. Detroit nyomortanyái rettenetesek – ha *azonban* összehasonlítjuk India nyomortanyáival, akkor a detroiti Paradicsom Völgye maga a földi paradicsom.

Igen tisztelt Azzonban doktor úr! Hitler halott, én nem Oroszországban élek, India pedig a Csendes-óceán túlsó partján van. És remélem, hogy a paradicsomot se fogom egyhamar megpillantani. Semmi közöm azokhoz az idegen országokhoz, amelyekről ön azt állítja, hogy olyan rosszak. *Én itt vagyok!* És ön éppolyan jól tudja, mint én, hogy Mississippi maga a pokol. És ezen a tényen az égvilágon semmiféle *azonban* nem tud változtatni. Azt mondják, a nácik a gázzal lassan ölték meg áldozataikat. Ha *azonban* bombát helyeznek az ember alá, ahogyan Floridában tették, még arra sem jut ideje, hogy gyorsan elrebegjen egy imát. Ami pedig Detroitot illeti, a Paradicsom Völgye és a paradicsom közt pontosan akkora különbség van, mint a mennyország és Harlem között. Indiát egyáltalán nem ismerem, de Washingtonban voltam. És ha úgy hiszi, hogy ott nincsenek nyomortanyák, menjen csak el valamelyik éjszaka az összes *azonban*jával a Seventh Streetre, nézze meg, ami azon van, s majd meglátjuk, fenntartja-e az *azonban*jait, mire a Howard Egyetemhez ér.

Azt hiszem, fölösleges is volt, hogy mindezt elmondtam önnek. Hiszen ön éppen olyan színes bőrű, mint én vagyok. És ha a fajüldözések tényeit, amikbe lépten-nyomon beleütközünk, egy

*azonban*nal toldjuk meg, az pontosan olyan, mintha egy éhezőnek azt mondanánk: „Mr. Rockefellernek *azonban* bőven van mit ennie." Vagy mintha azt mondanánk télvíz idején egy pasasnak, akinek nincs kabátja, hogy „nyáron *azonban* úgyis meleged lesz". Könnyen meglehet, hogy az ipse erre jól nekiveselkedne, és azt mondaná: „Máris melegem van!" – azzal jókorát sózna a fejünkre.

Mondja, kedves Azzonban doktor úr, észnél van ön? Vagy csak éppen írogat? Tényleg elhiszi, hogy új élet virrad ránk? Hiszi, hogy a keresztények magukba szállnak és megváltoznak? Szinte látom lelki szemeimmel, ahogy ön máris tollat ragad és írja: „Az oly sokat szidalmazott Üdvhadsereg déli osztagai *azonban* éppen tavaly határozták el, hogy a testvériség megvalósításán fognak munkálkodni." Vagy ezt már meg is írta? Persze, hiszen olvastam a cikkében! És tényleg hiszi is, hogy azok a déliek testvériségen a *színeseket* értik?

Azt hiszi, hajlandók lesznek testvérüknek tekinteni önt, kedves Azzonban doktor úr, mivelhogy lefotografálták, miközben a Waldorf-Astoria nagytermében, valamiféle összejövetelen, kezet fogott *ötszáz* fehér nagyfejűvel és *öt* négerrel? Persze az az öt is *néger vezető* volt – legalábbis így állt a kép alatt. Igaz, én magam se látásból, se névről nem ismerem ezeket a néger vezetőket, de mivel a „fehér" újságok azt állítják, hogy vezetők, hát elhiszem nekik. Azért mindenesetre tollat ragadtam, hogy megírjam önnek ezt a levelet és megkérjem: fedje fel magát előttem. És ha majd válaszol nekem, nehogy azt írja: „így és így áll a helyzet, *azonban* . . ." Semmiféle *azonban*t nem fogadok el válaszul. A négerek sokat vártak a demokráciától, *azonban* túl sokáig. Most már azt akarjuk tudni, hogyan szabadulhatunk meg ettől az *azonban*tól.

Ért engem, tisztelt Azzonban doktor úr?

Őszinte híve:
Jesse B. Semple

Jegyzetek

HARLEMRŐL BESZÉLEK

[1] *Alexander Hamilton* (1757–1804) – amerikai államférfi; George Washington kormányának pénzügyminisztere, az Egyesült Államok pénzügyminisztériumának megalapítója.

[2] *Schomburg Könyvtár* – a New York-i Nyilvános Könyvtár szakosított fiókja; itt van elhelyezve Arthur A. Schomburg néger irodalom-gyűjteménye.

[3] A *számjáték* olyan szerencsejáték, melyben főként a kisebbségi népcsoportok munkástagjai vesznek részt. A játékban az esély körülbelül hatszáz az egyhez; a nyerési lehetőség tehát nagyon csekély! A nyertesek minden befizetett cent után körülbelül egy dollárt kapnak kézhez. A nyeremény tehát, szerencsés esetben, a játékba vitt pénzhez képest elég nagy összeg. A nyerőszámokat nyáron főleg a lóversenyeredmények, télen pedig a tőzsdei jelentések alapján határozzák meg.

[4] *Senior Kórus* – ez az elnevezés szó szerint fedi a tartalmát: a legtöbb néger templomban így nevezik a felnőtt karénekesekből álló kórust. Kis létszámú *rendező bizottság* felel csaknem minden néger templomban az ültetési rendért. De van ezenkívül más egyházi feladata is; többek között pénzt gyűjt különféle alapokra.

[5] *NAACP* (National Association for the Advancement of Colored People – A Színes Bőrűek Haladásáért Küzdő Országos Szövetség) – társadalmi szervezet; célja, hogy harcoljon a megkülönböztető jogalkotás ellen, amely kizárta a négereket a közösségi élet csaknem minden területéről, s gyakorlatilag létrehozta a faji elkülönítést. Ez a jogalkotás 1898-ban érte el tetőfokát: akkor vonták meg Mississippi államban a négerektől a szavazati jogot, s ezt a rendelkezést csakhamar átvette a többi déli állam is, hogy ennek alapján igazolhassa, miért tagadja meg az Egyesült Államok alkotmányában biztosított polgárjogokat a négerektől.

[6] A gazdasági vonatkozású statisztikai adatok a Felsővárosi Kereskedelmi Kamara kiadványából, a szociális vonatkozásúak pedig New York város Protestáns Tanácsának „Harlem–Felső-Manhattan" című tanulmányából valók.

[7] *Jackie Wilson* – népszerű hanglemezsztár.

[8] *Jackie „Moms" Mabley* – színpadról, rádióból, televízióból ismert, közkedvelt komika.

EGY GETTÓ SZÜLETÉSE

[1] Ennek a Harlemről szóló rövid vázlatnak az adatai *Gilbert Osofsky* részletes tanulmányán alapulnak: Egy gettó születése. A néger New York története, 1900–1920. (Harlem the Making of A Ghetto: A History of Negro New York, 1900–1920.) Filozófiai doktori disszertáció. Columbia Egyetem kiad. 1963. Lásd továbbá: Faji villongás 1900-ban. Tanulmány a faji erőszakról. (Race Riot 1900: A Study of Ethnic Violence.) Journal of Negro Education, XXIII. köt. 1. sz. (1963 tele) 16–24. old.

[2] *William Waldorf Astor* – amerikai multimilliomos. (Hírhedt telekspekuláns, aki sok bérkaszárnyát is építtetett. – *A ford.)*

[3] A *Harlem Heights-i csata* az amerikai forradalmi háború híres ütközete. 1776. szeptember 16-án zajlott le, s főleg azért olyan nevezetes, mert számos vereség után ez volt az amerikaiak első győztes csatája. Az egykori csatatér a mai harlemi városnegyed területére esik.

[4] Az *Országos Városi Liga* (National Urban League) 1910-ben alakult. Célja a városi néger lakosság munka- és életkörülményeinek megjavítása, az elhelyezkedési lehetőségek bővítése.

ALAIN LOCKE HAGYATÉKA

[1] *Dr. Alain Leroy Locke* (1886–1954) – a filozófia professzora a washingtoni Howard Egyetemen; a massachusettsi Harvard Egyetem Phi Beta Kappa tagja (kiemelkedő tudományos munkásságért adományozott tiszteletbeli diákszövetségi tagság); az Oxfordi Egyetem Cecil Rhodes alapítványának ösztöndíjasa.

[2] *Dr. Sterling A. Brown* – az amerikai néger költők idősebb nemzedékének kiemelkedő alakja; az angol nyelv és irodalom tanára a Howard Egyetemen.

[3] *Dr. Charles S. Johnson* (1893–1956) – a Tennessee-beli Fisk Egyetem rektora; szociológus, író; az Országos Városi Liga Kutatóintézetének igazgatója, és a liga „Opportunity" című folyóiratának alapítója; hat hírneves európai és amerikai egyetem díszdoktora.

[4] Harminc évvel az Új Néger mozgalom megindulása után. (The New Negro: Thirty Years Afterward.) Howard University Press kiad. 1955.

[5] *Dr. William Edward Burghardt Du Bois* (1868–1963) – szociológus, történész; a filozófia, a jogtudomány, az irodalomtudomány, a történelemtudomány és a klasszika-filológia doktora; az Egyesült Államok egyik legkiválóbb tudományos elméje; az NAACP folyóiratának, a „Crisis"-nek alapítója és 1910-től 1934-ig szerkesztője. Összes művei harcos életének hatvanéves szakaszát ölelik fel. 1959-ben Lenin-békedíjjal tüntették ki. A pánafrikai mozgalom megalapítója. 1961-ben – 93 éves korában – Dr. Kwame Nkrumah meghívására Ghanába költözött. 1963. augusztus 27-én bekövetkezett haláláig a Ghanai Tudományos Akadémia megbízásából készülő első afrikai enciklopédia szerkesztőségének élén állt.

[6] *Paul Laurence Dunbar* (1872–1906) – az első országszerte ismertté vált amerikai néger költő.

[7] *Frances E. W. Harper* – költő és szónok. *Martin R. Delaney* – a Harvard Egyetemen végzett orvos; a charlestoni 104. ezred őrnagya, a polgárháború első néger tisztje. *William Wells Brown* – az első néger színmű- és regényíró, egy 1864-es nagy könyvsiker szerzője.

Mindhárman a polgárháború előtti korszak rabszolgaság-ellenes mozgalmának írói és költői.

[8] *Charles W. Chestnutt* (1858–1932) – az első néger novellaíró.

[9] *William Monroe Trotter* (1872–1934) – a bostoni „The Guardian" néger napilap alapítója és szerkesztője. Du Boisszal együtt ő kezdeményezte 1905-ben a négerek jogaiért küzdő Niagara mozgalmat.

[10] *James Weldon Johnson* (1871–1938) – ismert néger költő és író; az NAACP egyik megalapítója.

[11] *Booker T. Washington* (1856–1915) – falusi tanító; a „National Negro Business Week" közgazdasági hetilap megalapítója. Ismert műve: Ki a rabszolgaságból. (Up From Slavery.) 1900.

[12] *James Vardarman* (Mississippi) és *Benjamin R. Tillman* (Dél-Carolina) – reakciós, négerellenes kongresszusi képviselők. *Thomas Nelson Page* és *Thomas Dixon* – négerellenes fehér írók.

[13] *Frederick Douglass* (1817–1895) – az amerikai történelem egyik nagy alakja. Rabszolgaságban született, magától tanult meg írni és olvasni; huszonegy éves korában megszökött urától, s a rabszolgaság eltörléséért vívott harc egyik vezetője lett. Kiváló szónoki és vitázó képességéről volt ismert.

[14] *Dr. Carter G. Woodson* (1875–1950) – a Howard Egyetem történelmi tanszékének vezetője; az első amerikai tudós, aki egész munkásságát Afrika tanulmányozásának szentelte; a „Negro History Week" hetilap megalapítója.

[15] *Alain Locke:* A néger az amerikai irodalomban. (The Negro in American Literature.) New American Library kiad. 19. old.

[16] Ugyanott.

[17] Néger Karaván. (Negro Caravan.) Szerk. Sterling A. Brown, Arthur P. Davis és Ulysses Lee. 16. old.

[18] *Jean Toomer* – költő és novellaíró. *Countee Cullen* (1903–1946) – költő. *Claude McKay* (1889–1948) – költő.

[19] Név szerint: *Rudolph Fisher* (1897–1934); *Eric Walrond; Countee Cullen; Claude McKay* és *Wallace Thurman* (1902–1934).

[20] *Richard Wright* (1908–1960) – az Egyesült Államok egyik legjelentősebb írója. Legismertebb „A bennszülött fiú" („The Native Son") című regénye.

[21] Harminc évvel az Új Néger mozgalom megindulása után. Id. kiadás. 62. old.

HARLEM AFRIKAI ÖNTUDATA

[1] Az afro-amerikaiak afrikai öntudatáról szóló jelentős és érdekes könyvek felsorolását lásd *Richard B. Moore*-nak a „Freedomways" 1963-as nyári számában megjelent cikkében. (316., 317., 330. old.)

[2] *Hubert H. Harrison* – az Afro-amerikaiak Szabadság Ligájának vezetője.

[3] A *néger történelmi hét* annak a két embernek a születésnapját foglalja magában, akik oly sokat tettek a négerek szabadságáért: Abraham Lincolnét (született 1809. február 12-én) és Frederick Douglassét (született 1817. február 14-én).

ELSŐ HARLEMI IDŐSZAKOM

[1] *Florence Mills* (1901–1927) – zenés darabok ünnepelt színésznője.

[2] *Bert Williams* (1878–1922) – híres néger színész. *Duke Ellington* – híres néger muzsikus. *Ethel Waters* – prózai és énekes színésznő. *Walter White* (1896–1955) – hosszú évekig az NAACP vezetője.

[3] *Bricktop* – az éjszakai mulatók világszerte ismert énekese.

[4] *Moe Gale* – számos néger színész és zenekar fehér színházi ügynöke. *Lew Leslie* – fehér színházi vállalkozó, jelentős néger zenés darabok és éjszakai lokálrevük producere. *Harper's, Knopf* – fehér kiadóvállalatok. *„The Survey Graphic"* – Alain Locke szerkesztésében megjelenő folyóirat. *Harmon alapítvány* – a néger művészet és irodalom támogatására létesült szerv.

[5] *Arna Bontemps* – író és költő. Híres regénye a „Fekete förgeteg"

(„Black Thunder"). *Nora Holt* – a harlemi társadalmi események ismert hivatalos személyisége. *E. Simms Campbell* – híres néger karikaturista. *A. Philip Randolph* – az AFL–CIO amerikai szakszervezeti szövetség végrehajtó bizottságának tagja. *Roy Wilkins* – az NAACP ügyvezető titkára. *Alta Douglas* (1899–1958) – Harlem társadalmi életének egykori mértékadó személyisége; a híres néger festő, Aaron Douglas felesége.

[6] *Lena Horne* – a Broadway, a rádió, a televízió és Hollywood sztárja. *Buck Clayton* – híres dzsesszkarmester.

[7] *Adam Clayton Powell* – kongresszusi képviselő; a 138. Street-i abesszin baptista templom lelkésze. (Nemrég megfosztották mandátumától, de a harlemi választókerület óriási többséggel ismét képviselőjévé választotta. – *A ford.)*

[8] *WPA* (Works Progress Administration – Közmunkaügyi Hivatal) és *CCC* (Civilian Conservation Corps – Polgári Fenntartási Alakulat) – a Roosevelt-féle New Deal idején létrehozott két szerv, mely igyekezett munkához juttatni a munkanélkülieket. *Kék Sas* – a Roosevelt-féle nemzeti fellendítési törvény (National Recovery Act) jelképe. *Mennyei Atya* (Father Divine) – néger prédikátor; templomával, étkezdéivel, munkaközvetítő irodájával és tanításaival próbált segíteni Harlem elesettjein a harmincas évek nagy gazdasági válsága idején.

A HARLEMI NACIONALISTA MOZGALMAK

[1] A harlemi nacionalista mozgalmak részbeni felsorolását lásd *E. U. Essien-Udom* cikkében (Freedomways, 1963. nyári szám. 335–336. old.). E csoportok egyikéről-másikáról lásd *John H. Clarke* cikkét (Freedomways, 1961. őszi szám); *Peter Kihss* cikkét (New York Times, 1961. márc. 1., 25. old.); *Robert L. Teague* cikkét (New York Times, 1961. márc. 2.; 1., 17. old.). Lásd továbbá: *E. U. Essien-Udom:* Fekete nacionalizmus: helyet Amerikában a nap alatt. (Black Nationalism: A Search for an Identity in America.) University of Chicago Press kiad. 1962.

A MŰVÉSZET NÉGY LÁZADÓJA

[1] Az amerikai köznyelv *Dixie-államok*nak vagy Dixie-földnek nevezi azt a déli területet, amely a polgárháború előtti időkben a Mason és a Dixon folyók vonalától, a rabszolgatartó és a nem rabszolgatartó államokat elválasztó határvonaltól délre esett.

[2] *Bojangles* – Bill Robinson (1878–1949) hírneves néger táncos. *Mezit-*

lábas Próféta – a harmincas évek Harlemének ismert alakja. Valamiféle egyszemélyes vallást hirdetett, s a néger faj jövőjét akarta megjósolni. Télen-nyáron mezítláb járt. Hosszú fehér köpenye és bozontos ősz haja az akkori idők jellegzetes színfoltjává avatták. *Csokoládé Kölyök* – kubai születésű ökölvívó bajnok; Harlemben élt, s ott nagyon népszerű lett.

[3] *Washingtoni menet* – a polgárjogi mozgalom nagy tüntetése. 1963. augusztus 28-án zajlott le; ezen a napon 200 000 amerikai néger és fehér ember vonult Washingtonba.

[4] *Odetta* – híres néger népdal- és koncerténekesnő. *Miles Davis* – híres néger trombitás; kirobbanó temperamentumú, eredeti nagy muzsikus. *Sidney Poitier* – színpadi, film-, rádió- és televíziósztár. *Mahalia Jackson* – a világ leghíresebb spirituálé-énekesnője. *Ray Charles* – vak néger blues- és népdalénekes; milliószám kelnek el a lemezei.

A NÉGER SZÍNHÁZ ÉS HARLEM LAKOSSÁGA

[1] *Williams és Walker* – híres ének- és tánckettős. George Walker 1909-ben bekövetkezett halála után Bert Williams lett az első néger sztár a Broadwayn.

[2] *Gertrude Jeanette* – írónő. *Esther Rolle, Lynn Hamilton* – színésznők. *Louis Gossett* – fiatal néger színész. *Rick Ferrell* – néger színész. *Irving Burgie* – néger dalszöveg- és színműíró.

[3] *Patrick Henry* (1736–1799) – az amerikai szabadságharc egyik hőse.

[4] *Samuel Allen* – néger költő és író; a „négerség" fogalmának magyarázata, bizonyos fajta intellektuális fekete nacionalizmus tette leginkább ismertté nevét.

[5] *Rekonstrukciós korszak* (1865–1877) – az a polgárháború utáni időszak, midőn az Egyesült Államok kormánya igyekezett érvényre juttatni az alkotmány tizennegyedik módosító paragrafusát, mely az állampolgári jogokat biztosítja a négereknek, a tizenötödik módosító paragrafust, mely szavazati jogot adott nekik, valamint a rekonstrukciós törvényt, mely mindkét módosítás megvalósítását szavatolta. A rekonstrukciós korszakban a négerek polgári jogai csorbítatlanul érvényesültek, de a kedvező helyzetnek véget vetettek az országban és a kormányzatban levő fehér reakciós erők. Az Egyesült Államok néger lakosságának mai szabadságmozgalma a rekonstrukciós korszakban biztosított állampolgári jogok visszaszerzéséért és kiterjesztéséért folyik.

[6] *Phoebe Fraunces* – Samuel Fraunces néger vendéglős lánya. A volt Fraunces-vendéglő még ma is fennáll Manhattan Wall Street-i részén. Annak idején George Washington gyakran megfordult ott, s Phoebe Fraunces

megmentette az életét azzal, hogy figyelmeztette: az angolok meg akarják mérgezni.

[7] *Ira Aldridge* (1807–1867) – szabadon született néger; idővel az európai színházak híres Shakespeare-színésze lett.

[8] Tobbek közt *Sam T. Jack, Dion Boucicault, Will Marion Cook, Paul Laurence Dunbar, Williams* és *Walker, Ernest Hogan, Alex Rogers, Jesse Shipp, S. H. Dudley* és *J. Rosamond Johnson* voltak azok a producerek, színműírók, zenészek, színészek és rendezők, akiknek munkássága fordulatot jelentett a néger színház történetében.

[9] Az amerikai *Minnie Maddern Fiske* (1865–1932) és a francia *Sarah Bernhardt* (1845–1923) a maguk idejének leghíresebb színésznői.

[10] *Florenz Ziegfeld, Jr.* (1867–1932) – a Broadway híres revüproducere. Revüiben gyönyörű lányokat és híres komikusokat szerepeltetett.

[11] *Charles Gilpin* (1878–1930) – néger drámai színész. A New York-i Drámai Liga 1920-ban a közé a tíz művész közé sorolta, akik leginkább hozzájárultak abban az esztendőben az amerikai színművészet fejlődéséhez. De a bankettre, ahol a liga kitüntetését át kellett volna vennie, a színes bőrű Gilpint nem engedték be.

[12] *Rose McClendon* (1895–1936) – híres néger drámai színésznő. *Dick Campbell* – színházi producer és rendező, Harlem színházi életének jelentős személyisége.

[13] A *Szövetségi Színház* a WPA (Works Progress Administration) színháza volt a Roosevelt-féle New Deal idején; azt a célt szolgálta, hogy a színházi világban munkát biztosítson a szakmabelieknek. Fennállása idején alakult ki a nemzeti színházművészet.

[14] *Canada Lee* (1907–1952) – híres néger drámai színész.

[15] *Frank Silvera* – néger színész. A Broadwayn és Hollywoodban nem néger szerepekben is sikere volt.

[16] *Greenwich Village* – Manhattan sziget délnyugati része, a húszas évek bohémnegyede; számos színházában ma „Broadwayn kívüli" bemutatókat tartanak. (Manhattan fő színházi negyede a Broadway.)

[17] *Maxwell Glanville, Jay Brooks* – néger színészek és rendezők. Mindketten kisebb színtársulatokat szerveztek Harlemben.

A NÉGER AZ AMERIKAI FILMBEN

[1] *David Wark Griffith* (1880–1948) a délvidéken született. Apja a déli konföderációs hadsereg tisztje volt, s Griffith sohasem tudott megszabadulni négerellenes előítéleteitől.

[2] A kivétel: Lorraine Hansberry, aki maga készítette díjnyertes színműve, a „Mazsolaszőlő a napon" filmváltozatának forgatókönyvét.

[3] *Paul Newman* – fehér színész; közreműködésével és tehetségével támogatja a néger szabadságmozgalmat. *Diahann Carroll* – néger színésznő és énekesnő. *Joanne Woodward* – fehér színésznő, Paul Newman felesége.

FELHÍVÁS A MŰVÉSZEKHEZ

[1] Ezt a beszédet az írónő a hírhedt Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság feloszlatását követelő gyűlésen mondta el a New York-i Manhattan Centerben.

[2] *Dr. Otto Nathan* – Albert Einstein magánjellegű iratainak kurátora (életében barátja volt Einsteinnek); az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság feloszlatásáért harcoló bizottság tagja.

HARLEM ZENÉJE

[1] A *házbér-estélyek* olyan otthoni összejövetelek voltak, ahol a vendégek megfizették az elfogyasztott ételt és italt, hogy a házigazda az így összegyűlt pénzből kifizethesse a lakbérét.

[2] Lásd *Nat Hentoff* cikkét: Jazz Review, 1959 február.

[3] Lásd *Tom Davin* cikkét: Jazz Review, 1959 június.

[4] Stanley Dance interjúja Duke Ellingtonnal. (Jazz, 1962 október.)

[5] *Charles Christopher Parker, Jr.* (1920–1955) – alt- és tenorszaxofonos, az atonális dzsessz messiása. *John B.* „Dizzy" *Gillespie* – trombitaművész és zeneszerző, az atonális dzsesszkiskola képviselője. *Earl Bud Powell* – dzsesszzongorista, a dzsesszzene egyik nagy élő alakja; jelenleg Párizsban lakik. *Thelonius Monk* – a modern dzsessz egyik jelentős újítója, híres zongoraszámokat komponált. *Kenneth Spearman Clarke* – dobos; 1956 óta Párizsban él. *Lester Willis Young* (1909–1959) – tenorszaxofonos, az atonális dzsesszstílus egyik megújítója.

[6] *Gunther Schuller:* „Az Ellington-stílus jellegzetes vonásai, eredete és kezdeti időszaka." (Jazz.)

[7] Lásd *Francis Newton* cikkét: New Statesman, 1958. október 11.

[8] *Bessie Smith* (1894–1937) – híres blues-énekesnő. A Mississippi állambeli Clarksdale-ben halt meg; ott érte autóbaleset, s a helybeli fehér kórházban nem voltak hajlandók elsősegélyt nyújtani a néger nőnek.

[9] Lásd *Stanley Dance* cikkét: Jazz Review, 1958 december.

[10] Lásd *Danny Barker* cikkét: Jazz Review, 1959 május.

[11] Lásd *George Hoeffer* cikkét: Down Beat, 1963. január 31.

[12] *Vladimir Jankelevitch:* Ravel.

[13] *Donal J. Henehan:* „Feljegyzések klasszikusokról." (Down Beat, 1963. január 17.)

[14] Jazz Review, 1959.

[15] Freedomways, 1963. nyári szám.

[16] A *Madison Avenue* utcanév itt a nagy hirdető-, propaganda- és terjesztővállalatokra utal: e vállalatok irodái többnyire Manhattanban, a Madison Avenue-n vannak.

[17] *Thomas Wolfe* (1900–1938) – híres amerikai regényíró.

ÉS AKKOR JÖTT BALDWIN

[1] *Tamás bátya* – Harriet Beecher Stowe amerikai írónő (1811–1896) regényalakja nyomán az olyan néger, aki maga is belenyugszik és elfogadja, hogy alacsonyabb rendű fajhoz tartozik, igyekszik jóban lenni a fehérekkel, sokszor néger sorstársai kárára is. A négerek szemében Tamás bátya a megalkuvó, az áruló gyűlöletes szimbóluma.

[2] A *„jó öreg mississippi módszerek"* kifejezés a Mississippi államban még mindig alkalmazott négerellenes rendszabályokra utal. A *„monroe-i hamis vád"* pedig arra, hogy az észak-carolinai Monroe-ban gyermekrablás címén alaptalan vádat emeltek a polgárjogi mozgalom harcosai, Robert Williams, Mae Mallory és még három néger ellen. Williams családjával együtt Kubába menekült.

[3] *Roy Welensky* – a Közép-afrikai Államszövetség volt miniszterelnöke; *Henrik Verwoerd* – a Dél-afrikai Köztársaság hírhedt fajgyűlölő miniszterelnöke, aki 1966-ban merénylet áldozata lett. *James Eastland* – Mississippi elvakult fajgyűlölő szenátora.

[4] *Malcolm X.* – kezdetben a Fekete Muzulmánok szervezetének tagja; idővel új szervezetet alapított, mely a feketék és a fehérek együttműködése révén akarja kivívni a négerek szabadságát. (1965 februárjában merénylet áldozata lett. – *A ford.)*

A HARLEMI TANÍTÓKHOZ

[1] 1963. október 16-án mondta el James Baldwin ezt a rögtönzött beszédet mintegy kétszáz New York-i tanító előtt, akik „A négerek szerepe az Egyesült Államok kultúrájában és életében" címmel rendezett szaktanfolyamon vettek részt.

[2] *Tiffany* – előkelő manhattani ékszerész cég.

[3] *Július negyedike* – a Függetlenség Napja, az amerikai függetlenségi nyilatkozat 1776. július 4-i aláírásának évfordulója.

[4] *„Mayflower"* – az a hajó, melyen 1620-ban az első puritán kivándorlók elindultak Southampton kikötőjéből az Újvilág felé. (A mai előkelő amerikai családok büszkék, ha kimutathatják, hogy őseik a „Mayflower"-en érkeztek Amerikába. – *A ford.)*

[5] *Gary Cooper* – néhány évvel ezelőtt elhunyt híres hollywoodi filmszínész.

HARLEM FESTŐI ÉS SZOBRÁSZAI*

Charles White

Az első oldalon levő tusrajz is az ő alkotása. Címe: *„Uhuru"* (A kongói négerek nyelvén: „Szabadság"). A másik két mű: *„Kissé feljebb"*; *„Lincoln"*.

John Biggers

Részlet a *„Földanya"* című freskóból, amely a texasi Southern University természettudományi tanszékének falát díszíti. *„Részes aratók"* – rajz. Részlet *„A falusi tanító"* című freskóból, amely a texasi Naples pedagógiai főiskolájának épületében látható. *„Bölcső"* – rajz (Houstoni Szépművészeti Múzeum). *„Piaci koffák"* – rajz (Ghana).

Jacob Lawrence

Képek *„Az elvándorlás"* című sorozatból: *„Magas volt a halálozási arányszám"*; *„Nem voltak bőviben a kenyérnek"*; *„Olykor le kellett maradniuk a vonatról"*; *„Északon inkább tanulhattak"*.

Richmond Barthé

„Július" – *„Rose McClendon"* – *„Az anya"* – *„Fuvolás fiú"*.

PÁRTOK ÉS POLITIKA HARLEMBEN

[1] A fehérek politikáját ezekről a helyekről irányítják: a harlemieket érintő várospolitikát a New York-i városházáról, New York állam politikáját Albanyból, az állam fővárosából, az országos politikát pedig Washingtonból, az Egyesült Államok kormányának székhelyéről.

* Elizabeth Catlett alkotásait nem ruházza fel névvel.

[1] *Martin Luther King* és *F. L. Shuttlesworth* – déli néger lelkészek, a néger polgárjogi és szabadságmozgalom ismert vezetõi. (Martin Luther Kinget Nobel békedíjjal tüntették ki. – *A ford.)*

[2] *Lynchburg* – azon virginiai városok egyike, ahol az elsõ néger megmozdulások már bizonyos engedményeket csikartak ki. A város neve egyébként nem függ össze a lincseléssel.

[3] *A. D. King* – Martin Luther King fivére.

Tartalom

I

Város a városban

Sylvester Leaks: Harlemről beszélek 7
Gilbert Osofsky: Egy gettó születése 11
Eugene C. Holmes: Alain Locke hagyatéka 25
Richard B. Moore: Harlem afrikai öntudata 44
Langston Hughes: Első harlemi időszakom 65
E. U. Essien-Udom: A harlemi nacionalista mozgalmak 70
Alvin Simpson: Harlemi élet

II

Művészet, tudomány, értelmiség

Elton C. Fax: A művészet négy lázadója 83
Loften Mitchell: A néger színház és Harlem lakossága 92
Carlton Moss: A néger az amerikai filmben 107
Lorraine Hansberry: Felhívás a művészekhez 119
William R. Dixon: Harlem zenéje 126
Julian Mayfield: És akkor jött Baldwin..... 141
James Baldwin: A harlemi tanítókhoz 160
John Henrik Clarke: James Baldwin elidegenedése 171
Harlem festői és szobrászai

III

Munkaalkalmak, politika, bankbetétek Harlemben

Paul B. Zuber: Pártok és politika Harlemben 179
Hope R. Stevens: Harlem gazdasági struktúrája 186
Leonard W. Holt: Birmingham Harleme 202
George F. Brown: A ház nem mindig otthon 207

Paul Breslow: A washingtoni menet

IV

Harlem és a költők

Langston Hughes: Én is 217
Szerelmes ének wurlitzerre 218
Éjszakai temetés Harlemben 218
Countee Cullen: Incidens 220
Claude McKay: Ha meg kell halnunk 221
John Henrik Clarke: Kérdés a harcosokhoz 222
Döbbenet 222
Szerelem 222
Sterling A. Brown: Egy idős nő emlékezik 223
Szelíd Jankó balladája 224

V

Harlemi novellák

John Henrik Clarke: Az angyalok lázadása 233
Loyle Hairston: Változnak a szelek 239
Alice Childress: Az orvosi bizonyítvány 250
Langston Hughes: Tisztelt Azzonban doktor úr! 252

John Taylor: Harlemi képek

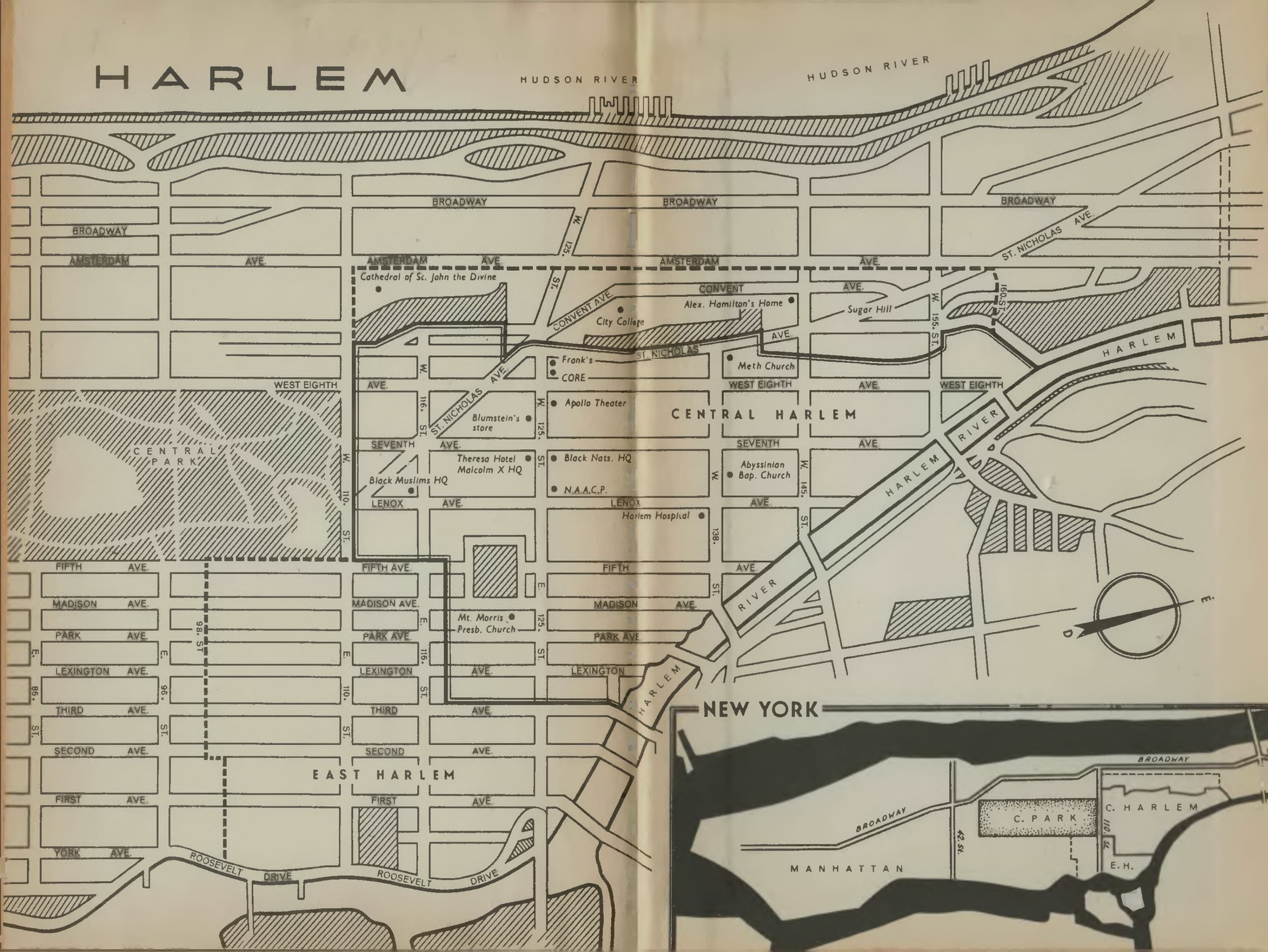
HARLEM
HUDSON RIVER
HUDSON RIVER
BROADWAY
BROADWAY
BROADWAY
BROADWAY
AMSTERDAM AVE.
AMSTERDAM AVE.
AMSTERDAM AVE.
ST. NICHOLAS AVE.
Cathedral of St. John the Divine
CONVENT AVE.
CONVENT AVE.
City College
Alex. Hamilton's Home
Sugar Hill
W. 125. ST.
W. 155. ST.
160. ST.
ST. NICHOLAS AVE.
ST. NICHOLAS AVE.
Frank's
CORE
Meth Church
HARLEM
WEST EIGHTH AVE.
WEST EIGHTH AVE.
WEST EIGHTH
W. 116. ST.
ST. NICHOLAS AVE.
Blumstein's store
W. 125. ST.
Apollo Theater
CENTRAL HARLEM
RIVER
CENTRAL PARK
SEVENTH AVE.
SEVENTH AVE.
Theresa Hotel
Malcolm X HQ
Black Nats. HQ
Abyssinian Bap. Church
W. 110. ST.
Black Muslims HQ
N.A.A.C.P.
W. 145. ST.
HARLEM
LENOX AVE.
LENOX AVE.
Harlem Hospital
138. ST.
FIFTH AVE.
FIFTH AVE.
FIFTH AVE.
E. 125. ST.
MADISON AVE.
MADISON AVE.
MADISON AVE.
RIVER
Mt. Morris Presb. Church
PARK AVE.
PARK AVE.
PARK AVE.
E. 98. ST.
E. 116. ST.
E. 125. ST.
LEXINGTON AVE.
LEXINGTON AVE.
LEXINGTON
E. 86. ST.
E. 96. ST.
E. 110. ST.
HARLEM
THIRD AVE.
THIRD AVE.
SECOND AVE.
SECOND AVE.
EAST HARLEM
FIRST AVE.
FIRST AVE.
YORK AVE.
ROOSEVELT DRIVE
ROOSEVELT DRIVE
NEW YORK
BROADWAY
BROADWAY
C. PARK
C. HARLEM
42. St.
110. St.
MANHATTAN
E. H.